

ROMANOSLAVICA XL

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

Referenți științifici: Prof. dr. Anca Irina IONESCU
Conf. dr. Constantin GEAMBAȘU

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. dr. DORIN GĂMULESCU (redactor responsabil), prof. dr. MIHAI MITU (redactor responsabil adjunct), prof. dr. GHEORGHE MIHĂILĂ, membru al Academiei Române, conf. dr. MARIANA MANGIULEA (secretar), lector dr. SORIN PALIGA (secretar), prof. dr. CORNELIU BARBORICĂ, prof. dr. DAN HORIA MAZILU, prof. dr. JIVA MILIN, prof. dr. ION PETRICĂ, prof. dr. VIRGIL ȘOPTEREANU, prof. dr. ONUFRIE VINȚELER, prof. dr. VICTOR VASCENCO (Mannheim)

Volumul de față apare sub îngrijirea
Conf. dr. Mariana Mangiulea
Lect. dr. Sorin Paliga

Tehnoredactare: Sorin Paliga, procesor de text Mellel 2 rulând în MAC OS X
(www.redlers.com)

Începând cu nr. XXXVIII, *Romanoslavica* are și format electronic PDF, care poate fi descărcat de la adresa http://www.unibuc.ro/ro/catd_lsells_ro sau http://www.unibuc.ro/en/catd_lsells_en.

©Asociația Slaviștilor din România
© Romanian Association of Slavic Studies
http://www.unibuc.ro/ro/catd_lsells_ro
http://www.unibuc.ro/en/catd_lsells_en
slava@ls.unibuc.ro
asocslav@yahoo.com

© Editura Universității din București
Șos. Panduri, 90-92, București — 050663; Telefon/Fax: 410.23.84
E-mail: editura_unibuc@yahoo.com
Internet: www.editura.unibuc.ro

ISSN 0557-272X

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI ȘI LITERATURI STRĂINE
Catedra de limbi slave Catedra de filologie rusă

ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN ROMÂNIA

ROMANOSLAVICA **XL**

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI
2005

Formatul documentelor pentru ROMANOSLAVICA

Autorii care doresc să trimită studii, articole sau recenzii pentru *Romanoslavica* sunt **insistent** rugați să respecte următoarele norme:

- Formatele acceptate sunt .doc, .rtf și .sxw, respectiv formatele uzuale din Linux, MAC OS X și MS Windows.
- Fontul principal al textului trebuie să fie Times sau Times New Roman; pentru scripturi altele decât cel latin, rugăm **insistent** a se folosi fonturile Unicode din sistemul de operare respectiv, care pot acoperi majoritatea nevoilor curente (limbile central-europene, cele care folosesc alfabetul chirilic, ebraica, araba etc.). Totuși, în situațiile în care este necesară folosirea unui font specific de exemplu pentru slava veche, fontul va trebui anexat studiului respectiv.
- Dacă se folosesc fișiere grafice (format jpg, tiff, png etc.) acestea **trebuie** anexate separat documentului, nu incluse în document, cu marcarea locului unde trebuie inserate.
- Nu formatați inutil documentele cu tab, spații libere etc; limitați-vă la minimul necesar, cum ar fi tipul literei (drept, **aldin**, *italic*, **aldin italic**). De asemenea folosiți exclusiv „inserează note” din procesoarele uzuale de text, cum ar fi AbiWord, MS Office, OpenOffice și StarOffice, nu inserarea manuală.
- Pentru orice alte neclarități, rugăm a contacta redacția la adresele de e-mail:
slava@lls.unibuc.ro
asocslav@yahoo.com
sorin_paliga@mac.com
mariana_lls@yahoo.com

Document formats for ROMANOSLAVICA

Contributors to *Romanoslavica* are **insistently** asked to comply with the following guidelines:

- Accepted formats are .doc, .rtf and .sxw, i.e. the usual formats in Linux, MAC OS X and MS Windows.
- The basic font of the document should be Times or Times New Roman; for scripts others than Latin, we insistently ask contributors to use the Unicode system fonts, which may cover most of the needs for Central European, Cyrillic, Hebrew, Arabic etc. Nevertheless, if a specific font must be used, e.g. for Old Church Slavonic, the authors are required to attach the font to the document.
- Graphic files (jpg, tiff, png etc.) should be attached separately, not included in the text, specifying the location where these should be inserted.
- Do not uselessly format documents using tab, blank spaces etc.; limit formatting to only typeface (normal, *italic*, **bold**, **bold italic**) and use insert footnotes in AbiWord, MS Office, OpenOffice or StarOffice, not manual insertion.
- For any further requests, please, contact us at:
slava@lls.unibuc.ro
asocslav@yahoo.com
sorin_paliga@mac.com
mariana_lls@yahoo.com

LITERATURĂ

TURGHENIEV ȘI CRITICA LITERARĂ

Adriana Cristian
Cluj-Napoca

„Ce auditor și ce critic! M-a uimit prin profunzimea și claritatea judecății sale. Ah! Dacă toți aceia care se amestecă în aprecierea cărților ar fi putut să-l asculte! Ce lecție!”¹

Gustave Flaubert despre Turgheniev.

În pofida înclinației proprii firii sale reflexive de a teoretiza, de a transpune în idei clare elanurile imaginației, Turgheniev nu a scris prea multe articole consacrate problemelor literare. Câteva recenzii la operele conaționalilor și tot atâtea însemnări pe marginea unor traduceri din literatura universală, două, trei „prefețe” la romanele sale și eseul *Hamlet și Don Quijote* constituie întreaga „moștenire critică” lăsată posterității. În schimb observațiile sporadice, risipite în cele optsprezece volume de corespondență și convorbirile cu scriitorii occidentali – consemnate parțial de către frații Goncourt, Henry James, Guy de Maupassant ș.a. – relevă convingeri fundamentale despre arta literară.

Aceste observații – succinte uneori, iar în alte cazuri cuprinzând pagini întregi – demonstrează atât continua meditație asupra creației personale, cât și a altor artiști ai cuvântului. Dar Turgheniev, ca și alți mari scriitori, nu a fost tentat să elaboreze un sistem estetic articulat, deși avea pregătirea necesară pentru un asemenea demers. Cunoștea îndeaproape literatura națională și universală. Estetica și filosofia îi erau, de asemenea, mai mult decât familiare (avea titlul de doctor în filosofie). Citea în toate limbile de circulație și dispunea de mijloacele materiale corespunzătoare pentru a-și procura cărțile și revistele dorite.

Data fiind deosebita lui curiozitate intelectuală, el nu se limita la literatură, istorie, filosofie și artă plastică, ci era la curent și cu lucrările capitale din domeniul științelor naturii (de pildă, a studiat *Originea speciilor* de Charles Darwin, tratatele lui Buffon și ale lui Humboldt, a audiat prelegerile fiziologului Secenov, autorul lucrării *Reflexele creierului*, și nu a ignorat nici alte sfere ale cunoașterii științifice, ca ornitologia, astronomia și... agronomia). De aceea îi uimea pe interlocutori cu erudiția sa prodigioasă, „erudiție cosmopolită”, cum o

LITERATURĂ

numeau în *Jurnalul* lor frații Goncourt, sau cu faptul că recita, în original, capitole întregi din dramele lui Shakespeare ori din Faust și le traducea pe loc în franceză.

Turgheniev a petrecut decenii de-a rândul la Paris, în centrul vieții culturale mondiale. A întreținut relații strânse cu reputați reprezentanți ai cercurilor artistice din Franța, Anglia, Germania, chiar și cu scriitori de peste ocean. Este suficient să amintim doar câteva nume. Se întâlnea frecvent cu Flaubert, Zola, George Sand, Maupassant, Alphonse Daudet, Théophile Gautier, H. Taine, E. Renan, Delacroix, Manet, Gounod, Berlioz, Saint-Saëns ș.a. Îi cunoștea pe romancierii englezi George Eliot, Charles Dickens, W. Thackeray și pe alți oameni de cultură. De asemenea, pe scriitorii americani Henry James, Harriet Beecher-Stowe, Hjalmar Bojesen; pe germanii H. Heine, Th. Storm, L. Pietsch, Fr. Bodenstedt ș.a.

Întâlnirile între artiști constituie de obicei prilejuri binevenite de a schimba opinii în legătură cu preocupările lor specifice. Din memorialistica vremii aflăm adesea fapte revelatoare privind laboratorul de creație al scriitorilor, pictorilor și compozitorilor. Este elocventă în acest sens *Corespondența* lui Flaubert în care se consemnează regretul că „bunul moscovit”, adică Turgheniev, și George Sand se află departe și nu are cu cine „să discute literatură”. Tot aici își exprimă bucuria că îl va vizita curând, în solitudinea lui de la Croisset, amicul și confidentul Louis Bouilhet și astfel va avea posibilitatea să dezbată „zile în șir” spinoasele probleme cu care se confruntă orice prozator, întrucât proza, spre deosebire de poezie, nu cunoaște nici un fel de reglementări, nu are nici un fel de certitudini. Prozatorul – îi spunea Flaubert lui Maupassant – are „nevoie de calități înnăscute și de o forță de raționament, de un simț artistic infinit mai subtil, mai acut, pentru a putea schimba mereu mișcarea, culoarea, sunetul stilului, urmărind lucrurile” pe care vrea să le spună².

În aceleași epistole flaubertiene, ca și în ale lui Turgheniev, se reiau adesea problemele discutate în cadrul întâlnirilor și se fac numeroase și subtile nuanțări și precizări. Ei probează astfel preocuparea permanentă pentru aspectele creației și sunt departe de gândul de a se substitui criticilor de profesie, deși au convingerea – și nu se sfiesc s-o exprime limpede – că un autor cunoaște incomparabil mai bine realizările și neîmplinirile activității sale. De altfel, aprecierile criticilor, adesea subiective și contradictorii, justifică neîncrederea față de capacitatea lor de a sesiza specificul talentului fiecărui autor, de a releva aportul lui la dezvoltarea artei literare și de a stabili locul ce îi revine în ierarhia valorilor.

Turgheniev constata, cu regret, absența unui Critic adevărat, inteligent, sensibil, cult, capabil să înțeleagă spiritul vremii, cerințele noului cititor, să prefigureze căile de dezvoltare a literaturii și să grupeze în jurul său talentele. Un asemenea critic are nevoie în primul rând de *terra ferma*, „de puncte de sprijin

stabile, de pe care ar putea să acționeze. Dar unde să afli acum astfel de puncte, când totul este într-o continuă mișcare?”³ – se întreba romancierul.

Vorbind despre adevăratul Critic, Turgheniev îl avea în vedere, desigur, pe Bielinski. I-a închinat un pios omagiu în însemnările intitulate *Amintiri din literatură și viață* și i-a dedicat unul din cele mai bune romane, *Părinți și copii*. Era de părere că un critic de talia „furiosului Vissarion” nu putea să apară prea curând în împrejurările vitrege ale Rusiei abia ieșite din „veacul crâncen” al domniei lui Nicolae I.

Firește, în anii „exploziei” romanului clasic rus, când au văzut lumina tiparului în afara romanelor lui Turgheniev cele ale lui Tolstoi, Dostoievski, Gonțarov, Saltâkov-Scedrin, Grigorovici, Pisemski ș.a. nu se putea să nu se ivească și critici valoroși, o dată ce existau și se impunea să fie comentate asemenea capodopere ca *Război și pace*, *Frații Karamazov*, *Părinți și copii* și *Oblomov*. Este adevărat, își desfășurau activitatea critici de diverse orientări – precum Cernâșevski, Dobroliubov, Pisarev, Annenkov, Drujinin, Grigoriev, Mihailovski, Șelgunov ș.a., însă nici unul dintre ei nu s-a ridicat la înălțimea lui Vissarion Bielinski, „stăpân al gândurilor” unei întregi generații.

Turgheniev cunoștea articolele acestor critici, colabora la reviste importante și corespundea cu Annenkov, Cernâșevski, Pisarev ș.a. Însă nu împărtășea întrutotul unele din tezele lor. De exemplu, nu putea fi de acord cu principiul fundamental al esteticii lui Cernâșevski, conform căruia arta nu este altceva decât un „surogat”, o copie palidă a realității, deși releva în studiile lui „un suflu proaspăt”. Cernâșevski „nu prea înțelege poezia, – îi scria lui Drujinin – dar (...) asta nu e o prea mare nenorocire; criticul nici nu face poeți și nici nu-i ucide; însă el <Cernâșevski> înțelege (...) cerințele vieții contemporane reale – și aceasta nu este la dânsul o consecință a deranjului fierii, cum spunea odată glumețul Grigorovici, ci însăși temelia întregii lui existențe”⁴. Respingea teza esențială a esteticii lui Cernâșevski cu argumente simple: „nu există în natură vreo simfonie a lui Beethoven, vreun tablou al lui Ruisdael sau vreun poem al lui Goethe”. Deci operele artistice nu sunt „coppii ale realității”, realitatea constituind doar „un punct de plecare” pentru crearea lor. De asemenea, repudia sociologismul, tezismul, sub orice formă s-ar manifesta ele. Condamna nihilismul aplicat la istoria literară de către Pisarev, cât și alte orientări.

Singurul critic pe care îl aprecia pentru sensibilitate, cultură și obiectivitate era Annenkov. Îi împărtășea proiectele sale, dificultățile întâmpinate în perioada abordării speciei romanului, când avea impresia că se află „între cer și pământ, ca ciocârlia”. Obişnuia să-i citească manuscrisele, rugându-l să lase deoparte laudele și să insiste asupra observațiilor critice, dacă îi este prieten adevărat. Aceeași cerință o repeta și în fața areopagului ce se întrunea special pentru „audiție”, alcătuit din: romancierii Gonțarov și Pisemski, dramaturgul Ostrovski, criticii Annenkov, Drujinin și Maikov. Justifica necesitatea unor

LITERATURĂ

asemenea întâlniri cu confrății de breaslă prin faptul că orice autor „se simte în propria-i operă ca într-o pădure” – cum îi scria lui Dostoievski⁵.

Cu excepția lui Annenkov, raporturile lui Turgheniev cu critica erau tensionate. Din multiple motive. În primul rând datorită evidentei discrepante între realizările marilor romancieri și gândirea critică. Triumviratul Turgheniev, Dostoievski și Tolstoi, prin opere atât de diferite ca problematică și manieră artistică, îi devansase pe critici, care s-au dovedit a fi prea conservatori. De aceea procedeele inedite introduse de Turgheniev în arta romanescă au suscitât nedumerire și scepticism. Criticii s-au pomenit în situația de a evalua mijloace artistice pentru care nu aveau criterii adecvate. Le trebuia timp pentru a analiza, a disocia și a înțelege noile aspecte ale arhitectonicii romanului, ale structurării personajului și pentru a elabora alte etaloane. Tocmai la acest fenomen făcea referire romancierul într-o scrisoare, încercând să explice resentimentele, chiar și ostilitatea acelor critici care au rămas fideli unor criterii de apreciere învechite.

Și nu întâmplător folosea diminutivele „bătrânica” și „babeta” când era vorba de critică: „...ca orice bătrânică ea <critica> împărtășește cu obstinație idei preconcepționate sau la ordinea zilei, oricât de neîntemeiate ar fi ele”⁶. O altă „meteahnă a babetei constă în faptul că se ține de modă. În literatură e la modă acum politica. Tot ce nu este politică este pentru dânsa un fleac, o aberație (...) Bătrânica îmi reproșează, de asemenea, lipsa de convingeri.

Drept răspuns la această învinuire poate servi întreaga mea activitate literară de peste trei decenii. Nu mi-a fost niciodată rușine pentru nici un rând pe care l-am scris. Nu m-am dezis de nici un rând semnat de mine. Să îndrăznească altul să susțină așa ceva! Dar, în fine, s-o lăsăm pe bătrânică să pălăvrăgească în voie. Nu i-am prea acordat atenție nici înainte. Doar nu voi începe acum!”⁷

Un alt motiv de neînțelegere a criticilor era, după opinia sa, faptul că, în cazul lui Bazarov, de pildă, „a sărit” peste niște etape considerate îndeobște obligatorii, etape de „familiarizare” cu profilul unui personaj complex, contradictoriu, cu un comportament și concepții ieșite din comun, radical diferit de personajul univoc, structurat în conformitate cu teoria determinismului socio-istoric, predominantă în critica vremii. Nu a oferit cititorilor și criticilor răgazul necesar pentru înțelegerea lui Bazarov și poate chiar pentru un „eventual entuziasm”, cum s-a întâmplat cu Oneghin sau Peciorin. Dar nu putea proceda altfel, întrucât s-a format la școala „celui mai profund cunoscător al inimii omenești”, a lui Shakespeare, „a acestui gigant și semizeu”⁸, „care își lua personajele de peste tot – din ceruri și de pe pământ – fără nici o opreliște”, pentru că „nimic nu se putea sustrage privirii lui atotpătrunzătoare”⁹. A frecventat asiduu și „școala” lui Cervantes și a intenționat să traducă *Don Quijote*. Îi considera pe acești doi scriitori geniali incontestabili „dascăli ai contemporanilor și urmașilor”¹⁰ și pentru că au evidențiat prezența „*mutațiilor și contradicțiilor în natura umană*”¹¹. (Subl. ns.)

Dar pe lângă învățămintele oferite de înaintași nu se poate ignora, desigur, rolul pe care l-a avut spiritul de observație al lui Turgheniev, exersat îndelung asupra unor variate categorii de oameni. (Declara, bunăoară, că frecventează unele saloane pariziene în ipostază de entomolog pentru „a cerceta fel de fel de libelule și bondari”.) Operele lui Shakespeare și Cervantes confirmau propriile lui constatări în legătură cu contradicțiile caracteristice firii umane.

Pe de altă parte, fiind unul dintre inițiatorii „realismului obiectiv”, creatori ai romanului impersonal, Turgheniev – după propria-i mărturie – își zugrăvea personajele „la fel cum descria ciupercile, frunzele și copacii”¹², cu maximă detașare, obiectivitate, fără a-și trăda „simpatiile și antipatiile”. Și prin aceasta isca perplexitate, căci nu le oferea cititorilor nici un fel de *certitudini*. „În definitiv ce l-ar fi costat pe autor să-și precizeze atitudinea față de eroul său?” – îi reproșau unii corespondenți. De aici provenea tendința lor de a-i atribui „simpatii și antipatii” inexistente în operă, nici măcar „printre rânduri”, pentru simplul motiv că le excludea cu bună știință întrucât nu aveau pentru el „nici o semnificație”, nici o relevanță artistică în configurarea personajului. Era vorba, de fapt, de o nouă poetică, de poetica romanului impersonal. „*Era estetica lui Turgheniev*, a lui Flaubert, a lui Maupassant...”¹³ cum susține Albert Thibaudet. (Subl. ns.) Poetică ce se întemeia pe principii diferite de cele ale esteticii realismului din etapa de statornicire a acestui curent literar.

Un tânăr corespondent l-a întrebat odată „cum lucrează” și „ce este scrierea obiectivă”. La astfel de întrebări, ca și la cea formulată de o doamnă curioasă să afle „în ce constă viziunea <lui> asupra lumii”, este imposibil să răspunzi într-o simplă scrisoare, spunea Turgheniev. A încercat totuși să schițeze un răspuns. S-a referit, în primul rând, la problema inspirației, care, după opinia sa, nu este deloc suficientă în activitatea de creație. Pentru că inspirația nu durează decât câteva momente. Dacă ești beneficiarul unor astfel de „clipe fericite”, „e foarte bine”. În caz contrar, nu poți sta cu mâinile încrucișate în așteptarea lor, ci trebuie să lucrezi, căci „fără muncă îndârjită orice scriitor va rămâne, cu siguranță, un diletant”. Pe lângă aceasta, este necesar „să înveți mereu, să cunoști tot ce ne înconjoară, să te străduiești să cuprinzi viața în toate manifestările ei, dar s-o și înțelegi, să înțelegi legile care o guvernează și care nu întotdeauna ies la iveală (...) *Scriitorul își asumă o sarcină grea: trebuie să aibă mușchi puternici...*”¹⁴ (Subl. ns.)

Cu un alt prilej își împărtășea părerea în legătură cu o problemă pe care și-o pune orice tânăr artist: are sau nu are talent și în ce anume constă acesta. Debutantului V.M. Garșin îi scria: „Observ la dumneata toate semnele unui talent autentic, vîguros: temperament artistic, înțelegere subtilă și corectă a trăsăturilor caracteristice ale vieții omului și ale vieții în general, simțul adevărului și al măsurii, simplitatea și frumusețea formei și, drept consecință a tuturor acestor calități, originalitatea” evidentă. Și își exprima dorința ca experiența vieții să

LITERATURĂ

confere viziunii tânărului Garșin „anvergură, varietate și liniște sufletească în absența căreia orice muncă de creație este de neconceput”¹⁵.

Coroborate cu reflecțiile transmise corespondentului amintit mai sus, trăsăturile enumerate întregesc o definiție memorabilă a talentului artistic.

Referiri la alte aspecte ale activității creatoare sunt risipite în numeroase scrisori ale romancierului. Arta, declara el poetului A. Fet, „este un fenomen deosebit de complex” care „solicită toate forțele omului, printre altele și *rațiunea*, pe care unii o ostracizează” și văd „în operele de artă o băguială inconștientă a unui somnambul”¹⁶, teorie considerată de către Turgheniev puerilă și ridicolă.

Surprinzătoare și derutantă era în romanele lui și maniera de analiză psihologică, total diferită de cea a lui Dostoievski sau Tolstoi. El susținea că gesturile, atitudinile și mimica personajului sunt mult mai grăitoare decât comentariile, analizele autorului, „echilibristica pe un vârf de ac”, cum denumea Turgheniev sondajele în lumea interioară. Pentru el principiul fundamental în această privință era următorul: „*psihologul trebuie să dispară în artist*”¹⁷. (Subl. ns.) Analiza psihologică detaliată a fiecărui personaj, susținea el, „trebuie făcută de către autor în prealabil”, adică în perioada elaborării operei, în așa-zisele „materiale auxiliare” (pseudojurnale, fișe personale etc.), astfel încât, în momentul prezentării personajului, cititorul să înțeleagă cu ușurință „esența caracterului și a raporturilor” lui cu ceilalți eroi.

Până când nu *vedea* aievea personajele, Turgheniev nu începea redactarea operei, căci nu cuteza să înalte „edificii aeriene”. După opinia sa analiza amplă a vieții interioare a personajului își are locul numai în această „preistorie” a romanului. În opera finită, o asemenea analiză detaliată o considera „pseudomanieră”, obositoare și inutilă, în pofida verosimilității ei aparente, care se soldează cu văduvirea eroului de „pregnanță vitală” și de „rigoare a desenului”, cerute de „simțul artistic al cititorului”.

Derutante erau și alte particularități ale artei turghenievienne. Una din ele consta în simplitatea, chiar sărăcia intrigii. Scriitorul repudia „dumasovismul”. Prin acest termen înțelegea intriga cu multiple ramificații, pe care o taxa drept „procedeu rudimentar”, menit să satisfacă doar „imaginația naivă”. În romanele lui conflictele se desfășoară în sfera ideatică, tensiunile au loc în conștiința eroilor, care sunt niște personalități puternice, reflexive, au concepții originale și sunt oricând gata să și le expună și să le apere. Dialogurile lor succinte și dense necesitau eforturi intelectuale pentru a disocia și înțelege ideile dezbătute. Ceea ce nu convenea multor cititori pentru care literatura nu era decât un simplu divertisment.

Aceste procedee inedite (și nu am evocat aici decât o parte din ele)¹⁸, care au imprimat romanelor turghenievienne trăsături de incontestabilă modernitate, cât și faptul că autorul *Unui cuib de nobili* și-a exprimat curajos principiile estetice noi în articole și recenzii i-a nemulțumit pe critici care s-au simțit atinși în

orgoliul lor profesional și au adoptat o atitudine agresivă, mai ales când s-a ivit prilejul convenabil.

Un astfel de prilej l-a constituit apariția romanului *Părinți și copii*, deși nici *În ajun* nu a întrunit aprecierile de altădată. De fapt încă în recenzia amintită la romanul Evgheniei Tur, publicată înainte de a fi debutat ca romancier, s-a prefigurat ruptura cu critica tradițională. Turgheniev a afirmat aici: „scriitorul care dă ascultare criticilor este pândit de pericolul de a-și altera talentul”. Iar în corespondența din perioada următoare s-a arătat sceptic în legătură cu receptivitatea criticii contemporane.

Trebuie precizat că primele două romane – *Rudin* și *Un cuib de nobili* – au fost primite favorabil. Dacă Rudin, reprezentantul „oamenilor de prisos” în varianta lor din anii '40, nu a iscat decât observații sporadice în legătură cu unele trăsături caracterologice contradictorii, protagoniștii celui de al doilea roman, Lavrețki și Liza Kalitina, au întrunit, ca și întreaga operă, elogiuri unanime.

Raporturile cu critica au început să se deterioreze o dată cu publicarea romanului *În ajun*. Conflictul a izbucnit atunci chiar în redacția revistei „Sovremennik” („Contemporanul”) al cărei colaborator permanent fusese Turgheniev ani de-a rândul. Dobroliubov a consacrat romanului o cronică amplă, intitulată *Când va veni oare ziua cea adevărată? Concluziile și comentariile lui au fost inacceptabile pentru Turgheniev. Subordonând literatura luptei sociale, criticul își exprima regretul că autorul, în locul bulgarului Insarov, militant pentru eliberarea țării sale de sub ocupația otomană, nu a zugrăvit luptători contra „turcilor din interior”, luptători a căror acțiune – susținea el – va fi, indubitabil, încununată de succes. De izbucnirea acestei lupte – scria Dobroliubov – „nu ne desparte decât o zi. Și ziua aceea va veni negreșit!”*

Turgheniev a citit articolul în manuscris și l-a avertizat pe redactorul șef, poetul Nekrasov, să nu-l publice, deoarece i se atribuie intenții pe care nu le-a manifestat câtuși de puțin în opera respectivă. Articolul – spunea romancierul – conține simple speculații pe marginea titlului (*În ajun*). Dar în pofida vechii prietenii ce-l lega de Turgheniev, Nekrasov nu a ținut cont de avertisment. Firește, colaborarea romancierului la „Sovremennik” a încetat definitiv.

El s-a convins curând, o dată în plus, de incapacitatea criticii contemporane de a aprecia la justa lor valoare operele literare. „Continuu să cred – scria Turgheniev – că numai posteritatea este în măsură să aprecieze și să ierarhizeze corect talentele”¹⁹.

Suporta cu stoicism atacurile evasigenerale suscitade de romanul *În ajun*. „Știu – i se confesa lui Herzen – știu că mă vor critica și cei roșii, și cei albi, și de sus, și de jos, și lateral – mai ales lateral (...) Dar nu-mi pasă. Și nu pentru că m-aș considera infailibil, ci uite așa, pur și simplu”²⁰.

Folosea frecvent formula diplomatică: „am luat act de...” opinia criticului X sau Y. Pe o tânără prozatoare o sfătuia: „Mergi liniștit înainte și nu lua în seamă

LITERATURĂ

nici bârfele, nici laudele prietenilor (tot un fel de bârfe), nici propriile-ți născociri. Ia act de critică și atât!”²¹ Altă dată spunea apropo de „larma” criticilor: „Lasă-i să-și petreacă!” Cu prilejul apariției romanului *Fumii* scria unui prieten: „Mă vor certa strașnic, dar trebuie să am răbdare și să aștept până vor trece toate astea ca o ploaie de vară”²². A ajuns cu timpul să privească cu indiferență „furtunile” declanșate de operele sale. Bunăoară, în legătură cu romanul *Părinți și copii* mărturisea: „...sunt uimit de acțiunea lui <a romanului>. Și nu că mă bucur – nu prea ai motive de bucurie în asemenea situație – dar pentru prima oară sunt efectiv mulțumit de munca mea, deși *mi se pare câteodată că sunt absolut străin de toată povestea asta*”²³. (Subl. ns.)

De obicei nu răspundea criticilor, oricât de grave și nedrepte acuze i-ar fi adus. Nu scria prefete, decât în mod cu totul excepțional și la insistențe repetate, fiind încredințat că „e greu să scrii predoslovii în vremea noastră. A expune în ele concepțiile tale despre artă e deplasat; a cere îngăduința cititorului este inutil: cititorul nu crede în sinceritatea autorului”²⁴.

După cum spuneam, cele mai înverșunate controverse le-a suscitât însă romanul *Părinți și copii* (Polemica s-a reluat periodic de-a lungul unui secol întreg). Deoarece predominau în epocă conflictele social-politice (cartea a fost publicată în 1862, la câteva luni după abolirea iobăgiei, când țara era bântuită de mișcări ale țăranilor și ale studențimii) criteriul principal de evaluare era cel ideologic. În aceste circumstanțe preocuparea criticilor consta în lămurirea problemelor: De partea căror forțe sociale este autorul? Pe cine reprezintă, de fapt, nihilistul Bazarov? Care este mesajul operei? etc.

Firește, Turgheniev nu oferea nici un răspuns, deoarece se orienta după principiul invocat adesea: „*scribitur ad narrandum, non ad probandum*” („scriu pentru a povesti, nu pentru a demonstra”) ²⁵. Considera, în general, de datoria sa să formuleze întrebări, să ofere prilejuri de meditație asupra „problemelor blestemate” și nicidecum să impună anumite concluzii. Din acest punct de vedere cititorul avea toată libertatea.

Aplicând criteriul ideologic de evaluare, criticii descopereau în textura romanului „bizare inconsecvențe”, „contradicții” și „incongruențe”. Se întrebau nedumeriți: reprezintă oare Bazarov tineretul contemporan? Este romanul acesta un pamflet la adresa democraților- revoluționari sau o apoteoză a liberalismului, a culturii aristocrației și a rolului ei în perspectivă istorică? În jurul acestor probleme au izbucnit aprige controverse. Pisarev era de părere că Bazarov întruchipează trăsăturile specifice ale tinerei generații și regreta că autorul l-a îndepărtat prea repede pe acest erou de pe scena istoriei. Alții, dimpotrivă, îl considerau o *cleverie* la adresa tineretului, iar nihilismul „o marfă de import” care nu va avea priză în Rusia. Nu vom insista, desigur, asupra acestei polemici. Vom cita doar câteva impresii ale romancierului, deosebit de semnificative, consemnate la sosirea lui la Petersburg după apariția cărții: „Am observat o

atitudine glacială ce ajungea până la ură la mulți oameni care îmi fuseseră apropiați și pe care îi simpatizam; am primit felicitări, aproape un fel de îmbrățișări, de la oameni din tabăra adversă, de la dușmani. Aceasta m-a cam descumpănit; însă nu aveam muștrări de conștiință; știam bine că am procedat onest și nu numai că l-am înfățișat pe eroul meu fără idei preconcepute, ci chiar cu îngăduință; apreciam prea mult vocația de artist, de scriitor, ca să o fac pe ipocritul; pur și simplu nu puteam, nu mă pricepeam să scriu altfel (...) Criticii au catalogat romanul drept pamflet și au invocat orgoliul meu „iritat”, „jignit”; dar pentru ce oare aș fi scris un pamflet la adresa lui Dobroliubov, pe care aproape că nu-l întâlneam deloc, însă îl apreciam foarte mult ca om și ca scriitor talentat? Indiferent de părerea modestă pe care aș fi avut-o despre talentul meu, totuși am considerat și consider sub demnitatea mea scrierea unui pamflet, a unei „defăimări”. Iar în ceea ce privește orgoliul „jignit”, voi observa doar că articoul lui Dobroliubov (...) despre *În ajun* (...) e plin de cele mai calde elogii – sincer vorbind cu totul nemeritate. Însă domnii critici au decis să mă prezinte drept pamfletar jignit: „leur siège était fait” („și au organizat asediul”)²⁶.

Presupunerea criticilor că în acest roman „cu cheie” cel vizat era Dobroliubov nu avea nici un temei real. Se știe doar că scriitorul nu transpune *tale-quale* în opera sa observațiile făcute asupra unui singur individ. Personajul literar nu e o fotografie, nu biografia reală interesează. Ea servește numai drept impuls declanșator sau drept nucleu în jurul căruia se aglutinează, în procesul elaborării operei, fapte și trăsături caracterologice potrivite. Principiu amintit de către Turgheniev în convorbirile cu scriitorii americani Henry James și Hjalmar Bojesen. Invoca slaba sa inventivitate și de aceea, spunea el, are de obicei ca punct de plecare în înfățișarea personajului numai întâmplări trăite sau la care a participat ca martor ocular. Avea nevoie de un asemenea „teren pe care să poată păși în siguranță”. Recunoaștem în această mărturisire strădania prozatorilor realiști din generația postbalzaciană de autentificare a ficțiunii prin ancorarea în realitate adesea prin intermediul unor detalii.

Așa a procedat romancierul și în cazul lui Bazarov. Ca prototip real – declara el – i-a servit un medic de țară ale cărui concepții și preocupări, profil moral și psihologic l-au impresionat puternic. Dar acest „prototip real” nu este, de fapt, altceva decât un subterfugiu, o variantă a procedeului încetățenit demult în practica creației literare, acela al *manuscrisului*, al *jurnalului* „găsit întâmplător” sau a confesiunii unui individ, *auzite* în împrejurări mai mult sau mai puțin verosimile. În fond, protagonistul romanului *Părinți și copii*, Bazarov, este un personaj fictiv, reprezentant tipic al generației tinere din anii '60, formată în epoca predominării științelor naturii, din care și-a însușit învățăminte necesare pentru a deveni util societății.

Este adevărat, personajul turghenievian reprezenta „un fenomen ce abia a început să se înfiripe”, se afla „în pragul viitorului”, când impresia produsă asupra

LITERATURĂ

scriitorului, deși puternică, încă nu se clarificase suficient. Era nevoie de continuarea observării atente a vieții înconjurătoare pentru a verifica corectitudinea impresiilor receptate. Însă faptul că nu întâlnea în nici una din operele altor prozatori nici măcar o aluzie „la ceea ce mi se părea că văd pretutindeni” – se confesa Turgheniev – era derutant și descurajator. „Mă cuprindea îndoiala: nu alerg oare după o nălucă?”²⁷

Firește, nu alerga după nici o nălucă. Datorită spiritului său acut de observație sesizase primul dintre scriitori fenomenul respectiv. Confirmarea existenței unor asemenea tipuri nu a întârziat prea mult. În anii următori numeroși romancieri au creat diverse variante ale nihilistului. „Oamenii noi” din romanul lui Cernășevski *Ce-i de făcut?*, Raskolnikov, Ivan Karamazov, Kirillov din operele dostoevskiene și mulți alții descind, într-un fel sau altul, din Evgheni Bazarov. Pe Turgheniev nu-l mai preocupa eroul ale cărui concepții le împărtășea aproape în totalitate (cu excepția celor privitoare la artă). Privirea lui ageră întrezărea profilându-se la orizont alte figuri, deloc iconoclaste sau eroice, figuri de oameni modești, capabili să presteze o muncă utilă societății, în școli și spitale, muncă adesea anonimă. Pe aceștia avea să-i înfățișeze în ultimele două romane.

Turgheniev s-a referit în repetate rânduri la diverse aspecte ale configurării personajului și la interpretările lui de către critică. În general, constata el, criticii „nu-și dau seama de ceea ce se petrece în sufletul autorului, în ce constau bucuriile, necazurile, aspirațiile, reușitele și nereușitele lui. Ei, de pildă, nici nu bănuiesc acea satisfacție de care pomenea Gogol și care rezidă în autoflagelare, în biciuirea propriilor tale neajunsuri în personajele fictive pe care le-ai creat. Ei sunt ferm convinși că autorul nu face altceva decât *își întruchipează ideile*”²⁸.

Dacă personajele turghenievienne nu ar fi decât niște „idei întruchipate”, niște puncte de vedere sub aparențe omenești, viața lor, gândită aprioric, compusă în jurul unei facultăți dominante, ar fi artificială, neconvingătoare, în plus „l-ar fi obligat pe autor la ample comentarii”, considera romancierul. Or, ele „stau pe picioare proprii”, ca și personajele lui Gogol, adică dau senzația vieții adevărate, sunt vii. Pentru că viața lor este „organizată în jurul unui suflet”, se derulează într-un mediu social concret, familiar cititorului. „Romancierul autentic – observa Albert Thibaudet – își crează personajele pe direcțiile infinite ale vieții sale posibile” și nu „pe linia unică a vieții sale reale”. Adevărații creatori de viață – afirmă același critic – „aduc conștiința acestor existențe posibile în existența reală”, iar „personajele și mediile lor își trag viața din propria lor viață”²⁹. Romancierii din școala lui Flaubert „crează un personaj viu atât cu ceea ce sunt ei înșiși cât și cu ce ar dori să fie, și cu ceea ce ar putea să fie, și cu ceea ce s-ar teme să fie dacă toate potențele lor s-ar dezvolta nestingherit, și chiar cu ceea ce le-ar fi odios să fie”³⁰ – își detaliază ideea același critic. De altfel, Turgheniev știa bine că în artă „*totul se naște dinartistului*”. Cu alte cuvinte, împărtășea concepția

că personajele literare sunt ipostaze virtuale ale sufletului, conștiinței, afectivității autorului.

Ultimele două din suita romanelor turghenievienne, *Fum* și *Deștelenire*, au suscitât noi controverse, au oferit prilejul manifestării unei ostilități și mai accentuate din partea unor critici. Aflat la Paris, romancierul „lua act” cu resemnare de acuzele ce s-au revărsat asupra lui. „Judecând după toate recenziile și scrisorile ce le-am primit, – îi scria confidentului său, Annenkov – sunt aspru criticat pentru *Fum* în toate colțurile cuprinzătoarei noastre patrii. Am jignit sentimentul <patriotic> al poporului. Sunt un mincinos, un clevetitor. Nu cunosc deloc Rusia... Toate astea mă lasă rece”³¹. Și nu numai astfel de incriminări s-au formulat la adresa lui. Unele ziare proclamau „epuizarea puterii <lui> de creație”, îi reproșau „neînțelegerea noilor cerințe ale vieții”, deoarece a petrecut prea mulți ani în străinătate, și – culmea! – îl acuzau de „*necunoașterea noilor orientări în domeniul literaturii*”!!! (Subl. ns.)

Să i se reproșeze tocmai lui Turgheniev, care și-a devansat epoca, săvârșind o adevărată *revoluție* în maniera de creație prin înnoirea procedeelelor artistice, prin înfățișarea unor eroi abia iviți pe scena vieții sociale, cu un cuvânt prin modernitatea pregnantă a artei sale romanești era o nedreptate strigătoare la ceruri ce nu putea fi generată decât de scleroza gândirii critice și de orbirea consecutivă.

După ce a parcurs materialele incriminante Turgheniev a tras următoarea concluzie: „Dumitale nu-ți place<romanul> *Fum*– îi scria lui Dmitri Pisarev – la fel ca aproape tuturor cititorilor. Având în vedere o asemenea unanimitate *nu pot să nu suspectez existența unor calități certe la copilul meu*”³². (Subl. ns.) Spre finalul epistolei se dau câteva lămuriri: „Mă bucur că a apărut acest personaj <Potughin> și că e criticat de toată lumea tocmai în perioada beției panslave la care se dedau la noi atâția în aceste momente. Sunt bucuros că tocmai acum am reușit să înscriu pe stindardul meu cuvântul *civilizație*. Și nu au decât să mă împrăste cu noroi din toate părțile. *Si etiam omnes, ego non*”(„Chiar dacă <o fac> toți, eu nu <o fac>”).

Occidentalism înveterat, Turgheniev îl înfățișează pe eroul său, Potughin, în postură de ferm apărător al civilizației apusene, condamnă „beția panslavă” feroarea ce i-a cuprins pe numeroși compatrioți în timpul Congresului slavilor de pretutindeni care își desfășura lucrările la Sankt-Petersburg (mai 1867). A repudiat ferm slavofilismul, – atât în memorialistica sa, cât și în operele literare – considerându-l drept ideologie „falsă și sterilă”³³. Până și în doctrina social-politică a lui Herzen a depistat urme ale slavofiliei. Și nu l-a cruțat de ironii: „Găsesc că faci prea multe «Kratzfüsse vor den Slavophilen» («plecăciuni în fața slavofililor»)”. Iar într-o altă scrisoare, pe care i-a expediat-o o dată cu romanul *Fum*, preciza pe același ton: „Îți trimit noua mea operă. După câte știu, ea a ridicat împotriva mea în Rusia pe oamenii religioși, pe curteni, pe slavofili și pe

LITERATURĂ

patrioți. Tu nu ești religios, nici curtean; dar ești slavofil și patriot și, de bună seamă, te vei supăra și tu; în plus, cred că arabescurile mele de la Heidelberg nu-ți vor plăcea deloc”³⁴.

Arabescurile respective satirizau modul de viață și preocupările tinerilor de diverse orientări ideologice, în majoritate simpatizanți ai lui Herzen care, după cum se știe, edita atunci la Londra revista „Steaua polară” și ziarul „Clopotul”, libere, firește, de cenzura draconică din Rusia, și devenite, la rândul lor, o „cenzură” *sui-generis* a măsurilor administrative ale guvernului și a vieții de la curtea imperială, publicații pe bună dreptate supranumite în epocă „cel de al doilea guvern rus”.

Dar suspectarea „unor calități certe” în opera respectivă nu se reducea, desigur, doar la figura personajului Potughin și la oportunitatea apariției lui. Afirmările lui Turgheniev aveau și alte conotații, se refereau și la poetica nouă a creației sale, pe care nu o agreau „notarii literaturii”, cum îi denumea pe confrăți criticul Albert Thibaudet.

*

Am circumscris, în linii generale, sfera problemelor ce au determinat controversele pe marginea romanelor clasicului rus. Nu au trecut neobservate nici recenziile, însemnările și mai ales esul *Hamlet și Don Quijote*. Au suscitât și ele numeroase comentarii, deoarece au adus în discuție chestiuni inedite, aspecte ignorate de critica profesionistă rutinieră și au încercat să analizeze operele literare într-o perspectivă comparatistă. Turgheniev și-a expus ideile curajos, clar și le-a argumentat riguros. Această intruziune a unui beletrist în domeniul criticii a fost întâmpinată cu ostilitate vădită din partea unor critici. La fel s-a întâmplat cu Baudelaire și frații Goncourt care, ca și romancierul rus, au considerat necesar și au avut cutezanța să-și formuleze opiniile în legătură cu evoluția creației literare și artei plastice. De aceea nici unul dintre ei nu a avut „critică de susținere”. Dimpotrivă.

Critica literară contemporană – considera Turgheniev – nu era în stare să-și îndeplinească funcțiile primordiale: să prezinte periodic bilanțuri ale realizărilor fiecărei etape parcurse; să aprecieze corect valorile artistice; să indice căile demne de urmat. Totuși, îi acorda, îngăduitor, circumstanțe atenuante. Pentru a justifica într-o oarecare măsură aceste neajunsuri, invoca imposibilitatea criticilor de a avea principii estetice ferme, „puncte stabile” de evaluare într-o epocă de tranziție, de profunde și bruște mutații. Împărțăsea convingerea că numai posteritatea, beneficiara virtuală a unor etape calme de stabilitate, va reuși să evite erorile săvârșite de critica vremii în ierarhizarea talentelor. Cerea să fie „predate la arhivă” procedeele artistice demonetizate, necorespunzătoare pentru înfățișarea frumosului epocii date, a spiritului ei și a sensibilității noului cititor. La fel și

ideile învechite. Criteriile social-politice, aplicate pe scară largă, sunt inoperante în analiza operelor de artă și trebuie să se renunțe la ele. Principala atenție trebuie să se acorde manierei, mijloacelor artistice specifice, cu alte cuvinte stilului, viziunii fiecărui scriitor, în zugrăvirea *sinceră*, obiectivă a adevărului.

Raporturile tensionate cu critica oficială nu s-au datorat, așadar, numai operelor lui Turgheniev, șocante prin modernitatea lor, dar și faptului că a îndrăznit să susțină teoretic noua manieră de creație artistică și să o considere drept țel râvnit de orice artist autentic.

În succinte *Amintiri din literatură și viață*, scrise către sfârșitul prodigioasei lui cariere, romancierul se consola astfel: „Critica din patrie, care a formulat împotriva mea acuze atât de numeroase, atât de variate, nu mi-a reproșat niciodată impuritatea sau incorectitudinea limbii, imitarea vreunui stil străin”³⁵. Ceea ce, s-o recunoaștem, nu e puțin lucru, dacă nu uităm că *literatura este arta cuvintelor*, iar *originalitatea* supremul ei merit.

NOTE

1. Gustave Flaubert, *Correspondance*, Édition du Centenaire, Paris, 1924, t. 3, p. 378.
2. Apud Philippe van Tieghem, *Marile doctrine literare în Franța*. Traducere de Alexandru George. București, 1972, p. 234.
3. I.S. Turgheniev, *Полное собрание сочинений. В тридцати томах. Письма*, Moscova, 1987, vol. 4, p. 110.
4. Idem, *Собрание сочинений. В двенадцати томах*, Moscova, 1958, vol. 12, p. 223.
5. Ibidem, p. 335.
6. Ibidem, p. 463.
7. Ibidem.
8. Idem, *Полное собрание сочинений...Сочинения*, vol. 5, Moscova, 1980, p. 339.
9. Ibidem, p. 342.
10. Ibidem, p. 343.
11. Ibidem, p. 331.
12. Idem, *Собрание сочинений. В двенадцати томах*, Moscova, 1958, vol. 12, p. 338.
13. Albert Thibaudet, *Reflecții*. Traducere de Georgeta Pădureleanu. Texte alese, prefață și note de Mircea Pădureleanu, vol. 1, București, 1973, p. 184.
14. I.S. Turgheniev, *op. cit.*, pp. 492-493.
15. Ibidem, p. 556.
16. Ibidem, p. 331.

LITERATURĂ

17. I.S. Turgheniev, *Opere*, vol. 10, București, 1961, p. 499.
18. Cf. Adriana Cristian, *Structura romanului turghenievian*. În „Romanoslavica”, vol. XXXIV, 1996; *И.С. Тургенев-новатор романа*. În „Filologie rusă”, vol. XVII, București, 1999.
19. I.S. Turgheniev, *Собрание сочинений...*, vol. 12, pp. 483-484.
20. Ibidem, pp. 278-279.
21. Ibidem, p. 578.
22. Ibidem, p. 335.
23. Ibidem, p. 338.
24. I.S. Turgheniev, *Полное собрание сочинений. В тридцати томах. Сочинения...*, vol. 5, Moscova, 1989, p. 329.
25. Idem, *Собрание сочинений...*, vol. 12, Moscova, 1958, pp. 532-533.
26. Ibidem, vol. 10, Moscova, 1956, pp. 347-348.
27. Ibidem, pp. 346-347.
28. Ibidem, p. 350.
29. Albert Thibaudet, *op. cit.*, p. 163 și 164.
30. Ibidem, vol. 2, p. 174.
31. I.S. Turgheniev, *Собрание сочинений...*, vol. 12, p. 374.
32. Ibidem, p. 376.
33. Ibidem, vol. 10, p. 349.
34. Ibidem, vol. 12, p. 373.
35. Ibidem, vol. 10, p. 262.

**ЛОКАЛНО И КОСМОПОЛИТНО В ТВОРЧЕСТВОТО НА
ДВАМА БАЛКАНСКИ ПИСАТЕЛИ –
МАТВЕЙ ВЪЛЕВ И ПАНАИТ ИСТРАТИ**

Ghergana Naceva
Bulgaria

Въпросът за диалога между балканските литератури и тяхната дифузност е поставян многократно от учени като Иван Шишманов, Илия Конев, Боян Ничев, Богдан Богданов, Светлозар Игов и др.

Всеки път едно по-настойтелно взирание в литературните ареали на тези литератури поражда нови смислови и интерпретативни стратегии. Компаративистичният дискурс полага отделни феномени, артикулиращи националното не в изолирано, а по-скоро – в каузално типологично и закономерно окръжение. Ако възприемем схващането на Боян Ничев¹, че всяка национална култура се оглежда в своите най-близки съседи, убедителен пример са художествените светове на двама балкански писатели – Матвей Вълев и Панаит Истрати. Творци от 20-те и 30-те години на XX-то столетие, изразители на културната чувствителност на своето време те репродуцират близки художествени и естетически модели.

Критиката ги перцептира като писатели – скитници, съграждащи както пространствата на свободния дух, така и биографиите на маргиналите, чужденците, аутсайдерите. И двамата писатели обитават перифериите на своите литератури. Писател-билингвист, Панаит Истрати е пренебрегван от френската критика и недостатъчно оценен от румънската. Матвей Вълев е едно малко споменавано име в българската литература и творчеството му остава почти непознато.

Ако проследим как се (съ)отнасят като диалог творбите им в смисъла, който му вменява Петер Цима², забелязваме, че аналогично и двамата открояват фигурата на (*vagabundos*), лумпенизирания скитник, който е контрапункт на авантюриста – пътешественик в европейските литератури от края на XIX век. Романите на Р. Л. Стивънсън, Джоузеф Конрад и Ръдиард Киплинг популяризират сюжета на пътешествието. В творбите на отвъдокеанските автори като Уолт Уитмън, Джек Лондон се наблюдават подобни рефлексии, а Кнут Хамсун превръща това в проблем на романа си *Скитници*. В Русия ранният Горки представя скитничеството като

LITERATURĂ

„абсолютна свобода – далеч от проклетото благо на еснафщината”, подписвайки своите фейлетони в *Самарски вестник* с маниерния псевдоним Иехудил Хламида. Може би това дава основание на Ромен Ролан да идентифицира Истрати, запознавайки се с творчеството му, като “един нов Горки на Балканите”.

Металитературният дискурс подвежда към биографични аналогии. Авантюристичният живот на двамата писатели (напомнящ сценарий на приключенски филм) нанизва в социалната им модалност екзистенции, стигащи до социалните низини. В своята подменена идентичност те изживяват себе си като черноработници, една разпространена тогава интелегентска нагласа.

Видени в културния контекст на своето време, Матвей Вълев и Панаит Истрати напомнят писателите Х. Синклер Луис, Джон Дос Пасос, Джон Стайнбек, идващи в литературата с богат жизнен опит, което предполага автентизма в творчеството им.

Диалогизиращите поетика при Вълев и Истрати очертават общи белези. И двамата предпочитат жанра роман, изграден от няколко големи разказа. Творчеството им е реминисценции от скитническите им авантюри. В романите *Вуйчо Ангел* (1924), *Кира Киралина* (1924), *Кодин* (1925) на Панаит Истрати локалните персонажи – моряци, селяни, търговци, хамали, престъпници артикулират “домашните езици” на родната Браила. Биографични форманти се забелязват и в творбите на Матвей Вълев – повестта *На котва* (1938) и разказите *Гост от морето*, *Хора край брега*, *Пътници през океана*.

Фикционалното в маринистичната му повест представя Бургас като спомен от пребиваването му в американската петролна фабрика “Стандарт Ойл Къмпани” – 1922 година. Репортажно-документалният пласт подсилва фактологичността, умело внушена от кинематографичния подход на автора. Топонимията също очертава аналогични принципи. Предпочетени са морето (Черно) и голямата река (Дунав), което придава определена отвореност на “местата, с които е свързан вътрешният ни живот”.³

Локално колоритното (couleur locale) заговаря с езика на екзотичното, чуждото. Провинциалните градове Бургас и Браила в своята мозаечна пъстрота са “цветна смесица от българи, арменци, гърци и турци, каквито се срещат само в пристанищните градове на Ориента” (*На котва*).

Кръстопътното също излъчва смислови сигнали – чрез своите културни, етнически, мултинационални траектории и кодове. Именно то релативизира границите провинциално – космополитно и бележи една упорита тенденция към дебалканизация и усвояване на чужди (обикновено европейски) модели. Локалните силуети внасят нотки на интимност и поетичност в романтично-философските романи на Истрати и засилват

изостреното чувство на самота в творчеството на Вълев. Обсебени от силни страсти, героите на Истрати – екзотични красавици, приказни героини, напомнящи Шехеразада и горди мъже – разбойници и скитници, но всички – хора със златни сърца (една тема, експлоатирана от локалистите, склонни да разглеждат привидно изпадналите от обществото хора като носители на своеобразни добродетели), т.е. романтизиране на човека извън закона. Неомитотворец и съзерцателен източен разказвач, авторът проектира странстванията на своите герои както изполуострова – Албания, Турция, Гърция, Анадола, така и по цялото Средиземноморие – Ливан, Сирия, Египет и др.

При Матвей Вълев тези проявени приемат други координати. В творбите му се пресичат “езиците” на градската масова култура, сантименталния любовен филм в неговите булевардни версии, градския шлагер и моряшкия фолклор. Късното му творчество дава приоритет на универсалното пред локалното. При Истрати се забелязва съхраняване на този специфичен колорит, дори на лингвистично ниво. Във френските си текстове той не превежда румънски, турски и общобалкански думи и изрази с цел съхраняване на автентизма.

“Умението на Вълев да предаде местния оцвет” – забелязано от Малчо Николов⁴ е особено отчетливо в бразилските му разкази *Прах след стадата* (1937). Но в “бургаската” повест присъстват елементи на репортажност. Текстът на определени места прецитира репортажа на Орлин Василев *Мъртвите виновни*. Третата част на повестта *На котва*, която предава урагана в морето и скриването на чуждестранните кораби в пристанището е дискретна цитатност от пътеписните текстове за Бургас на френския учен, географ, етнограф и геолог от XIX век Ксавие Омер дьо Хел.⁵ Разказите на героя Богдан за заседналия параход в Порт Елизабет и за срещата му с милиардера Рокфелер, както и за печелившия лотариен билет в Буенос Айрес директно кореспондират със сензационните съобщения от жълтите страници на световната преса. Криминалното убийство в повестта копира техниките на криминалния роман. Индиректно текстовете извикват аналогии с митовете за Одисей и аргонавтите, възплъщаващи в себе си стихията на скитничеството и моряшкото любопитство към непознатите пространства. Това придава на творбата нещо чуждо, екзотично и космополитно. По-късните ориентации са към сюжети, в които националното е очевидно потиснато. В новелата *Граждани на света* и *Iveresse de l'air (Пиянството от въздуха)* се появяват исконни космополити като корабния капитан, австралийската навигаторка Ида Кайтън и англичанина от висшия пилотаж Алонти, отвеждат към персонажите от космополитните романи на Пол Моран и Морис Декобра. Това са по думите на Петко Войников в есето му *Световните събития под наши ъгъл*,

LITERATURĂ

“heimatlos” (безотечественици), които приемат човешкия род за единен.

В творческите инвенции на Панаит Истрати локалното заговаря и със своите “социални” езици. Те отразяват “бляска и мизерията на Румъния” (Михаил Садовяну).⁶ Романът *Кодин* проектира пауперизацията в румънското общество. Кодин е хамалинът от браилското пристанище с необикновена физическа сила. При изображението му странно са преплетени натурализъм, социален сантиментализъм, както и някакъв нравствен релативизъм.

Матвей Вълев предпочита да изведе човека вън от социалното. Неговите персонажи – бохеми, скитници, авантюристи, разчитат единствено на себе си. В един разговор с Владимир Свинтила писателят споделя: “...аз съм от поколението на Кнут Хамсун. След него е невъзможна повече старата типизация... Литературата не се интересува от социалния тип... Тя се вълнува от ирационални човек, чието поведение не е определено от класата или от професията.”⁷ Писателят утвърждава еманципацията на човека от социалнополитическото. Според него съвременният индивид живее с огромността на града, или с огромността на пространствата. А феноменологът Башлар уточнява: “Пространството, голямото пространство е приятел на обществото.”⁸

Разтварянето на пространствата в творчеството на Матвей Вълев довежда до тяхното космологизиране. В новелата *Граждани на света* капитанът е ситуиран в световните пространствени координати: “Сложи слушалките, включи високата корабна антена и пусни радиоапарата на всички вълни. Мигом изчезват звездите от небето и нощта от морето, изгасват белите, зелените и червените корабни светлини, загубва се и светлият път зад витлото... Друг един свят се втурва към теб.” (Не съгражда ли това фигурата на човека, който умее да се адаптира към всички среди.) Подобно на европейските писатели Вълев проблематизира екзистенциалната самота и непрекъснатото разминаване между хората. Тази самота е от “модерен пулисен тип”⁹ – тема, интерпретирана и от други модерни писатели като Борис Шивачев, Константин Константинов, Светослав Минков.

Конструирането на митове и архетипи, имплантирани в съвременни сюжети, е една тенденция в европейските литератури в 20-30-те години на отминалия век. В нейните контексти можем да впишем и творчеството на Панаит Истрати. Повестта *Кира Киралина* той създава върху местна румънска легенда за красавицата Кира, похитена от турчин и удавила се във водите на Дунава. Текстът на повестта изплита мрежи от цитирани чужди текстове на популярни турски и гръцки любовни песни. Богатата левантинка – майката на Кира и нейните красиви и силни братя “като два дъба” - левантински контрабандисти, преповтарят източните приказки за

юначни мъже и красиви жени. Цялото пиршество и великолепие на Ориенталския изток присъстват в повествованието. Красотата на левантинката авторът схваща като смешение на националностите: "... върху румънското родово дърво бяха присадени различни народности: турска, руска, гръцка – според поробителите, които бяха владели страната в миналото." С децата си тя разговаря на четири езика – турски, гръцки, албански и румънски. Космополитното тук е придърпано от напластяването на културите. Богдан Богданов¹⁰ обръща внимание на "многообразния антропологичен материал и разнороден културен опит на Балканите". Фигурата на ориенталката като съчетание на еротика и финес е доминантна тема в творчеството на друг румънски писател Михаил Садовяну, също източен тип разказвач.

Впечатляващо е, че и Матвей Вълев, и Панаит Истрати са заплениени от Левантинския изток. Особен интерес за тях представлява левантинката. Двете левантински красавици – майка и дъщеря в *Кира Киралина* са потвърждение на това. За Истрати това е обяснимо – той е дете на румънка и грък. В повестта *На котва* на Матвей Вълев се появява още една левантинка – Жоржета. Същият сюжет е развит през 1937 в разказа *Пътници през океана*. Там героинята е безименна естонка, която има същото поведение като Жоржета от *На котва*. Във втората редакция от 1939 година героинята е назована Жоржета и е сирийка. Фигурата на левантинката се конструира от нагласите на познатостта. Образът на естонката е стереотипизиран – безлична, бледа, интровертна, акомуникативна. Това са популярните имажинерни образи за северняците. Левантинката е предпочетена като витална, ярка, в съответствие с вкусовете на балканеца за женска красота и еротика. Същевременно това е образ на авантюристка, скитница, гражданка на света от големите пристанища. Левантинските женски персонажи при двамата писатели са хедонистични, екстазни, влюбени в живота, веселието, мъжете и свободата. В тях се чувства влиянието на определени нагласи и манталитети на балканската градска масова култура и булевардните розови четива. Но именно тези персонажи внасят екзотичната непозната и космополитична багра в творбите на двамата писатели. Космополитното уплътнява фигурата на "vagabundos" – асоциални личности, бегълци от живота, родени скитници като Адриан Зографи, Ставру, Михаил, барба Яни, кир Никола и др. Тези хора обикалят постоянно градовете и държавите на Средиземноморския изток. Те са съсредоточие на балканския характер в едно "противоречие между уседналост и свързаност... от една страна и незадоволеността от своето и готовност да се поеме на път и да се възприеме чуждото от друга."¹¹ Повестта *На котва* съгражда фигурата на моряка, тъй рядко срещана в българската литература. Началото на повестта го ситира в едно

LITERATURĂ

космополитно пространство – корабната палуба “всред няколкостотин скитници по чужди светове” – истинска Вавилония от националности и езици. Това може би е провокирало коментара на Георги Константинов, че Вълев е създал “образа на универсалния тип моряк с аналогични отпратки в чуждата литература”.¹²

Панаит Истрати е писател космополит – обхождал 20 години Балканите, Близкия изток, Италия, Швейцария, Русия. Матвей Вълев учи в Германия, четири години кръстосва географските ширини на Бразилия. И двамата творци са пример за променения статут както на балканския човек, така и на писателя от този регион. Космополитизмът като голямо духовно движение, по думите на Зоран Константинович¹³, успява да създаде модел на човек, подчинен не на верноподаничество или на патерналистични носталгии, а на идеята за свободен гражданин на света. В програмната си статия “Космополитизъм и литература” друг писател пътешественик в нашата култура – Борис Шивачев прокламира, че новият писател трябва да обходи земята “нашата обща родина” и само така той ще може да се “приобщи към оня голям и нов дух на космополитизма”.

Творбите на Матвей Вълев и Панаит Истрати са потвърждение на този концепт. В тях прозира стремеж да се мисли светът в духовната му оцелостеност, а културните дифузии – като източник и репродуктор на универсалии.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Ничев, Б. *Балканско литературно съжителство*. "Панорама", 1988, № 3, с. 202.
2. Цима, П. *Компаративистиката като диалог*. "Език и литература", 2000, № 2, с. 80.
3. Башлар, Г. *Поетика на пространството*. С., 1988, с. 44.
4. Николов, М. *Отсам и отвъд. Разкази от Матвей Вълев*. "Златорог", 1941, № 1, с. 40.
5. Димитров, Б. Бургас. *Исторически очерк*. Алманах “Море”, 1980, с. 216.
6. Стамболиев, О. *Писателят скитник*. В: Панаит Истрати. *Кира Киралина*. С., 1982, с. 8.
7. Свинтила, Вл. *Матвей Босякът*. "Антени", 1995, № 14, с. 14.
8. Башлар, Г. *Цит. съч.*, с. 230.
9. Карастоянов, Хр. Матвей Вълев. *Литературно-критически очерк*. С., 1982, с. 70.
10. Богданов, Б. *Хомо балканикус*. "Съвременник", 1989, с. 424.
11. Богданов, Б. *Цит. съч.*, с. 431.

12. Константинов, Г. *Екзотичните разкази на Матвей Вълев*. "Днес", 1939, № 942.
13. Константинович, З. *Възможностите на компаративистиката*. "Език и литература", 2000, № 2, с. 5.

**LOCAL AND COSMOPOLITAN
IN THE WORKS OF TWO BALKAN WRITERS –
MATWEJ WULEW AND PANAIT ISTRATI**

/Abstract/

The proposed article is a consecutive attempt to subsume in the discussion for the dialog between balkan literatures. In regime of a dialog are posed two emblematic Balkan writers – Matwej Wulew and Panait Istrati.

The article searches analogies between their artistic optics, biographic formants, similarity in their poetics.

It searches the common between the toposes that reveal multicultural cities of Bourgas and Braila.

The problems and the character systems of two authors describe the strains of local-regional-cosmopolitan.

The local colour is distinguished like something exotic, and the crossroad inginculturality – like meaning signs and codes. That's exactly the thing which make relative the borders between "yours and somebody else's", "provincial-cosmopolitan" and indicates a tenacious tendency toward a balkanization and imitation of foreign artistic models.

The selected works like "Uncle Angel", "Kira Kiralina", "Kodin" (Panait Istrati) and "At anchor", "A guest from the sea", "People by the coast", "Iveresse de l'air", "Citizens of the world" (Matwej Wulew) illustrate the mixing of folklore, modern mythologies, the popular city culture, the popular love song and so on.

Modern writers, P. Istrati and M. Wulew design myths and archetypes, implanted in contemporary subjects and include themselves in a tendency of many european literatures in 20's and 30's of XX-th century.

P. Istrati and M. Wulew are strongly impressed by the Levantinian East and the levantinian woman. In the artistic transforming of the character are imposed rooted notions and tough stereotypes but this character materializes the vitalism, hedonism, the love, the freedom.

Cosmopolitans on adjustment and sensibility, P. Istrati and M. Wulew show the changed statute of the Balkan man and writer, loyal not to paternalistic homesickness but to the idea for a man like a free citizen of the world.

LITERATURĂ

MOTIVE ÎNGEMĂNATE ÎN LIRICA WISŁAWEI SZYMBORSKA ȘI A ANEI BLANDIANA

Cristina Godun
București

Ideea de a trasa o paralelă între creațiile celor două scriitoare s-a născut firesc și parcă de la sine, încurajată de similitudinile adeseori frapante care se insinuau în imaginația mea, pe măsură pe lectura mă cuprindea și mă încătușa. Similitudini care frizează coincidența, cum ar fi volumul de debut al Anei Blandiana, *Persoana întâia plural*, apărut la exact zece ani de la publicarea celui de-al doilea volum (dar primul cu adevărat semnificativ) al Wisławe Szymborska, *Întrebări pentru mine însămi*, 1954, și care la prima vedere nu au nimic în comun. Despre volumul Wisławe Szymborska s-a spus că este tribut ar poeziei realismului socialist, fapt care din start o situează pe Ana Blandiana, cea care a fost „cunoscută ca poet interzis înainte de a fi cunoscută ca poet” în tabăra „dușmanilor poporului”. Le apropie însă foarte mult forța cu care cred în idealul pe care îl caută și în care cred, interogațiile mute sau evidente care nu caută răspunsuri, ci simbolizează glasul ce se face auzit. Glasul care afirmă, condamnă, interoghează, investighează, glasul anonimului uneori, alteori glasul bine individualizat al omului care și-a câștigat prin însăși existența sa dreptul la cuvânt.

Teme fundamentale, existențiale și totodată arhicunoscute și prezente în lirica universală încă de la începuturi se regăsesc cu prisosință și în creațiile celor două scriitoare. Binomii viață-moarte, sfârșit-început, cunoaștere-necunoaștere, libertate-captivitate transpar din lirica celor două poete cu aceeași putere de sugestie, datorată măiestriei cu care stăpânesc limba. În cazul ambelor scriitoare ne frapează „simplitatea” expresiei artistice, îndrăzneala cu care problematici de o asemenea complexitate și importanță pot fi tratate „cu modestia” unui limbaj dezbrăcat de artificii. Puterea de sugestie a cuvintelor este valorificată la maximum atât de Szymborska, cât și de Blandiana, cele două scriitoare reușind să deschidă sub ochii cititorilor un întreg univers de semnificații. Bogăția imagistică și vizionară a liricii celor două poete se naște din intertextualitatea versurilor. Un simplu și banal cuvânt cum este „totul” poate atrage după sine o multitudine de asocieri vizuale, lexicale, un aprins dialog între istorie și prezent. Pentru Szymborska, *Totul*¹ este

*un cuvânt obraznic și umflat în pene.
Ar trebui scris în ghilimele.*

LITERATURĂ

*Se preface că nu ratează nimic,
că adună, cuprinde, conține și are.
Când colo nu-i decât
Un crâmpei de furtună.*

Poeta poloneză a reușit să restrângă cu acribie în doar câteva versuri întreaga infatuare a unei realități infailibile, omnipotentă, omnicuprinzătoare și despotică (care „adună, cuprinde, conține și are”), dar care nu rezistă probei nemiloase a timpului, căci nimic nu este etern. „Un crâmpei de furtună” pe cerul României, în istoria României, va fi și *Totul² Anei Blandiana*. *Poetul român a întrecut-o chiar în măiestrie și concizie pe colega sa de breaslă prin forța de sugestie a enumerării - aparent seci - a unor vocabule dintre cele mai banale și mai lipsite de poetism, care însă prefigurează cu uimitoare și șocantă acuratețe realitatea Epocii de Aur a dictatorului Nicolae Ceaușescu:*

*... Frunze, cuvinte, lacrimi
Cutii de conserve, pisici
Tramvaie câteodată, cozi la Făină
Gărgărițe, sticle goale, discursuri
Imagini lungite la televizor
Gândaci de Colorado, benzină
Stegulețe, Cupa Campionilor Europeni
Mașini cu butelii, portrete cunoscute
Mere refuzate la export
Ziare, franzele
Ulei în amestec, garoafe
Întâmpinări la aeroport
Cico, baloane
Salam de București, iaurt dietetic
Țigănci cu Kenturi, ouă de Crevedia
Zvonuri
Serialul de Sâmbătă, cafea cu înlocuitori
Lupta popoarelor pentru pace, coruri
Producție la hectar
Gerovitalul, băieții de pe Calea Victoriei
Cântarea României, adidași
Compot bulgăresc, bancuri, pește oceanic
Totul.*

Fiecare cuvânt al poeziei încheie în miezul său un simbol care lasă loc unei bogate interpretabilități. Poezia surprinde cu rigoarea searbădă a unui

reportaj panorama deprimantă, apocaliptică a realității înconjurătoare care împinge omul spre lăuntric și spre disperare. Este o poezie-manifest, denunțarea unui microunivers care frizează ridicolul, degradarea umană, limita suportabilității, într-un cuvânt... totul. Este totodată enunțarea firav mascată a unui protest colectiv, care a atras asupra autoarei pedeapsa aspră a cenzurii și a regimului. Și poate nu în ultimul rând, este o manifestare a pesimismului care o însoțește și o animă în egală măsură și pe Wisława Szymborska, în partea ei de lume în care i-a fost dat să învețe să trăiască.

Jocul cu limba, valorificarea cuvintelor și a simbolisticii lor umplu de încărcătură lirică și filozofică creațiile celor două mari scriitoare. Atenția *eu*-lui creator se îndreaptă cu precădere către evenimente din sfera cotidianului, a banalului din care însă transpare mesajul profund al liricii reflexive, personale până la intim, pe care atât Szymborska, cât și Blandiana o cultivă. Amândouă au capacitatea de a se distanța cu maturitate și uneori chiar cu ironie de mesajul enunțului liric, ceea ce face ca poezia lor să aibă un impact și mai mare în conștiința receptorilor. *Eul* lor liric este unul puternic individualizat, conștient, dar mai ales singur printre semeni și singur în Univers, fiindcă numai păstrând distanța de evenimente își poate păstra clarviziunea sentințelor. Nici una dintre ele nu exclude dialogul cognitiv, pe care îl văd ca fiind esențial în procesul de cunoaștere și însușire a realității, dar nu se lasă absorbite în iureșul biologiei, istoriei sau culturii care ar putea să le întunece luciditatea viziunii și capacitatea de discernământ, căci:

*Din punctul de vedere al copiilor
care continuăm să fim,
poveștile se termină bine.
Dar numai poveștile.*

Pesimismul acesta parcă atemporar, dublat de permanenta interogare a realității fac din Blandiana și Szymborska apărătoarele dreptului omului de a gândi liber, de a fi liber, de a putea face alegerile pe care i le dictează conștiința:

*Adusă la marea judecată
Care se termină prin trimiterea mea pe pământ,
Eu, găsită nevinovată,
Am primit dreptul
Să mă aleg pe mine.
Dar nu bărbat, și nu femeie,
Și nici un animal n-am vrut să fiu,
Și nici o pasăre, și nici o plantă.
Se-aud secundele căzând*

LITERATURĂ

*Din marele drept de-a alege
Se-aud lovindu-se de piatră:
Nu, nu, nu, nu.
Zadarnic adusă la judecată,
Zadarnic nevinovată.³*

Aceeași „nealegere” o trăiește și Szymborska în poezia *În garderoba naturii*, care debutează printr-o afirmație plină de stoicism și acceptare:

*Sunt cea care sunt.
O întâmplare de neînțeles
ca orice întâmplare.*

*Alți strămoși
ar fi putut fi ai mei,
și atunci mi-aș fi luat zborul
din alt cuib,
m-aș fi târât în solz
de sub o tulpină.*

(...)
*Nici eu nu am ales,
dar nu mă plâng.
Aș fi putut fi altcineva
mult mai puțin diferită.*

(...)

*Aș fi putut fi eu-însămi – dar fără să mă mir,
iar asta ar fi însemnat
să fiu cu totul altcineva.⁴*

Conștiința nealegerii sau neputința alegerii, conștiința propriei individualități creatoare care este totuși „specială, diferită” le apropie pe cele două scriitoare și le face parcă să nu se poată debarasa de permanentul sentiment de mirare: mirare pentru ceea ce sunt, pentru ceea ce văd, ce gândesc sau ce denunță. O mirare care pare să le însoțească în modestia cu care se raportează pe sine în raport cu universul înconjurător.

Un alt motiv care revine melodic în creațiile Anei Blandiana și Wislawei Szymborska este cel al timpului care se scurge, cum altfel decât imperturbabil, implacabil, antrenând după sine antinomiile eterne: „moarte-veșnicie”,

„neclintire-schimbare, trecere”, „natură-om”, surprinse măiastru printre altele de Szymborska în *Norii*⁵ și de Blandiana în *Contratimp*⁶. Clipa – care o obsedează și pe Szymborska – clipa prezentă, trece fulgerător în neființă, devine dintr-odată amintire – amintirea unei întâmplări, a unei trăiri, a unei senzații sau a unei dureri, amintire a ceva concret sau poate impalpabil, inefabil. Clipa devine liantul dintre prezent și istorie, dintre viitor și memorie, alți piloni de sprijin ai liricii celor două poete:

Contratimp
Mă uit în trecut și nu înțeleg
Urmele pașilor mei.
Privesc înghețata zăpadă
Prin care picioarele mele desculțe,
Îmi amintesc, s-au rănit,
Dar urmele lor închipuie semne
În alfabetul unei limbi dispărute.
Ieri ce voiam să spun
Și mâine cum voi mai citi
Durerea mersului de-acum,
Când clipele obeze
Par ani și anii epoci
Nehotărâte și fără sfârșit?
Nici un răspuns nu se naște
Decât când nimeni nu mai are
Nevoie de el
Și întrebarea care-l aștepta
A murit.

Metafora „clipei obeze” – sau poate oximoronul?... – sugerează capacitatea maleabilă a timpului, care se dilată până la a fi confundat cu anii, anii cu epocile, prezentul cu eternul, eternul cu divinul. Așteptarea este însoțită de inevitabila angoasă, de anxietatea existențială, căci trăim fără să știm ce va fi „peste un trimestru, peste un an, peste un an și jumătate”⁷. Și cu toate acestea, răspunsul mult așteptat refuză să apară și devine astfel limpede că timpul nu poate oferi soluția, rezolvarea, răspunsul. Ba mai mult decât atât, el șterge cu aripa lui necruțătoare până și amintirea a ceea ce a fost punctul de plecare – întrebarea. Moartea devine o prelungire a așteptării, o continuare firească a curgerii. Întrebarea a murit de prea multă așteptare, răspunsul s-a pierdut printre clipe obeze și goale și în noi se instalează confortabil resemnarea:

Am întocmit o listă cu întrebări
la care nu mai aștept răspuns,

LITERATURĂ

*fiindcă ori e prea devreme pentru ele,
ori nu voi reuși să le-nțeleg.*

*E lungă lista cu întrebări,
conține lucruri de importanță diferită,
și, fiindcă nu vreau să vă plictisesc,
voi scoate la iveală doar câteva:*

*Ce a fost adevărat
și ce doar o părere
(...);*

*Când vor înceta războaiele
și ce anume le va înlocui;
(...)*

*Unde-i locul voinței libere,
ce reușește a fi și a nu fi
în același timp;
(...)*

*De ce luăm drept bune
lucrurile rele
și de ce am nevoie
pentru a nu mai greși în continuare?*

*Unele întrebări
le-am notat o clipă înainte de a adormi.
După ce m-am trezit
nu le-am mai putut desluși.⁸*

Cele câteva comparații pe care le-am enumerat în lucrarea de față sunt doar crâmpie din multitudinea de aspecte care ar putea face obiectul unui studiu mai amănunțit, având ca temă îngemănarea de motive și idei care străbat lirica celor două poete ca o coloană vertebrală cu verigile bine sudate. Atât Wisława Szymborska, cât și Ana Blandiana se remarcă cu distincție prin profunzimea operei lor, prin viziunea personală a *eu*-lui lor liric, prin forța declarațiilor lor artistice cu valoare de adevăr de netăgăduit. Forța poeziei lor, limpezimea cu care afirmă sau denunță izvorăște atât din sensibilitatea lor creatoare, cât și din meditațiile asupra unei lumi pe care o iau în serios, jocul fiind doar o soluție la nivel lexical. Lirica celor două scriitoare este construită fără ezitare pe

fundamentul solid al unui „discurs esențializat”⁹, intelectualizat, care însă devine accesibil și inefabil prin simplitatea expresiei artistice.

Cândva, Alexandru Ștefănescu a spus despre poezia Ana Blandiana că: „respiră un fel de demnitate, de puritate morală care, în cazul său, se transformă într-o categorie estetică”¹⁰. Fără nici o îndoială, afirmația poate să cuprindă în adevărul ei revelator și creația lirică a Wisławe Szymborska, o scriitoare de o incomparabilă profunzime a mesajului liric sau poate comparabilă doar cu cea a Anei Blandiana...

NOTE

1. Wisława Szymborska, „Totul” în vol. *Chwila*, PAIDEA, 2003, p. 95.
2. Ana Blandiana, „Totul”, în „Amfiteatru”, 1984.
3. A. Blandiana, „Nealegere”, *A treia taină*, 1969.
4. W. Szymborska, „În garderoba naturii”, *op.cit.*, p. 19.
5. „Norii”, *Ibidem*, p. 25.
6. A. Blandiana, „Contratimp”, *op.cit.*
7. W. Szymborska, „Odzież”, *Ludzie na moście*, 1986.
8. W. Szymborska, „Lista”, *op.cit.*, p. 89.
9. Ion Pop, *Prefață la volumul Poezia unei generații*, Editura Dacia, 1973.
10. Alexandru Ștefănescu, *Slast*, 1977.

BIBLIOGRAFIE

Wisława Szymborska, *Clipa*, PAIDEA, 2003, versuri în traducerea conf. dr. Constantin Geambașu, semnatul prefetei *Dincolo de firecul lucrurilor*, p. 5-12.

Wisława Szymborska, *Sub o singură stea*, Editura UNIVERSAL DALSI, 1999, în românește de Passionaria Stoicescu și conf. dr. Constantin Geambașu, care a semnat și prefața volumului, *Între admirație și disperare*, p. 5-16.

Wisława Szymborska, *În râul lui Heraclit*, PAIDEA, 2003, în românește de Passionaria Stoicescu și conf. dr. Constantin Geambașu, care a semnat și prefața volumului, *Wisława Szymborska în românește*, p. 5-14.

Constantin Geambașu, *Scriitori polonezi (secolul XX)*, PAIDEA, 2002, p. 158-193.

Stan Velea, *Siluate literare din Țara Vistulei*, PEGASUS PRESS, 2004, p. 454-462.

Stanisław Burkot, *Literatura polska w latach 1939-1999*, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002, p. 156-160; 262-267.

Ion Pop, *Poezia unei generații*, Editura Dacia, 1973.

Alexandru Ștefănescu, *Slast*, 1977.

LITERATURĂ

**LOCUL SRIITOAREI SLOVACE
ELENA MARÓTHY – ŠOLTÉSOVÁ
ÎN LITERATURA SLOVACĂ MODERNĂ**

Ana Motyovszki

Nădlac

Se împlinesc anul acesta 150 de ani de la nașterea scriitoarei slovace Elena Maróthy – Šoltésová, personalitate marcantă în mai multe domenii, ea manifestându-se atât ca prozatoare, redactor al revistei *Živena*, precum și în calitatea de organizator al mișcării femeilor, una dintre cele patru creatoare – femei ale literaturii slovace de la răscrucea secolelor XIX-XX (alături de Terézia Vansová, Ľudmila Podjavorinská, Božena Slančíková Timrava).

Terézia Vansová, redactor la revista destinată femeilor, *Dennica*, Elena Maróthy – Šoltésová, redactor la *Živena*, sunt primele scriitoare – femei slovace creatoare de opere literare de proporții considerabile.

La răscrucea secolelor XIX – XX condițiile economice și cele sociale facilitau din ce în ce mai mult ca femeile să se implice în viața publică, dar activitatea multilaterală pe care a desfășurat-o Elena Maróthy – Šoltésová a fost deseori încununată de succes și datorită virtuților sale, personalitatea sa evidențiindu-se prin calități, precum spiritul organizatoric, un dezvoltat simț critic, atitudine realistă față de tot ce întreprindea. Prin opera ei literară, critică, publicistică a adus o contribuție însemnată la dezvoltarea vieții publice slovace, a literaturii slovace și nu în ultimul rând a mișcării femeilor. O asemenea paletă de activități, amplă pentru vremea respectivă, se datora, evident, trăsăturilor de caracter, dispozițiilor moștenite de la părinți, educației primite în familie, Šoltésová formându-se în familia poetului Daniel Maróthy, unul dintre discipolii școlii romantice, oblăduite de ilustrul om de cultură Ľudovít Štúr.

Elena Maróthy-Šoltésová s-a născut la 6.01.1855 la Krupina, a copilărit în satul Ľuboreč- regiunea Novohrad, ceea ce i-a permis să descopere bunătatea sufletească a omului de rând și totodată să se bucure de dragostea pe care oamenii locului și-o manifestau față de „orfana preotului“ mama ei murind de tânără. Probabil aceasta este și sursa spiritului democratic al Šoltésovei, ea trăind din copilărie experiența cunoașterii sufletului generos al omului simplu din mediul rural.¹

După studiile de la Institutul de fete de la Lučenec, și-a perfecționat cunoștințele de maghiară și germană în Spiš, iar după ce dobândește cunoștințele

LITERATURĂ

practice privind treburile gospodărești la mama ei vitregă Lujza Bauer, se căsătorește în anul 1875 cu Ludovít Šoltés, ajungând cu această ocazie la Martin, centrul cultural și literar slovac din acea vreme. Aici își petrece restul vieții având parte de multe clipe fericite, dar și mai puțin senine până când se stinge la 11. 03. 1939.

Pe scena literară se afirmă cu mult succes încă de la debut. Astfel prima ei lucrare *Na dedine – La țară*, publicată în revista literară *Slovenské pohľady* în 1881 obține premiul I (50 de franci în aur). Încurajată de acest rezultat, își continuă activitatea literară cu schița *Prípravy k svadbe - Pregătiri pentru nuntă* (1882) în care face uz de material documentar de factură etnografică. Povestirea *V čerňickej škole - În școala de la Černice* (1891) aduce în prim plan obiceiurile din Novohrad, valorificând amintirile din tinerețe ale autoarei.

După primul roman datorat unei autoare- femeie, *Sirota Podhradských-Orfana Podhradsky*, semnat de Terézia Vansová, drumul odată deschis este continuat în literatura slovacă de apariția celui de-al doilea roman, *Proti prúdu - Împotriva valului*, de data aceasta al scriitoarei Elena Maróthy - Šoltéssová.

Cele două romane au unele aspecte în comun, altele diferă. Astfel acțiunea simplă, lineară, personajele idealizate, la fel și scopurile acestora, toate acestea se resfrâng asupra rezultatelor care par modeste în comparație cu ceea ce intenționa Šoltéssová, romanul social *Proti prúdu - Împotriva valului* se dovedește a fi plin de elemente didactice, de idilism și idealizare. Acțiunea începe, la fel ca în prozele Vansovej, în tren. Doamna Laskárová călătorește cu fiica ei Ol'ga, prilej de a face cunoștință cu un nobil, Fraňo Šavelský, care o place pe Ol'ga și mai târziu o ia de soție. Datorită însușirilor sale *pozitive*, ea îl atrage pe Šavelský de partea celor care se dedică trup și suflet *cauzei naționale*. La început indiferent la cauza națională, Šavelský devine treptat un reprezentant al mișcării naționale, fiind în primul rând influențat de Ol'ga. Soție model, își susține bărbatul în permanență în chestiuni politice, în lupta națională. Dar personajul feminin, Ol'ga Laskárová, e caracterizată la modul ideal, înzestrată fiind de autoare numai de calități ieșite din comun, virtuți, are suflet nobil, e cultă, hotărâtă în acțiunile sale, ceea ce până la urmă *deranjează*.

Puterea acesteia se răsfrânge oarecum și în afara cercului familial, pentru că în jurul familiei Šavelský se grupează celelalte personaje, precum sunt preoții Antoniovci din Mitňany, bătrânul Laskár, Ludovít cu soția Marína, Ivan Laskár cu logodnica Fedora Angeličová. Un singur eveniment zguduie viața acestei familii care duce a existență cotidiană în aparență monotonă, și anume moartea fiului lor Bohumil.

Mesajul romanului avansează o soluție a problemei naționale, arată că mai există alternative capabile să atragă mai mulți adepți de partea patrioților slovaci și astfel crește șansa de biruință. Concepția politică a luptei naționale propusă și susținută în romanul Elenei Maróthy- Šoltéssová, în ciuda tuturor

elementelor realiste ale vieții surprinse în zugrăvirea cadrului acțiunii, este una neviabilă, idealistă, izvorâtă din ideile și părerile conservatoare ale politicienilor de la Martin, fapt remarcat și criticat de Martin Kukučín în articolul *Niekoľko myšlienok o románe Eleny Maróthy-Šoltésovej Proti prídu- Câteva idei despre romanul Elenei Maróthy - Šoltésová Împotriva valului din Slovenské pohľady, 1894.*

Abia peste ani Šoltésová își dă seama de idealismul concepției sale, și-l recunoaște ca atare. Dar ea vroia, în romanul *Proti prídu*, să atragă atenția asupra potențialului ascuns pe care îl reprezentau femeile slovace, și pe de altă parte și calea, modalitățile de afirmare a femeilor slovace în mișcarea de emancipare națională. Oľga Laskárová este *personajul model* creat în acest scop, ea oglindind trăsăturile pozitive ale mișcării femeilor în Slovacia. Pe lângă aceasta intenția scriitoarei era, ca și la colega ei în ale scrisului, Terézia Vansová, să contracareze lectura din literatura maghiară și germană, ceea ce a fost fără îndoială un lucru salutar, precum era nobilă și dorința de a forma și educa gustul estetic al cititoarelor femei. Cu toate acestea însă, i se poate pe drept cuvânt reproșa abordarea simplistă a problemelor, cum, de altfel a făcut-o Svetozár Hurban Vajanský când nota în recenzia romanului: "...numai simplul fapt de a simplifica și prezenta realitatea mai "senină" duce la scăderea valorii a celor două volume..."²

Pentru a înțelege raportul dintre real și ideal la scriitoarea slovacă, este necesar să facem o incursiune în trecutul ei, pentru a vedea cum s-a format ca om și care au fost influențele care i-au modelat personalitatea. Elena Maróthy – Šoltésová s-a născut într-o familie de oameni instruiți și culti, tatăl ei, Daniel Maróthy a fost preot și poet, prin urmare era de neconceput ca *problema națională* să devină pentru scriitoare o chestiune de opțiune, o problemă care să sufere discuții. Problema națională era *o realitate* în sânul căreia a crescut Šoltésová și n-a abdicat nici o clipă de la acest *scop nobil*.

Spiritul de răspundere, dorința de a fi utilă poporului, simțul datoriei, sunt trăsăturile caracteristice pentru această personalitate, ceea ce a făcut ca întreaga viață să și-o dedice obștii. La douăzeci de ani a acceptat să încheie o căsătorie de conveniență cu un bărbat pentru care inima ei nu a vibrat niciodată, a rămas tăcută, cum recunoaște în autobiografia sa romanțată.³ Prin căsătorie ajunge, în schimb, în centrul cultural de răsunet al timpurilor – Martin. În alt context, neavând ocazii să-și dezvolte calitățile organizatorice și scriitoricești, viața scriitoarei probabil s-ar fi desfășurat cu totul diferit. La Martin i s-a oferit șansa să se manifeste atât în cadrul mișcării femeilor, cât și în domeniul literaturii. Aici a cules succesele scriitoricești, dar totodată s-a confruntat cu vitregia sorții, fiind lovită de o tragedie cumplită - moartea succesivă a celor doi copii ai săi. Ani de zile a susținut întemeierea Institutelor pentru fete, fapt fructificat mult mai târziu, după anul 1918. Scopul Šoltésovej nu era emanciparea în sine a femeii, ci angajarea acesteia în lupta națională, în primul rând ca susținătoare a bărbatului.⁴

LITERATURĂ

Concepția ei asupra rolului femeii în lupta națională și în general o întâlnim în proza scriitoarei. Eroinele realizează conștiința valorii proprii, dar aportul lor la sprijinirea bărbatului în acțiunea sa se dovedește a fi modest. Ajutorul este mai degrabă unul moral și se realizează mai mult în planul ideilor, soțiile își încurajează soții în munca lor, justifică finalitatea zbaterii lor.

La sfârșitul secolului al XIX-lea primii pași de emancipare a femeii trezeau neîncredere și în rândul unor corifei naționali, precum Svetozár Hurban Vajanský. Šoltésová nu s-a dovedit a fi doar o *entuziastă romantică*, condusă de sentimente, ci și o fire net *realistă*, ceea ce generează voință, sistematizare, nu în ultimul rând *multă energie* pe care se baza, fără gesturi romantice, aceste virtuți ajutând-o să obțină succese în contextul literar – istoric dat. Faptul de a se angaja în problemele naționale este pentru Šoltésová o vocație atât în viața de zi cu zi, cât și în creația literară. Opera literară a Šoltésovei, caracterizată de contradicții, a fost pe de o parte încurajată, chiar privită cu entuziasm, pe de altă parte supusă criticii aspre.

Referindu-se la creația sa literară, scriitoarea utilizează termenul de „realism ideal”. Aici trebuie să acordăm atenție termenului de „ideal” care nu poate fi confundat cu termenul de „idealizat” deși acesta poate fi decelat din creația ei atunci când se vorbește de „moral, etic”.

Pentru Šoltésová conta foarte mult ideea că „... inevitabil, de veacuri, forța majoră o reprezintă moralitatea...” Acest principiu *complica* poziția autoarei, deoarece viața reală apărea diferit, în altă lumină, motiv pentru care scriitoarea introducea în *acțiune parametrul ideal*, care pare un scop compensatoriu.

De aici și neconcordanța dintre cele trăite *real* și *ideea* prozei, ideea creației literare, de aici și inevitabila *contradicție* dintre acestea. Tensiunea, neconcordanța dintre real și literar apare mai accentuată, mai vizibilă, în romanul în două volume *Proti prádu – Contra valului* (1894).⁵ Polemicile în legătură cu această operă literară erau la ordinea zilei. În timp ce reproșurile lui Vajanský se legau de nivelul artistic al romanului, T. Milkin nu era mulțumit de realismul operei, iar M. Kukučín cu tratarea problemei nobilimii.

Nu putem să ocolim nici aprecierile în legătură cu romanul *Proti prádu- Împotriva valului*, de exemplu cele ale reprezentantului criticii literare ale realismului ceh, profesorul Tomáš Garrigue Masaryk⁶ (1850 - 1937). *E posibil că romanul amintit emana ceva ce reacționa la curgerea timpului.*⁷ Probabil că erau *speranța și încrederea pe care romanul le dăruia tuturor, încrederea ce provenea dintr-o etică a vieții de familie în vremurile de restriște, de maghiarizare, de încălcare a drepturilor elementare ale omului.*

Tabloul vieții din sânul familiei Šavelský pare a fi îmbogățit cu aspecte autobiografice, la fel și cel din povestirea *V čiernickej škole - Școala de la Čiernice*, adăugându-se și elemente de dialect, etnografice. O componentă în plus este *experimentul ideatic* al inimii scriitoarei, care, se pare, n-a cunoscut iubirea

adevărată. În orice caz *V čiernickej škole* idealismul prezent nu se află la cote supărătoare, nu deranjează nici personajul principal masculin ideal, Pavel Mikuš.⁸ Relația lui cu Johanka este una dintre cele mai frumoase din literatura slovacă.

Acțiunea romanului, lipsită de dramatism, în cazul în care scriitoarea vrea s-o insoliteze cu evenimente deosebite, acestea par mult prea artificiale și nu rezultă cu necesitate din dezvoltarea caracterelor și din acțiunile personajelor. Dacă adăugăm și faptul că scriitoarea n-a acordat atenția cuvenită diferențierii limbajului folosit de diferite categorii de personaje, trebuie să constatăm în mod inevitabil că din punct de vedere stilistic descrierea și narațiunea sunt cam aride.

Din punctul de vedere al lui Svetozár Hurban Vajanský în cazul romanului *Proti prídu – Ľopotriva valului* lipsesc scene puternice, drama sufletească, enigmele societății, drept urmare piesa redusă la viața familială este „pictată” *alb pe alb*, însemnând că lipsesc contrastele cuvenite.⁹

Martin Kukučín, în schimb, apreciază absența sentimentalismului, realismul temei; reproșurile scriitorului realist se referă la partea a doua a romanului, locul care a estompat parcă și realismul primei părți. Cauza putea fi concepția nerealistă a Šoltésovej privind locul nobilimii în viața socială.¹⁰

Atât Vajanský, cât și Kukučín admit faptul că Šoltésová idealizează realitatea în romanul *Proti prídu – Ľopotriva valului*, însă Kukučín exprimă faptul diferit, plastic: Contrastele convenționale neagă realismul narațiunii, autoarea parcă „scrie”, *cu alb pe negru*, idealizând exagerat. La sfatul lui Jaroslav Vlček, Šoltésová aduce completări romanului, încât reușește să construiască douăzeci și șapte de capitole în partea I, iar în partea a II-a douăzeci de capitole. Cu toate acestea, pare-se că „lipsește” partea a III-a – foarte importantă în care personajul principal să acționeze. Romanul, pe lângă firul principal al acțiunii, este îmbogățit cu multe comentarii privind problemele familiale și sociale din Slovacia de la sfârșitul secolului al XIX-lea, devenind astfel o adevărată enciclopedie beletristică.

Aceste trăsături ale stilului cu urmări de natură estetică se regăsesc de asemenea, în lucrările de proză scurtă ce vor urma: *Prvé previnenie - Prima greșală* (1896), *Popelka - Cenușăreasa* (1898), *Za letného večera - Seara de vară* (1902), deși spiritul critic s-a accentuat considerabil.

Vehemența critică va crește treptat în intensitate, scriitoarea renunțând la părerile și principiile estetice propagate de către spiritul tutelar al vieții literare și formatorul de opinii Svetozár Hurban Vajanský.

Acum iau ființă cele mai importante lucrări literare și critice ale Šoltésovej.

Începând cu anul 1879 consemnează observații, notițe privind copiii ei Elenka și Ivan - "de la leagăn până la morminte" din care publică în anul 1885 câteva fragmente în *Almanahul Živeni* sub titlul de *Umierajúce dieťa - Copilul care moare*, iar altele în revista *Živena*, și care între anii 1923-1924 devine

LITERATURĂ

romanul *Moje deti - Copiii mei*, operă literară unică în literatura slovacă, primită favorabil de critica literară, apreciată și tradusă în mai multe limbi(și anume în croată și franceză). Prima parte a romanului deci este publicată încă în 1885, cea de-a doua între 1913-1917. În *Moje deti - Copiii mei* asistăm la o „convertire” spre *adevărul vieții și cel artistic*, este începutul perioadei cu orientare realistă care în timp câștigă din ce în ce mai mult teren față de romanele bazate pe ficțiune.

Romanul *Moje deti - Copiii mei* (1923-1924), operă literară unică în literatura slovacă, tradusă în mai multe limbi, cuprinde însemnările mamei privind etapele dezvoltării lor psihice și intelectuale, formarea caracterelor și raportarea lor la lumea înconjurătoare. Gingășia sufletului de copil ste surprinsă cu multă măiestrie, scriitoarea-mamă cercetează cu multă tandrețe și afecțiune universul afectiv și emoțional al copiilor săi dragi, prezintă cititorilor vârsta copilăriei cu mult tact și iubire maternă.

Atât viața de familie, cât și iubirea dintre soți sunt apreciate ca niște categorii de bază, fundamentale ale existenței. Destinul propriei căsnicii devine dramatic pentru scriitoare atunci când își pierde copiii. Tragismul își pune amprenta și pe sufletul fragil al femeii încercate de necazuri. Criticul literar slovac *Vladimír Petřík* (1929) consideră pe bună dreptate că tocmai prin durerea inimii a celei ce a fost mamă a doi copii se naște tonul poetic concretizat în creația sa, în romanul în două volume *Moje deti - Copiii mei* (1923-1924), care poate fi considerat parțial o lucrare documentară.

Romanul aduce o nouă abordare, aici autoarea s-a eliberat de *obligatia* de a-și ajuta poporul prin creația literară. Obligația față de popor este înlocuită pur și simplu cu omenescul. Experiența maternă este încredințată jurnalului, consemnată, după care urmează reluarea materialului, reșezarea conform ierarhiei valorilor, cântărirea critică a celor scrise, alegerea capitolelor edificatoare, veghind asupra acestui demers cu sufletul său înțelegător și intelectul exigent. Astfel tema, care prin natura ei este susceptibilă de o tratare sentimentalistă, prin eforturile scriitoarei reușește să se întrupeze într-o operă de factură unică.

Romanul *Moje deti*, datorită formei sale originale, inedite, se constituie într-o specie situată la granița dintre beletristică și proza biografică. Chiar dacă autoarea nu mizează pe ficțiune, lucrarea are certe valențe beletristice ca urmare a procedeelor artistice utilizate.

Romanul poate fi privit ca o lucrare biografică al cărei scop primar nu este prezentarea propriei persoane, prevalând importanța însemnărilor mamei despre copiii săi, realizată inițial doar pentru propriul său suflet și nu cu scopul de a fi publicate, ceea ce îi conferă caracter documentar deosebit de interesant, veridicitatea datelor îmbinându-se cu viziunea subiectivă a scriitoarei, iar legătura puternică dintre mamă și copiii ei „deconspiră” și aspecte din biografia Šoltésovej.

Problema încadrării acestei lucrări la o specie anume s-a pus de la bun început. Scriitoarea și-a desemnat lucrarea sa drept „însemnări și povestiri”, ulterior însă critica literară a făcut uz de o sumedenie de termeni referindu-se la această lucrare inedită: note de jurnal, carte – jurnal, roman - cronică, memorii, roman biografic etc.

Critica literară consideră că romanul în două volume *Moje deti – Copiii mei* reprezintă opera cea mai valoroasă a Elenei Maróthy - Šoltésová, cu toate că primele apariții în 1923, 1924 nu atinseseră succesul înregistrat cu ocazia editării romanului *Proti prúdu - Ľpotriva valului*.¹¹ Faptul nu ne poate mira, întrucât *Moje deti – Copiii mei* apare într-un context literar cu totul diferit, opunându-se tendințelor moderniste ale tinerei generații care refuză să considere literatura ca o simplă „ imagine a vieții”. După anul 1945 romanul a cunoscut mai multe ediții, ceea ce nu s-a întâmplat în cazul romanului *Proti prúdu- Ľpotriva valului*. Și în acest caz ierarhia valorilor clasifică și diferențiază operele literare amintite.

Lucrarea *Moje deti - Copiii mei* a fost în repetate rânduri apreciată mai mult de către specialiștii din domeniul pedagogiei,¹² care au apreciat romanul datorită faptului că aici se consemnează *pentru prima dată evoluția limbajului copilului, formarea cuvintelor, a vocabularului*. În urmărirea modului cum se dezvoltă limbajul la copii, acest roman este apreciat în Slovacia ca un adevăratul act de pionierat, fiind un exemplu rar de operă literară care suscită interes nu numai din partea obștii literare ci și a celei de specialitate. Cu toate acestea, romanul nu este lipsit de farmecul atmosferei poetice, degajată de tandrețea sufletului matern, conferind lucrării trăsături unice, originale.

Tema romanului – jurnal¹³ este urmărirea și consemnarea dezvoltării personalității copilului, voința de a cunoaște și înțelege trăsăturile de caracter ale propriilor copii. Portretul povestitoarei, al mamei fericite de la începutul cărții, se transformă treptat, adăugându-se sentimente pesimiste de nesiguranță, încât până în cele din urmă romanul - jurnal *Moje deti – Copiii mei*¹⁴ pare a fi scris de M. Šoltésová „cu cerneală neagră pe fond negru.”¹⁵ Unele pasaje unde-și găsesc locul cugetări privind locul și rolul femeii, ideea păcii, ideea idealismului contribuie la schițarea autoportretului Šoltésovei.¹⁶ Astfel, mulțumită digresiunilor pe care le face scriitoarea meditând asupra vieții, cititorul intră în posesia cunoștințelor despre filozofia ei bazată pe fideism.

Svetozár Hurban Vajanský în recenzia lucrării *Umierajúce diéta- Copilul care moare*, publicată în *Almanahul Živenei* în anul 1886, aduce o critică aspră la adresa Šoltésovei, deoarece această scriere nu corespundea concepției criticului privind criteriile estetice și ale artei. Acesta îi reproșă scriitoarei că exagerează cu tonul emoționat, pasajele în care rolul mamei devine preponderent în detrimentul scriiturii duc la scăderea valorii estetice. Vajanský afirmă pe un ton imperativ: „A impune sufletului o durere aproape fizică – nu este scopul artei... La categoria suferinței, artistul trebuie să fie parcimonios... Operei estetice îi

LITERATURĂ

revine și rolul de a ne aduce bucurie, de a ne înălța!”

Šoltésová se apără împotriva acestui „atac pe considerente estetice”, în scrisoarea din 7.03.1886, adresată Teréziei Vansová: „Scopul meu n-a fost crearea unei opere artistice înalte, am schițat doar durerea maternă la moartea copilului, durerea vie, arzătoare, așa cum este ea în realitate, nu diminuată din considerente artistice... Vajanský a înălțat ștacheta mult prea mult în cazul lucrării mele modeste, compuse pentru almanah.”¹⁷

Chiar dacă scriitoarea arborează o atitudine modestă, susținând că în cazul acestei lucrări nu poate fi vorba de vreun proces de elaborare, adevărul este puțin diferit, fapt menționat de istoricul literar Ivan Kusý care atrage atenția că în *Moje deti – Copiii mei* nu este vorba de o redare mecanică a realității, că asistăm la ierarhizarea faptelor cu scopul de a clădi un întreg, un portret general.¹⁸

Construcția romanului nu se axează pe o acțiune în accepțiunea clasică a cuvântului, deci nu urmărește un subiect epic, cu fazele sale de rigoare, compoziția fiind mult diferită față de lucrările bazate pe ficțiune. Există totuși un conflict, o intrigă, concepută și ea în mod inedit ca o întâlnire a vieții cu moartea. Acest conflict ireductibil dar firesc, dobândește în lucrarea Šoltésovei o altă tentă, lipsită de banalitate, ba mai mult, ia o înfățișare marcată puternic de emoție autentică cu certe virtuți estetice. Astfel se face că acest document cu caracter biografic reușește să se ridice la valoarea unei opere artistice bazate pe ficțiune.

Acțiunea jurnalului, cât există ea, se rezumă la microuniversul restrâns al familiei și al împrejurimilor, fără a se ocupa de „lumea largă”, de evenimentele cultural – sociale din Martin.¹⁹ În *Moje deti - Copiii mei* romanciera prezintă faptele și situațiile pe principiul enumerației, ordonându-le linear, folosește narațiunea și descrierea în concordanță cu scopul inițial al lucrării care nu era, după cum am mai arătat, unul publicistic. Astfel în prima parte recurge mai mult la povestirea unor evenimente mai scurte, capitolele finale având caracter descriptiv, mai mult static.

Nici în această scriere Šoltésová nu renunță la prezentarea aspectelor legate de problema națională, deși, evident, ponderea lor este mai mică. Profită de studiile fiului ei Ivan în orașul Prešov, pentru a aduce vorba, odată cu descrierea amănunțită a altor chestiuni, și de problema învățământului în limba națională la răscrucea secolelor XIX - XX. Lupta națională este redată acum cu un patetism diminuat, dar meditația poartă aceleași caracteristici ale modului tradițional, didacticist în a trata problema limbii, a învățământului și cea a maghiarizării.²⁰

Dialogul este folosit cu succes pentru a dinamiza acțiunea, în cazul unor replici observăm chiar și tentativa de a surprinde anumite situații comice, de a conferi textului valori umoristice într-un mod original, propriu personalității autoarei, umorul acesteia fiind net diferit față de umorul Vansovei din jurnalul de călătorie, față de ironia Timravei, sau zâmbetul blajin al lui Kukučín. Šoltésová având o altă fire, poate fi considerată o scriitoare a seriozității, deseori mai

degrabă patetică, decât optimistă. Ea recurge la virtuțile umorului pentru a înviora textul, făcând uz de situații comice, întâmplări hazlii, replici pline de spirit.²¹

Romanul – jurnal este compus din nouă capitole ale căror denumiri dezvăluie tema fiecăruia, de exemplu *Gymnazista - Elevul de gimnaziu, Adultul, Pri cieli - La sosire*. Uneori scriitoarea se lasă furată de câte un motiv, pe care îl dezvoltă ca o acțiune paralelă, atât în planul povestirii principale, cât și povestind întâmplări din copilăria sa, cum s-a întâmplat în cazul amintirilor despre câinele din Ľuboreč, localitatea în care a copilărit scriitoarea. Limbajul copiilor ocupă loc însemnat, creează atmosfera adecvată, menită să impresioneze emoțional cititorul.

Epilogul romanului – jurnal denumit *Dodatok - Adaos*, oferă cheia pentru a înțelege ideea directoare a operei, scopul acesteia fiind *mesajul etic* îndreptat împotriva războiului barbar.²²

În deceniul al doilea al secolului XX, Šoltésová a luat decizia să se dedice prozei memorialistice, scriind o proză autobiografică - *Sedemdesiat rokov života - Șaptezeci de ani de viață* (1925) în care prezintă experiențele sale din tinerețe, apropiere cititorului viața familiei în care a crescut, arată ce a determinat-o să-și dedice viața poporului său. Amintirile se încheie odată cu plecarea la Martin după căsătorie, fără să prezinte viața sa în acest oraș, însemnat ca centru cultural al slovacilor la răscrucea secolelor XIX-XX.

Interesul scriitoarei pentru proza memorialistică și documentară, cum de altfel s-a întâmplat și la Terézia Vansová se explică prin situația existentă în literatura slovacă, unde erau în vogă în perioada realismului literar slovac, în afară de speciile caracteristice curentului (romanul, nuvela, povestirea, schița) și speciile de literatură memorialistică, documentară, științifică. Astfel de lucrări se publicau în diferite reviste, acestea conținând rubrici speciale, rezervate memoriilor, jurnalelor, notelor de călătorii. Printre alții, Svetozár Hurban Vajanský a introdus și cultivat timp de cincizeci de ani, specii ca schița de voiaj, reportajul de voiaj, în paralel cu nuvelele, romanele și poeziile sale, proză sub formă de jurnal, jurnalele acaparând treptat întreaga sa creație literară. Povestiri biografice, memorii, dăduseră literaturii Francisci, Zechenter, Hurban, Daxner, literatura din a doua jumătate a secolului al XIX-lea inclinând mai mult spre jurnale de călătorie, cărora s-au dedicat Vajanský, Kukučín, Tajovský, genul nefiind străin nici scriitoarelor - femei, precum Vansová, Šoltésová.

Proza documentară a E. M. Šoltésovej se bazează pe elementele proprii biografiei. Avem în vedere scrierea *Sedemdesiat rokov života - Șaptezeci de ani de viață*, lucrare în care autoarea zugrăvește douăzeci de ani din perioada tinereții sale, destăinuie concepția sa despre viață și literatură, înlesnindu-ne cunoașterea personalității sale de scriitor.

Opiniile Šoltésovej privind literatura, de asemenea, valorile artistice și culturale, sunt oglindite în lucrările sale de publicistică și critică, precum și în

LITERATURĂ

corespondența personală, în mod deosebit în corespondența cu Timrava.²³ Astfel se conturează portretul psihic al unei personalități armonioase, cu o bogată experiență de viață, cu trăiri spirituale profunde.

NOTE

1. Vezi scrierea autobiografică *Sedemdesiat rokov života*, publicată în revista *Slovenské pohľady*, 1925.
2. Milan Pišút, *Dejiny slovenskej literatúry*, Bratislava, Obzor, 1984, p. 362.
3. Elena Maróthy- Šoltésová: *Sedemdesiat rokov života*, p.56, în volumul *Výbor so spisov*, Martin, Matica slovenská, 1936.
4. Šoltésová nu considera că femeii i-ar reveni întâietatea în cadrul luptei naționale, aceasta nu trebuia să lupte de una singură pentru națiune, ci să-și susțină bărbatul în atingerea acestui scop nobil, precum o podoabă de preț, o zână bună a acestuia.
5. Cert este că popularitatea romanului creștea, acesta fiind tradus în limba cehă, croată.
6. Pentru Masaryk literatura constituia în primul rând sursa pentru studierea aspectelor sociale, iar critica literară un mijloc de educare. De aceea se opunea cu îndârjire romantismului și naturalismului. V. *Panorama české literatury*, Olomouc, 1994, p. 189.
7. E.M. Šoltésová, datorită educației și cunoștințelor sale, s-a dovedit a fi extrem de exigentă față de propria persoană, de asemenea critica aspru imoralitatea și maghiarizarea.
8. Acțiunea nefiind lineară, cititorul mileniului III poate fi „deranjat” numai de elementele etnografice în cazul că nu le apreciază ca un document al secolului XIX.
9. S. H. Vajanský, *State o slovenskej literatúre*, Bratislava, 1956, p. 498-506.
10. V. M. Kukučín, *Dielo XX, Závažné skúsenosti*, Bratislava, 1971, p. 394-402.
11. V. Ružička, *Pedagogické prvky v knihe Eleny Maróthy Šoltésovej Moje deti- Elementele pedagogice în cartea E. M. Šoltésovei Moje deti*, în „Jednotná škola”, an. 10/1955, nr. 6, p. 658-673; J. Šperko, *Pedagogicko- psychologický profil románu E. M. Šoltésovej Moje deti- Aspectul pedagogico- psihologic al romanului E. M.Šoltésová Moje deti*, în „Zborník Filozofickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove.” I. Časť, pedagogicko- psychologická. Bratislava, 1957, p. 33.
12. Caracteristicile unui jurnal se întâlnesc la Šoltésová și în cazul nuvelei *Popoluška – Cenușăreasa*(1889).
13. Istoricul literar Ján Števček afirmă că romanul *Moje deti* „ține locul unui roman psihologic în literatura slovacă.” V. Ján Števček, *Esej o slovenskom románe*, Bratislava, 1979, p. 175-176.
14. Oskár Čepan, *Dva typy Šoltésovej prózy*, în „Slovenská literatúra,” 32/1985, nr.5, p. 385.
15. E. M. Šoltésová, *Moje deti*, Bratislava, Tatran, 1968, p. 172.

16. E. M. Šoltésová, *Pohl'ady na literatúru*, Bratislava, 1958, p. 224.

17. V. *Dejiny úry III.*, Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1965, p. 544.

18. Aflăm, colateral, de exemplu, despre incendiul catastrofal de la Martin din primăvara anului 1881 și urmările acestuia pentru familia ei, despre prezența armatei maghiare din anul 1882.

19. Problema învățământului și a școlilor slovace a preocupat-o pe Šoltésová de la bun început. Pentru prima dată tratează această problemă în anul 1873 în textul cu tentă polemică *Odveta z Hornej zeme-Răspuns din Țara de Sus*, în „*Národné noviny*“, 4/1873, nr. 110. Aceasta a fost prima luare de poziție a scriitoarei.

20. Exemplificăm cu un schimb de replici între copil și mamă, în care ea acceptă regula jocului și respectă punctul de vedere al micuțului interlocutor: „Mamă, tu știi ce înseamnă a se însura?“

„Nu știi, eu... dar dacă-mi spui tu, am să știu.“

„Deci, știi – așa, să-ți alegi o soțioară.“ Explică cu multă importanță.

„Și eu îmi voi alege“, adăugă viori.

„Nu mai spune-! Și când?“

„Măine!“

21. V. E. M. Šoltésová, *Moje deti*, Bratislava, Tatran, 1968, p. 147.

22. Op. citată, p. 392.

23. Šoltésová prima apreciază opera realistă a lui Janko Jesenský, de asemenea, plasează pe un loc meritoriu opera B. S. Timrava. Despre ea însăși se exprimă în scrisoarea din 19.12. 1931 adresată Timravei : „... nici eu nu produc nimic, în afară de câteva texte. Dar beletristica mea nu stă sigur pe picioare, fiind cufundată în idealism, pe care nu-l scuză viața, este deci în afara realității vieții, de aceea nu mai scriu. Și de cele create a trebuit să mă distanțez. Și nici n-am liniște ca să pot să mă dedic creației. Și capul meu nu mai are energia necesară de a accede în modalități noi...“ V. Karol Rosenbaum, *Introducere*, în volumul Elena Maróthy – Šoltésová, *Moje deti*, Martin, 1952, p. 23.

LITERATURĂ

„ JERTFA ZIDIRII ” ȘI RELICVELE SALE BĂNĂȚENE

Stancovici Milena
Timișoara

Pornind de la dorința ca obiectul demersului nostru să îl constituie riturile de construcție propriu-zise, și anume: practici legate de alegerea locului de întemeiere, de temelie, de căpriori și acoperișuri, de terminarea construcției și nu în ultimul rând de intrarea în casă nouă și luarea acesteia în folosință, ajungem la concluzia că spectaculozitatea începutului și a jertfei, nu egalează cu nici un alt moment al construcției.

Așadar, fiind convinși de acestea, ne-am propus ca în această lucrare să amintim și consemnăm, astăzi parțial uitate și marginalizate practici, obiceiuri și credințe bănățene legate de începerea zidirii unei construcții, dar și a jertfei aduse cu această ocazie.

Pentru a investiga acest subiect trebuie mai întâi să precizăm că pentru noi, expresia „a aduce o jertfă” înseamnă a renunța la ceva care are valoare. Conotațiile însă se schimbă de la cultură la cultură, deviind în diferite feluri de la sensul original al cuvântului care înseamnă „a aduce o ofrandă unui zeu” sau „a consacra”. Dar, dacă vrem să apreciem sensul sacrificiului trebuie să lăsăm deoparte expresiile idiomatice de acum și să ne întoarcem la ideea de bază. Sacrificiul provine din culte, din ritualurile de venerație, din practicile religioase sfinte ale umanității. El este o componentă esențială a comportamentului lui *homo religiosus* din toate timpurile.

În dicționarele explicative ale limbii române, cuvântul *sacrificiu* comportă două sensuri principale: 1. renunțare voluntară la ceva (prețios sau considerat ca atare) incluzând jertfirea de sine; 2. ofrandă rituală adusă unei divinități, în cadrul căreia se jertfește o ființă¹. Este clar că sensul primar al acestui neologism latin este cel de „ofrandă rituală adusă unei divinități” dar, nu trebuie omis nici faptul că termenul include atât actele de sacrificare păgâne, cât și *jertfa euharistică* – „centrul cultului liturgic, care actualizează în timpul Liturghiei jertfa unică de pe cruce a lui Hristos, când darurile se sfințesc și se prefac în trupul și sângele Lui”².

Deci, universal cunoscut în toate mitologiile, sacrificiul este un ritual care constă în a ceda divinității un bun aparținând celui care îl oferă în scopul de a îndeplini o obligație divină, sau un act liber asumat de donator în scopul de a

LITERATURĂ

suscita bunăvoința sau de a aduce mulțumire pentru binefaceri deja acordate. Dar, indiferent de definiție, reținem sensul de bază conform căruia „orice creație și, implicit, orice izbândă a omului nu accede spre durabilitate decât cu prețul trudei, al jertfei, adesea supreme”³³.

Tot astfel, și „construirea unei case este prilejul cu care se poate asigura, în mentalitatea magică, viitorul familiei, liniște din partea ființelor demonice, sănătate și viață lungă, înțelegere între soți, trai îndestulat etc., prin așezarea în temelie a unor elemente cu mari potențe magice”³⁴.

Acest obicei, al „jertfei zidirii”, atestat în toate culturile și la toate popoarele în arealul european, îndeosebi la popoarele scandinave și la cele baltice, la popoarele din Peninsula Iberică, dar și la cele din Peninsula Balcanică, a fost consemnat de etnografi și pe tot spațiul românesc.

Astfel, obiceiul a fost atestat și în marea majoritate a localităților bănățene unde persista credința, consemnată de regretatul cercetător bănățean Vasile Tudor Crețu, conform căreia „nimic în lumea asta nu țină dacă n-are la talpă viață pră care să să sprijoaie !”³⁵.

Trebuie precizat că încă în formele lor cele mai vechi, obiceiurile zidirii pretindeau sacrificarea unor oameni.

Deși mulți cercetători au constatat că pentru spațiul românesc indicii sigure cu privire la oamenii zidiți sunt extrem de rare, aproape inexistente, dorim să prezentăm în continuare o referință documentară din Banat conform căreia, atunci când a fost restaurată Biserica Mică din Lugoj, „în temelie iconostasului s-a găsit zidit (...) scheletul unui copil”.

Potrivit etnologului bănățean Aurel Turcuș, „acel schelet de copil ar constitui o dovadă arheologică – unică în țara noastră și, din câte știm în partea sud-estică a Europei – privind jertfirile rituale ale unor copii, prilejuite de realizarea construcțiilor de mare însemnătate”³⁶.

Cercetătorii susțin că această practică ar fi fost generată de faptul că, în vechime, ofranda umană preferată erau copiii și tinerii, băieți și fete, deoarece se considera că sângele lor „proaspăt” și plin de vigoarea și de seva vieții, așezat la temelie construcției ar asigura durabilitatea acesteia.

În sprijinul acestei supoziții amintim că o seamă de limbi indo-europene păstrează în vocabularul lor legătura dintre noțiunile de „jertfă” și „proaspăt, copil și tânăr”. De pildă în limba rusă, cuvântul *svežij* „proaspăt” e înrudit cu *sveževat* „a tăia în bucăți” (victima), cuvântul *molodoj* „tânăr” e înrudit cu sârbo-croatul *leda* și lituanianul *ledina* care înseamnă „lucru nou”, dar și cu latinescul *letum* „moarte”³⁷.

Despre sacrificiile umane practicate în trecut mai ales la ridicarea unor edificii sacre, stau drept mărturie indirecte baladele populare (de tipul „Meșterul Manole”), dar și o seamă de legende, mărturii istorice sau chiar atestări arheologice privitoare la multe cetăți sau mănăstiri.

Înlocuirea jertfei umane cu un simulacru al ei este reflectată în cultura tradițională românească în obiceiul *luării umb* și în instituția *vânzătorilor de umbră*⁸, existentă și la popoarele slave vecine.

Conform unei străvechi credințe, existentă încă în Egiptul Antic, umbra este o dublură a omului și un echivalent al sufletului, de aceea „din punct de vedere magic, aceasta avea importanță egală cu sacrificarea aievea a omului, întrucât cel cu umbra zidită avea să decedeză în momentul isprăvirii edificiului sau nu târziu după aceea, întâmplare ce favoriza însușirea clădirii respective”⁹.

Legenda înhumării *umbrei furate*, fie a unei rude, a unui om sănătos, fie dimpotrivă a unui om sărac, bolnav sau dușman este cunoscută și în anumite localități din Banat.

Drept exemplu, amintim aici legenda consemnată de către cercetătorul bănățean Mihai Radan, potrivit căreia în perioada anilor 1855-1863, în timpul construcției căii ferate dintre Oravița și Anina, a fost prinsă și încrustată în fundația podului peste Lișava umbra unui ciobănaș¹⁰.

În continuare, autorul precizează că obiceiul, deși practicat cândva în localitatea sa natală Carașova (jud. Caraș-Severin), a suferit degradări succesive, cauzate probabil de evoluția mentalității populare.

Un alt exemplu din zona Banatului, este cel amintit în volumul *Scrieri* al lui Nicolae Stoica de Hațeg, în care prezentând împrejurimile Mehadiei, autorul notează: „Aici, pe un mic munte din apropiere, se află un turn și o ruină-fortăreață, numită în românește Pergan (...). Românii au înălțat turnul prin meșterul Manolia. Iar acesta pentru că lucrarea nu-i reușea, ci era mereu dărâmată de furtună, a încastrat în zid umbra soției sale, atunci când la prânz i-a adus mâncarea de la Mehadia și l-a găsit la lucru. Ea s-a întors acasă și a murit, el însă și-a încheiat lucrarea fără altă piedică. Așa spune legenda.”¹¹.

Dar cu timpul și acest obicei a suferit puternice reduții, în cele din urmă el devenind necesar doar la zidirea bisericilor ori a edificiilor de interes public.

Într-o altă secvență s-a renunțat și la îngropatul umbrei, obiceiul pășind în următoarea etapă abia când practica a trecut la înhumarea în zidurile construcțiilor a elementelor de natură *animală*, *vegetală* sau *minerală*.

Referitor la prima categorie, menționăm că rămășițe ale acestui sacrificiu, întâlnite în localitățile din Banat, sunt cel mai des legate de imolarea în temelie a unui pui de găină, a unei găini sau a unui cocoș, în general vii.

„Înhumarea acestora era percepută în mod conștient ca o răsplată, ca o dijmă, ca un târg, ca o răscumpărare ce trebuie să i se facă puterii supranaturale, în schimbul vieții omenești.”¹².

Drept exemplu, prezentăm în continuare câteva dintre răspunsurile autentice referitoare la acest obicei înregistrate în arealul bănățean:

- „puiul este jertfa prin care se plătea dijma pământului, ca să fie casă răscumpărată” la Carașova (jud. Caraș-Severin), „acela să fie

LITERATURĂ

mortul casei, ca să nu moară și altcineva” la Vărădia (jud. Caraș-Severin), „să trăiască capul casei” la Cladova (jud. Arad), „unde cade capul, acolo se ridică construcția” la Bârsa (jud. Arad)¹³;

- „se punea cap de pasăre, ori de pui, ca să poată lucra zidarii” la Mehadica (jud. Caraș-Severin), „un cap de cocoș ori de găină [se punea] la colțul de unde începea lucrarea, ca să fie cap de oameni, adică moștenitori” la Borlova, comuna Turnu Ruieni (jud. Caraș-Severin), „în pereți se zidea un pui viu” la Cenad (jud. Timiș), „un cap de cocoș, ori de găină sau un pui negru viu” la Seitin (jud. Arad), „un cap de cocoș, ca să nu ceară casa om, când o fi gata” la Mehadica (jud. Caraș-Severin), la Socodor, Șimand, Vinga (jud. Arad), „la temelie se punea un pui viu, acum se pune capul puiului” la Foeni (jud. Timiș)¹⁴;
- „sub fundamentul la clădirea unei case, când se pune talpa casei, se face bortă în talpă în care se încheie și se pune acolo: capuri de găină, de cîne sau de vită, apoi agheasmă, tămîie și sare la toate patru cornurile, ca să le meargă bine. Astea le pune o babă cu cuvintele: «Să ferească D-zeu casa de fulger, de foame, de boale; sfințită să fie casa; pîne și sare să fie în ea.»”¹⁵;
- „orice casă trebuie să aibă un cap: dacă este de cocoș va conduce bărbatul, dacă este de găină va conduce femeia” la Carașova (jud. Caraș-Severin)¹⁶.

Precizăm aici că „zidirea în temelia casei a capetelor de păsări, animale, a puilor vii, cu frecvență mai mare sau mai mică și cu diferențe funcțional-morfologice mai mult sau mai puțin notabile, se întindea pe un vast areal: în nord până în Subcarpații și Carpații Meridionali, la vest până dincolo de culoarul Timișului, depășind în sud limitele Dunării și ajungând până în Banatul sârbesc.”¹⁷.

Observând că forțele pământului pot fi satisfăcute și cu sacrificii mai puțin dureroase, ritul a suferit o semnificativă îmblânzire, iar tributul pe care omul l-a oferit de atunci încolo a fost din ce în ce mai mic, ajungându-se chiar la a se zidi următoarele: diverse *produse agricole*¹⁸ (grâu, porumb, fasole), *zahăr*¹⁹, *flori de busuioc*²⁰ etc.

Deasemenea, se așezau în temelie sticle cu *vin* sau cu *rachiu*: „sub temelie se punea o sticlă cu rachiu” la Naidăș (jud. Caraș-Severin), „vin se punea” la Șiria (jud. Arad)²¹; cu *apă sfințită (aghiazmă)*: „se punea apă sfințită, să fie locul sfințit” la Cărbunari, Cornereva, Eftimie Murgu, Lăpușnicu Mare, Naidăș (jud. Caraș-Severin), „ca să fie casă curată” la Brestovăț, Cenad, Făget, Foeni, Jebel, Tomești, Pustiniș (jud. Timiș), „să nu se apropie lucrul rău de casă” la Cladova (jud. Arad)²²; cu *untdelemn*: „untdelemn sfințit se punea” la Lăpușnicu Mare (jud.

Caraș-Severin), la Jebel, Sârbova (jud. Timiș)²³, „pentru ca zilele stapânului să se scurgă ușor și să fie senine și curate ca untdelemnul” la Gurahonț (jud. Arad)²⁴.

Unul dintre riturile cele mai răspândite pe întreg teritoriul țării, constă însă în așezarea la temelia construcției a *fierului* (monede, potcoave etc.) considerat ca fiind aducător de noroc. Drept urmare și în zona Banatului obiceiul ocupă un loc preferențial, cu precizarea că există însă diferențieri de la o localitate la alta, atât în ceea ce privește funcțiile magice ale acestora, cât și cele referitoare la locul zidirii. Astfel, zidirea unei monede în fundamentul construcției ar aduce „noroc și bogăție” la Cărbunari, Lăpușnicu Mare, Mehadica, Șopotu Nou (jud. Caraș-Severin), „se puneau bani, să se știe ce bani erau când s-a făcut casa” la Gavojdia (jud. Timiș), „la fiecare colț se puneau bani” la Cladova, Seitin, Șerpeuș (jud. Arad)²⁵, „banii constituie plata pământului, oferită «duhurilor necurate și bolilor», pentru ca să nu se apropie de oamenii casei” la Secusigiu, Stejar, Sebiș, Buteni, Șicula, Baia, Milova (jud. Arad), Jupa, Maidan, Răcășdia (jud. Caraș-Severin)²⁶.

Ca și monedele, potcoavele constituie și ele un simbol al norocului. „Bătute pe uși sau agățate pe ramuri se credea că potcoavele captează energiile cerului și apără de duhuri rele”²⁷, în timp ce zidirea acestora, în special sub prag, avea puterea de a aduce bucurie și noroc, dar și de a oferi sănătate și tărie căsenilor²⁸.

Totodată, o modernizare extremă a ritului o reprezintă așezarea în temelia fundamentului adiverselor obiecte precum: *crucea*²⁹, *fotografiile unor persoane*³⁰, *biletele cu data construcției și numele proprietarului*³¹, *tămâie*³² etc., și toate acestea datorită evoluției mentalității populare, care a dus la modificarea structurii obiceiului. Așadar, „pe măsură ce acest fenomen a câștigat amploare, forma inițială a ritului s-a estompat tot mai mult, ieșind din sfera practicilor magice active. S-a păstrat totuși amintirea lui, pe baza căreia au fost create legende și povestiri”³³.

În final, nu ca o elucidare absolută a subiectului, ci numai ca un prilej de reflecție asupra celor expuse, am dori să subliniem că tipul de sacrificiu legat de construcții, în această zonă a țării și nu numai, se caracterizează în primul rând atât prin polivalența funcțională, cât și prin varietatea ofrandelor care au înlocuit jertfa umană ce se pune la temelia unei clădiri în trecutul mai îndepărtat al Europei, dar și în culturile arhaice de pe alte continente.

NOTE

1. *Dicționar explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975, p. 823.
2. Ion M. Stoian, *Dicționar religios*, București, Editura Garamond, 1994, p. 147.
3. Vasile Tudor Crețu, *Existența ca întemeiere*, Timișoara, Editura Facla, 1988,

LITERATURĂ

p. 59.

4. Ion Taloș, *Riturile construcțiilor la români*, în „Folclor literar”, II, Universitatea din Timișoara, Facultatea de Filologie, 1968, p. 239.

5. Vasile Tudor Crețu, *op. cit.*, p. 61.

6. Aurel Turcuș, *Descinderi în cultura populară*, Timișoara, Editura Excelsior, 2001, p. 91.

7. M. M. Makovskij, *Sravnitel'nyj slovar' mifologičeskoj simboliki v indoevropskich jazykach*, Moskva, 1996, p. 148-149.

8. Ovidiu Papadima, *Neagoe Basarab, meșterul Manole și „vânzătorul de umbre”*, în *Meșterul Manole*, București, Editura Eminescu, 1980, p. 201-202.

9. Ion Taloș, *op. cit.*, p. 248.

10. M. Radan, *U pohode tajnovitom Karašu*, Timișoara, Uniunea Sârbilor din România, 2004, p. 129.

11. Nicolae Stoica de Hațeg, *Scrieri*, Timișoara, Editura Facla, 1985, p. 56.

12. Monica Budiș, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*, București, Editura Paideia, 1998, p. 50.

13. Monica Budiș, *op. cit.*, p. 50-51.

14. *Obiceiuri legate de construcții*, în *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. II, elaborat sub coordonarea lui Ion Ghinoiu, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 259.

15. Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, București, Editura Minerva, 1976, p. 166.

16. M. Radan, *op. cit.*, p. 128.

17. Monica Budiș, *op. cit.*, p. 51.

18. Jud. Timiș: Făget, Foeni, Sârbova; Jud. Arad: Macea, Seitin: („la colțul din spate al casei se punea o oală de pământ cu semințe de grâu, cucuruz, fasole”), cf. *Sărbători și obiceiuri*, p. 259.

19. Jud. Arad: Sebiș, cf. Ion Taloș, *op. cit.*, p. 241.

20. Jud. Caraș-Severin: Globu Craiovei, Băuțar, Cărbunari, Mehadica; Jud. Arad: Almaș, cf. Ion Taloș, *op. cit.*, p. 241.

21. *Sărbători și obiceiuri*, p. 259.

22. *Idem*, p. 258.

23. *Idem*, p. 259.

24. Ion Taloș, *op. cit.*, p. 240.

25. *Sărbători și obiceiuri*, p. 258.

26. Ion Taloș, *op. cit.*, p. 244-245.

27. Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994, p. 149.

28. M. Radan, *op. cit.*, p. 136.

29. Jud. Timiș: Brestovăț, cf. M. Budiș, *op. cit.*, p. 183.

30. Jud. Arad: Vinga, cf. *Sărbători și obiceiuri*, p. 260.
31. Jud. Arad: Socodor, cf. M. Budiș, *op.cit.*, p. 184; Jud. Caraș-Severin: Carașova, cf., M. Radan, *op.cit.*, p. 128.
32. Jud. Timiș: Berini, cf. M. Budiș, *op. cit.*, p. 183; Jud. Arad: Macea, Vinga, cf. *Sărbători și obiceiuri*, p. 260.
33. Ion Talos, *op. cit.*, p. 253.

BIBLIOGRAFIE

1. Monica Budiș, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*, București, Editura Paideia, 1998.
2. Vasile Tudor Crețu, *Existența ca întemeiere*, Timișoara, Editura Facla, 1988.
3. *Dicționar explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975.
4. Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994.
5. Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, București, Editura Minerva, 1976.
6. M. M. Makovskij, *Sravnitel'nyj slovar' mifologičeskoj simboliki v indoevropejskich jazykach*, Moskva, 1996.
7. Ovidiu Papadima, *Meșterul Manole*, București, Editura Eminescu, 1980.
8. M. Radan, *U pohode tajnovitom Karašu*, Timișoara, Uniunea Sârbilor din România, 2004.
9. *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic*, vol. II, elaborat sub coordonarea lui Ion Ghinoiu, București, Editura Enciclopedică, 2002.
10. Ion M. Stoian, *Dicționar religios*, București, Editura Garamond, 1994.
11. Nicolae Stoica de Hațeg, *Scrieri*, Timișoara, Editura Facla, 1985.
12. Ion Talos, *Riturile construcțiilor la români*, în „Folclor literar”, II, Universitatea din Timișoara, Facultatea de Filologie, 1968.
13. Aurel Turcuș, *Descinderi în cultura populară*, Timișoara, Editura Excelsior, 2001.

LITERATURĂ

Le mythe du sacrifice du bâtissage (d'un être) et ses réminiscences dans le Banat

(Résumé)

Dans ce travail nous avons essayé d'exposer des pratiques, des coutumes et des croyances du Banat qui de nos jours sont partiellement oubliées et marginalisées et qui portent sur le commencement du bâtissage d'une construction, mais aussi sur le sacrifice offert à cette occasion.

Dans la première partie de notre travail, nous avons rappelé quelques contes et légendes propres à la région du Banat et ensuite, nous avons présenté divers croyances et coutumes liées au sacrifice exigé par l'élévation d'un bâtiment, pratique qui à cause de l'évolution de la mentalité populaire a parcouru le chemin du sacrifice humain, des fois même de l'être le plus cher, à l'immolation de l'ombre, des êtres en général, et plus tard même au bâtissage des divers éléments d'origine végétale ou minérale.

SACRU ȘI PROFAN ÎN BASMELE BULGARILOR ȘI ROMÂNILOR

Paula Tănăsescu

București

Trebuie să ne obișnuim să acceptăm hierofaniile oriunde, în orice sector al vieții fiziologice, economice, spirituale sau sociale. În definitiv, noi nu știm dacă există ceva – obiect, gest, funcție fiziologică, ființă sau joc etc. – care să nu fi fost vreodată transfigurat în hierofanie, undeva, în cursul istoriei umanității.

(Mircea Eliade)¹

În cuvântul înainte la al său *Tratat de istorie a religiilor* Mircea Eliade îl cita pe Roger Caillois, care afirma că "În definitiv, despre sacru în general, singurul lucru ce se poate afirma în mod valabil este conținut în însăși definiția termenului: și anume că el se opune profanului. De îndată ce te străduiești să precizezi natura, modalitatea acestei opoziții, te izbești de cele mai mari obstacole. Oricât de elementară ar fi, nici o formulă nu este aplicabilă complexității labirintice a fenomenelor."² Această constatare este perfect justificată în cazul basmelor, care îngemănează o masă polimorfă de tradiții, credințe, ritualuri magice, realități cotidiene, fenomene lingvistice și sociale. Ceea ce astăzi ne apare ca profan reprezintă de fapt gesturi, formule, incantații sacre, a căror semnificație s-a pierdut, s-a estompat în timp sau s-a reactualizat ca urmare a schimbărilor pe plan religios, economic și social. În plus, în basme se regăsesc elemente vechi mitologice și religioase ("resturile hierofaniilor decăzute"³), transmise inconștient sau intenționat, laolaltă cu momente onirice, produse pure ale imaginației, influențe psihologice individuale și ale subconștientului colectiv, stereotipii de limbaj și realități socio-economice, superstiții, toate aflate într-o relație de simbioză și ca atare dificil de separat. Fata care folosește apa vie ca element regenerator este Kore așa cum o vede Jung, martora unui sacerdoțiu dispărut, produsul fanteziei povestitorului, Zeița Mamă prezentă la toate civilizațiile, modelul femeii superioare, un reflex al realității sociale a vrăjitoarelor satului, o reprezentare alegorică a figurii mamei sau toate acestea la un loc?

Încercând să dezvăluie morfologia schimbătoare a sacrului, Mircea Eliade cerceta hierofaniile cosmice (Cerul, Apele, Pamântul, Pietrele), pe cele biologice (vegetația și agricultura, sexualitatea, soarele, ritmurile lunare), topice (locuri consacrate, temple), ajungând până la mituri (mitul cosmogonic, mitul

LITERATURĂ

androgenului, mituri de construcție, de inițiere și inițiere) și simboluri. Toate acestea evidențiază atât o modalitate a sacrului, cât și un moment istoric, o situație a omului în raport cu sacrul. Atunci când într-un basm ca *Frumoasa Lumii, Viteaza Lumii*⁴ personajul principal feminin acționează ca sacerdot, acest fapt ne dovedește că femeia este considerată ca mediatore între cele două lumi, la alt nivel fiind o reprezentare fidelă a Zeiței Mame, dar în același timp ne dezvăluie momentul istoric când efectiv femeia putea îndeplini rolul de preot. "Sacral se manifestă întodeauna într-o anumită situație istorică" spune M. Eliade⁵. Într-o perioadă mai recentă ideea femeii în ipostază sacerdotală a devenit odioasă, sub influența mentalității patriarhatului și a creștinismului. Ca urmare, eroina din basmul la care facem referire e prezentată ca un monstru, o creatură în afara firii și a legilor omenești, care are nevoie de un personaj masculin pentru a accede la un statut acceptat social, cel de soție (de altfel, primul lucru pe care i-l cere fiul de împărat este să nu mai fie vitează, adică războinică). Dacă ar trebui să alcătuim o fișă acestei figuri feminine, ar arăta astfel:

Nume \ Apelative	Frumoasa Lumii, Viteaza Lumii
Vârstă	"De-o veșnicie" ⁶
Locație	"Tărâmu Munților Vineți" ⁷ , într-o structură corespunzătoare schemei de mai jos (unde primele trei cercuri desemnează incintele exterioare ale primilor gardieni – grădinarii, următoarele trei pe iepure, cocoș și cal – a doua echipă de gardieni, iar pătratul camera unde doarme eroina):
Înfățișare	"O fată care nimeni nu i-a văzut chipul", cu părul de aur "până jos în călcâie"; fiul de împărat leșină când o vede, căci e " prea frumoasă" ⁸
Comportament	"Ea niciodată nu s-a luptat de față cu dușmanul sau să dea piept. Ea venea nopatea prin puterea calului și a paloșului, ea noaptea o făcea zi. Ea omora tot ce găsea în cale. Nu avea încredere-n oameni, nu avea încredere-n bărbați decât numai prin vitejie. Nimini nu putea să-i stea în față că datorită paloșului [...] nu putea s-o omoare nimeni și totodată nimeni n-o vedea când paloșu-l avea în mână." ⁹ "Dacă dă din mâini și dă picioare, înseamnă că doarme. Dacă stă liniștită [...] e trează." ¹⁰

Funcții îndeplinite	<ul style="list-style-type: none"> • <i>împărăteasa</i> Munților Vineți • <i>profet</i> – "știa tot ce se întâmplă" • <i>paznic</i> la hotarul cu împărăția oamenilor, pe care îl delimitează trăgând o brazdă cu vârful paloșului • <i>sacerdot</i>: "la capătul patului, la cel patru colțuri, avea patru prescuri, patru lumânări aprinse și patru pahare cu vin. Când ea să scula din somn, mânca prescurile, bea vinul, stingea lumânările și pă urmă pornea în haiducie"¹¹; "ardea lumânările pentru sufletele care le omora"¹² • <i>soția</i> fiului de împărat, după ce îi înmânează paloșul ce o califică de <i>războinică</i>
Patrimoniu	Animale: iepure, cocoș, cal înaripat și cu potcoave de aur Obiecte: paloș fermecat, bici de foc, trei mere de aur

Ce se poate deduce de aici? Frumoasa Lumii este cu adevărat un personaj sacru, căci pe de o parte îndeplinește cele trei funcții ale divinității (sacerdot – împărat – profet), iar pe de altă parte este clar desemnată ca aparținând domeniului sacrului prin faptul că este ieșită din comun – și, după cum afirma cu îndreptățire M. Eliade, "o hierofanie presupune o alegere, o detașare netă a obiectului hierofanic, în raport cu restul înconjurător", și prin urmare "tot ceea ce este insolit, singular, nou, perfect sau monstruos devine un recipient pentru forțele magico-religioase"¹³. Este evident că personajul feminin în discuție iese din sfera normalului, atât din punct de vedere al inventarului pe care îl posedă și al înfățișării în punctul de vedere al poziției sale sociale. Căsătoria cu fiul împăratului reprezintă hierogamia care restaurează pacea și ordinea, timpul mitic din *illo tempore*, regenerând lumea (ca dovadă, abundența ospățului din final). Iar din punct de vedere al societății problema fetei amazoane, statut inacceptabil, și cea a femeii-preot sunt rezolvate tot prin transformarea fetei în "soție dreaptă", și prin gestul fiului de împărat, care mâncând prescurile și bănd vinul îi preia funcția de preot.

Basmul bulgăresc cel mai apropiat de *Frumoasa Lumii*, *Viteaza Lumii* este *Ламината церка църнодреха* – *Hainenegre, fata lamiei*¹⁴. În ambele basme, personajul principal feminin este o ființă temută, ce ucide pe toți cei care se apropie de tărâmul ei – căci persoana divină este inaccesibilă celor neinițiați. În ambele fiul împăratului se apropie de ea când doarme și o apucă de păr – părul fiind depozitarul puterii omului, simbol solar (căci e de aur) și, atunci când este împletit, simbol al ordinii, culturii și cosmicității. Fata "sălbatică" este domesticită de erou și se poate integra ordinii sociale prin adoptarea statutului de soție. În ambele fata îi dă eroului o imagine a propriei persoane a cărei pierdere atrage nenorocire – o reprezentare profană, o icoană care menține permanentă legătura cu sacrul. La fel, există o similitudine a locației, fiind vorba de aceeași structură

LITERATURĂ

de sanctuar, de Centru al Lumii. În basmul românesc se sugera existența unei grădini, pe când în cel bulgăresc spațiul consacrat Frumoasei Lumii este Pădurea Trandafirilor, floare mistică care prin însăși forma ei sugerează concentricitatea și care, împreună cu simbolul părului, legat de vegetație și asimilat ploii, o desemnează pe eroină drept zeiță a vegetației, implicit a fertilității. La aceasta se poate adăuga mențiunea povestitorului basmului românesc că palatul Frumoasei Lumii se afla într-o mlaștină și numele eroinei din basmul bulgăresc, care sugerează apartenența acesteia la lumea:subpământeană, la forțele telurice și o califică drept Zeiță Mamă. Pentru întregirea portretului, a se vedea fișa lui Hainenegre:

Nume\ Apelative	Hainenegre, fata lamiei
Vârstă	Neprecizată, dar și aici împăratul cel bătrân o cunoaște pe fată de mult
Locație	Pădurea Trandafirilor, unde are un palat înalt, fără poartă, ambele reprezentate mai jos de primele două cercuri; al treilea este camera lui Hainenegre.
Înfățișare	Poartă haine negre. Fiul împăratului se minunează de frumusețea ei.
Comportament	E foarte puternică și înspăimântătoare, ucide oamenii care îi încalcă teritoriul. Chiar și frații ei se tem că îi va mânca.
Funcții îndeplinite	<ul style="list-style-type: none"> • Stăpâna și păzitoarea Pădurii Trandafirilor • Soția fiului de împărat • Prevestește viitorul • Fiică a lamiei,
Patrimoniu	Implicit, trandafirul

Personajul sacru feminin apare în ipostaze foarte asemănătoare în basmele românești și bulgărești tip "Cenușăreasa" și "Fata babei și fata moșneagului", unde îndeplinește rolul de păzitoare a esențelor divine, preoteasă a sanctuarului vetrei, torcătoare a destinului și regeneratoare a Universului. Desfășurarea acțiunii nu este aceeași, dar eroina iese în afara realității în același mod, pe plan social prin statutul său de orfană, pe plan mitico-religios prin faptul că reușește comunicarea între cele două lumi și revigorarea lumii, pe plan simbolic prin aceea că este posesoarea cornului abundenței, a veștmintelor cerești și a puterii de a lega și dezlega dată de fus sau de boabele ce trebuie alese, pe plan psihologic prin statutul de aspirantă la statutul de femeie. Toate acestea sunt modalități de acces la sacralitate, hierofanii la nivele diferite, dar complementare. Chiar în

eventualitatea unei interpretări psihologizante, individuația sau recunoașterea și acceptarea propriei structuri psihice pot fi considerate tot acte divine, căci ele realizează o inițiere în condiția umană și o recâștigare a unității primordiale.

Un nivel diferit de sacralitate e reprezentat de personajele feminine negative unde de fapt se manifestă ambivalența sacrului. După cum arătam în lucrarea anterioară, în cazul acestora există diferențe între basmele românești și cele bulgărești. Personajele negative cel mai des întâlnite sunt maștera, baba – vrăjitoare iscusită și femeia ce se substituie eroinei, la care se adaugă baba ce o transformă pe fata cea bună într-o ființă solară de aur și pe fata cea rea într-o emanație infernală sau o distruge. În basmele bulgărești baba aceasta este asemănătoare Mumei Pădurii din basmele românești: „părul ei gri-verziu era foarte rar, dar lung și vântul îl sufla în toate părțile că semăna a păianjen. Nasul îi era ascuțit, unghiile lungi și ascuțite, iar pe umăr îi stătea o bufniță” (basmul bulgăresc *Fata de aur*)¹⁵. Așa cum reiese explicit din text sau implicit din acțiunea babei, ea poate fi vrăjitoare, poate fi bună și poate fi rea. Ea face bine în măsura în care o răsplătește pe fata cea bună, dar și precipitând acțiunea (atunci când o face pe fată să coboare din copac ca să se mărite cu feciorul împăratului). Baba din basmele de tip *Fata de aur* este desemnată ca sfântă, textual și prin attributele sale. Ea corespunde Marii Zeițe Mame. Ea locuiește în pădure, deci într-o altă lume, este stăpâna și „mama” jivinelor htoniene (șerpi, balauri, șopârle, broaște, șoareci). Culege ierburi și apare ca stăpână a apelor și a cornului abundenței, căci ea este cea care îi dăruiește fetei cele bune toată bogăția pământului. În basme este înlocuită uneori de șarpe, urs, Maica Domnului, Samodivă sau Lamie, simboluri ale fertilității, ale zeiței mame și ale puterii htoniene. Fiind stăpâna șerpilor este și stăpâna regenerării universului, lucru reliefat și de culorile care îi sunt asociate, culori ce corespund fazelor lunii, iar pe alt plan –emoționalului și raționalului, căci apa aflată în stăpânirea ei este albă, roșie sau galbenă, neagră sau albastră. Ca stăpână a șerpilor este nu numai zeița fertilității, dar, într-un fel, asemenea marilor zeițe ale feminității, androgină, căci șarpele este simbol falic. Ea îi recomandă fetei să nu se sperie de ei și să se împrietenească, acțiune echivalentă acceptării celuilalt, principiului masculin. Fata face chiar mai mult, căci își oferă propriul colier animalelor htoniene. Să ne amintim de tradiția medievală a Sfintei Marta, care își oferă brâul ei virginal balaurului. Baba binevoitoare o ucide pe fată prin scufundarea în apă și prin confruntarea cu aspectele infernale, dar, în același timp, o purifică și o inițiază în misterele feminității și ale propriei personalități. Maștera, deși din punct de vedere moral și etic este un personaj malefic, provoacă tot o inițiere, un proces încărcat de sacralitate, căci ea o forțează pe fată să toarcă, să gătească – cerințe indispensabile fetei de măritat și să aleagă semințele din gunoi sau să albească lâna neagră, acțiune sinonimă separării propriei ființe și purificării, trecerii spre transcendent. Psihologic se poate spune că are loc un proces de individuație, care apare și în

LITERATURĂ

basmele cu fata războinică, când ea aduce simbolul masculin al apei vii, iar după transformarea în băiat –simbolul feminin al mărului de aur (iar în mod tradițional, tot ceea ce ține de uman este sacru). Afirmam atunci că personajele uzual considerate negative, până și maștera sau țiganca, nu sunt astfel, căci de fapt ele reprezintă „motoarele,, devenirii eroinei. Fiind diforme, străine sau excepționale ele se califică de la bun început pentru categoria de sacru. Adăugând rolul jucat de ele, de precipitare a acțiunii cu efecte benefice la nivel cosmic, avem măsura valorii lor. Sacrul nu e nici bun, nici rău, este totul, este unitatea contrariilor.

Există, desigur, și personaje auxiliare pozitive (donatoarea, ajutoarea, fata de împărat) – sau mai bine zis personaje auxiliare convențional pozitive, conturate printr-un singur detaliu și care cel mai adesea se „pierd” pe parcursul desfășurării acțiunii, rolul lor fiind acela de a justifica acțiunile personajului principal și de a-i potența calitățile, sau de a reprezenta paredrul eroului\eroinei. Și acestea participă la ideea de sacru, căci se remarcă prin însușiri excepționale, sau sunt posesoarele obiectelor sacre ori aparțin celeilalte lumi. Rezultatul este același, regenerarea micro- și macrocosmică. Chiar fata babei aparține spațiului sacru. Din punct de vedere psihologic și mitologic, ea este efectiv latura negativă a fetei celei bune, partea care trebuie neantificată sau cel puțin redusă la starea de neputință. ”Una din particularitățile figurilor psihice este aceea de a fi duble, sau, cel puțin, capabile de a se dedubla. În orice caz, sunt bipolare și oscilează între semnificația lor pozitivă și cea negativă”¹⁶.

Se poate pune întrebarea ”oare toate elementele basmului aparțin spațiului sacru? ”

Se poate face o delimitare clară între sacru și profan? Pe de o parte nu, fiindcă la origine personajele (Frumoasa Lumii, Cenușăreasa, Ileana, Ghiul Iordana, Iamia, maștera), spațiile (pădurea, lumea subterană, turnul, palatul, vatra), obiectele (merele de aur, fusul, cupa), animalele (calul, cocoșul, pisica) și evenimentele (inițiere, nuntă, moarte, transformări în\din specii vegetale sau animale) din basm sunt modalități ale sacrului, ca și – sau cu atât mai mult limbajul – lucru mai puțin evident în basmele bulgărești, dar bine reliefat de cele românești.

Și totuși, latura profană a basmelor se manifestă simultan cu cea sacră. Lasând la o parte mentalitatea modernă asupra basmelor – născociri pentru copii, profanul constituie o parte importantă a acestora.

Arhitectura din basme este cea a satului tradițional, adesea palatul împăratului nedeosebindu-se de casa omului obișnuit. La fel se poate spune despre comportament social și relații interumane, hrană, îmbrăcăminte, viața cotidiană. Basmele sunt din acest punct de vedere adevărate documente istorice ce vorbesc despre mentalitatea și civilizația unui popor, ca și despre schimbările economice, politice și sociale apărute. Basmul înregistrează și evoluția limbii, neologismele de pildă, uneori chiar în mod conștient. Dăm ca exemplu câteva

fragmente din culegerea de basme a lui I. Opreșan:

- ”Vine alt luptător care n-a *asistat* acolo”.
- ”Pe masă la împărat, unde-i cu *miniștrii* acolo”.
- ”Ei, pe ăsta *l-a făcut satelit*, - *acuma știm, atuncea nu se știa- l-a făcut satelit pe ăla, să nu se oprească nicăieri.* ”
- ”Ș-a pornit în car cu bivoli, se spune, învelit cu rogojini, *c-așa-i la turci*”.
- Eroul se duce la oraș să muncească ”ca să facă bani ca să se însoare” și ”de câte ori *se ducea, de la o întreprindere la alta, ” întâlnea un ”cetățean”* care vindea o ladă
- ”Și-împăratu ăsta mare de țară șădea cu ochii pă geam. Să uita la toati femeile cari trecea la biserică cu colivă – că era de Sâmbăta Morțâlor. Și i-a zis împărătesei: *Fă împărăteasî, vez tu, ci la baba aia bătrână, oarbă de un ochi, șchioapă de un picior și uite ce colivuță urâtă are.* ”
- Eroul primește ”într-o sticlură niște *medicamenti*, ce-o fost acolo, fermecati”
- Eroina ”pă unde mergea ea, *pardosa locul, făcea numa șoseli asfaltati și numai cișmeli dă aur*”, iar eroul ”face *contract*” să i se taie capul
- Frunză-Verde are ”*locuință*”, alt erou ”*se informează*” iar altul poarta ”*maiou*”
- A fost doi împărați, doi frați. Acești împărați era unu-n Bulgaria și unu-n România. Roș Împărat era-n România și verde-Împărat era-n Bulgaria
- ”Spânul a dat *telegramă* că vine nepotu-so cu sluga după el” etc. (s.n.)

În concluzie, morfologia sacrului și a profanului cuprinde întreg labirintul umanității, diferența constând în punctul de vedere din care dorim să privim basmul. Este de condamnat atitudinea mășterei sau a femeii invidioase care devine criminală; este interesant de urmărit evoluția arhitecturii, a costumului etc., este important să înțelegem procesul de individuație prin care trece Cenușăreasa. Dar pe de altă parte, acțiunea mășterei este justificată din punct de vedere ritual, telegramele și contractele nu schimbă semnificația basmului iar povestea Cenușăresei se termină prin nuntă – asumarea rolului social – hierogamie – acceptarea propriului sine masculin , în funcție de perspectiva pe care o adoptăm.

NOTE

1. Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, București, 1992, p. 30.
2. Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 16.
3. Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 26.
4. I. Opreșan, *Basme fantastice românești*, 2003, p. 15-33.
5. M. Eliade, *op. cit.*, p. 22.
6. I. Opreșan, *op. cit.*, p. 15-33 *passim*.

LITERATURĂ

7. I. Oprișan, *op. cit.*, p. 15-33 passim.
8. I. Oprișan, *op. cit.*, p. 15-33 passim.
9. I. Oprișan, *op. cit.*, p. 29.
10. I. Oprișan, *op. cit.*, p. 21.
11. I. Oprișan, *op. cit.*, p. 21.
12. Oprișan, *op. cit.*, p. 30.
13. M. Eliade, *op. cit.*, p. 32.
14. *Българска народна поезия и проза*(БНПП), vol. 6, Sofia, 1982, p. 81-87.
15. Krasimira Bajcinska, *Психологическата мъдрост на приказката 'Златното момиче' (Profunzimea psihologică a basmului „Fata de aur”)*, în "Философски алтернативи", Sofia, 2001, p. 155-168.
16. C. G. Jung, *Contribuție la aspectul psihologic al figurii zeiței Kore*, în *Copilul divin. Fecioara divină*, Timișoara, 1994, p. 251.

BIBLIOGRAFIE

- Bajcinska, Krasimira - *Психологическата мъдрост на приказката 'Златното момиче' (Profunzimea psihologică a basmului „Fata de aur”)*, în "Философски алтернативи", nr. 5-6, Sofia, Institute for Philosophical Research, 2001.
- Българска народна поезия и проза* (БНПП), vol. 6, Sofia, БАН, 1982.
- Eliade, Mircea - *Tratat de istorie a religiilor*, București, Humanitas, 1992.
- Jung, C. G - *Contribuție la aspectul psihologic al figurii zeiței Kore*, în *Copilul divin. Fecioara divină*, Timișoara, Amarcord, 1994.
- Oprișan, I. - *Basme fantastice românești*, Saeculum, 2003.

LINGVISTICĂ

**100 SLAVIC BASIC ROOTS: ONCE AGAIN ON SLAVIC *što*
AND THE SLAVIC ETHNOGENESIS**

Sorin Paliga
University of Bucharest

Introduction

In a series of papers and other studies I tried to approach two major, and much debated, topics: the origin of Sl. *što* (and of other much debated forms, the origin of which has been intensely debated), and a hopefully closer (and better) analysis of Slavic ethnogenesis. I shall not repeat, of course, what I wrote in those quoted papers, but would like to sum up the basic ideas, and to attempt some finetuning of relevant data. In the final part of this paper I shall present a selective list of 100 basic Slavic roots. The selection is subjective, but will hopefully show the relevant data for understanding the essential reference points in early Slavic history.

Our approach is mainly that of a linguist, without ignoring historical or archaeological data.

Once again on Sl. *što*

In one of the quoted studies I advanced the hypothesis that Sl. *što* is a borrowing from either a northernmost Thracian dialect or from Proto-Romanian. In the third, posthumous, volume of France Bezlaj's *Etimološki slovar slovenskega jezika*, letters P–S: 318 (dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan) we may read:

“Še manj utemeljeno je mnenje, po katerem je psl. **što* izposojeno iz dak. **su(m)tā < *kmtóm*, kar naj bi se ohranilo v rum. *sută* in trak. atpn. *Σουπτος* (Paliga, SR, XXXVI, 349 ss.).”

I hesitated for years to comment editors's view on my previous paper in *Slavistična Revija*. I shall perhaps disappoint both Prof. Snoj and Prof. Furlan, but I am compelled to add that, out of all the papers, studies or books dedicated to the complex topic of the numerals in the Indo-European languages, in general, and

LINGVISTICĂ

Slavic, in particular, my paper is – I am afraid – the only one which is coherent and brings forth arguments that indeed Sl. *sъto* is a borrowing from either North Thracian or Proto-Romanian. I agree with the detail that in this study I concentrated mainly on the situation of Sl. *sъto* and just tangentially to other borrowings from North Thracian or Proto-Romanian into PES. I cannot present here the quite extensive list of such words, but some relevant data must be briefly analysed, first of all those which support and confirm that Thr. and/or Proto-Romanian *u* was reflected as PES *ъ*. One example is obvious: colloquial Latin **cumatra* (classical *commater*) > Proto-Romanian *cumătră* > PES *къmotra*. The case of *cumătră* is relevant, because its clear origin helps reconstructing the details of phonetic evolution.

It would be of course interesting to compile a more comprehensive list of such early borrowings in PES. This is a task of another study, almost finished. Nevertheless, some essential points should be clarified now (even i repeating what already stated before). It is thus sufficient to have a brief look at the status of *sъto* among the other Slavic numerals, first of all to compare *sъto* with the situation of *desętb* and *tysqšta* and, as already stated, one may note the essential difference against *sъto*: not only the presence of *ъ* against *ę* and *q*, but also the obvious nounlike character of *sъto* as compared to the other numerals. This is EXACTLY the situation in Romanian: the numerals for ‘ten’, ‘one hundred’ and ‘one thousand’ ARE NOUNS, in fact. Perhaps this is not very clear if we analyse *zece* ‘ten’ (< Lat. *decem*), but it becomes immediately clear if we note that the forms for 20 etc. behave like nouns: *douăzeci* (*două zeci*), lit. ‘two tens’, of feminine gender; similarly, and clearer *o sută* and *o mie* ‘one hundred’ and ‘one thousand’ respectively.

Slavic *sъto* and Romanian *sută* are, ultimately, ‘intrusive’ in both Slavic and Romanian, respectively. It would be just simple ignorance to not note the obvious similarity of these situations. And we are again compelled to revert to Giuliano Bonfante’s brilliant study on the earliest influence of Romanian (Proto-Romanian) on Proto-Slavic (initially published in 1966, then a chapter in his reference book *Studi Romeni*).

The overall situation of Sl. *sъto* would be of course much clearer if we tempted to analyse it in the context of the numerous Thracian and/or Proto-Romanian elements in Slavic. The epithet *numerous* may seem abusive, so I shall try to explain and clarify why I have used this formula.

The Slavic Homeland and Slavic Ethnogenesis

I shall attempt to only sum up the essential data of a still debated and debatable topic. A brief presentation of the complex Slavic ethnogenesis is to date available in

electronic PDF format. I tried to resume there the numerous hypotheses, with variants and subvariants, of the Slavic ethnogenesis. Very briefly, our basic view is:

1. The Slavic ethnogenesis may be fairly well circumscribed to the interval from the 4th to the 6th century A.D. Earlier archaeological data do not allow us to postulate a Slavic ethnic group as we know it from earliest historical documents.

2. The Slavic ethnogenesis should be analysed and considered in the light of a larger phenomenon of reshaping the linguistic and ethnic realities of that historical period. From this point of view, the Slavs were a component of the major and vast ethnolinguistic changes of the interval from the 4th to the 10th century A.D.

3. Perhaps the oldest theory, namely the Balto-Slavic theory, is the best, with some corrections, allowed by the recent discoveries in this field. We assume that the interval circumscribed from the 4th to the 6th centuries A.D. witnessed a cohabitation, difficult to analyse in very detail, but clear enough by interdisciplinary analysis, of three satem groups, which later led to the Slavic *ethnium*: South Baltic, West Iranian and North Thracian. We tried to prove that the Slavic nucleus is presented by the South Baltic component (and this is why we argued that the oldest Balto-Slavic is basically the best one). To these three satem components, a Germanic component was later added, and THIS IS THE STAGE WE KNOW FROM EARLIEST HISTORICAL DOCUMENTS BEGINNING WITH THE 6TH CENTURY A.D. In the course of time, East Romance (Proto-Romanian) elements were also borrowed and integrated in the Slavic vocabulary.

4. Aleksandar Loma is the linguist who has lately brought forth the most decisive arguments that we should speak of Proto-Slavic A and Proto-Slavic B (Loma's paper for the International Congress of Slavists, Ljubljana, August 2003). In Loma's view, we should approach Proto-Slavic (or, better perhaps, PES) as an agglutination of two satem idioms. This is, but otherwise put, what we have been arguing over the last years: Proto-Slavic, which got its contours to an idiom we know from the second part of the 9th century A.D., is an amalgamation of THREE satem components: South Baltic, North Thracian and West Iranian, with its South Baltic component as, we may say, its basic nucleus, and with North Thracian and West Iranian components as secondary components. In traditional linguistic terms, South Baltic (or, hopefully clearer put, its more southern part of what was once defined as Balto-Slavic) is the stratum, and North Thracian and West Iranian represent the superstratum languages.

5. There is a third superstratum language, Germanic, which is also identifiable in a linguistic analysis.

6. And there was also the Uralic adstratum, loosely identifiable in some probably related forms like *кѣнига*, *книга*, Hung. *könyv*.

LINGVISTICĂ

From the archaeological point of view, Godłowski is perhaps the most relevant in also contouring the idea that the Slavic ethnogenesis cannot be dated earlier than the 4th century A.D., and which should be envisaged as a 'mobile ethnogenesis', i.e. the Slavic ethnogenesis consolidated and got its contours known from the earliest documents a short before and some time after the beginning of the expansion.

Compiling a basic set of Proto-Slavic roots

The following lexicon of 100 Slavic roots is, inevitably, subjective. Nevertheless I have tried to work out a coherent set of rules to reflect:

- the basic vocabulary covering the essential activities of man in an archaic, traditional society;
- the main and secondary components of the Proto-Slavic vocabulary: South Baltic, North Thracian, West Iranian, Germanic and East Romance (Proto-Romanian).

With these in view, we assume that this basic lexicon definitely confirms both Godłowski's archaeological analysis and also Aleksandar Loma's theory of Proto-Slavic A and Proto-Slavic B. In traditional linguistic terms, we assume that:

- The **Slavic stratum** is represented by a southern branch of the reconstructable Balto-Slavic common Indo-European heritage. This would roughly be Loma's Proto-Slavic A.
- The **substratum** is represented by certain elements the etymology of which is isolated, and may sometimes have associations with Fenno-Ugrian but also with older, Pre-Indo-European elements.
- The **superstratum** is represented by north Thracian and east Iranian elements; this latter component is Loma's Proto-Slavic B.
- The **adstratum** is represented by Germanic and Early Romance (i.e. Proto-Romanian) elements.

In Loma's terms, we assume therefore that there were at least three basic elements, which contoured Slavic as we know it from earliest documents: (1) the south component of the Balto-Slavic heritage = the stratum; (2) North Thracian and East Iranian elements = the superstratum; (3) Germanic and East Romance elements = the adstratum.

100 Slavic Roots

The list below, with its inevitable subjective character, aims at putting together 100 essential Slavic roots. Its main purpose is to show the three satem-type early components of PES, i.e.

(a) a presumably basic nucleus of a satem idiom akin to Baltic (precursor of modern Lithuanian and Latvian, for convenience labelled **Proto-Slavic A**) but also to Iranian (**Proto-Slavic B**) and northern Thracian (**Proto-Slavic C**).

(b) various influences may be observed in PES: Germanic, Iranian, Thracian and East-Romanian (Proto-Romanian).

(c) Late PES, which fused the three basic satem-type components mentioned above, was a language which took contours in the first centuries of the Christian era, probably between 4th to 6th centuries. It is difficult (read: impossible) to trace back ProtoSlavic before the 4th century A.D.

1. **ablo** ‘apple’. Related to Lith. *abæolas*, German *Apfel*, English *apple*, Old Irish *abhall*, *ubhal*. The forms are spread only in Europe, so the origin may ultimately be Pre-Indo-European.
2. **aje** ‘egg’; in modern Slavic languages with either *j* and *v* and diminutival suffix *-ce*: *jajca*, *vejce*. IE *ōv-o-jom and, according to some linguists, by the law of Vrddhi a derivative from ‘bird’ as Lat. *avis*. Other related forms are Arm. *ju*, Irish *og* but a common PIE form is difficult to reconstruct.
3. **bojati sę** ‘be afraid’. IE **bhey-*, also preserved in Lith. *bijoti-s* ‘be afraid’, *bajus* ‘frightening’.
4. **baran, beran** ‘he-sheep’. Old Pre-Indo-European word preserved in some isolated contexts, e.g. Rom. *b”r* ‘calling a sheep’ (also NL, NM *Bârsa*), Basque *baran*, same meaning as in Slavic.
5. **bělъ** ‘white’. IE **bhe-* ‘to shine; bright’, Lith. *baltas* ‘white’, Latvian *balts* ‘white’, hence the name of the Baltic Sea. Related to Rom. *băl*, *bălan* ‘blond, blond-haired’, from Thracian, with a normal intervocalic *l* in an indigenous element.
6. **bergъ** ‘river side; a peak’. Related to Arm. *berj* ‘a peak’, Germ. *Berg* ‘a hill, mountain’. The expected reflex in Slavic would have been *beržb, so the word follows a centum influence or a centum borrowing, presumably Germanic. Cf. Rom. NM *Bârgău*.
7. **bogъ** ‘god’. Seemingly borrowed from an eastern satem language which must be an Iranian (Scythian) idiom, cf. Neo-Persian *bay* ‘god’, primitive meaning ‘the one

LINGVISTICĂ

who gives, is generous'. • **bogatъ** 'rich' is derived from the basic root. Reflects component B or PES.

8. **bolto** 'a pond'. Related to Lith. *bala* 'marsh'; cf. *bělъ*. Final *-to* is unclear. Anyway, it is related to Rom. *baltă*, Alb. *baltë* 'a pond'. Borrowing from North Thracian or Proto-Romanian? Or should be assigned to component C of PES?

9. **bratrъ, bratъ** 'brother'. IE **bhrater*, hence Lat. *frater*, Eng. *brother*, Germ. *Bruder* etc. Old IE root specific for family relations; cf. *sestra*.

10. **brazda** 'a furrow' (= a dig in the earth). Old European farm term, perhaps of Pre-Indo-European origin, cf. Lith. *biržis*, Latv. *birze* 'id.', Gallic *rica* 'id.'

11. **bukъ** 'the beech tree' (*fagus*). Considered an essential word for determining the Slavic homeland; present day distribution is west of the axis Kaliningrad-Danube Delta. Related to Germ. *Buche*, Eng. *beech*; some assume that the Slavs borrowed the word from Germanic.

12. **byti** 'to be', primitive meaning probably 'to grow, to appear', related to Lat. *fiū*, Old Indian *bhāvati* 'happens, exists'.

13. **byrati** 'to take; carry'. IE **bher-* 'to carry', hence also Lat. *fero*, Arm. *berem* etc.

14. **cěna** 'price', primitive meaning 'compensation for a wound or evil made to someone else', cf. Lith. dial. *kaina* 'revenge, penalty'.

15. **čarъ, čarъ** 'a charm, a magic'. Related to Lith. *keri, kereti* 'to charm someone with bad eye', IE **ker-* 'create, make'.

16. **časъ** 'time; course of time-flow'. Seemingly related to *česati* 'to hasten, speed up'; otherwise the etymon is unclear.

17. **čelo** 'forehead'. Origin unknown.

18. **čьrnъ** 'black'. Seemingly an old IE root for denoting dark colours, as in Rom. *cioară* 'a crow' (< Thracian), Alb. *sorrë* 'a crow' (Thracio-Illyrian).

19. **dati** 'to give': *damъ, dasi, dastъ, damъ, date, dadętъ* 'I give, you give, etc.'. Related to a largely spread IE family with the same meaning, e.g. Lat. *do, dare* etc.

20. **dъkti** 'daughter'. Related to Eng. *daughter*, all from IE **dhughāter-* 'daughter'.

21. **dьnъ**, gen. **dьne** 'day', initially 'the bright (= sunny) part of a day' (as opposed to night = the dark part of a day). The masculine gender of the (sunny) day is opposed to the feminine gender of *ночь* 'night' (as in German: *Tag* v. *Nacht*). Old IE root **dei-eu, *dj-eu-* as in Lat. *dies* 'day'.

22. **dьrзъ** 'bold, courageous'. Related to Lith. *drąs* 'bold', Av. *daršyu* 'bold, powerful', Gr. *δρασύς* 'bold'. The expected form would have been **dьrsъ* which

would have resulted in **dbrchъ*. The form may be of Thracian origin, cf. Thracian god-name *Derzelas* ‘powerful (one)’ and Rom. *dârz* ‘powerful, bold’, unjustly considered sometimes of Slavic origin. The situation seems rather reverse: a Thracian or Proto-Romanian influence in Proto-Slavic, as in *ъto* (see the list of numerals) and *къmotra*.

23. дрѣво, gen. *drěva* and *drěvese* ‘wood’. Proto-form must have been **dervo*, gen. *derva*, pl. *drъva*. Related to Lith. *dervà* ‘wood of the plant *Vaccinium*’, Goth. *triu* ‘tree, wood’, Eng. *tree* etc. IE proto-form probably was **der-u-* or **dor-u-*.

24. дѣбъ ‘oak’. Related to Germanic **tanwō* ‘fir-tree’ and Finnish *tammi* ‘oak’. All these forms must ultimately be of Pre-Indo-European origin or, in the light of Andreev’s Proto-Boreal theory, of archaic ‘Boreal’ origin, and reflect indigenous European terms related to a specific flora.

25. duchъ ‘spirit, (holy) ghost’ and **душе** ‘soul’; also related **дыхати** ‘to breathe’. Old term related to the basic conception of life, spirit, breathing and, by opposition, death. The meaning and form ‘spirit’ is closely related to Lith. *dvāsas* ‘id.’, whereas the sphere ‘soul’ – ‘to breathe’, IE proto-forms must have been **dousos* and **dous-jā* respectively. The Indo-Europeans seemingly had two conceptions: (1) ‘soul, breathing’ as in OHD **ātum*, Lat. *anima* (hence Rom. *inimă* ‘heart’), Gr. *ψυχή*, and (2) ‘spirit, ghost’ as in German *Geist* and Hitt. *ištanza*. It is not clear to what extent the Hittite form may be related to Hungarian *Isten* ‘god’ (also the Christian supreme divinity).

26. gadъ ‘snake, serpent’. Related to many folk beliefs. Unclear, probably indigenous of Pre-Indo-European origin.

27. golva ‘head’. Related to Lith., Latv. *galva*, perhaps also Lat. *calva*. There is no other detectable relationship, possibly central-east European term of Pre-Indo-European origin.

28. ględo, ględęti, iter. **ględajo, ględati** ‘to look at, analyse by looking at’. Related to Latv. *glendēt* ‘look at, for’, Ir. *in-glennat* ‘(they) look for’, M. Eng. *glenten* > *glean*. The archaic meaning must have been related to ‘mental analysis by, through, after seeing’, so the later developments preserved one of these basic meanings.

29. globokъ ‘deep’. Development of type root + *-okъ* as in *šir-okъ* ‘broad’ and *vys-okъ* ‘high’, therefore suffix *-okъ* was related to the notion of ‘vast, big, deep’. The only relation of Slavic root *glqb-* may be Old Indian *gambh-* ‘depth’.

30. гъnati, goniti ‘to run (fast)’. IE root **gen-* is weakened by *ъ* not the usual *ь*. Related to Lith. *genù, giñti* ‘to run’, Latv. *dzenu, dzīt* and *ganīt*, also Old Prussian *guntwei* ‘to run’.

31. gněvъ ‘fury’. Unclear origin. Words in the semantic sphere ‘fury’ may be

LINGVISTICĂ

related to the divine influence, malefic or benefic; see the discussion in Dodds, *The Greeks and the Irrational*.

32. gora ‘hill, mountain’; sometimes ‘forest’. The only related forms seem to be Old Indian *giri*, Av. *ga^hri* ‘hill, mountain’, Lith. *gìrė, girià* ‘forest’. On the other hand, there are Pre-Indo-European forms with root **K-R-*, **G-R-* which might be taken into consideration. Cf. Rom. *grui* ‘a (low) hill’ (frequent in place-names), PN *Gruia*.

33. gorěti ‘to burn’. Related to Gr. *θέρωμαι* ‘I warm up’, *θερός* ‘hot, warm’ etc.

34. gospodъ ‘lord, master’, in OCS ‘(My) Lord = God’. In some modern Slavic languages (South and East Slavic) ‘Sir, Mr.’ Seemingly a compound word from **gos-* from **ghosti-* and *podъ* from *potis* ‘a master’; the proto-form probably was *ghostis-potis ‘master of the guest’. IE *ghostis meant ‘foreigner’ and ‘guest’; later some IE languages “worsened” the meaning, and ‘foreigner’ resulted in ‘enemy (foreigner)’, then ‘enemy’ in general. Slavic *gostъ* ‘guest’ is related to Latin *hostis* ‘enemy’ (hence *hostile*), but English *guest* preserves the same meaning as in Slavic.

35. govędo ‘cattle’. Related to Lith. *galvias* ‘cattle’ and German *Kalb* ‘calf’. The initial *l* of the root disappeared by disimilation: *l-n* > *-n*, whereas suffix *-ędo* is isolated and unclear. As in other cases, this was a collective noun with grammatically singular form and plural meaning, as *tele*, in the oblique cases in *-et-a*, later turning into *-ęda*, hence a singular *-ędo*. It may be assumed that *govъno* ‘(animal) excrement’ is derived from the same root *gov-*, but not all the linguists agree with this view.

36. govъръ > gъvorъ ‘noise’ > ‘speech’; **gъvoriti, govoriti** ‘to speak’. The archaic meaning was ‘make a loud noise, to yell’; the Slavic form is isolated, maybe related to Gr. *thórybos* ‘noise’ from IE **gh^horub-os*; if so, with the alternance *b/v* in Slavic.

37. gordъ ‘a fortress’; basic meaning: ‘to surround with a fence, to make an encircled, protected place’ as revealed in the verbs derived from this root (*o-graditi, pre-graditi, za-graditi*). Related to Hittite *gurta-* ‘a fortress’, AHD *garto*, modern German *Garten* ‘garden’, Lat. *hortus* ‘a garden’. Rom. *gard* ‘a fence’ (hence also *a îngrădi* ‘to make a pen, to encircle’, *îngrăditură* ‘a pen for cattle’) is not borrowed from Slavic, as formerly held by some linguists, but reflects a parallel heritage from Thracian; also Alb. *gardh* ‘a fence’, closely related to Romanian.

38. gъrdlo ‘throat; neck’. Basic meaning must have been ‘to eat’ as in *žbrq, žrěti* ‘to eat’, IE **gwerə-*; *gъrdlo* is thus derived with suffix *-dlo* from this root; the different phonetic treatment *gъr* v. *žbrq, žrěti* is due to the initial ‘dark’ vocalic component of *r* in PIE, preserved in Proto-Slavic.

39. gruša ‘a pare’. Related to Lith. *griaušė*, same meaning. No further identifiable relationship, probably an archaic Pre-IE element.

40. gvězda, zvězda (OCS **dzvězda**) ‘a star’. The modern Slavic languages preserved either forms beginning in *gv-* (in Czech and Slovak *g* turned to *h*, which notes a voiced glottal, opposed to *ch*, unvoiced) or in *zv-*: Czech *hvězda*, Slovak *hviezda*, Polish *gwiazda*; Russian *zvezdá*, Ukrainian *zvizdá*; Bulgarian, Serbian and Slovene *zvezda*, Croatian *zvijezda*. • Closely related to the Baltic forms represented by Lith. *žvaigždė*, Latvian *zvaigzne*, same meaning. The initial meaning was ‘to shine, to glitter’, lost in Slavic, but preserved in Lith. *dvažgėti*; hence was derived **dvažg-jā*, then *j* was shifted (“anticipated”) in the first syllable (**dvaizg-ā*), followed by a change of the group *d-g* to *g-d*: **gvaizdā* > *gvězda*. In the eastern and southern group the second palatalisation occurred, and the group *gvai-* developed to *dzvě-*, and then again *dz* > *z*.

41. goldъ, OCS gladъ ‘hunger’. Considered related to *žlděti*, S.-Cr. *žudim*, *žud(j)eti* ‘look for, be greedy’; Gothic *grēdus* ‘hunger’ (related to Eng. *greed*) may belong to the same family. No other relationship is analysable outside Slavic and Germanic.

42. cholpъ ‘mature man; a man in general; young, powerful man’. In modern Slavic languages, the meanings vary: ‘young man’, but also ‘mature man’ dialectally (Czech), ‘a peasant’ (Polish), ‘idiot’ (Ukrainian). Etymon difficult to identify, possibly related to Old Norse *garpr* ‘tüchtiger Mann’, Icelandic *garpur* ‘tüchtiger Kerl’ as Machek assumes.

43. chlēbъ ‘bread’. Borrowed from, or related to, Germanic **hlaiba-*, Gothic *hlaifs*, the South Germanic word for ‘bread’ against North Germanic *Brot*, Eng. *bread*. There is no decisive argument for/against borrowing from Germanic or for/against non-borrowing, but most linguists are inclined to consider the form as borrowed from Germanic. This would comply with other arguments regarding Slavic ethnogenesis.

44. chъmelъ ‘hops’; basic element for preparing beer. Some linguists assume that the term was borrowed from an Oriental or Caucasian language, spread – maybe by the Turkic Bulgars – to Europe; there are similar or identical forms in many European languages. A decisive answer to this problem may be offered by palaeobotanical investigations which would identify the homeland. The term might be Pre-IE, and also shared by some Oriental languages. There is no argument supporting the hypothesis that hops was brought to Europe by Oriental people; it may be rather included in the large category of botanical term specific to the European languages of the IndoEuropean family.

45. chodъ ‘a walk’, **choditi** ‘to walk’. IE **sod-o-s*, from root **sed-* ‘to go, walk’, Gr. *hodós*, same origin and meaning; compare Gr. *ex-odos* and Slavic *is-chodъ* ‘exit’.

LINGVISTICĂ

- 46. chormъ** ‘a cathedral; a solid building’. Seemingly related to Hittite *karimmi*, Genitive *karimnaš* ‘a temple, a cult-place’, Old Indian *harmyá* ‘a solid building, a fortress’. Old Indian *h* and Hittite *k* may go back to an initial *gh* in PIE; the initial form in Proto-Slavic may have been **gormъ* > **chormъ*.
- 47. chot’o, chotěti** ‘to wish (for), to want’. Related to Lithuanian *ketù, ketėti* ‘to have in mind, to plan’ and Greek *χατέω* (< **khateiō*) ‘to wish intensely’. Proto-Slavic form presumably was **kotěti* and had a deep stressing meaning, so replaced the neutral meaning in *vel-* ‘to want, to wish’ (as in Latin *volo, velle*), hence *voliti*.
- 48. jar-** ‘year; spring’. In modern Slavic languages of neutre or feminine gender. The archaic meaning was ‘year’, thus related to Germ. *Jahr*, Eng. *year* etc. < IE **jōr-*. The newer meaning ‘spring’ (as in Czech and Slovak) reflects the traditional, popular New Year which was on March 1st.
- 49. jebъ, *jebti (jebati)** Usually held for vulgar, taboo word: ‘to have sexual intercourse’; preserved in most Slavic languages, with this sense in Serbo-Croatian and Slovene; in Czech meant ‘to curse, to swear (on)’. Spread at colloquial level, and thus largely used. Seemingly related to Greek *οίφω* ‘to have sexual intercourse with’ (only about humans; referring to animals, the Greeks used *οξέω*); similarly, formally and semantically, Skr. *yábhati-*.
- 50. jezero, also jezerъ** ‘a lake’. Related to Lithuanian *ẽžeras*, Latvian *ezers* ‘a lake’; further relationship is unclear. A. Vaillant assumes that is derived from *jez* ‘a levee’, i.e. ‘lakes are obtained by setting levees on a river’, a particularly improbable explanation.
- 51. języкъ** ‘tongue’, also ‘language’. Loosely related or relatable to Latin *lingua*, but it is difficult to reconstruct the Proto-Slavic form. For the word in this category there presumably was tabooing, but we can refer to a primitive meaning ‘narrow’, in which case may be related to *ъзъкъ* ‘narrow’, but this may also be fortuitous.
- 52. jetro** ‘liver’. Related to Old Indian *antrá-* ‘interior (parts)’, Latin *interior*, Greek *ἐντέρα* < IE **en-tero-*, **entr-* ‘interior (part)’ hence ‘essential limb’.
- 53. jьdъ, iti** ‘to walk’. Suffix *-d-* probably reflects the archaic IE imperative **i-dhi!*; IE root was **ei/i*, **ei-mi*, pl. **i-mes*. Related to Lat. *eo, ire* etc.
- 54. jьgo** (from **jьgo*) ‘a yoke’. Archaic, essential term related to Lat. *jugum*, Gr. *ζυγόν*, Germ. *Joch* etc. < IE **jug-o-m*, **yeug-* ‘to tether; to link’.
- 55. jьmę, jьmene** ‘name’. Unclear relationship to other forms; Lat. *nōmen*, Old Indian *nāma* had root **nō-*, whereas Greek *ὄνομα* has prothetic *o* etc. Other forms of this category show that the origin may have been a verb with the supposed meaning ‘to speak, to communicate, to discriminate by choosing a name’, but these are only hypotheses.

- 56. kamy, kamene** ‘stone’. The proto-form was **-mōn*, Gen. **-men-es*, with the archaic shift *o/e*, cf. Lith. *akmu*, Gen. *ak-me—s*, Latvian *akmens*, Old Indian *aśman*, Avestan *asman-* ‘stone’, etc. The word must be archaic, and some meanings go back to the Neolithic. PIE root was **ak-*, so its preservation in the satem area must be explained as either an exception or the influence of the neighbouring *a* and *m* (which cannot be a decisive argument in itself).
- 57. kolěno** ‘knee’. Related to Lith. *kelenas* ‘knee’, maybe also Irish *cenél* ‘kneeing, veneration’. No further identifiable relationship.
- 58. koń** ‘horse’. Presumably abridged from an older form **komońb*, which – in its turn – may be related to Lat. *caballus* (with the alternance *b/m*). The word would be non-Indo-European or, at least, not from the PIE vocabulary stock (which resulted in Lat. *equus*, Gr. ἵππος, Lithuanian *ašva*, etc).
- 59. koza** ‘(she)-goat’. Sacred animal, preserved in seasonal rites until today in various parts of Europe. The word is possibly related to Old Indian *ajā* ‘she-goat’; no other relationship has been identified or is identifiable.
- 60. kupiti, kupovati** ‘to buy’. From Germanic **kaupjan*, German *kaufen*, in its turn derived from *koufo* ‘businessman’, Gothic *kaupōn* ‘make business, be a merchant’ < Latin *caupō*, *-ōnis* ‘owner of a boutique, small merchant’. The word is ultimately of unknown origin, but reached the far north, as in Finnish *kauppa*, hence *kaupunki* ‘town’ (i.e. place of trade) and *kauppala* ‘township’, formerly ‘a market place’.
- 61. kꙋpati, kꙋpp** ‘to bathe’. Unknown origin, maybe related to root *kon-* ‘hemp’; this relation was suggested on the basis that the Scythians did not bathe, but used something related to the Finnish sauna in which they used hemp for certain bathing rites. This somewhat undecided explanation may be eventually replaced by another one, assuming that bathing had the sacred meaning of purification; the word might thus be of Pre-Indo-European origin.
- 62. kꙋmy, kꙋmene** ‘a trunk; a family tree, an ethnic group’. The initial meaning seems to have been that reflected in IE **teutā*, preserved in Slavic too (see *tudb*, *tudb*). This semantic sphere was replaced in Slavic by *kꙋmy*, *kꙋmene* and *plemē*. • Related to Gr. *kūma* from IE **ku-mōn*, with zero grade in Greek, **ku-mḥ*. Also related is, as often, Lithuanian *kamenas*, with the same meaning as in Slavic.
- 63. kꙋnędz** ‘princeps’ (a typical term for the local local and military leader until, in some Slavic languages, was replaced by West European and Byzantine terminology). Borrowed from Germanic *kuning* (modern German *König*). The term was also borrowed in Finnish: *kuningas*.
- 64. kꙋnīga, knīga** ‘a book; a letter, something written’. Pan-Slavic, but obviously

LINGVISTICĂ

not Proto-Slavic. Etymology difficult to determine, the only related form being Hungarian *könyv* ‘a book’; OCS spelling *kъn* is a mere graphic convention, as the group *kn* could not be spelled as such, but only as *kъn*. • Given the etymological difficulties, some assume that the ultimate origin is Chinese *king*, though this would be the unique case of a Chinese word in Slavic; the route would have been: Chinese > Proto-Bulgar (Turkic) > Hungarian > Slavic; the obvious relation with Hungarian *könyv* would indicate an eastern origin, but this generic assumption is not sufficient. The simplified Chinese transcription *king* may be misleading, as the pronunciation is *t’ng*.

65. ledъ ‘ice’. Related to Lith. *lėdas*, Latvian *ledus*. No other relationship outside Balto-Slavic.

66. lěsъ ‘a forest, woods’. Old meaning seemingly was ‘leaved culture, an area with many leaves’, thus may be related to Latin *lūcus* < IE **loik-o-s*; Lith. *šilas* may be derived from the same root, with metathesis **les-/leš-* > *šil-*; may also be a simple hypothesis.

67. lěto ‘year; summer (< ‘best part of the year’). Unknown origin, isolated form among the neighbouring languages.

68. lipa ‘lime, linden tree (Tilia)’. From **lėipā* the only relationship may possibly be with Cymric *llwyf* ‘elm-tree (Ulmus)’.

69. ľudъ, ľudѣje ‘people; nation, people viewed as a collectivity’. The basic meaning must have been that preserved in Old Russian *ljudinъ* ‘free man’ as opposed to *knjaži muže* ‘people in the service of the *kъnędzъ*’. The *l’udъje* must have been those free people; related to Lith. *liáudis* (fem. gender), Latvian *laudis* (masc. gender), OHD *liut* (German *Leute*), Lat. *līber* ‘free’, Greek *ἐλεύτερος* (*e-leut-eros*) ‘free’. Seemingly the forms reflect an archaic opposition **teutā* ‘man’ (singular) – **leudh-* ‘people’ (plural); see also s.v. *tudъ, t’udъ*.

70. medъ ‘bee-honey’. Old word, related to Old Indian *mádhu* ‘mead, hydromel’, Gr. *μέδov* ‘alcoholic drink, wine’, Lith. *medūs*, Latvian *medus*. The initial meaning must have been ‘hydromel, mead’, and (from taboo reasons?) was transferred to ‘honey’. The PIE word for ‘bee-honey’ is preserved in Latin *mel* and Greek *μέλι*. Similar forms in Finnish *mete*, Hungarian *méz*, Mordvinian *m’ed’*, Lappish *mítt*. All these forms support Andreev’s Proto-Boreal theory; the Uralic forms must not necessarily be explained as borrowings from PIE, but independently preserved from Proto-Boreal. • Slavic **medvědъ** ‘bear’ (lit. ‘honey-eater’), euphemistic form for a tabooed animal.

71. melko ‘milk’. Related to only Germanic: Eng. *milk*, German *Milch*. Maybe

borrowed from Germanic or rather a common indigenous form preserved in the two linguistic groups.

72. męso ‘meat’. Related to Gothic *mimz*, Latvian *miesa*, proto-forms **mēs-ro-* and **mems-ro-*.

73. moldъ ‘young’. Old meaning was probably ‘mild, fragile’ (the IE word for ‘young’ was **younos* > Slavic *junъ*, Eng. *young* etc.), the opposite of *starъ* ‘old’. Related to Lat. *mollis* < IE **mdv-i-s*.

74. moljъ, moliti ‘to pray (for oneself), to invoke the gods’ will’; later the verb turned reflexive. Related to Lith. *melždi, melsti* ‘to pray, to ask for something’, *malda* ‘a pray’, Hittite *malda(i)-* ‘to make a promise, to ask gods for something, to offer a sacrifice to gods’.

75. myslъ ‘understanding, thoughts’, hence **mysliti, myslěti** ‘to think’. Seemingly related to Greek *μῦθος* ‘thinking’, later ‘word, story’.

76. mьlviti, mьlviti ‘to speak; to make noise’. Related to Old Indian *bravīti* ‘(he) speaks, says’, PIE **mlewə-*.

77. nagъ ‘nude, naked’. Related to Lith. *nuogas*, Latvian *nuōgs*, German *nackt*, Eng. *naked* etc., IE root **nog-* with various suffix developments.

78. nebo, Gen. *nebese* ‘sky; heaven’. Related to Hittite *nepis-* ‘sky’, Old Indian *nábhas* ‘sky; cloud; aeral place’, Gr. *νέφος* ‘cloudy sky, cloud’. After adoption of Christianity, the word was enriched with new meanings; cf. *rajъ*.

79. nokty ‘night’. IE **nogh-t-*, **nokt-* as in Lat. *nox, noctis*, Gr. *νύξ, νυκτός*, Gothic *nahts*, Lith. *naktis*, Latvian *nakts*.

80. noga ‘leg’. Isolated, possibly related to Old Norse *knakkr* ‘table leg’, Norse *knakk* ‘animal leg’. The old IE root was preserved in Latin *pēs*, Gr. *πούς*, German *Fuß*, Eng. *foot, feet*, preserved in Slavic as an adverb: *pěšъ*, seemingly from **pěš-jъ* ‘by foot’ (to walk by foot’ as opposed to ‘ride a horse’).

81. pьjъ, piti ‘to drink’. Hence *pivo* ‘beer’. Old IE root, reconstructable as **pō-* (Lat. *pōtus* ‘a drink’) and **pī-* (Gr. *πίνω*).

82. pľut’a n. pl. ‘lung(s)’. Modern Slavic languages preserved either the original plural form or simplified to singular. Related to Lith. *plaučiai*, Latvian *plauši*, both masc. pl. Related to Gr. *πλέυ-μων* and Lat. *pulmō*, with the same meaning. These must be related to the root **pneu-* ‘to breathe’, therefore an alternance **pleu-/ *pneu-* must be accepted in prehistoric times.

83. plodъ ‘offspring; fruit’ (also figuratively). Related to Old English *bloed* ‘fruit’, MHD *blāt* ‘harvest’; also French *blé* ‘wheat’ is from Frank (Germanic) **blād*. There is no archaic IE root reconstructable, so these form must be accepted as indigenous Central-European, possibly of Pre-Indo-European origin.

LINGVISTICĂ

84. plugъ ‘plough’. Similar forms are in Germanic (Germ. *Pflug*, Eng. *plough*), Baltic (Lith. *plūgas*) and Romanian (*plug*). Romanian form is traditionally held for Slavic, whereas the Slavic form would be borrowed from Germanic or is indigenous. The Slavic origin of Romanian *plug* is at least questionable, and rather reflects the linguistic stereotypes of the 19th century; Rom. *grapă* ‘harrow’ is indigenous Thracian (with Albanian parallel *grep*, *gërepë* ‘fish hook’) and *a ara* ‘to plough’ is of Latin origin. The Germanic, Slavic, Baltic and Romanian (< Thracian) forms rather reflect Central-European farm terminology; a North Thracian or Germanic origin of Slavic *plugъ* is possible, but is not necessary in order to explain the form; all may reflect old terms referring to agriculture. The ultimate origin is rather Pre-Indo-European, root **P-L-* ‘stone, piece of stone’, so the plough reminds the Neolithic and Chalcolithic stone ploughs.

85. pravъ ‘right; straight’. Also *pravda* ‘truth’, *praviti* ‘do, say right’. Isolated forms, perhaps derived from an old root **prō* ‘ahead, advanced; right away’.

86. pišq, pьsati, pisati ‘to write’. Related to Lith. *pieši*, *piešti* ‘to paint with colours, to draw with coal’, Lat. *pingō* ‘I paint’ < IE **peik̑*. In Slavic, associated with *berq*, *bьrati* ‘to take, to carry’ (against the expected *pišq*, *pisati*).

87. rajъ ‘paradise, Heavens’. Unclear origin, but Pre-Christian. The old meaning must have been ‘blessed place in Heavens, where gods live’; cf. *nebo*, *nebese*. According to the traditional view, the word would be of Iranian origin, Avestan *ray-* ‘richness; happiness’ (again traditionally, richness means happiness!), Latin *rēs* ‘thing, property’.

88. rōka ‘hand’. Only with Baltic parallels: Lith. *rank̑*, Latvian *ruoka*, Old Prussian *rancko* and the isolated Gallo-Romanic *branca* ‘a paw’, also pejoratively ‘hand’ (hence Romanian *pe brânci* ‘on all fours’, used especially about small babies learning to walk). The IE languages developed local forms for ‘hand’, a tabooed word. Slavic *rōka* probably derives from IE **wer-*, **wren-k-* ‘to curve, to bend’.

89. sěkq, sěšti ‘to cut’; **sekyra** ‘a hatchet’. Related to Old Lith. *įsekti*, *iš-sekti* ‘cut out, cut off’ and Lat. *seco* ‘I cut’. Other relationships are not clear.

90. sěme ‘a seed’ < IE **sē-men*, as in Lat. *sēmen* etc. Old IE term related to agriculture.

91. sestra ‘sister’ from an older form **sve-sr-ā* (with epenthetic *t*) < IE **swe-sō(r)*; related to Lat. *soror*, Lith. *sesuō*, gen. *seseřs* etc. Epenthetic *t* in the sequence *-sr-* rather indicate a Thracian influence, where this is a normal phonetical feature. Cf. *bratrъ*, *bratъ*.

92. synъ ‘son’; related to Lith. *sūnus*, Gothic *sunus* (German *Sohn*, Eng. *son*) < IE **sū-nu-s*.

- 93. сѣньце** ‘sun’, of neuter gender; related to Lith. *saulė*, fem., Latvian *saule*, Lat. *sōl*, masc. The neuter gender in Slavic may be explained by assuming that Proto-Slavs venerated Sun as a divinity of either masculine or feminine character.
- 94. сѣrebro** ‘silver’; related to Lith. *sidabras* and Gothic *silubr* (Germ. *Silber*, Eng. *silver*). Further relationship unclear.
- 95. tudь, t’udь** ‘foreign’. Derived with suffix *-jb* from an IE root **tautā*, **teutā* ‘nation, ethnic group; foreigner’, hence also Lith. *tautà* ‘nation’, Oscian *touto* ‘a tribe, a group’, and of course the name of the Teutons.
- 96. тѣргѣ** ‘a market place’. Lith. *turgs*, Latvian *tīrgus* and Rom. *târg* are held for Slavic borrowings, but the situation seems more complex. The oldest attested similar forms are in Illyrian *Tergeste*, hence *Tergitio*. As a direct borrowing from Illyrian is impossible (Illyrian became extinct in the 2nd century A.D.) the only reasonable explanation is to assume a Thracian form akin to Illyrian, hence Romanian form as a direct follower of Thracian, and Slavic as a late Thracian or Proto-Romanian borrowing. Baltic forms (Lithuanian and Latvian) may be assumed as borrowed from Slavic. The ultimate, archaic root may be Pre-IE **T-R-* ‘a stone, cliff’, well represented in southeast European place-names.
- 97. ucho**, dual form *uši* ‘ear’. Old IE form spread in various languages, e.g. Gothic *ausō*, gen. *ausins* < IE **aus*, **ous*.
- 98. usta** ‘mouth’ (neutre plural). Standard IE form spread as a grammatically neutre in Indo-Iranic and Italo-Celtic branch as Lat. *ōs* and Old Irish *á* < IE **ōs*.
- 99. večer** ‘evening’. Related to Lith. *vākaras* (< **wekeros*) and Arm. *gišer*, but Lat. *vesperos*, Gr. *ἑσπερος* and Cymric *ucher* would require a proto-form **wesperos* as opposed to **wekeros*. There probably was an IE parallel which may lead to **we-kseper-o-s*, hence either **wekeros* or **wesperos*.
- 100. viděti** ‘to see’. Old IE root **weid-*, **wid-* ‘to see’, hence also ‘to know’ in Slavic **věděti** ‘to know’.

LINGVISTICĂ

The Slavic Numerals

једнѣ, jedinъ There seemingly was no unified word for ‘one’ in PIE, therefore the IE languages often derived local forms starting from old, basic forms. The primitive construction interpreted ‘one’ as ‘one part/component of a pair’, at a time when grammatically the dual was opposed to both ‘one’ and ‘more than two’. The Slavic form resides on a previous construction **ede-inъ*, hence *j-ed-inъ*. The first part of the compound, *-ed-*, is seemingly related to Lat. *-dam* in forms like *quidam*, *idem*.

два, dvě ‘two’ (masculine and feminine respectively). PIE **d(u)wō*, cf. Gr. *δύω*, Lat. *duo*, *duae*, Eng. *two* etc. The numeral was closely associated with the dual form of nouns and verbs, usual with all the IE languages, lost meanwhile in almost all the IE family. As an exception, Slovene still preserves the dual as a vivid form.

три, tri ‘three’. PIE **tr-ei-es*, Old Indian *tráyas*, Lat. *trēs*, Eng. *three*, Germ. *drei*.

чтыр- ‘four’. PIE **kwet-wor-es*, Gr. *τέτταρες*, Lat. *quattuor* etc.

пѣтъ ‘five’. PIE **penkwe*, hence Gr. *πέντε*, Arm. *hing*, whereas Lat. *quinque* has *qu-* under the influence of the subsequent *-qu-*; Goth. *fimf* (Germ. *fünf*, Eng. *five*) has second *f* under the influence of the first.

шестъ ‘six’. The initial form would have been **ksekti*, cf. Lith. *šėstas*; also Lat. *sex*, Ir. *sé*, Goth. *saihs*. According to the laryngeal theory, the proto-form could be **s-Hwe-ks*, where *H* notes the laryngeal; *s-* is fluctuant; *k(e)s* could mean ‘three’; *Hwe* meant ‘two, pair’. As a whole, PIE form meant ‘two threes’. There is a long discussion regarding the laryngeals; in this very case, the reconstruction is not the most convincing, which does not mean that the laryngeal theory should be rejected as a whole.

седмъ PIE **septm* ‘seven’, hence Old Indian *sapta*, Lat. *septem*, Ir. *secht*.

осмъ ‘eight’. PIE **ok’tō(u)* ‘eight’, Old Indian *aštā*, *aštāu*, Av. *ašta*, Lat. *octō* etc. Some assume that the ending *ō(u)* is the same as in nom.-acc. dual, so the form would be an archaic ‘tetraedric dual’, i.e. ‘two times four’, PIE reconstructed form **ambhi-ktō(u)*, in rapid speech reduced to **oktō(u)*.

девѣтъ ‘nine’. IE **neun*, hence Old Indian *náva*, Lat. *novem*, which is seemingly related to **newos* ‘new’, i.e. ‘nine’ is the first numeral after ‘two times four’ (see above under *osmb*). The archaic Slavic form was probably **devę*.

десѣтъ ‘ten’. Basic numeral of IE origin, Eng. *ten*, Lat. *decem*, etc. The phonetic evolution in Slavic shows it as a genuine old numeral, unlike *сто* ‘100’, of north Thracian or Proto-Romanian origin. For PIE we may reconstruct **de-k’mt—m*

‘10’ and **k’mt—m* ‘100’. In Slavic and Germanic, ‘1000’ is derived from ‘100’ and probably meant ‘a big hundred’. There is no reconstructable PIE root for ‘1000’, each language or linguistic family having developed local forms.

сѣто ‘one hundred’. The expected form would have been **sētḇ*, if compared to ‘10’ (see), which probably existed before it was replaced by a north-Thracian (or Proto-Romanian) form, cf. Rom. *sută* ‘100’, incorrectly considered of Slavic origin in Romanian. The only Slavic numeral with noun aspect, included in the category of neuters in *-o*. Slavic *sѣto* behaves like a noun, as in Romanian and Albanian, where the numerals for ‘10’, ‘100’ and ‘1000’ behave like nouns, a system radically different from Slavic, with the exception of the ‘intrusive’ *sѣto*.

тысѣшта, tysašta ‘one thousand’. As in Germanic, ‘1000’ was considered a ‘big, expanded hundred’, and is formed by the prefix **tu-* > Sl. **ty-* + the numeral ‘100’. This Slavic numeral preserves the old form **sētḇ*, with epenthetic *š* not properly explained, preceded by the prefix *ty-*. Both the forms for ‘10’ and ‘1000’ clearly show that the form ‘100’ is “intrusive”, borrowed.

LINGVISTICĂ

References

- Beranová, Magdalena** 1988. *Slované*. Praha: Panorama.
- Bezljaj, France** 1961. Die voroslavischen Schichten im slovenischen Namen- und Wortschatz. VI. *Internationaler Kongress für Namenforschung*, München 24.–28. August 1958, hgg. von Karl Puchner, vol. 2: 148–153.
- Bezljaj, F. 1976 sq. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Ljubljana.
- Bezljaj, F. 1969. Das vorlawische Substrat im Slowenischen. *Alpes Orientales* 5. *Acta Quinti Conventus de Ethnographia Alpium Orientalium Tractantis Graecii Slovenorum* 29. III – I.IV. 1967. Redegit Niko Kuret. Ljubljana.
- Bonfante, Giuliano** 1966. Influences du protoroumain sur le protoslave? *Acta Philologica* 5: 53–69.
- Duridanov, Ivan** 1952. *Mestnite nazvanija ot Lomsko*. Sofia: Bălgarskata Akademija na Naukite.
- Duridanov, Iv. 1960. Der thrakische Einfluss auf die bulgarische Anthroponymie. *Linguistique Balcanique* 2: 69–86.
- Duridanov, Iv. 1969. Thrakisch-dakische Studien, I. *Linguistique Balkanique* 13, 2.
- Duridanov, Iv. 1975. *Die Hydronimie des Vardar-systems als Geschichtsquelle*. Köln-Wien: Böhlau Verlag.
- Duridanov, Iv. 1986. Pulpudeva, Plovdiv, Plovdivin. *Linguistique Balkanique* 29, 4: 25–34.
- Duridanov, Iv. 1989. Nochmals zum namen PLŹPDIVŹ, PLOVDIV. *Linguistique Balkanique* 32, 1: 19–22.
- Duridanov, Iv. 1991. Die Ältesten slawischen Entlehnungen im Rumänischen. *Linguistique Balkanique* 34, 1–2: 3–19.
- Gimbutas, Marija** 1971. *The Slavs*. London: Thames & Hudson.
- Godłowski, Kazimierz** 2000. *Pierwotne siedziby Słowian*. Wybór pism pod redakcją Michała Parczewskiego. Kraków: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Grafenauer, Bogo** 1979. Slovani pred prihodom na Balkanski polotok. *Zgodovina Slovencev*, ed. by Meta Sluga. Ljubljana: Cankarjeva Založba.
- Kondratieva, Tamara** 2000. *Vechea Rusie*. București: Corint. (French original: Tamara Kondratieva, *La Russie ancienne*, PUF, 1996).
- Meillet, Antoine**. 1902–1905. *Etudes sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, 2 vols. Paris: fmile Bouillon.

Meillet, A. 1922. *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, 5th ed., Paris.

Mihăilă, Gheorghe 1971. Criteriile determinării împrumuturilor slave în limba română. *Studii și cercetări lingvistice* 22, 4: 351–366.

Oppermann, Manfred 1984. *Thraker zwischen Karpatenbogen und Ägäis*. Leipzig-Jena-Berlin: Urania.

Paliga, Sorin 1988. Slovansko *sŕto – izzivalen problem? (in Slovene with an English abstract: Slavic *sŕto – a challenging problem?). *Slavistična Revija* 36,4: 349–358.

Paliga, S. 1991. Aperu de la structure étymologique du roumain. *Linguistica* 31: 99–106 (Paulo Tekavčić sexagenario in honorem oblata).

Paliga, S. 1992. Ali obstajo 'urbske' prvine v slovanskih jezikih? (in Slovene with an English abstract: Are there 'Urbian' elements in Slavic?). *Slavistična Revija* 40, 3: 309–313.

Paliga, S. 1993. Slovani, Romunci în Albanci v 1. tisočletju. *Slavistična Revija* 41, 2: 237–243.

Paliga, S. 1997. *Influențe romane și preromane în limbile slave de sud*. București: Lucretius Publishers.

Paliga, S. 1999. *Thracian and Pre-Thracian Studies*. București: Lucretius Publishers.

Raevskij, N.D. 1988. *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii*. Chișinău: Știința.

Rusu, Mircea 1979. Aspecte ale relațiilor dintre romanitatea orientală și slavi. *Acta Musei Napocensis* 16: 189–200.

Sanie, Silviu 1981. *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei, secolele II î.e.n.–III e.n.* Iași: Junimea.

Sîrbu, Valeriu 1993. *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor (pornind de la descoperiri arheologice din Câmpia Brăilei)*. Galați: Porto Franco.

Šaur, Vladimír 1975. *Etymologie slovanských příbuzenských termínů*. Praha: Academia.

Tăpkova-Zaimova, V. 1962. Sur les rapports entre la population indigène des régions balkaniques et les "barbares" du VIe–VIIe siècle. *Byzantinobulgarica* 1: 67–78.

Tăpkova-Zaimova, V. 1972. La compétence des sources byzantines sur la survivance de l'ethnie thrace. *Thracia* 1: 223–230.

Teodor, Dan Gh. 1981. *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul, secolele V–XI e.n.* Iași: Junimea.

Teodor, D. Gh. 1984. *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI–XI e.n. de la Dodești-Vaslui*. Iași: Junimea.

Trautmann, Reinhold 1970. *Baltisch-slavisches Wörterbuch*. Göttingen: Vandenhoeck

LINGVISTICĂ

& Ruprecht (first edition: 1923).

Váňa, Zdeněk 1983. *Svět dávných Slovanů*. Praha: Artia.

Vasmer, Max 1924. Iranisches aus Südrussland, în *Streitberg Festgabe*. Leipzig.

Velkov, Velizar 1962. Les campagnes et la population rurale en Thrace au IVe–VIe siècle. *Byzantinobulgarica* 1: 31–66.

Velkov, V. 1972. Thrakien in der Spätantike (IV–VI Jhdt.). *Thracia* 1: 213–222.

REZUMAT

100 de rădăcini slave esențiale: încă o dată despre sl. *srto* și despre etnogeneza slavă

Autorul revine asupra unor probleme abordate anterior privind situația formei *srto*, dar și asupra altor forme vechi românești cum ar fi rom. *cumătră*. Lexiconul de 100 rădăcini slave esențiale confirmă atât analizele anterioare ale autorului cât și ipotezele relativ recente, datorate lui Kazimierz Godłowski și lui Aleksandar Loma privind etnogeneza slavilor, cu argumente atât arheologice cât și lingvistice. Astfel, fondul arhaic slav este reprezentat de un strat balto-slav, apoi de un adstrat nord tracic și est iranice precum și de un substrat, reprezentat de câteva forme izolate, uneori având corespondențe în fondul ugro-finic, precum și de vechile elemente germanice.

АТРАНЗИТИВНЫЙ ПЕРИОД В ОБЩЕСТВЕ ОТРАЖЕНИЕ ФАКТОВ И ПРОЦЕССОВ НА УРОВНЕ ЛЕКСИКИ РУССКОГО ЯЗЫКА

Мария Думитреску
Бухарест

Современный мир, мир конца второго тысячелетия, живёт идеей улучшения, усовершенствования процесса жизни, возможной модификации сфер деятельности в пользу человека.

Наука претерпевает в это время заметные изменения и участвует в рамках интеграции, взаимодействия дисциплин, в процессе само-усовершенствования, что отражается на уровне языка вообще и конкретных отдельных языков огромным количеством самых разных по происхождению элементов в лексике, так как она является наиболее гибким уровнем языка¹.

В отношении русского языка настоящего периода уместно отметить некий ускоренный ритм эволюции с предпочтением при образовании наименований объектов/предметов (существительных любого типа) и наименований качеств (прилагательных) или действий (глаголов) использования английских источников при сопоставлении в количественном отношении с другими потенциально возможными источниками. Наше сообщение использует лексический материал, предоставленный печатью '95-'97 гг. (правда, встречаются и единицы '93-'94 гг., но в меньшей мере): *Известия* (в том числе ~ *Финансовые*, ~ *Экспертиза*; Изв; Изв фин; Изв эксп), *Аргументы и факты* (Аиф), *Комсомольская правда* (КП), *Русская газета* (РГ), *Общая газета* (ОГ), *Вечерняя Москва* (ВМ), *Книжное обозрение* (КО), *Литературная газета* (ЛГ); лексический материал был организован в виде *Русско-румынского словаря новинок* (Bucureşti, 1998, дискета). По этому файлу можно проследить любую цитируемую ниже единицу (ряд этих единиц встречается в контексте в конце настоящего материала).

Любой текст печати содержит определенное количество единиц, которые не нашли ещё себе места в лексикографических трудах² и вряд ли они найдут себе такое место. Собранный нами материал даёт определенное представление

LINGVISTICĂ

(как, между прочим, и раньше) о движе-ниях в лексике русского языка³ и о тенденции расширения словарного состава и самого слова русского языка⁴ (например, дачно-авто-мобильно-карманный).

Развитие инвентаря имен происходит большей частью клас-сически с использованием средств и моделей деривации русского языка: аффиксацией (уместно уточнить, что множество единиц создано с помощью таких элементов как: авто-, анти-, видео-, евро-, мини-, мос- [<Москва], теле-, термо- и др., что расширяет круг исполь-зования средств словообразования, в том числе иноязычных): анти-дудаевец, антизвиади-ст; автошопинг; видео-графика, видео-игра; европарламентарий, евростандарт; мини-армия, мини-гараж, мини-пекарня, мини-упаковка, даже мини-фюрер; мосаэрошоу, Мостуротель; телеамериканистика, телекритик, телелотерея, теле-сюжет; термобокс, термоплан, термопринтер.

Суффиксацией образованы: аграрник, айфоризм, сотка, эсфо-ровец, партнерство, но количественно оказываются выше единицы, созданные сочетанием (сложением) двух элементов: архитектор-ди-зайнер, аэротур, банкир-аграрий, блиц-опрос, бизнес-класс, бизнес-ланч, бизнесмен, бизнес-парк, фотобизнес.

Среди цитированных единиц встречаются заимствования. Дей-ствительно, данный период характеризуется наличием огромного ко-личества заимствований, при том больше всего -английского происхождения: автошопинг, биг-мак, коллаген, мультиплекс, кик-боксинг, эксте-зи. Интересным представляется ряд образований из области спорта: скейтбординг, скейт-городок, скейтер, роллер (роллерский), роллерспорт, роллер-клуб, стритбол и др. Давно известное заимствование фирма приобрело новую форму в сложениях: фирма-поставщик, фирма-участница, но и интим-фирма, что сви-детельствует о новых отношениях. Правда, в пределах имени имеются и образования, фиксирующие модификацию семантики, как в случае: компания* (* указывает на новое словосочетание или новое значение единицы), пакет*, упаковка* и др.

Известны и новые образования/заимствования французского, английского, немецкого или иного происхождения при использовании двух алфавитов: pager/пейджер, fax/факс; подобное использование двух алфавитов наблюдается весьма интенсивно с 1992 года, но из-за недостаточности информации к 1995 году латинский алфавит ис-пользуется реже. Примерами могут быть марки автомобилей - Audi и A 6, Мерседес, Mercedes и мерс,- а также компьютеров (Pentium-11, Samsung, Sony) и деталей к ним.

Прилагательные этого периода возникают классически на базе существительных, сокращений или уже заимствованных лексем: тусовочный,

новостной, айфоровский (IFOR), эсфоровский (SFOR), ролликовый, мэрский, сотовый и др. В этой области шире подлежат регистрации дву- и многочленные единицы (российско-югославский, американо-северокорейский, полуазиатский-полуевропейский, российско-венгерско-германский и др.), которым уделяется меньше внимания. Глаголов, естественно, мало: индексировать, ксерокопировать, мультиплексировать(ся).

Мир наименований знает в настоящее время достаточно много новообразований на уровне сокращений: АКБ (Акционерный Коммерческий Банк), АОЗТ (Акционерное Общество Закрытого типа), АООТ (Акционерное Общество Открытого Типа), ЕБРР (Европейский Банк Реконструкции и Развития), но и единицы, где первая часть элемент иноязычного происхождения PR (Паблик рилейшенз) и, вторая часть, русская единица: PR-коммуникация, PR-образование, PR-кампания (КП, 26.04.97, 2).

Среди новинок можно встретить и случаи активизации части не новых заимствований. Речь идёт о новых образованиях с арт- (встречающееся в пределах единиц: артист, артистка, артистизм, артистический, артистично, артистичность, поп-арт), заменяющее единицу искусство (художество) в образованиях: Арт-салон, Арт-Москва, арт-рынок (арт-рыночный), арт-манеж, арт-директор (КП, 20.04.97). Это говорит о вкусе говорящих, о росте количества владеющих иностранными языками, о толерантности на уровне общества. И вообще количество заимствований в лексике русского языка возросло настолько, что, вероятно, за указанный период, превышает все ожидания.

Среди заимствований имеются и такие, для которых существует термин “интернационализм”, но к данному моменту это понятие, по всей вероятности, следует пересмотреть, имея в виду условия распространения информации. Это остаётся точным по отношению к единицам предыдущих времен и к тем, которые проникли одновременно в лексику какого-либо языка благодаря электронике.

Всё чаще в настоящее время входят в обиход единицы, которые имеют что-то общее со сферой терминологии, но они используются особо. Речь идет о комплексах, использующих международные элементы, к чему присоединяются сокращения (имена фирм, банков, лиц, публикаций) и наименование страны в сокращении в практике всем известной системы Internet (Интернет) в пределах “адреса” (<http://www.relis.ru/MEDIA/g.html> - Web-страница для ЛГ). Подобные комплексы - инфолексы состоят из инфолексем и, вероятно, далее войдут в специальные инфолексиконы (термины - наши, М.Д.).

Рост количества наименований вызывает одновременно обратный процесс: язык систематически принимает естественные меры, сокращает. Если

LINGVISTICĂ

учесть имеющийся материал, количественно почти что равное несокращенным единицам, то “следить” за этим явлением представляется делом не лёгким. Составление лексикографического труда с этим содержанием в данное время возможно только на уровне компьютера. Правда, сокращение, как никогда ранее, служит базой для образования новых единиц (например, айфоровский <IFOR).

Существующие лексикографические труды по новинкам лексики не в состоянии удовлетворить спрос на них. Представляется необходимым равняться росту (и ритму роста) инвентаря новых единиц лексики русского языка, перейти на новую технологию реализации лексико-графических работ с помощью новых технологий, фиксации информации на магнитной ленте; переход к системе INTERNET максимально удовлетворит как уровень обучения, так и уровень исследования.

Лексикографические издания, вышедшие давно, можно снова тиражировать в виде CD. Работа, разумеется, представляется не только трудоёмкой, поэтому, вероятно, создание центра обработки данных и его оснащение соответствующей аппаратурой представляется необходимым. Сбор (как и организация) материала далее вручную не может быть результативным. Интернетовская система позволяет не только работать результативно в отношении скорости, но и в отношении выгодного предоставления информации интересующимся научным инстанциям. Печатать такой труд вряд ли необходимо, но собрать и организовать этот интереснейший материал - задача, выполняемая на наш взгляд в ближайшее время.

Развитие общества, его экономики, культуры, предполагает и развитие культуры языка, что способствует общему развитию не менее, чем рост производства, финансовых средств. Новый подход к изучению и исследованию лексики русского языка предполагает современную технологию. Это дело многих инстанций и институтов государства, которому вопросы средств коммуникации, его подъема и качества в будущем не безинтересны.

Возможность использования INTERNETа с целью усовершенствовать лексикографическую практику может стать могучим средством в деле обучения и распространения данных по русскому языку, одной из форм культуры исторического периода, особенно конца XX века, названного транзитным со всеми его данными и последствиями.

ПРИЛОЖЕНИЕ

СПИСОК РЯДА НОВЫХ ЕДИНИЦ ЛЕКСИКИ РУССКОГО ЯЗЫКА
ПО ПЕЧАТНЫМ ИЗДАНИЯМ

- айф'оровский, -ая, -ое, -ие (<IFOR). Принадлежащий организации Айфор. Если в "айфоровской операции" численность задействованных военнослужащих из ненатовских стран составляло 20 процентов ... ЛГ, 26. 02. 1997, 8.
- арт-р'ыночный, -ая, -ое, -ые. Относящийся к художественному рынку. Первая мощная арт-рыночная волна начала девяностых после трехлетнего затишья, похоже, обрушилась на нас с новой силой. Изв, 3. 04. 1997, 6.
- арт-сал'он, -а, м. Художественная выставка. В декабре появился "Арт-Манеж", только что он открылся во второй раз как Московский арт-салон. Изв, 3. 04. 1997, 6.
- видеопир'ат, -а, м. Лицо, действующее нелегально в области видео. Видеопираты выбрасывают на рынок всю классику и все новинки мирового кино. АиФ, 8. 1997, 4.
- гитарист-вирту'оз, -а, м. Гитарист, являющийся виртуозом. Так, гитарист-виртуоз Виктор Зинчук тоже... работали вместе с ... КП, 26. 04. 1997, 2.
- диск*, -а, м. Застежка (дискообразная). Самые современные кроссовки системы "диск"... КП, 5. 05. 1996, 4.
- евроур'ок, -а, м. Урок на уровне Европы. Евроурок для парламентариев (загл.) АиФ-М, 30. 1996, 2.
- коллаг'еновый, -ая, -ое, -ые. Относящийся к коллагену (основному белку волокон соединительной костной ткани, хрящей и сухо-жилий...). Коллагеновыми прививками ... пользуются... АиФ, 19. 1997, 13.
- магазином'ания -и, ж. Мания покупки вещей без необходимости. У вас болезнь - магазиномания (загл.) АиФ, 8. 1997, 13.
- мультипл'екс, -а, м. Отдельное пространство в кинотеатре после его реконструкции и деления на более ограниченные залы. Но выжила (киносеть - М. Д.), потому, что изобрела мультиплексы. АиФ, 8. 1997, 4. В мультиплексе есть детская комната, автостоянка, необходимые общепит и туалет, то есть всё для семейного отдыха. АиФ, 8. 1997, 4.
- мультиплекс'ировать, несов. Стать на уровне мультиплекса. Кино мультиплексирует (загл.). АиФ, 8. 1997, 4.
- мультиплекс'ироваться, возвр. Образовать (создать) мультиплексы. Никто не

LINGVISTICĂ

- спросил у самих кинотеатров: хотят ли они мульти-плексироваться и проч. АиФ, 8. 1997, 4.
- м'эрский, -ая, -ое, -ие (<мэр). Относящийся к мэру (мэрии).
Высокопоставленные мэрские чиновники сообразили, что вопрос "слегка непродуман"... АиФ, 8. 1997, 4.
- новостн'ой, -ая, -ое, -ые. Относящийся к новинкам. ...ведёт основную ежедневную новостную передачу на канале НТВ. АиФ, 9. 1997, 16.
- PR Паблик рилейшенз (англ.) Связи с общественностью.
PR-кампания. PR-образование. КП, 26. 04. 1997. 2.
- РАСО [ра-с'о] Российская Ассоциация по связям с общественностью
КП, 26. 04. 1997. 2.
- р'оллерский, -ая, -ое, -ие (<роллер). Относящийся к роллер
А вторая - конечно же, открытие второго роллерского сезона. КП, 26. 04. 1997. 4.
- роллерсп'орт, -а, м. (см. выше). Вид спорта.
И в основном все они, как и на этот раз, были организованы Московской федерацией роллерспорта и скейтбординга. КП, 26. 04. 1997. 4.
- скейт-город'ок, -дка, м. Место для скейтбординга (см. выше).
- ТЕМА ТЕХнология и МАркетинг (НПП ТЕМА). АиФ, 10. 1997. 15.
- 'экстези, нескл. (<англ., условное название, см. контекст).
На дискотеке новичкам дарят по 1-2 таблетки возбуждающего средства экстези. ЛГ, 26. 02. 1997. 7.
- эсф'оровец, -вца, м. (< SFOR). Военный международной силы.
Влюбленный лейтенант, как и полторы тысячи его сослуживцев, теперь, зовется "эсфоровцем". ЛГ, 26. 02. 1997, 5.

Примечания

1. См. *Русский язык в переломное время: 1985-1995 гг.* Выступления на VIII Международном конгрессе МАПРЯЛ, Регенсбург (Германия), 1994. Подготовка к изданию Hildegard Spraul, Wolfgang Peter, München, Verlag Otto Sagner, 1996.
2. *Новое в русской лексике. Словарные материалы-77*, Москва, 1980 (и следующие выпуски); В. И. Максимов, *Словарь перестройки, 1985-1992*, СПб., 1992.
3. См. Мария Думитреску, *Традиция и инновация в славянской письменности и культуре*, в: "Probleme de filologie slavă" (Studii, articole, prelegeri), IV, Timișoara, 1996, с. 57-68.
4. См. *Развитие русского языка конца XX века*, колл. авторов (в частности, О. Д. Митрофанова, изложившая содержание своей статьи в Бухаресте, в апреле 1997 г.), Москва, 1996.

CONCEPTE TERMINOLOGICE

Mihai Nistor
București

Cu toate că există foarte multe lucrări de terminologie, până acum nu a fost elaborată o definiție a termenului, care să fie acceptată de toți cercetătorii.

Definirea termenului rămâne principala problemă a cercetării terminologice. În general, lingviștii sunt de acord cu definiția potrivit căreia termenii sunt un grup de cuvinte care se deosebesc de celelalte cuvinte din limba literară, și termenul se opune netermenului (Kapanadze, 1965, 76).

Termenul este cuvântul sau îmbinarea de cuvinte din limbajul special, creat pentru exprimarea exactă a noțiunilor speciale și pentru denumirea obiectelor speciale. Termenul este cuvântul din fondul lexical al unei limbi cu un sens lexical determinat, având un caracter specializat, folosit cu funcția lui principală într-un sistem terminologic oarecare. Termenii (lat. *terminus* ‘limită’) sunt cuvinte care, spre deosebire de cuvintele lexicului comun, au o arie de folosire și un sens lexical foarte bine definite. Termenul este elementul unei terminologii sau al unui limbaj specializat, reprezentând denumirea cunoștințelor din acest domeniu. Cei mai mulți termeni au un caracter convențional, pentru că termenul este un simbol, un stimul fizic, reprezentând convențional, prin cuvânt (litere, cifre, pictograme) o noțiune sau un obiect individual (*Dicționar general de științe*, 506). Termenul este cuvântul sau îmbinarea de cuvinte cu sferă specială de întrebuințare care denumesc o noțiune științifică și care are valoare definitorie (Danilenko, 1971, 11). Termenul este cuvântul sau îmbinarea de cuvinte cu sens special (GolovinKobrin, 1987, 5).

În dicționarul alcătuit de O. S. Ahmanova întâlnim următoarea definiție: „Термин – слово или словосочетание специального (научного, технического и т.п.) языка, создаваемое (принимается, заимствуемое и т.п.) для точного выражения специальных понятий и обозначения специальных предметов” (Ahmanova, 1969, 164). O. S. Ahmanova consideră că termenul apare ca rezultat al observării generalizate, al abstracției științifice,

LINGVISTICĂ

procesul apariției termenului putând fi sintetizat astfel: obiectul – reflectarea lui în conștiința omului – *noțiunea* (ca abstracție științifică) – *cuvânt/termen* (ca rezultat al acestei abstracții).

D. S. Lotte consideră termenul o unitate lexicală specifică înzestrată cu capacitatea de a exprima o noțiune specială și de a o servi ca denumire pentru un obiect special din diferite sfere (Lotte, 1941, 56), iar terminologia un sistem de termeni aflat în raport de reciprocitate cu sistemul de noțiuni al unei discipline oarecare (Lotte, 1970, 4). Același lucru este subliniat și de către A. A. Reformatski, care situează pe primul plan corelația termenului și a noțiunii în știință (Reformatski, 1959, 6).

După cum arată Reformatski, de cele mai multe ori, în definițiile date termenului din dicționarele explicative se reunesc terminologia, nomenclatura și frazeologia specială pe care trebuie să le diferențiem (Reformatski, 1986, 168).

G. O. Vinokur remarcă faptul că orice cuvânt poate să fie termen. O unitate lexicală poate să fie atât termen, cât și cuvânt obișnuit, ea poate să fie purtătoarea a două tipuri de informație – a cunoștințelor din limba comună și a celor terminologice, pentru că „termenii sunt cuvinte cu funcție specială”, iar funcția specială definește caracteristicile specifice ale termenului (Vinokur, 1939, 5).

Cu toate că se recunoaște caracterul monosemantic al termenului și se neagă sinonimia terminologică, fapt ce îngreunează comunicarea științifică, se pot întâlni termeni polisemantici și sinonimi. În terminologie există atât dublete (triplete, cvadruplete ș.a.m.d.), cât și sinonime, înțelegând prin primele unități absolut echivalente din punct de vedere semantic, iar în ceea ce privește a doua categorie – termeni care sunt atât de apropiați ca sens, încât întrebuințarea lor corectă în vorbire necesită o cunoaștere exactă a nuanțelor semantice care le deosebesc și a proprietăților stilistice.

Ca și în lexicul comun, și în terminologie putem întâlni sinonime, totuși sinonimia în lexicul terminologic se deosebește de procesul similar din lexicul comun. Spre deosebire de lexicul comun, sinonimele în terminologie se află în relație cu aceeași noțiune, ele par să se dubleze reciproc. De aceea ele se mai numesc și dublete. Dubletele pot fi analizate ca variante ale sinonimelor. Dubletele sunt doi sau mai mulți termeni (cuvinte sau îmbinări de cuvinte) care exprimă aceeași noțiune, dar care se deosebesc prin formă.

Mulți lingviști consideră variantele terminologice dublete, după părerea noastră, alegerea acestui termen nu este prea reușită, deoarece dubletele presupun doi termeni, în timp ce aceeași noțiune poate fi exprimată prin trei,

patru sau mai mulți termeni. Credem că termenul *variante terminologice* este mult mai adecvat. Unii cercetători sunt de părere că prezența variantelor terminologice în sistemul terminologic ajută la reprezentarea clară a noțiunilor și a obiectelor (Veslov, 1969, 7781), alții împărtășesc părerea potrivit căreia variantele terminologice reprezintă un fenomen nedorit, chiar dăunător, deoarece îngreunează procesul de comunicare (Tolikina, 1971, 62). A. A. Reformatski a remarcat posibilitatea polisemiei termenului și în afara unei terminologii date; este vorba de așanumiții termeni comuni: *операция* ('operațiune militară, financiară'), *функция* ('funcție matematică, fiziologică, lingvistică'; Reformatski, 1961, 50).

Reformatski remarcă și faptul că termenul este legat de câmpul terminologic, și nu de context, și mai departe scrie: „termenii pot trăi în afara contextului, dacă ne este cunoscut cărei terminologii aparțin” (Reformatski, 1961, 51). În teoria câmpului terminologic, câmpul este terminologia domeniului științific respectiv. În afara acestui câmp termenul își pierde caracteristica sa terminologică (Reformatski, 1961, 46). În timp ce toți recunosc sensul cuvântului, sensul termenului nu este recunoscut de toți lingviștii (Kapanadze, 1965, 86). Deoarece termenul este cuvânt, ca orice cuvânt el trebuie să posede sens lexical care să se deosebească de sensul cuvântului obișnuit. Deosebirea sensurilor cuvântului și ale termenului se definește prin diferența dintre noțiunile științifice și cele obișnuite.

Sistemul terminologic al oricărui domeniu al cunoașterii trebuie să fie izomorf și sistemul de noțiuni al domeniului respectiv trebuie să tindă spre izomorfism. Termenul nu trebuie să aibă coloratură emoțională. Caracteristica semnului său lingvistic trebuie să se deosebească de caracteristicile cuvântului din limba literară comună. Astfel de fenomene, precum: polisemia, sinonimia, expresivitatea, caracteristice cuvintelor din limba comună și considerate calități ale lor, dacă sunt aplicate la termen, devin imperfecțiuni.

Ca particularități distinctive ale termenului, ca semn lingvistic special al terminologiei, pot fi enumerate: 1. domeniul special al cunoașterii unde termenul are răspândire; 2. rolul deosebit al funcției sale definitorii; 3. semantica sa specială; tendința spre monosemie: o noțiune – un semn. Totuși aceste trăsături nu trebuie absolutizate, deoarece ele se pot manifesta în cazul termenului sub aspectul unor tendințe mai mult sau mai puțin pronunțate.

Lexicul terminologic, prin natura lui, se opune lexicului literar comun. Termenul este o unitate specială care se deosebește de cuvântul obișnuit. El nu posedă sens lexical, rolul termenului este acela de a defini noțiunea. Termenii din diferite științe au caracter sistematic, o dependență internă strictă a

LINGVISTICĂ

unităților în cadrul terminologiilor. Fiecare termen „trăiește” într-un sistem închis – câmpul terminologic al unei științe date. În aceste sisteme termenul nu aparține de context, nu posedă nici un fel de trăsături expresive. Aceste particularități ale termenului permit să considerăm terminologiile subsisteme speciale ale limbii literare. În limbă, spune Kapanadze, există o opoziție esențială între termen și netermen (Kapanadze1, 1965, 16). A. A. Reformatski remarcă faptul că funcția nominativă este funcția principală a tuturor cuvintelor și de aceea ea nu poate fi pusă pe primul plan în definirea termenului. Reformatski propune să se folosească criteriul funcțional și nu cel logic, pentru a face delimitarea termen/netermen. Termenii sunt cuvinte speciale, limitate prin destinația lor specială (Reformatski, 1952, 80).

Referitor la problema delimitării termen/netermen putem trage următoarele concluzii: 1. lexicul comun și lexicul special reprezintă două subsisteme; 2. lexicul terminologic, prin caracteristicile sale semiotice, se situează între sistemul lexical al unei limbi naturale și sistemele artificiale de semne; 3. sistemul lexicului comun și cel al lexicului de specialitate se deosebesc prin gradul de sistematizare care se definește prin relațiile mai strânse sau mai slabe dintre unități; 4. gradul de sistematizare al termenilor este superior lexicului comun. Aceasta se explică în primul rând prin diferența dintre noțiuni (științifice și comune).

Terminologia este privită ca un subsistem al limbii literare comune, îndeplinind toate funcțiile unui „sector” independent (Danilenko, 1971, 11). Din lexicul special fac parte cuvintele folosite și înțelese în special de reprezentanții unei științe sau ai unei profesii. Lexicului special îi aparțin în primul rând termenii. Termenul este cuvântul sau îmbinarea de cuvinte care reprezintă o denumire a unei noțiuni științifice. Științele și profesiile își au termenii lor. Totalitatea termenilor unei științe sau ai unei profesii formează terminologia. Există terminologie tehnică, lingvistică, filosofică, matematică, fizică ș.a.m.d.

Prin terminologie înțelegem totalitatea cuvintelor speciale de care se servesc știința, arta, cercetarea, profesiile, dar și un grup de cercetători (Coteanu, 1990, 95). I. Coteanu consideră că terminologiile au caracter convențional, adică reprezintă cuvinte existente în limbă, adoptate, cărora li se atribuie semnificații speciale determinate în ultimă instanță de domeniul de utilizare, fie cuvinte noi – neologisme terminologice –, formate în concordanță cu părerea specialiștilor interesați sau chiar a unei descoperiri etc. (*idem*, 1978). Din această cauză, terminologiile prezintă față de vocabularul uzual două particularități mai importante: sunt relativ închise, presupunând

cunoașterea referințelor de specialitate instituite de creatorii lor, și au sisteme proprii de formare a termenilor adoptați, sisteme asupra cărora adesea se iau decizii prin consens. Afirmând că terminologiile au caracter relativ închis, I. Coteanu nu exclude posibilitatea ca unele dintre cuvintele și formulările lor să părundă în limbajul uzual, după cum nu exclude nici posibilitatea opusă. I. se pare însă mai importantă pătrunderea termenilor tehnici în limbajul uzual, unde după modelul lor se fac uneori cuvinte care nu au în realitate caracterul acesta.

Terminologia este un concept utilizat cu mai multe sensuri independente, nu întotdeauna delimitate clar: 1. Limbă (limbaj) specializat sau un subsistem lingvistic care utilizează o terminologie (în sensul 2) și alte mijloace lingvistice sau nelingvistice pentru a realiza o comunicare de specialitate nonambiguă, cu funcția majoră de a transmite cunoștințe într-un domeniu particular de activitate profesională; 2. Ansamblu de termeni sau cuvinte specializate aparținând unui sociolect, care se caracterizează prin univocitate și nonambiguitate. Termenul se deosebește de celelalte cuvinte prin faptul că, în principiu, este monosemantic în cadrul terminologiei date, dar, dacă un cuvânt oarecare este în general polisemantic, atunci dincolo de limitele terminologiei termenul trebuie să aibă un singur sens. Sunt totuși cazuri de încălcare a acestei reguli. Astfel, putem observa că în cazul polisemiei termenului – în cadrul unei terminologii date – are loc fenomenul numit metonimie, considerat de unii lingviști un neajuns al terminologiei; 3. Știință interdisciplinară preocupată de problemele generale ale terminologiilor (în sensurile 1 și 2), care analizează logica cunoștințelor, ierarhia conceptelor, codajul lingvistic și nonlingvistic, precum și problemele formării cuvintelor necesare științelor/tehnicii (*Dicționar general de științe*, 506).

Terminologia trebuie să fie studiată în cadrul sistemului limbii literare comune. Ca argumente, pot fi menționate următoarele: 1. delimitarea neclară a lexicului special și a cuvintelor din lexicul comun; 2. mobilitatea limitelor sensului terminologic și neterminologic în cadrul aceluiași cuvânt; 3. prezența în terminologie a tuturor proceselor lexicosemantice care se manifestă în lexicul comun (dezvoltarea polisemiei, sinonimiei și antonimiei). Spre deosebire de lexicul comun, unde predomină cauzele spontane, lexicul terminologic are nevoie de intervenția artificială pentru reglementare, pentru delimitarea sferelor de folosire a termenilor, cu scopul evitării acestor fenomene; 4. folosirea modelelor existente în limbă pentru formarea noilor termeni.

Fiind, ca și celelalte ramuri ale vocabularului, subordonați regulilor de

LINGVISTICĂ

funcționare și de evoluție a limbii, terminologia se dezvoltă pe baza lingvisticii. Datorită faptului că terminologia este un sistem relativ autonom în cadrul sistemului limbii, ea devine obiectul independent de cercetare a terminologiei ca știință (disciplină) – терминоведение. În centrul atenției terminologiei stau procedeele și metodele de observație și analiză a termenilor în varietatea structurilor și funcțiilor lor. Această denumire a găsit foarte mulți adepți, considerând-o mult mai terminologică – elementul ведение este întâlnit și în structura altor termeni, ca: языковедение etc. (Superanskaia, 1976, 15). Superanskaia consideră cuvântul терминоведение potrivit pentru a denumi o știință despre vocabularul terminologic al unui domeniu al cunoașterii și pentru activitatea de sistematizare a termenilor, însă pentru sensul ‘știința despre formarea și funcționarea termenilor în general’, cuvântul терминоведение nu este destul de clar, însă pentru denumirea studiului terminologic, Superanskaia dorește menținerea termenului терминология (idem, 16).

În noile lucrări de specialitate, terminologia, ca disciplină (терминоведение), este definită ca parte a științei limbii care studiază natura semantică, organizarea gramaticală și legile de funcționare a termenilor (Golovin, Kobrin, 1987, 77). De obicei i se atribuie același sens și termenului ‘terminologie’ (терминология), care are și el cel puțin două accepții: totalitatea termenilor și știința despre termeni. Considerăm că o delimitare terminologică a acestor sensuri este, bineînțeles, utilă și oportună.

Prin termeni tehnici sau științifici, A. Canarache și C. Maneca înțeleg cuvintele sau combinațiile de cuvinte care denumesc noțiuni dintrun anumit domeniu de specialitate, iar termenii dintr-o ramură a științei formează terminologia domeniului respectiv (Canarache, Maneca, 1955, 16).

În prefața *Dicționarului de termeni lingvistici* (Словарь лингвистических терминов), O. A. Ahmanova clarifică relația dintre metalingvistică, metalimbaj și terminologie. Metalingvistică (cf. fr. *métalinguistique*): disciplină lingvistică ce se ocupă cu studiul limbajului specific folosit de lingviști. Termenul este folosit pentru prima dată de G. L. Trager, dar cu accepțiunea de ‘semasiologie’ sau de ‘disciplină care studiază raporturile dintre limbă și factorii extralingvistici’ (gândirea, societatea, cultura etc.; ConstantinescuDobridor, 1998, 212). Metalimbajele sunt proprii disciplinelor științifice sau domeniilor de activitate specifică (muzică, pictură etc.). Disciplinele lingvistice, ca domenii științifice, dispun de mai multe metalimbaje: a) metalimbajul gramatical, b) metalimbajul lexicografic (*Dicționar general de științe*, 291294). Termenul metalimbaj a fost introdus de

logicieni (R. Carnap, A. Tarski) și preferat de lingviști ca L. Hjelmslev, Z. S. Harris, R. Jakobson. E. Benveniste consideră metalimbajul ‘limbă a gramaticii’ (*idem*). *Metalimbă* (după fr. *métalangue*): ‘metalimbaj’, termen pus în circulație de savantul american Einar Hauger (ConstantinescuDobridor, 1998, 212). Noțiunea de *metalimbă* este cu mult mai largă decât noțiunea de *terminologie*, deoarece are ca scop nu numai inventarierea termenilor, ci și studiul complex al funcționării reale a terminologiei (Vascenco, 1975, 23).

Și noțiunea de *metalimbaj* este mult mai cuprinzătoare decât noțiunea de terminologie, deoarece metalimbajul cuprinde întrebuințarea lingvistică a cuvintelor în sensul larg al acestui cuvânt (Ahmanova, 1977, 29).

Terminologia este sistemul de cuvinte și îmbinări de cuvinte care denumesc noțiuni generale dintrun anumit domeniu al cunoașterii, iar *nomenclatura* reprezintă sistemul de cuvinte sau îmbinări de cuvinte care servesc la denumirea obiectelor concrete dintrun anumit domeniu al cunoașterii; cu alte cuvinte, termenii exprimă noțiuni, în timp ce elementele de nomenclatură denumesc obiecte concrete. *Nomenclatura* (номенклатура < lat. nomenclatio, de la *nomen*, ‘nume’ + *calo* ‘a chema’) are următoarele sensuri: 1. chemare pe nume; 2. listă; nomenclator. V. Vascenco constată că nu există unanimitate în abordarea acestui termen. Vascenco observă că în lucrările de specialitate *terminologie* și *nomenclatură* sunt utilizate ca sinonime (parțiale sau totale), când în calitate de cuvinte care desemnează noțiuni diferite (Vascenco, 1975, 13).

Spre deosebire de lexicul comun, *limbajele de specialitate* nu au o întrebuințare generală, ci sunt înțelese numai de cei care activează întrun anumit domeniu, deoarece ele nu aparțin limbii comune, ci unor subsisteme ale limbii (Superanskaia, 1976, 29). De *limbajele speciale* sunt legate toate mijloacele lexicale care aparțin, întrun fel sau altul, de activitatea profesională a omului; însă nu putem include aici toate cuvintele care nu au întrebuințare generală, ca, de exemplu, dialectisme, lexicul argotic, termenii de jargon, precum și arhaismele și neologismele limbii literare, deoarece ele se folosesc ca mijloace expresive în cadrul unui anumit gen. Nu fiecare cuvânt special este termen și nu orice mulțime de cuvinte speciale poate forma terminologia. Terminologia, ca ansamblu de termeni, constituie o parte a *lexicului special* (Superanskaia, Podolskaia, Vasileva, 1989, 7).

Mulți termeni au obținut sensuri noi în literatură, au fost determinologizați complet (Kapanadze1, 1965, 91). În principiu, orice termen poate să devină cuvânt al lexicului comun, pierzânduși astfel caracterul său sistematic, monosemia, și obținând proprietăți pragmatice. El devine cuvânt cu

LINGVISTICĂ

valoare terminologică, care nu mai are nevoie de definire, ci de explicare (Superanskaia, 1976, 133). Superanskaia consideră că *determinologizarea* poate avea două stadii: 1. intrarea termenului în limba comună sub aspectul unui cuvânt cu sens terminologic; 2. apariția unui cuvânt obișnuit pe baza deplasării sensului cuvântului terminologic (*idem*, 134). L. A. Kapanadze remarcă faptul că determinologizarea este un proces care are loc la nivelul limbii literare comune și nu în cadrul terminologiilor (Kapanadze, 1965, 92).

Orientările fundamentale ale teoriei terminologice pot fi rezumate astfel: 1. caracterul definitoriu al termenului este criteriul de bază al delimitării lui de cuvintele curente, caracterul definitoriu este statutul cuvântului; 2. delimitarea între terminologie și nomenclatură pe baza delimitării funcției semnificative a termenului și a funcției nominative a unui element al nomenclaturii; 3. caracterul sistematic al terminologiei.

BIBLIOGRAFIE

- AKHMANOVA, O. S., *Linguistic Terminology*, Moscova, 1977.
CANARACHE, A., MANECA, C., *În jurul problemei vocabularului științific și tehnic*, „Limba română”, IV, nr. 6, 1955.
COTEANU, I., *Terminologia tehnicoștiințifică. Aspecte. Probleme*, „Limba română”, XXXIX, 1990, 2.
VASCENCO, V., *Probleme de terminologie lingvistică*, București, 1975.

***

- АХМАНОВА, О. С., *К вопросу об основных понятиях метаязыка лингвистики*, "Вопросы языкознания", 1961, №5.
ВИНОГРАДОВ, В. В., *Вступительное слово на Всесоюзном терминологическом совещании*, в сб.: *Вопросы терминологии*, Москва, 1961.
ВИНОКУР, Г. О., *О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии*, în: *Труды Московского Института истории, философии и литературы*, vol. V, *Сборник статей по языковедению*, Moscova, 1939.
ГОЛОВИН, Б. Н., КОБРИН, Р. Ю., *Лингвистические основы изучения о терминах: Учебное пособие для филологических спец. вузов*, Москва, 1987.
ДАНИЛЕНКО, В. П., *Русская терминология. Опыт лингвистического*

описания, Москва, 1977.

КАПАНАДЗЕ, Л. А.1, *Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики*, в кн. *Развитие лексики современного русского языка*, Москва, 1965.

КАПАНАДЗЕ, Л. А.2, *О понятиях «термин» и «терминология», развитие лексики современного русского языка*, Москва, 1965.

ЛОТТЕ, Д. С., *Научно-техническая терминология*, Москва, 1961.

ЛОТТЕ, Д. С., *Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов*, Москва-Ленинград, 1941.

ЛОТТЕ, Д. С., *Краткие формы научно-технических терминов*, Москва, 1971.

РЕФОРМАТСКИЙ, А. А., *Что-такое термин и терминология*, in *Вопросы терминологии*, Москва, АН СССР, 1959; 1961.

РЕФОРМАТСКИЙ, А. А., *Словарь лингвистической пражской школы*, "Вопросы языкознания", 1961, №3.

СУПЕРАНСКАЯ, А. В., *Терминология и номенклатура*, в сб.: *Научно-техническая терминология*, Москва, 1974 и в т. *Проблематика определений терминов в словарях разных типов*, Ленинград, 1976.

СУПЕРАНСКАЯ, А. В., ПОДОЛЬСКАЯ, Н. В., ВАСИЛЬЕВА, Н. В., *Общая терминология. Вопросы теории*, Москва, 1989.

ТОЛИКИНА, Е. Н., *Синонимы или дублиеты*, in *Исследования по русской терминологии*, Москва, 1971.

***

АХМАНОВА, О. С., *Словарь лингвистических терминов*, Москва, 1966, 23 изд. 1969.

CONSTANTINESCU DOBRIDOR, Gheorghe, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, București, 1998.

Терминологические понятия

В статье представлены определения терминологических понятий, найденных в основных работах русских и румынских лингвистов: термин, терминология, терминоведение и т.д.

В настоящее время проблеме терминологических понятий лингвистами уделяется огромное внимание. Термин изучается синхронно и в её историческом развитии, но он остаётся более неопределённой и разноопределяемой единицей. Хотя существует много терминологических работ, до сих пор не было разработано единое определение термина.

ЗНАЧАЈ ДОСИТЕЈЕВОГ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЈЕЗИКА БАНАТСКИХ СРБА

Др Миља Н. Радан
Mihai N. Radan
Timișoara

Читав опус Доситеја Обрадовића, као што је познато, има васпитно-просветитељски карактер.

Доситеј је сматрао да је основни задатак свог рада пропагирање науке у свом народу. Да би тај задатак остварио, свој рад на просвећивању народних маса Доситеј Обрадовић и започиње у знаку негације дотадашње језичке и књижевне традиције. На самом почетку свог деловања, доситеј одбацује тадашњи књижевни језик *српскословенски*, као и *рускословенски*, и залаже се за увођење *народног* језика као књижевног језика Срба. То своје опредељење изнео је у просветитељском манифесту *Писмо Харалампију* али и у каснијим радовима (*Собранија, Мезимац*)¹.

Иако није био први српски писац који је писао народним језиком (до њега је било и других, као, на пример, Гаврило Стефановић Венцловић, Јован Рајић, Захарија Орфелин), Д. Обрадовић је био *први* писац који свесно и јасно увиђа неопходност писања народним језиком, и он се својствено трудио да своја дела таквим језиком пише. Због свега тога, нема никакве сумње да је до појаве Вука Карацића и његове реформе књижевног језика и правописа, Доситеј највише учинио да народни језик постане књижевни језик код Срба. Међутим, и поред константно великог уложеног напора, Доситеј није успео остати сасвим доследан у примени својих начела о употреби народног језика. Тако, он не успева у потпуности да се ослободи књижевне традиције свога доба. У Доситејевим делима налазимо доста словенских и руских речи и облика, али преовладава ипак чист народни говор. Треба истаћи чињеницу да основицу језика Доситејевих списа чини његов матерњи говор – *банатски*, чије су специфичности, нарочито лексичке и морфолошке, видљиве у било којем његовом делу.

Пrouчавање језика Доситејевих дека било би корисно, на пример, за расветљавање пређених развојних етапа штокавских екавских периферијских

LINGVISTICĂ

говора. Позната је чињеница да се периферијски говори, а такав је и банатски говор Доситејев, често одликују неким специфичностима у односу на централне дијалекте и да се у њима јављају поједине појаве које су дивергентне, различите од истих у централним језичким подручјима. Према томе, језик Доситејевих дела, који, ако се одстрани српкословенски, рускословенски, руски и други талози, представља драгоцен извор за дијалектолошка проучавања, јер је то, у ствари, језик банатских Срба друге половине XVIII века. То је, дакле, чист народни банатски говор, на који нису могли ни најмање утицати нити слагачи Доситејевих списа, из простог разлога што, како сам Доситеј каже у предговору *Живота и прикљученија* (1783), *”они који штампају, не знају српски”*.

Не може се тврдити да језик дела Доситеја Обрадовића није био проучаван до сада, напротив, објављени су бројни научни радови². Када говоримо о проучавању Доситејева дела, мислимо, пре свега, на проучавање у ужем дијалектолошком смислу, које би имало за циљ реконструкцију некадашњег дијалекатског стања српских говора у перифериској банатској области и заснивало би се на компаративној анализи ондашњег и садашњег језичког стања. Упоређивањем архаичних Доситејевих језичких облика са конзервисаним архаичним истоветним или сличним облицима у неким српским говорима Баната (нпр., *карашевски*, *”банатско црногорски”*, *свинички* и др.), могли бисмо доћи до нових сазнања о некадашњем дијалекатском стању у Банату, можда и шире. Истовремено, таква истраживања омогућила би уочавање начина деловања неких лингвистичких и екстралингвистичких фактора на српске банатске говоре као и последице тога деловања на лингвистичком плану. Другим речима, та истраживања, под условом да буду темељно припремљена и систематски спроведена, у знатној би мери допринела расветљавању неких још недовољно решених проблема наше дијалектологије, као што су, на пример: границе штокавских екавских дијалеката у прошлости, порекло појединих штокавских екавских банатских говора и сл.

Данашњи српски говори Баната веома су интересантни за дијалектологе јер су они (неки мање, други више), захваљујући свом рубном положају, те је због тога највећи део говорника тих говора, поготово ових из румунског дела Баната, вековима био одвојен од своје матице административно-политичким границама, конзервисали извесне архаичне елементе.

У овом кратком напису указаћемо на неке морфолошке особености присутне у Доситејевом *”Животу и прикљученију”* и у *карашевским говорима*, који само потврђује сврсисходност компаративног истраживања наших банатских говора и језика Доситејевих дела. Основу овог кратког истраживања чини једна иновација која је у XVIII веку обухватила највећи део штокавске

територије, али не и нека њена рубна подручја, у која спада и Банат. Реч је о синкретизму *множинских падежних облика*, појава која је у Доситејевом језику само делимично присутна, а карашевске говоре није до данас ни дотакла³. Такво стање сведочи о томе да ова иновација веома касно (у односу на друга подручја) захвата српске банатске говоре, а неке од њих није до данашњих дана захватила.

Наспомињемо, такође, да овим написом желимо само илустровати, никако детаљно обрадити или исцрпети ову проблематику (то ће, можда, бити предмет неких будућих радова).

Пажљивијом лектиром Доситејевог горенаведеног дела уочавају се поједини архаични наставци којих данас више нема у већини банатских говора, али неки од њих се још увек чувају у архаичнијим бантским говорима. Тако, на пример, следеће архаичне наставке из Доситејевих дела⁴ налазимо и у карашевским говорима:

1. Именице мушког рода I врсте

А. Датив множине:

Наставак **-мъ** → ДО⁵: *родителям, читателям* и др.

→ КГ⁶: *луђ'ам* “људима”, *коњ'ам, овч'арам, р'одовам, давам пајташам п'ић'е, донеси гошћ'ам ракију* “донеси гостима ракију” итд.

Б. Инструментал множине:

Наст. **-и** → ДО: *съ различни народи, съ пролази, съ свакојаки калуђери, с други момци, с яганци, с Оци ...* и др.

→ КГ: *орем с коњи, с ножевѣ, с свакојаки(ми) калуђ'ери, су добили с дарови (даровѣмами) ...* итд.

В. Локатив множине:

Наст. **-и** → ДО: *на добри коњи, у градови и сели, по доксати, у наши вилајети, по пазари, у различни острови ...* итд;

→ КГ: *на добри коњи, на кољи, по салаши се набеде, у вароши велики, по колач'и лази мува, удри га по нокти, бани на прсти ...* итд.

Напоменућемо да у свим овим падежима у Доситејевом *Животу и прикљученију*, поред гореизнетих архаичних наставака за облик, сусрећу се и други наставци, који су данас стандардни у књижевном језику, али је индикативна чињеница да архаичнији наставци имају далеко већу фреквенцију. Ради илустрације, дајемо следећу статистику (према прорачунима Г. Невекловског)⁷:

А. Д мн: 1. *-омъ*: 48,70 %; 2. *-емъ* и *-мъ*: 30,2 %; 3. *-има*: 2,3 %; 4. —

LINGVISTICĂ

ма: 18,6 %.

Б. И мн: 1. –и: 67,6 %; 2. –има: 2,9 %; 3. –ма (людма): 29,4 %.

В. Л мн: од укупно 11 облика, 10 има наст. –и (= 90,9 %), а само 1 облик са наст. –ма (= 9,09 %).

II. Именице средњег рода

А. Датив множине:

Наст. –амъ → ДО: *къ матернимъ недрамъ, къ словамъ, измишилнѣамъ, противъ првиламъ...* итд. Од укупно 14 облика Д мн⁸, са наставком –амъ је 10 (71,42 %), 3 са наст. –ом /чадом/ (21,42 %) и само 1 са наст. –ма /леђма/ (7,14 %).

→ КГ: *тем сѣлам, мѣстам, забч'и куч'етам, давам бч'аницу працѣм, ѳтаву давам јаганицѣм и телцѣм, нѳси пѣлић'ам вѳду* итд.

Б. Инструментал множине:

Наст. –и → ДО: *пред црковни врати, съ свакояки плодовици дресеси, съ пребѣиѣни леђи*. Осим ова три облика, у тексту је пронађен још по један пример са наст. –ами и –ма⁹.

→ КГ: *прит црквѣни врати, с колѣни се помѣга, принѳси кѣмен с кѳли, с тѣми пѳли се фѣле ѳни...* итд.

Б. Локатив множине:

Наст. –и → ДО: *по различни мсти, у усти, на леђи, по сели ...* и др.

С овим наставком регистровано је 8 облика што, од укупно 15 облика Л мн имен. ср. рода, представља 53,33 %; са наст. –ам забележено је 6 облика (40 %), а са наст. –ма само 1 облик (6,66 %).

→ КГ: *на никѣ мѣсти /на (по) местѣв/, по сѣли, у тѣ сѣли, у устѣи, по ребрѣи, на рѣмени, у кѳли* и др.

III. Именице женског рода на –а (III врста)

А. Датив множине:

Наст. –амъ → ДО: *погрѣшкамъ, госпођамъ*.

Од укупно 10 регистрованих облика Д мн ж.р.¹⁰, са овим су наставком само горенаведена 2 примера (20 %), док је са наст. –ама забележено 7 облика (70 %) и –ами – 1 облик (10 %).

→ КГ: *свињѣм, гѳспођ'ам, женѣм, Нѣмицѣм, Влањѣм, свѣздѣм, дѣвѣкѣм, грѣдам (< грудва), овцѣм ...* итд. (Упореди код Доситеја облике: *женама, девојкама, немицама, влаиняма, кѣ звездама...*).

Б. Инструментал множине:

Наст. **-ами** → ДО: *пустинями, пещерами, съ Ливадами*.

Од укупно 25 облика И мн ж.р., с овим наставком регистрована су само три горенаведена облика (12 %); остали наставци: *-ама* – 21 облик (84 %), *-ам* – 1 облик (4 %). Намеће се закључак да је у именица ж.р. на -а архаични наст. *-ами* већ у то доба (друга половина XVIII века) у великој мери био замењен новим наст. *-ама*.

→ КГ: *с женáми, с ливáдами, с марáмами, с кошу́лями, итри́мфами, сики́рами...* итд.

В. Локатив множине:

Од укупно 23 облика за овај падеж¹¹, највише их је са архаичним наст. *-ам* (39,13 %), следе потом наставци: *-ама* (5 облика – 21,73%), *-а* (5 облика – 21,73 %), *-у /руку/* (3 облика – 13,4 %) и *-ами* (1 облик – 4, 34 5). Од свих тих наставака, два су још увек очувана у КГ:

1. **-ам** → ДО: у ... *неволям, у ча́шамъ, у пусты́ням, у ку́хамъ, у Хрѣ́стианскимъ кни́гамъ, по ... Стопа́мъ...* и др.

→ КГ: у *кри́ћ'а́нскимъ кнѣ́гамъ пи́ше* (али чешће: у ... *кнѣ́га*), *по женáм лам* (ћу) *да пу́стим...* и сл.

2. **-а** → ДО: *по алина, у Каруца, по ку́һа...* и др.

→ КГ: *по (у) 'а́льїна, у кару́ца, у цо́ла, по ч'áша, по фла́шка, на коч'úја...* и др.

IV. Именице женског рода на сугласник

Код ове категорије именица, заједнички наставак у наведеном Доситејевом делу и у КГ, једино у локативу множине, јесте **-у**:

→ ДО: *по вароши, у уши...* итд;

→ КГ: *по лепі варо́ши, у уші́, у оч'ú, у (по) ства́ри...* итд.

Анализа гореизложеног материјала указује на чињеницу да је дијалекатска слика на подручју Баната била другачија у прошлости од ове данашње. Нестанак некадашњег језичког стања проузроковале су бројне сеобе српског народа у раздобљу од XIV до XIX века. Већина српских банатских говора доживела је значајне трансформације услед мешања српског аутохтоног становништва из Баната са приспелим на ово подручје досељеницима из јужнијих српских територија. Једино су најизолованије групе банатских Срба (Карашевци, Свиничани, банатски “Црногорци”), још ако су из неког објективног разлога били затворена, конзервативна заједница (католичка вероисповест Карашевака, на пример), успеле да у извесној мери (мањој или

LINGVISTICĂ

већој, зависно од случаја до случаја) очувају језичке старине из тог архаичног банатског словенско-српског слоја, који се почиње распадати онда када су таласи сеоба запљуснули и ову рубну српску територију.

НАПОМЕНЕ:

¹ Ј. Деретић, *Поетика просвећивања. Књижевност и наука у делу Доситеја Обрадовића*, Издавачка кућа «Књижевне новине», Београд, 1989, стр. 49.

² Види, нпр.: Михајловић Г., *Библиографија дела Доситеја Обрадовића издатих за његова живота*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 27/1-2, 1961, стр. 143-148; Младеновић А., *Славеносрпски. Студије и чланци*, Нови Сад, 1989; Исти, *О народном језику Јована Ражућа*, Нови Сад, 1964; Kuna H., *Jezičke karakteristike književnih dela Dositeja Obradovića*, ANUBiH, Djela, knj. XXXVI, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 21, Sarajevo, 1970; Neweklowski G., *Компјутерска анализа «Живота и прикљученија» Доситеја Обрадовића: Квантитативни приступ графици и фонолошком систему*, Научни састанак слависта у Вукове дане, књ. 19, Београд, 1990 и др.

³ Карашевски говори спадају у најархаичније штокавске екавске говоре. Према нашим најновијим истраживањима, они су настали мешањем говора аутохтоног словенског (српског) живља, који се у долини Караша (па и шире, у целом Банату) настанио још у време доласка Словена на Балканско полуострво, са говором (или говорима) досељеника Срба са подручја генетски везаног за источну периферију данашњег косовско-ресавског дијалекта (на граници са српским тимочким или/и бугарским видинско-ломским говором), који су се у карашевским пределима настанили у XIV-XV веку. Карашевски говори конзервисали су бројне архаичне црте, међу које се убраја и стари деклинациони систем.

⁴ За овај рад користили смо именичке облике са архаичним наставцима за Д (=датив), И (инструментал) и Л (локатив) које је издвојио и анализирао G. Neweklowski у раду «Наставци датива, инструментала и локатива множине именица код Доситеја Обрадовића», Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXIII, Нови Сад, 1990, стр. 331-337.

⁵ ДО = примери узети из дела Доситеја Обрадовића.

⁶ КГ = карашевски говори.

⁷ Neweklowski G., *Наставци датива, инструментала...*, стр. 333.

⁸ Исто, стр. 333.

⁹ Исто, стр. 334.

¹⁰ Исто, стр. 334.

¹¹ Исто, стр. 335.

**STRUCTURA LOGICO-SEMANTICĂ A VERBULUI
ȘI ASPECTUL VERBAL DIN PUNCTUL DE VEDERE AL
LEXICOGRAFIEI SLOVACO-ROMANICE**

Ján Taraba
Jana Páleníková
Marilena Țiprișan Popescu
Bratislava, București

1. Lucrarea de față reprezintă o contribuție la studiul comparativ al valorii aspectuale a verbelor prefixate slovace și al echivalării lor în limbile romanice (în franceză și în română). Se știe că, în tradiția lingvistică a limbilor romanice, perceperea aspectului verbal este diferită de cea din lingvistica slavă. Într-o anumită măsură, aceasta se datorează și faptului că limbile romanice ca limbi analitice nu dispun de aceleași modalități de formare a aspectului perfectiv și imperfectiv ca slovacă sau alte limbi slave.

În gramaticile slovace ale anilor '60, nu se făcea distincție între **aspectul verbal** și **modul acțiunii verbale** (mai departe MAV) (vezi Pauliny - Ružička - Štolc, 1964). La baza aspectului verbal se considera a fi caracterul finit și non-finit al acțiunii verbale, modul de formare a viitorului fiind criteriu de probare a aspectului verbal¹. Astfel, verbele imperfective formează viitorul cu ajutorul formelor compuse (ex. *budem pracovať* - voi lucra), excepție făcând doar unele verbe de mișcare, caz în care viitorul se formează cu ajutorul prefixului *po-* (*pôjdem* - voi merge, *pobežíme* - voi alerga). Dimpotrivă, verbele perfective formează viitorul cu ajutorul formelor simple de prezent. Un alt criteriu al aspectului verbal se consideră a fi joncțiunea verbului cu alte verbe care exprimă diferite faze ale acțiunii. Și tot verbele imperfective sunt cele care au această posibilitate. MAV nu se amintește, în această gramatică, drept categorie independentă. Se menționează doar că verbele prefixate exprimă, în afara aspectului verbal, și "o acțiune determinată într-un anumit fel". Această determinare se referă la:

- a) direcția și locul acțiunii (*priniesť* - a aduce, *odniesť* - a duce),
- b) începutul și sfârșitul acțiunii (*roztočiť* - a porni, *dopísať* - a termina de scris),

LINGVISTICĂ

c) intensitatea acțiunii (*narobit' sa - a se epuiza muncind, usmial' sa - a zâmbi*). Mai mult, autorii Gramaticii slovacă susțin că verbele pot exprima o acțiune irepetabilă (semefectivă) sau iterativă (multiplicativă sau frecventativă) și că fiecare din ele poate fi perfectiv sau imperfectiv. În cele din urmă, iau în considerare existența unui grup de verbe iterative (*volávat' - a chema mereu, a telefona mereu, prosievat' - a se tot ruga*). De aici, se poate deduce faptul că autorii au remarcat anumite nuanțe semantice, mai ales în ceea ce privește verbele prefixate, nuanțe ce nu sunt deloc de neglijat.

1. 1. Alta este concepția autorilor Morfologiei limbii slovacă (1966). Aceștia disting între aspectul verbal, categorie lexico-gramaticală, și MAV, (în germană - Aktionsart), categorie strict lexicală. Aspectul verbal arată că acțiunea exprimată de verb se percepe ca fiind în plină desfășurare, adică în progres (în franceză se folosește termenul "cursif"), nelimitată (în franceză- "illimité"), deschisă (în franceză "non conclusif")- și atunci este vorba de **aspectul imperfectiv**- sau ca un fapt global perceput ca fiind unitar (în franceză "conclusif"), închis și atunci vorbim de **aspectul perfectiv**. Aspectul perfectiv nu se poate identifica cu durata minimală a acțiunii, deci, cu caracterul momentan al acțiunii (în franceză "momentanéité") (ex. *vrhnút' - a arunca, pichnút' - a înțepa, zachviet' sa - a-l trece un frison*) care, împreună cu caracterul rezultativ, final, incoativ, perfectiv, reprezintă diferite aspecte ale desfășurării evolutive a acțiunii ².

1. 2. Pe baza acestor exemple, se vede clar că, din punct de vedere gramatical și lexicografic, este necesar, atunci când se compar limbile romanice cu cele slave, să se delimiteze clar aceste trei noțiuni: a) **acțiune** (stări, procese, activități), b) **modul acțiunii** verbale (etapizarea), c) **aspectul verbal** (acțiune percepută ca fiind în desfășurare vs. acțiune percepută global ca fiind unitară).

2. Suntem de acord cu opinia conform căreia MAV reprezintă o arie mai extinsă decât aspectul verbal³. Ca și în slovacă, în limbile romanice, modificarea sensului verbului, condiționată de prefixare, influențează unele categorii morfologice cum ar fi: diateza și timpul. Având în vedere dualismul profund asimetric în planul conținutului și al expresiei în ceea ce privește aspectul verbal și modul acțiunii verbale (mai ales în limbile romanice), ne considerăm îndreptățiți să operăm, în gramatica contrastivă slavo-romanică de orientare semantică, cu noțiunea de **aspectualitate**, categorie functional-semantică (cf. vezi 3). Drept dovadă, în limbile romanice, categoria numită, de obicei, aspect verbal se fondează pe sinergia:

- a) timpurilor verbale,
- b) sufixelor,
- c) sensului lexical al verbului însuși,

- d) verbelor semiauxiliare,
e) adverbelor circumstanțiale⁴.

În confruntarea MAV din slovacă, realizate prin prefixare, cu echivalentele lor din franceză și română, pornim de la ideea că aceleași fragmente ale realității extralingvistice se decupează, în limbi diferite, în mod diferit. Luând în considerare faptul că, în limbile analitice, cuvântul a devenit, de-a lungul istoriei, mai dependent de întreg (context) decât în limbile sintetice, nu este suficient să analizăm valoarea aspectuală a verbelor prefixate slovace și a echivalentelor lor din limbile romanice în forme gramaticale luate izolat, ci numai în cadrul unui context minimal. De aceea, de cele mai multe ori, prezentăm verbele împreună cu agens-ul, paciens-ul și cu adverbele cărora le corespund simbolurile x, y, z.⁵ Mai trebuie să atragem atenția asupra faptului că aceste simboluri sunt purtătoare ale respectivelor funcții sintactice doar în cadrul expresiilor slovace. Din cele trei categorii functional-semantic (LOC, MOD, TIMP), am ales, ca obiect al analizei noastre, MAV ce țin de categoria LOC. Pentru verbele prefixate din această categorie, se vor folosi modele parasintetice de derivare. De problema parasintezei în limba franceză s-a ocupat, în anii '70, Bernard Pottier (1962). Aparatul noțional propus de el poate fi folosit și la descrierea categoriei lexico-gramaticale a modului acțiunii verbale.

3. Componentele relevante în această schemă sunt: **A** - verb, substanță verbală, - complement direct al verbului, **a** - verb substituit de sufixul verbal *-er* sau *-iser*, **B** - complement circumstanțial de loc sau complement indirect, **b** - complement circumstanțial de loc sau complement indirect transformat în morfem, **R** - prepoziție substituită de un prefix sau un prefix-temă. Aceste prescurtări sunt valabile pentru toate tipurile de parasinteză.

3. 1. Modurile acțiunii verbale din punctul de vedere al localizării. Majoritatea verbelor pot fi grupate în patru grupe distincte în funcție de categoriile sintactice ale prefixelor, la care am adăugat o a cincea grupă, tipul adverbial de parasinteză:

- a) verbe cu prefix-particulă: $A (\alpha=0) R + B \rightarrow R + B + A \rightarrow R (B) A$. Ex: *a decurge - découler = de (la montagne) couler*, unde: **R** = element de legătură/prepoziție "de", **B** = termen situant/complement circumstanțial "la montagne", **A** = termen situat/predicat "couler". Prepoziția *de-* este convertită în prefixul lexical *dé-*, complementul circumstanțial de loc „de la montagne” este modificat în morfem 0, verbul – rădăcină lexicală *couler* rămâne neschimbat.
- b) verbe cu prefix în parasinteză internă: $A + \alpha + R + B \rightarrow R + B + A + \alpha \rightarrow R (B) /A \rightarrow a, B \rightarrow b/\alpha$. Ex: *a denișa - dénicher = de (la niche) ôter \rightarrow -er*,

LINGVISTICĂ

la niche → *niche-/ + α = qch*. Similar: *ôter la plante du pot = dépoter*. Prepoziția *de* este convertită în prefixul lexical *dé-*, complementul circumstanțial de loc *du pot* este modificat în morfem-bază lexicală, complementul direct al verbului *la plante* este neexprimat, dar potențial prezent, verbul *ôter* este convertit în sufixul verbal *-er*.

c) verbe cu prefix-temă: $A + R + B \rightarrow R + B + A \rightarrow R (B \rightarrow \alpha), (A \rightarrow a)$. Ex: *a devansa – devancer = devant qn* → *α, marcher* → *-er*. Prepoziția *devant* este convertită în morfem-bază lexicală, complementul indirect *devant qn* este neexprimat, doar potențial prezent cu funcția de complement direct al verbului derivat *devancer*, verbul *aller* este convertit în morfemul verbal *-er*.

d) verbe cu prefix în parasinteză externă: $A + R + B + \alpha \rightarrow R + B + \alpha \rightarrow R (B \rightarrow b, A \rightarrow a)$ sau $R (\alpha \rightarrow b, A \rightarrow a)$. Ex: *a deratiza - dératiser = de (rat* → *rat-, ôter* → *-er)*. Prepoziția *de* este convertită în prefixul lexical *dé-*, complementul circumstanțial de loc *du pot* devine morfem 0, complementul direct *les rats* este convertit în morfem-bază lexicală, verbul *ôter* este convertit în sufixul verbal *-iser*.

e) Tipul adverbial de parasinteză: $A + R + B + \text{adverb} \leftrightarrow R (\text{adverb} \rightarrow b) + (A \rightarrow a + R + B)$

4. În acest articol, vom analiza, pas cu pas, posibilitățile de interpretare a sensului lexico-gramatical al verbelor prefixate slovace în cadrul categoriei funcțional-semantică a localizării pe baza structurii lor argumentative, adică a configurației argumentelor, și apoi vom cerceta izomorfia dintre lexemele slovace de bază și echivalentele lor din franceză și română la nivelul structurii de profunzime și al structurii superficiale.⁶

4.1. Modul intravert (mai departe MAV). - Modul intravert al acțiunii verbale exprimă orientarea acțiunii spre ceva. În slovacă, îl exprimă verbele de tipul: **vbehnút', vliezt', vlepít', vháčkovať'**. Pe lângă structurile analitice/discrete cu trei argumente (x,y,z), în limba slovacă există un număr mare de modele parasintetice (condensate) cu un actant amalgamat (complement circumstanțial y) $y^{z1/z2/z3}$. În franceză, acest MAV se caracterizează prin:

4.1.1. joncțiunea verbului și a gerunziului (Slovacă ↔ Franceză ↔ Română)
Vprfx ↔ Vop + Gerunziul +(Loc) ↔ Vop + prep + N/Adv

dobehnút' + x → (y=x) + z₃/(0)^z ↔ arriver/venir en courant ↔ a ajunge/a sosi în fugă

dohopkat' + (0)^z ↔ arriver/venir en sautillant ↔ a ajunge/a veni țopăind

naletiet' + x → (y=x) + y^{z3} ↔ se heurter [contre N]^{y^{z3}} en volant ↔ a se lovi [de ceva]^{y^{z3}} în zbor

prehrýzt' sa + x $\rightarrow (y=x)^{z2} + z_3 \leftrightarrow$ faire un trou [dans qch]^{y22} en rongean [pour pénétrer/arriver à N]^{z3} $\leftrightarrow$ a face o gaură prin roadere [pentru a pătrunde/ajunge la N]^{z3}, cf. 4.18. MAV pervert
 prevalit' + x₁ $\rightarrow (y=x_2)^{(z2)} + z_3 \leftrightarrow$ faire entrer qch^{y=x2} [dans N]^{z3} en roulant $\leftrightarrow$ a deplasa [în N]^{z3} prin rostogolire
 pribehnút' + x $\rightarrow (y=x) + (z_1) + (z_2) + z_3 \leftrightarrow$ arriver/venir en courant $\leftrightarrow$ a ajunge/a veni în fugă
 prihopkat' + x $\rightarrow (y=x) + (z_1) + (z_3) + z_3 \leftrightarrow$ arriver/venir en sautillant $\leftrightarrow$ a ajunge/a veni ȋopăind
 vbehnút' + x $\rightarrow (y=x) + (z_1) + (z_3) + z_3 \leftrightarrow$ entrer en courant dans [la maison]^{z3} $\leftrightarrow$ a intra în fugă în [casă]^{z3}
 vliezt' + x $\rightarrow (y=x) + (z_1) + (z_3) + z_3 \leftrightarrow$ entrer en rampant dans [un trou]^{z3} $\leftrightarrow$ a intra târâș într-o [gaură]^{z3}
 vniest' + y + z₃ $\leftrightarrow$ porter qch à l' intérieur de qc $\leftrightarrow$ a duce înăuntru a ceva
 vybehnút'² + [(z₁)] + z₃ $\leftrightarrow$ descendre [dans la rue]^{z3} en courant $\leftrightarrow$ a coborî [scările]^z în fugă, cf. 4.4. cf. 4.1. vybehnút'¹
 vyniest' + y + [(z₂, z₃)] $\leftrightarrow$ porter [un enfant]^y [dans N]^{z3} [en montant [l'escalier]^{z2} $\leftrightarrow$ a ține [un copil]^y [în N]^{z3} [urcând [scările]^{z2}

4.1.2. însuși sensul verbului

V prfx $\leftrightarrow$ Vop $\leftrightarrow$ Vop

docestovat' x $\rightarrow (y=x) + z_3 \leftrightarrow$ arriver à [Paris]^{z3} $\leftrightarrow$ a ajunge la [Paris]^{z3}
 doniest' + y + [(z₃)] $\leftrightarrow$ apporter [une nouvelle]^y $\leftrightarrow$ a aduce [o veste]^y, livrer [une marchandise]^y $\leftrightarrow$ a livra [marfa]^y
 odcestovat' + (z₁) + z₃ $\leftrightarrow$ partir pour [l'étranger]^{z3} $\leftrightarrow$ a pleca în [străinătate]^{z3}
 pod-opriet' si² + y + z₃ $\leftrightarrow$ appuyer [son front] contre [ses mains]^{z3} $\leftrightarrow$ a-și ține [fruntea] în [mâini]^{z3}
 predierat'/predrat' sa² + x_{hum} $\rightarrow (y=x) + [z_1, z_2] + z_3 \leftrightarrow$ se frayer un passage [de N]^{z1} [par des buissons]^{z2} [à/vers N]^{z3} $\leftrightarrow$ a-și croi drum [din N]^{z1} [prin tușuri]^{z2} [spre/către]^{z3}
 preliezt'² + x_{hum} $\rightarrow (y=x) + [z_1, z_2] + z_3 \leftrightarrow$ venir² [de N]^{z1} [à N]^{z3} en escaladant [un mur]^{z2} $\leftrightarrow$ a veni [din N]^{z1} [la N]^{z3} escaladând [un zid]^{z2}; passer [à travers les buissons]^{z2} pour [quitter l'endroit X]^{z1} et [entrer dans la maison de N]^{z3} $\leftrightarrow$ a trece [prin tușuri]^{z2} pentru [a părăsi locul X]^{z1} și [a intra în casa din N]^{z3}; arriver/aller [à/dans] en traversant [un pont]^{z2} $\leftrightarrow$ a sosi/a merge [la/în] traversând [un pod]^{z2}, cf. 4.4. preliezat'¹
 prejst'² + (0)^y + (z₁) + z₃ $\leftrightarrow$ passer [de l'autre côté]^{z3} $\leftrightarrow$ a trece [de partea cealaltă]^{z3}
 pribehnút' + [(z₃)] $\leftrightarrow$ accourir à [la gare]^z $\leftrightarrow$ a veni în fugă la [gară]^z

LINGVISTICĂ

rozbehnút' sa + $x \rightarrow (y=x)$ + $z_3 \leftrightarrow$ *se disperser dans [le monde]^{F3} ↔ a se dispersa în [lume]^{F3}*

rozšířít' sa + $x_{anim/concr} \rightarrow (y=x)$ + $[(z_1) + (z_2)]$ + $z_3 \leftrightarrow x_{anim/concr}$ *se propager de [un centre]^{F1} [par N] dans [la zone z]^{F3} ↔ $x_{anim/concr}$ a se propaga din [centru]^{F1} [prin N]^{F1} în [zona z]^{F3}*

vliezt'¹ + (z_1) + $[z_2]$ + $z_3 \leftrightarrow$ *pénétrer/s'introduire dans [la salle]^{F3} par [la fenêtre]^{F2} ↔ a pătrunde [...]^{F1} în [sală]^{F3} pe [fereastră]^{F2}; entrer [dans le bain]^{F3} ↔ a intra în [apă]^{F3}*

vyhodit'¹ + y + $z_3 \leftrightarrow$ *jeter/lancer [le ballon]^y en [l'air]^{F3} ↔ a arunca [mingea]^y în [sus]^{F3}, cf. vyhodit'² in 4.2.*

zaliezt' + $x_{anim} \rightarrow (y=x)$ + $(z_1) + (0)^{z2}$ + $z_3 \leftrightarrow (x_{Anim})$ *se glisser [derrièreN]^{F3} ↔ (x_{anim}) a se strecura [în spatele N]^{F3}*

zapadnúť + $x_{concr} + (0)^{z1} + (0)^{z2} + z_3 \leftrightarrow (x_{concr})$ *tomber [derrièreN]^{F3} ↔ x_{concr} + a cădea [în spatele]^{F3}*

zhrnúť + $y + (z_1) + (0)^{z2} + z_3 \leftrightarrow$ *mettre [le blé]^y [en tas]^{F3} ↔ a strânge [grâul]^y [grămadă]^{F3}.*

În ultimul caz, este vorba de un argument sincretic, pe care-l putem caracteriza drept complement constitutiv de localizare cu o componentă implicită z_3 . În raport cu acest argument implicit sau subînțeles apare complementul-formă « tas » (acesta nu are statutul unei entități "preexistente").

4. 2. Modul devert – Exprimă mișcarea sau direcția de la graniță sau din apropierea obiectului de referință, considerat punct de pornire, spre o anumită poziție. În acest context, nu este important dacă primul contact s-a realizat pe verticală sau orizontală. Trăsătura sa esențială constă în faptul că punctul de plecare, ca și cel de sosire, z_1, z_3 , pot figura în structura semantică a verbului ca o componentă implicită.

a) Vprfx ↔ Vop + prepN ↔ Vop + prepN

b) Vprfx ↔ Vop + AdvTMP + AdvLOC ↔ Vop + AdvTMP + AdvLOC

c) Vprfx ↔ verbe cu prefixe: re-, é-, dé- (des), em- ↔ re-, e-, de- (des-/dez-), îm-(cf. de exemplu, *odlepít' = a dezlipi*)

odbehnút' + $x_{hum} \rightarrow (y=x)^{z1 + (z3)} \leftrightarrow x_{hum}$ *quitter momentanément [son lieu de travail]^{F1} ↔ a abandona momentan [locul de muncă]^{F1}*

odbiehat' + $x_{hum} \rightarrow (y=x)^{z1 + (z3)} \leftrightarrow$ *quitter souvent [son lieu de travail] ↔ a abandona adesea [locul de muncă]^{F1}*

odcúvat'¹ + $x \rightarrow (y=x)$ + z_1 // *odcúvat'²: cúv-at'/-nut' [s autom] + $x \rightarrow (y=x)^{wy} \leftrightarrow x$*

- reculer*¹, *x faire marche arrière* // *x₁ faire reculer*² [*sa voiture*]^{y=x²} ↔ *x a da înapoi*¹, *x a trage înapoi* // *x₁ a-și trage în spate*² [*mașina*]^{y=x²}
- odbrúsit'* + *y* + [(*z₁*)] ↔ *enlever qc en dégrossissant* ↔ *a înlătura ceva prin șlefuire*
- odfúknuť* + *y* + [(*z₁*)] ↔ *enlever/chasser qc. en soufflant* ↔ *a înlătura ceva suflând*
- odíst'* + *x_{hum/concr}* → (*y=x*) + [(*z₁*, *z₂*)] + *z₃* ↔ *partir/ prendre le départ [pour N]*^{z₃} ↔ *a pleca/a porni [spre N]*^{z₃}
- odlepít'* + *y* + *z₁* ↔ *décoller [un timbre poste]^y d'une enveloppe*^{z₁} ↔ *a dezlipi [un timbru poștal]^y de pe un plic*^{z₁}
- odpratat'* + *y*^{z₁} ↔ *desservir [la table]^y*^{z₁} ↔ *a strânger [masa]*^y^{z₁}
- odtrhnút'* + *y* + [(*z₁*)] ↔ *arracher [les boutons]^y* ↔ *a smulge [nasturii]^y*
- uskočit'* + *x* → (*y=x*) + [(*z₁*)] + (*0*)^{z₂} + *z₃* ↔ *faire un écart/un bond [devant N]^{z₁} [en arrière]^{z₃}* ↔ *a face un salt [înaintea N]^{z₁} [înapoi]^{z₃}*
- vybehnút'*² + *x_{anim}* + *z₁* ↔ *a) sortir en courant de [une chambre]^{z₁}* ↔ *a ieși în fugă din [cameră]^{z₁}*, cf. 4.1.1. *vybehnút'*¹
- vybrat'* + *y* + [(*z₁*)] ↔ *enlever [les arrêtes]^y [d'un poisson]^{z₁}* ↔ *a scoate [oasele]^y dintr- [un pește]^{z₁}*, *sortir [des livres]^y de [une armoire]^{z₁}* ↔ *a scoate [carti]^y dintr- [un dulap]^{z₁}*
- vyhodit'*² + *y* + *z¹* + [(*z₂*), (*z₃*)] ↔ *jeter [un papier]^y [de sa chambre]^{z₁} par [la fenêtre]^{z₂} [dans N]^{z₃}* ↔ *a arunca [o hârtie]^y [din camera sa]^{z₁} pe [fereastră]^{z₂} [în N]*, cf. *vyhodit'*¹ 4.1.2.
- vytiahnuť/povyťahnuť* + *y* + [(*z₁*)] ↔ *remonter [la mèche] [d'une lampe]^{z₁}* ↔ *a ridica [fitilul] [unei lămpi]^{z₁}*; *tirer [les mains]^y des [poches]^{z₁}* ↔ *a-și scoate [mâinile]^y [din buzunar]^{z₁}*
- vytríast'*¹ + *y* + (*0*)² + [(*z₁*, *z₃*)] ↔ *secouer [des miettes]^y de [sa poche]^{z₁} [dans + N]^{z₃}* ↔ *a-și scutura [buzunarul]^{z₁} de [firimituri]^y [în + N]^{z₃}*
- zaklonit'* sa + *x_{hum}* → (*y=x*)⁽⁰⁾ *z₁* + [(*z₃*)] ↔ *se pencher*^{x → (y=x) + (0)} *z₁* [*en arrière*]^{z₃} / *ramener [la tête]^y en arrière* ↔ *a se înclina*^{x → (y=x) + (0)} *z₁* [*în spate*]^{z₃} / *a-și da [capul]^y pe spate*

4.2.1. MAV devert-convergent – În limbile comparate, acest MAV se exprimă, cel mai adesea, printr-un verb cu sens deplin, însoțit de unul sau două complemente circumstanțiale de loc (direcția, țelul sunt, de obicei, implicite). Spre distincție de MAV devert-invert, argumentul *z₃* nu reprezintă interiorul obiectului, ci orientarea către acesta.

Vprfx ↔ Vop + loc. prep./prepN ↔ Vop + loc.prep/prepN

LINGVISTICĂ

zbiehať sa + $x_{concr} + pl + z_{2/3} \leftrightarrow x_{concr}$ *converger en [un point]^{z2/z3} ↔ x_{concr} a converge*
într-[un punct]^{z2/z3}

4.2.2. MAV devert-intravert este o variantă a MAV intravert, unde se pune accentul pe punctul de plecare (z_1), dar și pe țelul (z_3) care ghidează mișcarea.

Se exprimă prin joncțiunea verbului de bază și a locuțiunii prepoziționale, resp., a prepoziției:

Vprfx ↔ Vop + loc. prep./prepN ↔ Vop + loc.prep./prepN

doputovať + $x_{anim} \rightarrow (y=x) + (0)^y + z_1 + (0)^{z2} + (z_3) \leftrightarrow arriver [de + N]^{z1}$ *au bout de [son voyage]^{z3} ↔ a ajunge [din + N]^{z1} la capătul [călătoriei]^y*
 dotlačiť + $y + (z_1) + (0)^{z2} + z_3 \leftrightarrow pousser [une table]^y$ *jusqu'à [la fenêtre]^{z3} ↔ a împinge [o masă]^y până la [fereastră]^{z3}*
 vytriasť² + $y^{z1} + (0)^{z2} + [z_3] \leftrightarrow vider [ses poches]^{yz1}$ *en les secouant/secouer [ses poches]^{yz1} ↔ a-și goli [buzunarele]^{yz1} scuturându-le/scuturându-și [buzunarele]^{yz1}, cf. 4.2. vytriasť¹*
 zniesť + $y + z_1 + [z_2] + z_3 \leftrightarrow descendre [un blessé]^y$ *de [cinquième étage]^{z1} au rez de chaussée]^{z3} ↔ a cobori [un ranit]^y de la [etajul V]^{z1} la [parter]^{z3}*
 zosadiť + $y + z_1 + (0)^{z2} + (z_3) \leftrightarrow descendre [un garçon] [d'un cheval]^{z1} ↔ a coborî [un băiat] [de pe cal]^{z1}
 zoskočiť + $x_{anim} \rightarrow (y=x) + (0)^{z2} + [z_1, z_3] \leftrightarrow sauter de [un train en marche]^{z1} [dans + N]^{z3} ↔ a sări dintr-[un tren în mișcare]^{z1} [în + N]^{z3}$$

4.3. MAV transvert. - MAV transvert exprimă orientarea acțiunii dintr-o parte a ceva în cealaltă parte. Acest MAV, caracterizat, în slovacă, de prefixul **pre-**, se exprimă, în franceză, prin: a) verbe prefixate cu prefixele **trans-**, **re-**, **dé** ; b) o construcție cu un Vop (se frayer, faire), c) un verb cu sens deplin (care exprimă o mișcare, o acțiune) având sema "contact dinamic cu interiorul spațiului". Din punct de vedere sintactic, este vorba de verbe tranzitive sau intransitive. În perceperea globală a obiectului, argumentul y apare sincretic sub forma lui y^{z2} sau $y^{+(z1)+(z3)}$ (argument amalgamat):

podísť + $x \rightarrow (y=x) + y^{z2} + (0)^{z1} + (0)^{z3} \leftrightarrow passer sous [le pont]^{z2} \leftrightarrow a trece pe sub [pod]$
 podletieť + $x_{hum/concr} \rightarrow (y=x) + y^{z2} + (0)^{z1} + (0)^{z3} \leftrightarrow passer sous [le pont]^{z2}$ *en volant ↔ a trece cu avionul pe sub [pod]^{z2}*
 prebehnúť¹ + $x_{hum} \rightarrow (y=x) + y^{z2} + (z_1, z_3) \leftrightarrow passer/traverser [une place]^{yz2}$ *en courant ↔ a trece/a traversa [o piață]^{yz2} în fugă, cf. 4.17*
 predierať¹/predrať sa¹ + $x + (0)^{z1} + y^{z2} + z_3 \leftrightarrow fendre [la foule]^{yz2} \leftrightarrow a-și face$

drum prin [mulțime]^{y^{z2}}; cf. 4.1.2. *predierat' sa²*
 $\text{prejst}^1 + (z_1) + y^{z2} + (z_3) \leftrightarrow \text{traverser} [\text{un pont}]^{yz2} \leftrightarrow a \text{ traversa} [\text{un pod}]^{yz2}$
 $\text{preletiet}^{1,2} + x_{\text{hum/concr}} \rightarrow (y=x) + [z_1, z_2, z_3]^1 // \text{preletiet}^2 [\text{mesto/zemeguľu}] : x_{\text{hum/concr}} + y^{z2} + (z_1) + (z_3) \leftrightarrow \text{voler}^1 d' [N] \grave{a} [N]^{[z1, z2, z3]} \leftrightarrow a \text{ trece în zbor}^1 \text{ din } [N] \text{ în } [N]^{[z1, z2, z3]} // \text{survoler}^2 [\text{une ville}]^{yz2 + (z1 + z3)} \leftrightarrow a \text{ survola}^2 [\text{un oraș}]^{yz2 + (z1 + z3)}$
 $\text{preliez} -t' -at^1 + x + (0)^{z1} + y^{z2} + (z_1) + (z_3) \leftrightarrow \text{escalader} [\text{un mur}]^{yz2} // \text{traverser} [\text{un pont}]^{yz2} \leftrightarrow a \text{ escalada} [\text{un zid}]^{yz2} // a \text{ traversa} [\text{un pod}]^{yz2}$, cf. 4.1.2. *preliezat²*
 $\text{preliat}^{1,2} + x + y + [z_1 + z_3]^1 // \text{preliat}^2: \text{stočit' sud vína} + x + y^{z1 + (z3)2} \leftrightarrow \text{transvaser}^1 [\text{un liquide}]^y [\text{dans une bouteille}]^{z3} \leftrightarrow a \text{ turna}^1 [\text{un lichid}]^y [\text{într-o sticlă}]^{z3} // \text{tirer}^2 [\text{un tonneau}]^{yz1 + (z3)} \leftrightarrow a \text{ trage}^2 [\text{butoi}]^{yz1 + (z3)}$
 $\text{preložit}^1 + y + [z_1, z_3] \leftrightarrow \text{transborder} [\text{des marchandises}]^{y + [z1, z3]} \leftrightarrow a \text{ transborda} [\text{marfuri}]^{y + [z1, z3]}$. În limba slovacă, acest verb poate fi folosit și împreună cu un obiect locativ global, de pildă: *preložit² nákladne auto* ($x + y^{z1 + (z3)} \leftrightarrow a \text{ muta un tir}$ ($x + y^{z1 + (z3)}$). Aceeași structură o au și sinonimele: *déplacer [un objet] ↔ a deplasa [un obiect]; reporter [un arrêt d'autobus] ↔ a muta [o stație de autobuz]*
 $\text{preplávat}^{1,2} + x_{\text{hum/concr}} \rightarrow (y=x) + [z_1, z_2, z_3]^1 // \text{preplávat}^2 [\text{rieku}] + x + y^{z2 + (z1) + (z3)} \leftrightarrow \text{arriver}^1 \grave{a} \text{ la nage} [\text{de } N]^{z1} [\text{par } N]^{z2} [\grave{a}/\text{dans } N]^{z3} \leftrightarrow a \text{ ajunge}^1 \text{ în } [\text{din } N]^{z1} [\text{prin } N]^{z2} [\text{la/în } N]^{z3} \leftrightarrow \text{traverser}^2 [\text{une rivière}]^{yz2} \grave{a} \text{ la nage} \leftrightarrow a \text{ traversa}^2 [\text{un râu}]^{yz2} \text{ în } \text{înot}$
 $\text{preskočit}^{1,2} x_{\text{hum/concr}} \rightarrow (y=x)^{z2} + [z_1, z_2, z_3]^1 // [z_1, z_2, z_3]^2 \leftrightarrow x_{\text{hum}} \text{ sauter}^1 \text{ de } [\text{la } \text{barque}]^{z1} \text{ sur } [\text{la rive}]^{z3} \leftrightarrow x_{\text{hum}} a \text{ sări}^1 \text{ din } [\text{barcă}]^{z1} \text{ pe } [\text{țărm}]^{z3} // x_{\text{hum}} \text{ sursauter}^1 [\text{un mur}]^{yz2} \leftrightarrow a \text{ escalada}^1 [\text{un zid}]^{yz2}$
 $\text{previest}^1 + x_1 \rightarrow (y=x_2) + [z_1, z_2, z_3]/z_2 + (z_1, z_3) + \leftrightarrow \text{faire passer} [\text{la frontière}]^{z2} [\grave{a} N]^{y=x2} \leftrightarrow a \text{ ajuta } [\text{pe cineva}]^{y=x2} \text{ să treacă } [\text{granița}]^{z2}$

Același cuvânt cu o structură sintactică asemănătoare poate dobândi un sens idiomatic în cadrul MAV modal: *previest' + y ↔ faire passer [un solide]^y [à l'état liquide]^{z3} ↔ a face ă treacă [un obiect aflat în stare solidă]^y [în stare lichidă]^{z3}*

4.3.1. O variantă specială o constituie MAV devert-transvert sau intravert transvert MAV, unde localizarea de bază sau localizarea-țintă z_1 și z_3 este explicit exprimată, iar argumentul z_2 sau aspectul său sincronic y^{z2} reprezintă componenta implicită. În timp ce, la nivelul structurii de suprafață, se verifică și de această dată caracterul analitic al limbilor romanice (se folosește un verb cu sens deplin împreună cu un gerunziu sau cu o propoziție secundară, se folosesc operatori împreună cu un

LINGVISTICĂ

adverb sau cu un substantiv), structurii de adâncime îi corespunde configurația asimetrică a argumentelor: $x \rightarrow (x=y) + z_1 + z_3 + (z_2) = x \rightarrow (x=y) + y^{z2} + z_3 + (z_3)$:

prebehnút² ↔ arriver/pénétrer[dans N]^{z3} en courant ↔ a ajunge/a pătrunde[în N]^{z3} în fugă, cf. 4.3.

preletiet'²: preletiet' do Európy ↔ x est rentré [en Europe]^{z3} après avoir survolé [l'Océan atlantique]^{y^{z2}} ↔ x a venit [în Europa]^{z3} după ce a survolat [Oceanul Atlantic]^{y^{z2}}; [venir chez N]^{z3} en survolant [une ville]^(z2)/après avoir pris un vol de N pour N ↔ [a veni la N]^{z3} survolând [un oraș]^(z2)/ după ce luase un avion din N spre N

preliezt² ↔ passer [par les buissons]^{y^{z2}} pour [quitter l'endroit X]^{z1} et [entrer dans la maison de N]^{z3} ↔ a trece [prin tufişuri]^{y^{z2}} pentru [a părăsi locul X]^{z1} şi [a intra în casa lui N]^{z3}

prevalit' sa² ↔ x_{concr} passer par-dessus [la digue]^{z2} [pour ravager ensuite la ville]^{z3} ↔ x_{concr} a trece pe deasupra [digului]^{z2} [pentru a distruge, apoi, oraşul]^{z3}
vybehnút³ ↔ passer [la porte]^{y^{z2}} en courant ↔ a trage [uşa]^{y^{z2}} în fugă, cf. 4.1.
vybehnút², 4.4. vybehnút³

Un atu al verbului prefixat slovac îl reprezintă capacitatea de a exprima direcția fără ca argumentul z₂ sau y^{z2} să fie redate explicit. Verbele cu indexul 3 (preletiet', prevalit' sa) sunt omonime cu un complement de loc cu dublă valență.

Prevalit' sa² a apărut prin schimbarea verbului intransitiv într-un verb indirect tranzitiv: face parte din subgrupa sinonimă de verbe ce exprimă schimbarea situației actuale (ravager, toucher, it. colpire).

4. 4. MAV extravert. - MAV extravert exprimă orientarea acțiunii în afară. Din această grupă fac parte verbele cu prefixul **vy-**: **vybehnút'**, **vybrat'**, **vyfúkat'**, **vyhrabat'** s.a. În franceză, MAV extravert se exprimă prin:

4.4.1. morfema prefixală: **de-**, **re-**, **ex-**, **en-** (și prin forma reflexivă **se**) sau prin verbul de bază conținând sema îndepărtării:

vybehnút¹ + z₁ + [(z₂, z₃)] ↔ sortir en courant de [une chambre]^{z1} ↔ a ieși în fugă dintr-o [cameră]^{z1}, cf. 4.1.1., 4.3.1.

vybrat^{1,2} + y + z₁ + (z₂, z₃) // y^{z1} ↔ sortir¹ [un livre]^y [de N]^{z1}, a scoate¹ [o carte]^y [din N]^{z1}/ dé-[niche]^{z1}-er¹ [les oeufs]^y ↔ a scoate¹ [ouăle]^y [din coteț]^{z1}
// faire la levée² [d'une boîte aux lettres] ↔ a efectua ridicarea² [corespondenței]

vyhodiť^{1,2} + y + z₁ + [(z₂, z₃)] // y^{z3} ↔ jeter¹ [un objet]^y [de N]^{z1} [dans N]^{z3} // mettre [un locataire à la porte]^{y^{z3}} ↔ a arunca¹ [un obiect]^y [din N]^{z1} [în

$N]^{z3} // a da [un locatar pe uşă afară]^{yz3}$
 $vykladat^{1,2} + y + z_1 + [(z_2, z_3)]^1 // y^{z1} \leftrightarrow décharger^1 [des marchandises]^y [d'un camion]^{z1} // décharger^2 [un camion]^{y/z1} \leftrightarrow a descărca^1 [marfa]^y [dintr-un camion]^{z1} // a descărca^2 [un camion]^{y/z1}$
 $vyletiet' x \rightarrow (y=x)^{z1} + z_1 + [(z_2, z_3)] \leftrightarrow s'envoler [de N]^{z1} [pour N]^{z3} \leftrightarrow a-şi lua zborul [din N]^{z1} [spre N]^{z3}$
 $vyniest' + y + z_1 [(z_2, z_3)] \leftrightarrow porter [le malade]^y [dehors de N]^{z1} \leftrightarrow a duce [bolnavul]^y [afară din N]^{z1}$
 $vyskočit^1 + x \rightarrow (y=x) + z_1 + [(z_2, z_3)] \leftrightarrow x sauter [de N]^{z1} [dehors]^{z3} \leftrightarrow x a sări [din N]^{z1} [afară]^{z3}$
 $vystúpit^1 + x \rightarrow (y=x) + z_1 + [(z_2, z_3)] \leftrightarrow sortir [de N]^{z1} pour entrer [à travers N]^{z2} [dans N]^{z3} \leftrightarrow a ieşi [din N]^{z1} pentru a intra [prin N]^{z2} [în N]^{z3}, cf. vystúpit^2 în 4.5.1.$
 $vyviest^1 + x_1 \rightarrow (y=x_2) + z_1 + [(z_2)] + (z_3) \leftrightarrow faire sortir/conduire [un passager]^y [dehors]^{z3} \leftrightarrow a duce/a conduce [un pasager]^y [afară]^{z3}, cf. 4.5.2.$
 $vyviest^2$

4.5. MAV sursovert. - Acestui MAV îi aparţin verbele cu prepoziţia **vy-**, care exprimă orientarea acţiunii de jos în sus: **vytiahnuť**, **vyhodit'**, **vystúpit'**, **vyliet'** ş.a. În franceză, caracteristica semantică se exprimă prin:

4.5.1. construcţie verbal-nominală sau verbal-adverbială (Vop + N/ Vop+Adv):

$nadhodit' + y + (z_3) \leftrightarrow jeter (légèrement) [un ballon]^y [en l'air]^{z3} \leftrightarrow a arunca (uşor) [o minge]^y [în sus]^{z3}$
 $vyskočit^2 + x \rightarrow (y=x) + (z_1) + (0)^{z2} + [z_3] \leftrightarrow [Le mercure de thermomètre]^{x \rightarrow (y=x)} faire un bond \leftrightarrow [coloana de mercur a termometrului]^{x \rightarrow (y=x)} a creşte, cf. vyskočit^1 în 4.4.1. Este vorba de un verb absolut în opoziţie cu sensul relaţional, pe care îl însoţeşte argumentul z_3 : *sauter sur un mur* $\leftrightarrow$ *a sări peste un zid*$

$vystúpit^2 + x \rightarrow (y=x)^{z3} + [(z_1, z_2)] + z_3 \leftrightarrow monter sur [une montagne]^{z3}, faire l'ascension [d' une montagne] \leftrightarrow a urca [pe un munte]^{z3}, cf. vystúpit^1 în 4.4.1.$

4.5.2. rectiune factitivă:

$vyviest^2 + x_1 \rightarrow (y=x_2) + [(z_1) + (z_2)] + z_3 \leftrightarrow faire monter [les touristes]^y [à un belvédère]^{z3} \leftrightarrow a duce [turiştii]^y [la o belvedere]^{z3}, cf. 4.4.1. vyviest^1$

4.6. MAV infravert. - Acest MAV redă direcţionarea acţiunii de sus în jos, în slovacă, se exprimă prin verbe ca: **zniesť**, **zletiet'**, **zostúpit'**, **zosunúť**. Având în

LINGVISTICĂ

vedere că este vorba, în cea mai mare parte, de evenimente cauzative, vom postula, în structura lor profundă, un argument disociat y , conform relației $x_1 + (y = x_2)$. În limba franceză, acest MAV este caracterizat, în cea mai mare măsură, de însuși sensul verbului:

4.6.1. verbe prefixate cu prefixele: r-, a-, dé-, é-: *écrouler, rabattre, décrocher, abaisser, renverser*:

zosunút' $sa^1 + x \rightarrow (y=x) + [z_1, z_2] + z_3$ // zosunút' sa^2 (o mure): $x \rightarrow (y=x)^{z1} + (z_2 + z_3)$
 $\leftrightarrow$ se glisser¹ [*de N*]^{z1} + [*par N*]^{z2} + [*à/dans N*]^{z3} // s'écrouler² $\leftrightarrow$ a se strecura¹
 [*din N*]^{z1} + [*prin N*]^{z2} + [*la/în N*]^{z3} // a se prăbuși²
 stiahnut¹ + $x_1 \rightarrow (y = x_2) + (z_1) + (0)^{z2} + z_3 \leftrightarrow$ rabattre [*sa casquette*]^y [*sur les oreilles*]^{z3}
 $\leftrightarrow$ a-și trage [*casca*]^y [*pe urechi*]^{z3}
 zvesit' + $x_1 \rightarrow (y = x_2) + z_1 + (0)^{z2} + (z_3) \leftrightarrow$ décrocher [*un tableau*]^y [*de N*]^{z1} $\leftrightarrow$ a lua
 [*un tablou*]^y [*de pe N*]^{z1}
 spustit¹ + $x_1 \rightarrow (y = x_2) + [(z_1, z_2)] + z_3$ // spustit² [okno]: $x_1 + (y = x_2) + (z_1) + (z_3) +$
 $[z_2] \leftrightarrow$ faire descendre¹ [*un fardeau*]^y [*de N*]^{z1} + [*à travers N*]^{z2} + [*à/dans N*]^{z3}
 // abaisser² [*une vitre*]^y [*dans le train*]^{z2} $\leftrightarrow$ a coborî¹ [*o greutate*]^y [*din*
N]^{z1} + [*prin N*]^{z2} + [*la/în N*]^{z3} // a demonta² [*fereastră*]^y [*din tren*]^{z2}
 zrazit' + $x_1 \rightarrow (y = x_2) + [z_1] + (0)^{z2} + z_3 \leftrightarrow$ faire tomber [*une cruche*]^y + [*de N*]^{z1} + [*à*
N/en bas]^{z3} $\leftrightarrow$ a doborî [*un ulcior*]^y + [*din*]^{z1} + [*în*]^{z3}

4.6.2. construcția Vop + adverbe alebo Vop + N (exprimă sensul, direcția):

zniesit' + $x_1 \rightarrow (y=x_2) + [(z_1, z_2)] + z_3 \leftrightarrow$ descendre [*un malade*]^y [*de N*]^{z1} [*au*
rez-de-chaussée]^{z3} / en bas $\leftrightarrow$ a duce [*un bolnav*]^y [*din N*]^{z1} [*la parter*]^{z3} / jos
 stiahnut² + $x_1 + (y=x_2) + (0)^{z2} + [(z_1, z_3)] + z_3 \leftrightarrow$ tirer [*le rideau*]^y vers le bas $\leftrightarrow$ a
 trage [*perdeaua*]^y în jos

4.7. MAV supravert. - MAV supravert exprimă orientarea acțiunii spre ceva, respectiv, localizarea acțiunii peste ceva. În slovacă, acesta este caracterizat de prefixul **na-**. Din această grupă fac parte verbele cu sensul lexical "a transpune pe": **nakreslit', nam cvaľovat', napísat', nadpísat'**. Deoarece sensul de "orientare a acțiunii spre ceva" este inclus în sensul lexical al bazei de derivare a verbelor **kreslit', maľovat', písat'**, prefixul **na-** are, în acest caz, doar funcția de perfectivare. În franceză, modalitățile de exprimare a MAV supravert sunt:

a) verbe cu prefixele: **en-, é-, super-, em-**,

b) sau construcția Vop + N.

Se deosebește de MAV supervert prin legătura dintre denotații ce corespund

argumentelor **y** și **z**:

- nadpísat' + y^{z3} ↔ écrire [un titre]^y [en tête d'une feuille de papier]^{z3} ↔ a scrie [un titlu]^y [în susul unei pagini]^{z3}
- nadstavit' + y^{z3} ↔ ajouter [un étage]^y à [un bâtiment]^{z3} ↔ a adăuga [un etaj]^y [unei clădiri]^{z3}
- nakladat'¹ + $y + z_3$ // nakladat'/naložit'² + y^{z3} ↔ charger¹ qch^y [sur N]^{z3} // charger² un camion^y de marchandises^{wy} ↔ a încărca¹ ceva^y [peste N]^{z3} // a încărca² un camion^y cu mărfuri^{wy}; superposer² [les lits]^y ↔ a suprapune² [paturile]
- nalepit' + $y + z_3$ ↔ coller qch [sur une feuille]^{z3} ↔ a lipi ceva [pe o foaie]^{z3}
- naniest' + $y + z_3$ ↔ appliquer [une crème]^y sur [le visage]^{z3} ↔ a aplica [o cremă]^y pe [față]^{z3}
- napichnúť + $y + z_3$ ↔ embrocher/enferrer [un morceau de viande]^y + 0^{z3} ↔ a străpunge [o bucată de carne]^y + 0^{z3}
- nasunút'/nasúvat' + $y + z_3$ ↔ mettre [une courroie]^y sur [une poulie]^{z3} ↔ a pune [o curea]^y pe [o roată cu scripeți]^{z3}

4.8. MAV supervert. - Acest MAV exprimă orientarea acțiunii peste ceva, localizarea unui lucru peste un altul. Se redă prin prefixul verbal **nad-**. Acest sens se traduce în limba franceză prin verbe cu prefixele **sou-**, **sur-** atunci când este vorba de argumentul implicit **z**:

- nadvihnút' + $y + (0)^{z1, z3} + z_2$ ↔ soulever [un couvercle]^y ↔ a ridica [un capac]^y
- nadhodit' + $y + (0)^{z1, z3} + z_2$ ↔ soulever [un chariot]^y ↔ a ridica [un car]
- În același timp, există și construcții analitice discrete formate din verbe de bază cu sens deplin: **dvíhat'** + $y + [z_1, z_2 + z_3]$ ↔ lever un fardeau]^y sur le toit]^{z3} ↔ a ridica o greutate]^y pe acoperiș]^{z3}

4.9. MAV subvert. - MAV subvert exprimă orientarea acțiunii pe sub ceva. În slovacă, este redat prin verbe cu prefixul **pod-**. În franceză și în română, acest MAV este caracterizat prin: **verb + locuțiune adverbială** sau construcția **Vop + prepN**:

- podhlodat' + y^{z2} ↔ ronger [les racines]^y (par en bas)^{z1} ↔ a roade [rădăcinile] (de jos în sus)^{z2}
- podhlodat' sa + $x(y) + z_2 + z_3$ ↔ x pénétrer sous N^{z3} en rongeant les parois^y par en bas^{z2} ↔ x a pătrunde pe sub N^{z3} rozând peretele^y pe dedesubt^{z2}
- podchytit' + y^{z2} ↔ saisir [un objet]^y par en bas^{z2} ↔ a prinde [un obiect]^y pe dedesubt]^{z2}
- podop-ierat'/-riet'² + $y + (0)^z + w^x$ ↔ contre-butier/étayer [un mur]^y au moyen d'un

LINGVISTICĂ

pilier^w ↔ *a sprijini [un perete] cu ajutorul unui stâlp*^w; *soutenir [une femme prête à évanouir] ↔ a susține [o femeie pe punctul de a leșina]*, cf. *podopriet*¹ 4.1.2.

*vliezt*² + *x* → (*y=x*) + (0)^{z1} + *z2* + *z3* ↔ *x* + *se glisser sous [une pierre]*^{z3} ↔ *x* + *a se strecura pe sub [o piatră]*^{z3}, cf. *vliezt*¹ 4.1.2.

4.10. MAV advert. - MAV advert exprimă orientarea acțiunii înspre ceva. În slovacă, acesta este caracterizat de prefixul **pri-**. Limba franceză are următoarele mijloace de exprimare a acestui MAV: un verb operațional cu sema apropierii (verbul cu sens deplin fiind cel care conține sema apropierii) sau un verb de bază conținând prefixul *r-*. Limba slovacă acceptă și construcția cu un complement circumstanțial de loc sincretic *y*^{z3} și unul facultativ de loc-instrument [*w*]:

*pristrčiť*¹ + *x*₁(*y*=(*x*₂)) + *z*₃ ↔ *pousser [une table]^y vers [la porte]^{z3} / rapprocher [une table]^y de [la fenêtre]^{z3} ↔ a împinge [o masă]^y spre [ușă]^{z3} / a apropia [o masă]^y de [fereastră]^{z3}*

*prisúvať*¹ + *x*₁(*y*=(*x*₂)) + *z*₃ ↔ *pousser [une table]^y vers [la porte]^{z3} ↔ a împinge [o masă]^y spre [ușă]^{z3}*

*prihrnúť*¹ + *x*₁(*y*=(*x*₂)) + *z*₃ + [(*z*₁, *z*₂)] // *prihrnúť*² + *x* + *y*^{z3} + [*w*^y]: *prihrnúť*¹ strom [zemouw^y ramener [la terre]^y [de *N*]^{z1} [vers un arbre]^{z3} ↔ a aduna [pământul]^y [din *N*]^{z1} [spre un copac]^{z3}

*prikloniť*¹ + *x*₁ → (*y*=(*x*₂)) + (0)^{z1, z2} + *z*₃ ↔ *pencher/incliner [une échelle]^y vers/ contre [le mur]^{z3} ↔ a apleca/a înclina [o scară]^y spre [zid]^{z3}*

*priniesť*¹ + *y* + [(*z*₁, *z*₂)] + *z*₃ ↔ *x*_{hum} rapporter [*N*_{concr}]^y + [à *N*]^{z3} [de *N*]^{z1} [par/en passant par *N*]^{z2} ↔ *x*_{hum} a aduce [*N*_{concr}]^y + [la *N*]^{z3} [din *N*]^{z1} [prin/trecând prin *N*]^{z2}

4.10.1. Variantele MAV advert sunt: a) MAV **advert-cumulativ**, b) MAV **devert-advert** sau **advert-devert**, având în structura sa o descriere perifrastică:

V prfx ↔ **V operativ** + **loc.prep.**^{ADV} + [**compl.**] ↔ [**loc.prep.**]^{ADV} + [**compl.**]:

*doplávať*¹ + *x*_{hum/anim} → (*y=x*) + (*z*₁, *z*₂) + *z*₃ ↔ *atteindre [qch]^{z3} à la nage* ↔ *a ajunge [undeva]^{z3} înot*

*odcváľať*¹ + *x*_{hum/anim} → (*y=x*) + [*z*₁, *z*₂] + *z*₃ ↔ *x*_{hum/anim} partir au galop de [la ville]^{z1} [dans + *N*]^{z3} ↔ *x*_{hum/anim} a pleca în galop din [oraș]^{z1} [în *N*]^{z3}

*odplávať*¹ + *x*(*y=x*)_{hum/}(*x*₁)(*y=x*₂)_{concr} + [*z*₁, *z*₂] + *z*₃ ↔ *x*_{hum/concr} → (*y=x/y*) *s'éloigner à la nage loin de [la rive]^{z1} [pour + *N*]^{z3} ↔ a se îndepărta înot de [țărm]^{z1} [pentru + *N*]^{z3}*

*pricváľať*¹ + *x*_{hum/anim} → (*y=x*) + [*z*₁, *z*₂] + *z*₃ ↔ *x*_{hum/anim} arriver au trot [de *N*]^{z1} [à *N*]^{z3} ↔ *x*_{hum/anim} a sosi la trap [din *N*]^{z1} [la *N*]^{z3}

priplávať + $x(y=x)_{\text{hum}}/(x_1)(y=x_2)_{\text{concr}} + [z_1, z_2] + z_3 \leftrightarrow x_{\text{hum/concr}} \text{ arriver/venir à la nage } [de N]^{z_1} [jusqu'à l'île]^{z_3} \leftrightarrow x_{\text{hum/concr anim}} \text{ a ajunge/a veni înnot } [din N]^{z_1} [până la insulă]^{z_3}$

4.11. MAV versovert. - MAV versovert, caracterizat, în slovacă, de prefixul **do-**, exprimă orientarea acțiunii întru atingerea scopului. Este vorba de modificarea MAV intravert cu sema caracteristică "neatingerea interiorului obiectului". Din punctul de vedere al tipologiei generale a predicatelor, le considerăm a fi "activități comportamentale" (predicate ale conduitei în societate cf. Sokolová-Nižníková 1998, p.15-18:

dovážať (tovar do obchodov) + $y^{z_3 + pl} \leftrightarrow \text{fournir des magasins }^{yz_3} \leftrightarrow \text{a aproviziona magazine }^{yz_3}$

4.12. MAV postvert. - MAV postvert exprimă orientarea acțiunii după ceva. În slovacă, acesta este caracterizat de prefixul **za-**. În franceză, se exprimă printr-o locuțiune verbală **V + prepN** sau prin **Vop+ prepN + gérondif**:

zabehnúť¹ $\leftrightarrow x \rightarrow (y=x) + (0)^{z_1, z_2} + z_3 \leftrightarrow x \text{ se cacher derrière une maison en courant} \leftrightarrow x \text{ a se ascunde în spatele unei case }^{z_3} \text{ în fugă, cf. 4.13.}$

4.13. MAV retrovert. - Acest MAV care exprimă orientarea acțiunii "într-acolo

și-napoi" nu este caracteristic pentru limba slovacă. În franceză, aspectul perfectiv al acestui tip verbal are următoarele caracteristici: "irepetabilitate" și "rezultat al acțiunii". Totuși, în unele cazuri, putem găsi urme ale acestui MAV:

skočiť' si/zabehnúť' [si] (niekam, po niečo) + $x + y^{z_3} + (z_1) + (0)^{z_2} \leftrightarrow \text{faire un saut } [pour aller chercher qch]^{yz_3} \leftrightarrow \text{a da o fugă } [pentru a căuta ceva]^{yz_3}$.

În slovacă, se realizează ca o construcție completivă și un argument complex y^w : skočiť' si nakúpiť' $\leftrightarrow \text{a da o fugă pentru a cumpăra ceva.}$

4.14. MAV poliversovert. - MAV poliversovert exprimă orientarea convergentă a acțiunii. În slovacă, îl caracterizează prefixul **s-/z-**. În franceză, se exprimă prin:

4.14.1 verbe prefixate cu prefixele: **re-(ré-, r)**, **a-**, **en-**, **em-**, **entre-** și un complement la plural:

zobierat' + $x_1(y=(x_2)) + y^{pl} + (z_3) \leftrightarrow \text{ramasser } [des cahiers]^y \leftrightarrow \text{a aduna } [caiete]^y$

združít' + $x_1(y=(x_2)) + y^{pl} + (z_3) \leftrightarrow \text{regrouper des amis}^y \text{ autour de lui} \leftrightarrow \text{a aduna prieteni}^y \text{ în jurul său}$

4.14.2. joncțiunea verbului cu un **adverb de mod**:

LINGVISTICĂ

zošit' + $x_1(y=(x_2)) + y^{pl} + (0)^{z3} \leftrightarrow$ *coudre qch ensemble* $\leftrightarrow$ *a coase ceva unul de celălalt*

zliat' + $x_1(y=(x_2)) + y^{pl} + (0)^{z3} \leftrightarrow$ *verser ensemble [des restes de vin]^y* $\leftrightarrow$ *a vărsa la un loc [resturile de vin]^y*

4.15. MAV polidevert. - MAV polidevert exprimă orientarea divergentă a acțiunii. În slovacă, îl caracterizează prefixul **roz-**. În franceză, acest MAV este caracterizat de prefixul **é-**. Argumentul z_3 este implicit: **rozšírit'** + $x_1(y=(x_2)) + (z_1 + z_3) \leftrightarrow$ *élargir [un trou]^y* + $\leftrightarrow$ *a lărgi [o gaură]^y*.

4.16. MAV circumvert. - MAV circumvert exprimă orientarea acțiunii în jurul a ceva. În slovacă, îl caracterizează prefixele **o-**, **ob-**. În franceză, se caracterizează, la fel ca în cazul MAV supravert (cf.4.7.), prin prefixul **en-**. Suportul contactului dinamic (okolo = autour de = în jurul) îl constituie morfema lexicală a verbului. Din punct de vedere tipologic, este vorba de un predicator de coincidență a complementelor, de exemplu:

obíst' + $x + y^{z2} \leftrightarrow$ *contourner [un obstacle]^{yz2}* $\leftrightarrow$ *a ocoli [un obstacol]^{yz2}*

obstavit' + $x + y^{z2} + (w^y) \leftrightarrow$ *entourer [une maison]^y [d'un mur]^{wx}* $\leftrightarrow$ *a înconjura[o casă]^y [cu un zid]^{wx}*

obšit' + $y^{z2} + (0)^{wx} \leftrightarrow$ *border/ourler [les manches]^{yz2}* $\leftrightarrow$ *a tivii [mâneșile]^{yz2}*

obtočít'/omotať + $x + y^{z2} + (0)^{wx} \leftrightarrow$ *enbobiner [un fil d'acier]^y + (z₂)* $\leftrightarrow$ *a bobina [un fir de oțel]^y + (z₂)*

4.17. MAV pretevert. - MAV pretevert exprimă orientarea acțiunii în afara a ceva. În slovacă, nu este foarte frecvent și se exprimă prin prefixul **pre-**. În franceză, se caracterizează prin **joncțiunea verbului cu un adverb și un gerunziu**:

prebehnút² + $x \rightarrow (y=x) + y^{z2} + (0)^{z1,z3} \leftrightarrow$ *x + passer [à côté de N]^{yz2} en courant*
 $\leftrightarrow$ *x + a trece în fugă [alături de N]*

preletiet³ + $x(y=x)_{hum}/(x_1)(y=x_2)_{concr} + z_2 + (0)^{z1,z3} \leftrightarrow$ *x + passer [à côté de N]^{yz2} en courant* $\leftrightarrow$ *x + a trece [alături de N]^{yz2} în fugă*, cf. 4.1.2., 4.3.

4.18. MAV pervert. - MAV pervert exprimă orientarea acțiunii prin ceva. În slovacă, se exprimă cu prefixul **pre-**. În franceză, îl reprezintă: verbe prefixate cu prefixele: **trans-**, **dé-**, **en-**. Se deosebește de MAV transvert prin faptul că argumentul z_2 este irelevant (prin non-pertența argumentului):

prepichnúť + $x_1(y=(x_2)) + y + (z_1 + z_3) + [w] \leftrightarrow$ *transpercer [un ballon]^{y+(z1+z2)} + [avec une pique]^w* $\leftrightarrow$ *a străpunge [o mingă]^{y+(z1+z2)} [cu o sulită]^w*

$$\text{prerazit}' + x_1(y=(x_2)) + y + (z_1 + z_3) + [w] \leftrightarrow \text{défoncer [un mur]}^{y + (z_1 + z_2)} \\ + [0]^w \leftrightarrow a \text{ sparge [un zid]}^{y + (z_1 + z_2)} + [0]^w$$

Concluzii

5. Din punctul de vedere al localizării, în cea mai mare parte, modurile acțiunii verbale sunt exprimate, în limba franceză, prin însuși sensul verbului. Din cele optsprezece MAV, numai MAV retrovert, care este extrem de rar întâlnit, nu se exprimă astfel.

A doua modalitate de exprimare a MAV ca frecvență o reprezintă verbele prefixate. Multe prefixe slovace redau mai multe MAV în același timp, sunt polisemantice, de pildă, prefixul **z-** din verbele **zniest'**, **zletiet'** (MAV infravert) și **zamotat'**, **zviazat'** (MAV poliversovert). O polisemie similară o manifestă prefixul **dé-**: **déterrer**, **dévisser** (MAV extravert); **découper**, **décoller** (MAV devert); **décrocher** (MAV infravert). Purtătorii sensurilor de “localizare” sunt prefixe în echivalentele din franceză și română. Multe verbe prefixate franceze au apărut, ca și în slovacă, prin parasinteză (ex. vezi pag. 12).

Al treilea mod de exprimare a nuanțelor semantice de “localizare” îl reprezintă, în franceză, prepozițiile. Aceasta este o dovadă clară a legăturii strânse dintre prefix și prepoziție. Cum multe prefixe slovace funcționează și ca prepoziții, prepozițiile franceze reprezintă traducerea mot-à-mot a acestor prefixe: **vlepit'** + y + z - **a lipi ceva în altceva**; **nalepit'** + y + z - **a lipi ceva pe altceva**; **podliezt'** + z - **a se târî pe sub ceva**; **zapadnúť** + z - **a coborî în spatele** (muntelui); **dogúľat'** + y + z - **a rostogoli ceva până la altceva**.

La exprimarea unor MAV participă și combinațiile dintre prepoziții: **preskočit'** + z - **a sări din barcă pe mal**.

Alte moduri de exprimare a MAV, aproape la fel de frecvente, sunt construcțiile verbal-nominale și joncțiunea verbului cu gerunziul sau, în română, cu substantivul precedat de prepoziție. Acestea se folosesc mai ales cu verbele de mișcare (**pribehút'** – **a sosi în fugă**; **odcváľat'** – **a pleca în galop**; **pritancovat'** – **a se apropia în pași de dans**) și cu alte verbe de acțiune (**odbrúsit'** + y - **a înlătura ceva prin subțiere/cioplire/șlefuire**; **odlomit'** + y - **a înlătura (un bloc) prin dărâmare**). Verbul de bază este echivalentul prefixului verbal (**a sosi** (în fugă) = **pri**(behnút'), **a pleca** în galop – **od**(cváľat')), iar gerunziul poartă sensul morfemei lexicale a verbului prefixat. Adesea, unele MAV nu se diferențiază în limba franceză: verbele **pribehnút'** (MAV advert) și **dobehnút'** (MAV versovert) au același echivalent românesc (**a sosi/a veni în fugă**).

În construcțiile verbal-nominale deja este mai greu de stabilit echivalentul

LINGVISTICĂ

francez al prefixului și al bazei lexicale. Rămâne întrebarea dacă, de pildă, în expresia “**a efectua ridicarea corespondenței**” – **vybrat’** + y (3.1.2.), substantivul “**ridicarea**” este echivalentul prefixului **vy-**, iar verbul “**a efectua**” sau întreaga expresie “**a efectua ridicarea**” este echivalentul bazei lexicale **-bra-**. În mod similar, în expresia “**a face turul unei case**” – **obíst’** + y (3.1.15), am putea considera substantivul “**turul**” echivalentul prefixului **o-**, dar, în acest caz, verbul “**a face**” ar fi echivalentul imperfectiv al bazei lexicale **-behn-**.

În cadrul exprimării MAV, o frecvență redusă o au adverbele de loc și de mod și expresiile perifrastice. Adverbele de mod sunt purtătorii sensului prefixului, iar partea lexicală a verbului slovac este substituită de forma verbului de bază (**zlepít’-a uni prin lipire** (3.1.13)). De asemenea, adverbele de loc sunt echivalentul lexical al prefixului verbal, iar forma verbului este purtătorul sensului morfemei lexicale a verbului prefixat: **zniest’**- a duce în **jos**, **podt’at’** + y – **a tăia** o creangă **de pe dedesubt**. Uneori, adverbul ajută la exprimarea aspectului verbal: **odbehnút’** + z (MAV devert) – a abandona **momentan** lucrul (aspectul perfectiv), dar **odbiehat’** + z – a abandona **adesea** lucrul (aspect imperfectiv).

În descrierile perifrastice, forma verbului auxiliar este echivalentul semantic al prefixului slovac, iar baza lexicală se exprimă printr-o expresie adverbială (a sosi **la trap** (3.1.8), a traversa un râu **înot** (3.1.17)).

Descrierea factitivă a apărut doar în cazul a două MAV. Este vorba de verbele tranzitive: **vyviest’**+y+z (3.1.3)- a conduce niște turiști spre o belvedere; **previest’**+y+z (3.1.17)- a trece pe cineva ilegal frontiera. În acest caz, expresia factitivă are mai degrabă sens tranzitiv și perfectiv. Și în acest caz este greu de determinat care element al expresiei franceze este echivalentul prefixului și care – al bazei de derivare.

Pentru exprimarea unor MAV, se folosesc și combinații de diverse mijloace: **prebehnút’** (3.1.16)- a trece pe lângă în fugă. Sensul de “direcționare a acțiunii în afara a ceva” este exprimat de locuțiunea adverbială “**pe lângă**”, iar sensul bazei de derivare a verbului prefixat este inclus în gerunziul “**fugind**”. Verbul **zakláňat’ sa** (3.1.11) este redat de joncțiunea expresiei verbal-nominale cu adverbul: **a face extensiuni pe spate**. Expresia verbal-nominală este purtătorul sensului de multiplicitate, iterativitate, nedelimitare a acțiunii, iar adverbul este, din punct de vedere semantic, echivalentul prefixului **za-**.

NOTE

1. Pauliny amintește de opoziția determinare-nondeterminare în legătură cu acțiunea verbală și în gramatica sa din anul 1981.

2. Cu aceste noțiuni se operează și în literatura romanistă de specialitate de proveniență cehă și slovacă, cf. Šabršula (1962, 1986), Ducháček (1976). În lucrările noastre (cf. Taraba, 1998 a, 1998 b), caracterizăm aspectul verbal din perspectiva coordonatei temporale, unde verbul imperfectiv exprimă o acțiune a cărei desfășurare are loc în paralel cu mișcarea timpului real, se realizează de-a lungul coordonatei temporale. Dimpotrivă, verbul perfectiv exprimă o acțiune care intersectează, într-un anumit punct, coordonata temporală. Sau își revendică un segment delimitat pe această coordonată. De aceea, drept caracteristică de bază a MAV considerăm a fi etapizarea acțiunii, în opoziție cu caracterul unitar (perceput global, ca valoare de ansamblu) sau cu limitarea intrinsecă a acțiunii. De aici, rezultă că nu putem numi, în mod arbitrar, o astfel de acțiune unitară, închisă drept acțiune încheiată sau finală, deși unii lingviști francezi vorbesc și în acest caz tot de aspect verbal. De exemplu, IMBS (1960) introduce următoarele opoziții aspectuale de bază: nedesăvârșit/desăvârșit, durativ/momentan, imperfectiv/perfectiv, incoativ/terminal. Această tradiție continuă și în lucrările de mai târziu (cf. Franckel, 1989, Pillard, 1987, pag. 75-107).

3. În această direcție se orientează și autorii lucrării *Limba slovacă contemporană-morfologia* (1984). Aspectul imperfectiv, ca parte gramatizată a MAV (actiones verbi), se consideră a fi membrul nemarcat al opoziției. Unii autori, însă, consideră că este mai potrivit ca MAV să fie numite, mai degrabă, tipuri ale acțiunii verbale, astfel încât această noțiune să se distingă de categoria modului verbal (indicativ, condițional, condițional optativ, etc). Pe de altă parte, autori ca Bondarko (1971) și Sekaninová (1973) susțin că tocmai categoria aspectului verbal formează nucleul mai extinsei categorii a aspectualității, la periferia căreia se află modurile specifice ale acțiunii verbale. Aspectualitatea este, deci, o categorie funcțional-semantică tipică, la fel ca timpul, modul, persoana.

4. În concordanță cu teoria modernă a valenței (cf. Nižníková, Sokolová 1988, pag. 8-47), clasificăm aici: a) modificatorii, care exprimă transformări, etape, situații la limită și b) operatorii. Agens-ul îl notăm întotdeauna cu x, paciens-ul cu y, în ciuda faptului că, în franceză și în română, ar putea fi vorba de un complement direct sau indirect. Pentru adverbe, folosim simbolul z, chiar dacă, adesea, apar mai multe tipuri de adverbe (de loc, mod, timp, măsură, etc) într-o singură expresie.

LINGVISTICĂ

BIBLIOGRAFIE

- ALDEA, M. (2002): La postposition de l'article dans la langue roumaine, in *Acta linguistica* 4. Banská Bystrica, EF UMB.
- BONDARKO, A.V. (1971): *Grammatečiskaja Kategorija I kontekst*, Leningrad, Nauka.
- BUZÁSSYOVÁ, K. (1969): K triedeniu koreňových morféme transformačnou metódou, in *Jazykovedný časopis* 20.
- CHUQUET, H., PAILLARD, M. (1987): *Approche linguistique des problèmes de traduction*. Paris, Ophrys.
- DUBOIS, J. (1994): *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*. Paris, Librairie Larousse.
- DUBOIS, J., LAGANE, R. (1973): *La nouvelle grammaire du français*. Paris, Larousse.
- DUCHAČEK, O., BARTOŠ, J. (1976): *Grammaire du français contemporain*. Bratislava, SPN.
- DVONČ, J. et al. (1966): *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava, SAV.
- FRANCKEL, J.-J. (1989): *Etude de quelques marqueurs aspectuels du français*. Genève-Paris, Librairie Droz.
- GREVISSE, M., GOOSSE, A. (1977): *Nouvelle grammaire française*. Paris, Duculot.
- HORECKÝ, J. (1957): "O tvorení slovies predponami", in *Slovenská reč* 22.
- HORECKÝ, J. (1971): *Slovenská lexikológia I*. Bratislava, SPN.
- IMBS, P. (1960): *L'emploi des temps verbaux en français moderne*. Paris: Klincksieck.
- JAKOBSON, R. (1936): "Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre", in *Travaux du Cercle linguistique de Prague* 6, pag. 240-288.
- KADRABOVÁ, K. (1984): *K niektorým problémom prefixácie vo francúzštine* (diplomová práca). Bratislava, FFUK.
- NIŽNIKOVÁ, J., SOKOLOVÁ, M. (1988): *Valenčný slovník slovenských slovies*. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presoviensis.
- ORAVEC, J., BAJZÍKOVÁ, E., FURDÍK, J. (1988): *Súčasný spisovný jazyk*, Morfológia. Bratislava, SPN.
- PAULINY, E. (1981): *Slovenská gramatika*, Bratislava: SPN.
- PAULINA, E., RUŽIČKA, J., ŠTOLC, J. (1968): *Slovenská gramatika*, Bratislava: SPN.
- PECIAR, Š. (1968): "K problému čisto vidových predpôn", in *Jazykovedný časopis* 19.
- POTTIER, B. (1962): *Systématique des éléments de relation*. Paris, Klincksieck.
- SEKANINOVÁ, E. (1970): "Miesto prefixácie vo vidovom systéme slovenského slovesa", in *Slavica slovaca* 5.
- SEKANINOVÁ, E. (1973): "Obsah aspektuálnosti ako funkčno-sémantickej kategórie", in

- Jazykovedný časopis 24.
- SEKANINOVÁ, E. (1980): *Sémantická analýza predponového slovesa v slovenčine a ruštine*. Bratislava, SAV.
- ŠABRŠULA, J. (1962): *Nominálně verbální konstrukce děje vo francouzštině*. Praha, Univerzita Karlova.
- TARABA, J. (1998a): "Quelques principes pour l'étude contrastive de l'aspectualité en slovaque et en français", in: Acta linguistica 2 „ Oekonomie und Fremdsprachen“, EF UMB Banská Bystrica-Graz, pag. 305-309.
- TARABA, J. (1998b): "A propos de la conception guillaumienne du temps et de l'aspect", in Zborník FFUK Philologica č. 50, Bratislava 1998, pag. 123-131.
- VLASÁK, V., LYER S.: *Česko-francouzsky slovník*. Praha, SPN 1987.

Prescurtări și simboluri

LOC, MOD, TIMP – semnele localizării, modalității și temporalității

MAV modul acțiunii verbale (caracterul acțiunii verbale)

x, y, z elementele de bază ale structurii argumentative: x - agens, procesor, y - paciens, obiect, z – adverbale de loc: z_1 - poziția *odkial'* (de unde), z_2 - poziția dinamică *kadial'* (de unde), z_3 - poziția *kam* (încotro); $x + y + z$ – structură argumentativă lineară discretă; $[x + y + z]$, $[z_1, z_2, z_3]$ secvență discretă a argumentelor facultative și combinatorii libere; (z_1) - argument implicit sau facultativ care distinge, în spectrul logic, verbele polisemne absolute de cele relaționale; (z_1, z_2) – implicația selectivă al argumentelor; ($z_1 + z_2$) – implicația obligatorie a argumentelor; y^{z_1} – argument amalgamat continuu care exprimă sensul de elevare a argumentului de valență dreapta: prin transformarea lui z_1 în y apare așa-zisul complement circumstanțial loc (obiect atins în totalitatea sa de substanța semantică a verbului); $x \rightarrow (y=x)$ – argumentul complex de valență stânga cu sensul de agens-pacien (semicauzator); $x \rightarrow (y=x)^{z_1} + [z_1, z_2, z_3]$ argument amalgamat sincretic, unde sensul «localizare » se poate combina cu diferite variante ale argumentului z; $x_1 \rightarrow (y=x_2)$ – argument de valență stânga (cauzator), folosit cu verbe al căror sens este acela de (eveniment cauzativ), în structura actantului este reprezentat de agens; $(x_1)(y=(x_2))_{concr}$ - argument complex de valență stânga, în structura actantului este reprezentat de participantul de agent sau de complementul circumstanțial de instrument sincretic (x_1 și x_2 reprezintă un "agens disociat", adică un agent disociat, o scindare actanțială, $y=(x_2)$ este argumentul sincretic care nu poate funcționa, în structura de suprafață, ca subiect al construcției infinitivale; (x_1) – argument implicit prezent în semantogeneza predicatorului; (0)^{z1} – irelevanța (non-pertinența) argumentului din punctul de vedere al semantogenezei predicatorului;

LINGVISTICĂ

- w un circumstanțial de loc liber ce se află în afara spectrului argumentativ primar (este exterior nucleului argumentativ al verbului în discuție); w^x – circumstanțial sincretic, capabil să funcționeze, în cazul verbelor polisemne, cu subiectul caracterizat de semnele *hum* și *concr* ca un complement circumstanțial de instrument, de agent (de exemplu: *priplávat*).
- direcția în care are loc transformarea
- / distinge variantele structurii (are sensul de "sau")
- // distinge diferitele accepții sau formule frastice ale verbului polisemic
- verb¹ marchează verbul prefixat ca membru al perechii omonimice (apartenența la două MAV)
- verb^{1,2} marchează un verb polisemic din cadrul aceluiași MAV

DERIVAREA NUMELOR FEMININE ÎN LIMBA SÂRBĂ

Anca Manole Bercaru
București

Derivarea cu sufixe a avut de-a lungul timpului un rol esențial în îmbogățirea și diversificarea sistemului antroponimic sârbesc. Nume ca Fr. Miklosich, T. Maretić, A. Belić, P. Skok au abordat în lucrările lor această direcție de cercetare și au adus importante contribuții privitoare la formarea și structura antroponimelor și sufixelor din limba sârbă.

Procedeul formării numelor proprii prin derivare este diferit de cel care duce la formarea apelativelor derivate. Fr. Miklosich¹ consideră sufixele antroponimice din limbile slave lipsite de orice conținut semantic, fapt ce implică bineînțeles și o funcționalitate redusă a acestor elemente de structură, singurul lor rol fiind acela de a da naștere la noi nume de persoană cu formă diferită, dar egale ca semnificație. Astfel, conform teoriei marelui lingvist, încărcătura semantică a unui nume propriu este dată de tema de la care s-a format numele (care este totdeauna explicată printr-un apelativ) și în nici un caz de sufixe care sunt simple instrumente gramaticale nominale. Numele masculine *Dobriilo*, *Dobroje*, *Dobronja* nu diferă cu nimic unul de altul din punctul de vedere al câmpului semantic care este asigurat în toate cele trei cazuri de tema comună *Dobr-*, explicată de autor prin apelativul *dobro*. Același lucru este valabil și pentru numele feminine de tipul *Dobrana*, *Dobrava* unde sufixele *-ana* *-ava* nu alterează cu nimic sensul temei comune *Dobr-* și funcția lor nu este decât aceea de instrumente gramaticale folosite la crearea de nume noi. Nici alți cercetători de marcă dintre care cităm pe T. Maretić, M. Grković, P. Skok nu au comentat totdeauna în operele lor sensul sufixelor antroponimice, ci s-au limitat în general la explicarea funcției semantice a sufixelor în cazul numelor comune. Principala cauză a acestui tip de abordare a sufixelor antroponimice rezidă în faptul că, odată cu evoluția numelor, ele și-au pierdut sensul originar și au devenit simple unelte gramaticale.

Excepție de la această regulă constituie numele formate de la participiile pasive ale unor verbe: nb. *Poznan*, nf. *Poznana*, nb. *Prodan*, nf. *Prodana* formate prin

LINGVISTICĂ

“conversiunea” în antroponime a participiilor pasive *prodan* < vb. *prodati* și *poznati* < vb. *poznati*².

În limba sârbă există două tipuri de formare a numelor feminine: *derivarea* (de la un radical sau de la o temă) și *compunerea* (din două teme fără alt sufix). Ne vom ocupa aici doar de primul tip de formare a numelor feminine și vom începe prin explicarea unor principii și metode pe care ne-am sprijinit în analiza derivatelor antroponimice feminine.

Antroponimele în general se formează de la radicale sau teme și nu de la nume comune deja existente în limbă. Sigur că probabil la originea fiecărui nume propriu se află un apelativ, dar lipsa cunoașterii circumstanțelor precise în care a luat naștere un anumit nume poate duce la confuzii într-o analiză ce are drept scop stabilirea originii antroponimelor, bineînțeles, în afara cazului când există dovezi scrise care să probeze o ipoteză sau alta³.

Inventarul de nume feminine sârbești este deosebit de bogat în derivate și hipocoristice derivate. În general din numele bitematice se extrag radicale vocalice care prin sufixare formează hipocoristice, care, la rândul lor printr-o nouă sufixare dau naștere la alte derivate: *Rajka*, *Rajna* < *Raja* < *Radoslava*; sau din numele bitematice se extrage doar tema care împreună cu desinența de feminin formează un hipocoristic simplu de la care se pot forma și alte derivate: *Slavka* < *Slava* < *Slavomira*.

Structura unui *hipocoristic* feminin este următoarea: un radical vocalic extras de obicei din temele numelor compuse, un sufix și o desinență: *Ra-č-a*, *Ra-j-a*, *Ra-š-a* formate cu sufixele -č-, -j-, -š- de la radicalul *Ra-* extras din tema *Rad-* < *Radmila*, *Radoslava*⁴. Aceste hipocoristice pot deveni teme pentru formarea altor derivate: *Rajka* < *Raja*, *Raška* < *Raša*.

Structura unui *derivat* este diferită de cea a hipocoristicelor care sunt forme scurtate. Cel mai adesea ele sunt formate de la: teme extrase din numele compuse: *Borena*, *Borka* < tema *Bor-* < *Borislava*, *Vojka*, *Vojna* < tema *Voj-* > *Vojmira*, *Vojislava*; nume tradiționale bitematice: *Branimirka* < nb. *Branimir*, *Dragomirka* < nb. *Dragomir*; nume calendaristice: *Aleksandrina* < nf. *Aleksandra*, *Andrejka* < nb. *Andrej*.

Analiza hipocoristicelor impune și o altă constatare. În limba sârbă se poate forma de la același radical un număr variat de hipocoristice⁵. Astfel de la radicalul *Vi-* (< *Vidoslava*, *Viktorija*, *Vitomirka*) se pot forma cu sufixele -c-, -j- hipocoristicele *Vica*, *Vija*; prin urmare, așa cum un radical poate fi extras din mai multe nume, tot așa, de la același radical se pot forma, prin sufixare, serii diferite de hipocoristice. O analiză de acest tip ridică însă unele probleme de interpretare. Dacă lucrurile sunt clare în analiza structurală a hipocoristicelor *Draga*, *Draja* (< *Dragomira*, *Dragoslava*), mai precis pentru *Draga* a fost luată drept bază tema *Drag-*, iar pentru

Draja rad. vocalic *Dra-*, pot apărea în schimb confuzii când este vorba, de exemplu, de hip. *Goja* (< *Gojislava*, *Gordana*) care necesită două tipuri de analiză: dacă *Goja* este format din numele bitematic *Gojislava*, atunci are la bază tema *Goj-* și este un hip. simplu, dacă numele de proveniență este *Gordana*, atunci *Goja* este un hip. derivat cu suf. *-j-* de la rad. vocalic *Go-*.

În continuare vom prezenta o serie de sufixe folosite la formarea numelor feminine. Registrul de nume feminine utilizat pentru exemplificarea sufixelor este extras din dicționarul semnat de Milica Grković, *Rečnik ličnih imena kod Srba*, Belgrad, Vuk Karadžić, 1977.

-a

Este cel mai productiv și poate cel mai vechi sufix moțional folosit la formarea numelor feminine de la masculine. Atunci când nu este semn moțional, îndeplinește funcția de desinență sau marcă de feminin⁶.

Formează derivate de la nume masculine calendaristice: *Antonija* < *Antonije*, *Avrama* < *Avram*, *Dordija* < *Đorđije*, *Petra* < *Petar*; de la nume tradiționale bitematice: *Berislava* < *Berislav*, *Bogoljuba* < *Bogoljub*, *Dobri斯拉* < *Dobri斯拉*; de la nume masculine tradiționale (formate din apelative): *Grdana* < *Grdan*, *Gruba* < *Grub*, *Gvozdena* < *Gvozden*, *Veselina* < *Veselin*; de la nume moderne: *Emila* < *Emil*, *Filipa* < *Filip*. T. Maretić⁷ introduce în categoria celor formate cu *-a* și hipocoristicele feminine *Cana* < *Stanislava*, *Ika* < *Ilinka*, *Ivana*. După părerea noastră, atâta timp cât este vorba de forme care provin prin diferite procedee fonetice din nume feminine deja existente și *-a* nu are rol de formare ca, de exemplu, în *Dobromira* < *Dobromir*, nu putem considera aceste hipocoristice derivate cu *-a*.

-ač-a

Formează derivate de la nume tradiționale extrase de obicei din nume bitematice: *Dobrača* < *Dobra* (< *Dobromira*, *Dobroslava*), *Radača* < *Rada* (< *Radoslava*), *Stanača* < *Stana* (< *Stanimira*, *Stanislava*); de la hipocoristice simple și derivate: *Jekača* < *Jeka* < *Jevdokija*, *Jelača* < *Jela* < *Jelena*, *Jolača* < *Jola* < *Jovana*. Cu acest sufix s-au format și unele nume care la origine au avut probabil funcție profilactică sau de poreclă. În această categorie se înscriu nf. *Grubača* < nf. *Gruba* < adj. *gruba*, *Mrgudača* < nf. *Mrguda* < nb. *Mrgud*. Este greu de precizat dacă aceste nume sunt la origine nume de botez sau porecle. Astfel de nume puteau fi date în timpul vieții datorită unor anumite trăsături caracteriale sau fizice, caz în care au funcția de poreclă. Ele însă puteau fi date copiilor încă de la naștere și sunt perfect

LINGVISTICĂ

motivate de superstițiile și temerile pe care oamenii primitivi le aveau față de forțe și fenomene supranaturale. Aceste nume au fost încadrate de T. Maretić⁸ în categoria numelor profilactice “profilaktična imena”, care, tocmai prin încărcătura lor negativă, aveau rolul de a-l proteja pe copil de duhurile rele și de a-l feri de influența lor nefastă.

-ad-a

Sufix ce servește rar la formarea antroponimelor feminine. Fr. Miklosich introduce în categoria numelor formate cu *-ad* și pe cele formate cu suf. *-adin* (*Petradin* < nb. *Petra*, *Vukadin* < nb. *Vuka*)⁹. În *Rečnik ličnih imena kod Srba* nu am găsit decât un singur nume feminin care ar putea fi direct format cu *-ad-a*: *Milijada* < nf. *Milija*. Restul numelor feminine care au în componența lor acest sufix sunt formate prin moțiune de la nume masculine: *Milada* < nb. *Milad*, *Mirada* < nb. *Mirad*. Suf. *-ad-a* apare și în cadrul suf. compus¹⁰ *-adinka* și servește la formarea nf. *Miladinka* < nb. *Miladin*. De multe ori este foarte greu de precizat forma de bază de la care s-a pornit derivarea: nf. *Stojadinka* ar putea fi privit ca un derivat din nf. *Stoja* cu suf. *-adinka*, sau din nb. *Stojadin* cu suf. moțional *-k-a*. De aceea, în analiza unui derivat, avem obligația să ținem cont de evoluția sistemului de nume feminine care s-au format în primul rând de la cele masculine și să căutăm cea mai apropiată formă de la care s-ar fi putut forma cu ușurință un nume nou. Astfel se creează lanțuri antroponimice de tipul : *Miladinka* < nb. *Miladin* < nb. *Milad* (< tema *Mil-* extrasă din *Milivoj*, *Milidrag*). T. Maretić încadrează nf. *Miladina*, *Vukadina* în categoria celor formate cu suf. *-adina*¹¹. Nu excludem nici posibilitatea formării lor de la nf. *Mila*, *Vuka*, dar mult mai probabilă, ținând cont de cele spuse mai sus, este derivarea lor prin moțiune de la nb. *Miladin*, *Vukadin*.

-ahn-a

Sufix extrem de rar folosit la formarea numelor de persoană. Inventarul de nume feminine sârbești nu cunoaște decât două nume formate cu acest sufix: *Milahna*, *Miljahna*. Numele feminin *Milahna* este folosit de Fr. Miklosich pentru a exemplifica categoria numelor formate cu *-ah*¹². După părerea noastră, neatestarea unor nume de tipul *Milaha*, *Miljaha* demonstrează că este vorba de un sufix simplu și nu unul compus.

-ak-a

Apare la numele feminin *Gojaka*, format prin moțiune de la nb. *Gojak* sau de la hip. feminin *Goja* < *Gojislava*. Acest sufix servește destul de rar și la formarea numelor masculine: *Budak* < *Budimir*, *Dejak* < *Desimir*, *Dojak* < *Dobromir*, *Jelak* < nf. *Jelena*. M. Stevanović citează o serie de nume masculine formate din apelative în care suf. *-ak* desemnează pe purtătorul unei trăsături sau stări: *Vučijak*, *Radak*, *Novak*¹³.

-al-a

În materialul consultat nu am găsit decât un singur nume feminin sârbesc format cu acest sufix: *Vukala*, posibil format prin moțiune de la nb. *Vukal* sau de la hipocoristicul feminin *Vuka* < *Vukomira*, *Vukosava*. Suffixul este atestat și de Fr. Miklosich, care dă exemple doar din polonă¹⁴ și de T. Maretić, care citează numele masculine *Baral* < *Bartholomaeus*, *Budal* < *Budimir*, *Vukal*¹⁵.

-an-a

Este deosebit de productiv la formarea numelor feminine sârbești și are în general funcție diminutivală¹⁶.

Formează derivate de la nume calendaristice: *Đorđijana* < nf. *Đorđija* sau nb. *Đorđije*, *Petrana* < nf. *Petra* sau nb. *Petran*, *Tomana* < nf. *Toma*; de la hipocoristice simple extrase din nume bitematice: *Dragana* < *Draga* (< *Dragomira*, *Dragoslava*), *Milana* < *Mila* (< *Milosava*, *Radmila*), *Radana* < *Rada* (< *Radomira*, *Radoslava*); de la hipocoristice deja derivate: *Dejana* < *Deja* < *Desanka*, *Desislava* sau din nb. *Dejan*, *Dobrijana* < *Dobrija* < *Dobra* (< *Dobroslava*), *Pejana* < *Peja* (< *Perunika*, *Petrija*); de la nume provenite din apelative: *Srebrana* < *Srebra* (< *srebro* "argint"); *Zlatana* < *Zlata* (< *zlato* "aur"), *Zvezdana* < *Zvezda* (< *zvezda* "stea").

Formațiile *-anica* (*Živanica*), *-anija* (*Kovanija*, *Tomanija*, *Živanija*), *-anka* (*Milanka*, *Negovanka*, *Petranka*) sunt tratate de T. Maretić¹⁷ ca sufixe independente. Credem că aici este vorba nu de sufixe compuse, ci de diferite tipuri de combinații ce apar datorită formării de lanțuri antroponimice: *Milanka* < nb. *Milan* < *Milo* (< *Milisav*), *Petranka* < nf. *Petrana* sau nb. *Petran* < *Petar*, *Živanica* < nb. *Živan* < *Živo* < *Živoslav*. Așa cum afirmă și Aleksandar Belić, existența unor forme intermediare ne arată clar că nu este vorba de sufixe independente. Sufixe nominale de tipul *-enka*, *inka*, *-inuška*, *-uška* sunt încadrate de lingvist în categoria "weitere Deminution" (*izba* > *izbuška* > *izbušenka*), cu mențiunea că într-adevăr aceste sufixe care devin compuse pot deveni și independente dacă servesc mai departe singure la formarea de noi substantive¹⁸.

LINGVISTICĂ

Sufixele cu care sunt formate aceste derivate, respectiv – *ica*, –*ija*, –*k-a*, vor fi tratate separat, deoarece toate combinațiile în care pot intra sufixele antroponimice nu constituie obiectul lucrării de față.

-ar-a

Apare doar în cadrul derivatului *Kosara*. Milica Grković consideră numele masculin *Kosar* format prin derivare regresivă de la corespondentul său feminin.

-aš-a

Sufix puțin productiv în antroponimie, ce se atașează în special la hipocoristicele formate din temele numelor compuse: nb. *Bogdaš* < *Bogde* < *Bogdan*, *Milaš* < *Miloslav*¹⁹.

La numele feminine este de obicei prezent în combinație cu alte sufixe, datorită lanțurilor antroponimice care se formează. Creează următoarele derivate feminine : *Cvetašinka* < nb. *Cvetašin* < nb. *Cvetaš* < nb. *Cveta*, *Dobrašinka* < nb. *Dobrašin* < nb. *Dobraš* < nb. *Dobra*, *Đuraša* < nf. *Đura*.

-ašk-a

L-am găsit atestat doar la hipocoristicul *Paraška* < *Paraskeva*. Neatestarea unui nume feminin de tipul *Para* sau *Paraša* ne îndreptățește să considerăm sufixul –*aška* sufix independent. Spre deosebire de situațiile de mai sus în care fiecare sufix are rol în formarea unui nou nume, aici suf. –*aška* servește singur la formarea unui derivat antroponimic.

-av-a

Sufix folosit destul de rar la formarea numelor de persoană. Creează următoarele derivate: *Belava* < *Bela*, *Dikava* < *Dika*, *Dobrava* < *Dobra*, *Lepava* < *Lepa*, *Ljubava* < *Ljuba*, *Milava* < *Mila*, *Stanava* < *Stana*, *Vladava* < *Vlada*, *Vukava* < *Vuka*. De la derivatele de acest tip se pot forma mai departe cu suf. –*k-a* derivate secundare de tipul *Belavka* < *Belava*.

-b-a

Se înscrie în seria sufixelor ce formează hipocoristice de la radicale extrase din nume compuse sau întregi (forme neanalizabile din punctul de vedere al structurii formale), sufixe denumite de T. Maretić “konsonanti”²⁰. Din lista sufixelor de hipocoristice, *-b-* este printre cele mai puțin productive. Creează următoarele derivate feminine: *Biba* < *Biljana*, *Bisenija*, *Biserka*; *Boba* < *Bogdanka*, *Bosiljka*; *Buba* < *Ljubinka*, *Ljubica*. De la acestea se formează mai departe o serie de derivate cu sufixele *-an-a* (*Bibana*, *Bobana*), *-ik-a* (*Bobika*), *-ic-a* (*Bobica*).

Multe dintre derivatele formate cu astfel de sufixe sunt forme reduplicate (*Biba* < *Biserka*, *Sosa* < *Sofija*, *Žiža* < *Živana*) caracteristice graiului copiilor care joacă un rol important în formarea hipocoristicelor, fapt recunoscut de lingviști de multă vreme. Imposibilitatea lor de a pronunța anumite sunete la o vârstă fragedă duce la o stâlcire a numelor foarte greu de explicat din punct de vedere fonetic. Numele de botez prea lungi sau cele care conțin sunete greu de reprodus sunt scurtate de copii prin eliminarea unor silabe sau a unor sunete, pentru a putea fi pronunțate mai ușor²¹.

-c-a

Este unul dintre cele mai productive sufixe folosite la formarea hipocoristicelor feminine. Formează derivate de la radicale vocalice extrase din nume întregi sau din temele numelor bitematice: *Bica* < *Biljana*, *Bisera*; *Boca* < *Bojana*, *Bosiljka*; *Daca* < *Danica*, *Danoslava*; *Doca* < *Dobrija*, *Dobri斯拉va*; *Goca* < *Gordana*, *Jeca* < *Jelena*, *Jefimija*; *Joca* < *Jovana*, *Jordanka*; *Juca* < *Julija*, *Kica* < *Kraljica*, *Krstina*; *Koca* < *Kosana*, *Kostadina*; *Leca* < *Jelena*, *Jelica*; *Maca* < *Marija*, *Marina*; *Peca* < *Petra*, *Petrija*; *Tica* < *Tihomirka*, *Tihoslava*. Aceste hipocoristice servesc ulterior la formarea altor derivate, în special cu sufixele *-ik-a*: *Dacika* < *Daca*, *Jucika* < *Juca* și *-k-a*: *Docka* < *Doca*, *Jecka* < *Jeca*, *Jucka* < *Juca*.

-č-a

Creează hipocoristice și derivate de la teme extrase din nume întregi sau bitematice. În categoria hipocoristicelor se înscriu: *Dača* < *Danica*, *Vuča* > *Vukosava*, *Zoča* < *Zorka*, *Zorislava*, iar dintre derivate cităm pe: *Anča* < *Ana*, *Janča* < *Jana*.

De multe ori sufixul *-č-* apare alături de terminația *-e* folosită tot la formarea hipocoristicelor²² și care aduce sensul diminutival în derivarea antroponimică: *Dragče* < *Draga*, *Jelče* < *Jela* (< *Jelena*), *Marče* < *Mara*. Terminația *e* produce uneori și schimbări fonetice în tema antroponimelor: nf. *Savče* nu este format cu sufixul aflat în discuție, ci provine din nf. *Savka*, cu palatalizarea lui *k* înainte de

LINGVISTICĂ

vocala mediană *e*.

-ć-a

Formează hipocoristice feminine de la radicale vocalice extrase din nume întregi, bitematice și derivate: *Boća* < *Bosanka*, *Bosiljka*; *Buća* < *Budislava*, *Bujna*; *Doća* < *Dobrića*, *Kaća* < *Katarina*, *Kića* < *Kristina*, *Maća* < *Marija*, *Marina*; *Neća* < *Nevena*; *Nića* < *Nikolija*, *Saća* < *Saveta*, *Sandaćija*; *Žića* < *Živana*. De la aceste hipocoristice se produc uneori derivări ulterioare cu sufixul *-k-a*: *Boćka* < *Boća*, *Doćka* < *Doća*.

-d-a

Sufix puțin productiv la formarea hipocoristicelor feminine în limba sârbă. Formează următoarele derivate: *Boda* < *Bogdana*, *Dada* < *Danica*, *Darinka*; *Dida* < *Dijana*, *Doda* < *Dobrića*, *Dostana*; *Duda* < *Dubravka*, *Dušanka*; *Gida* < *Genadija*, *Gizdava*; *Stada* < *Stanislava*, *Teda* < *Teofana*.

-đ-a

Sufix folosit destul de rar la formarea hipocoristicelor feminine sârbești: *Grđa* < *Gradimirka*, *Gradislava*; *Kađa* < *Katarina*, *Kadinka*; *Vlađa* < *Vladanka*, *Vladislava*. Și numărul numelor masculine ce au în componență acest sufix este mic: *Drađa*, *Drađeta* < *Dragomir*, *Dragoslav*. Ținând cont de procesele fonetice caracteristice limbii sârbe nu este exclusă nici derivarea cu sufixul *-j-* în cazul antroponimelor *Grđa*, *Vlađa* și *Kađa* atunci când numele de proveniență este *Kadinka*.

-el-a

Inventarul de nume feminine din limba sârbă nu cunoaște decât un singur nume format cu acest sufix: *Vukela*, considerat de Milica Grković variantă a numelui feminin *Vukala*. Nu credem totuși că este exclusă posibilitatea derivării din hipocoristicul *Vuka* < *Vukosava*. Antroponimele masculine formate cu suf. *-el* sunt de asemenea foarte puține: *Dobrel*, *Mrđela*.

-en-a

Sufix folosit la formarea numelor feminine, cu funcție greu de precizat în

antroponimie. Principala sa funcție este de a forma adjective: *malen*, *trezven*²³. În trecut părinții alegeau pentru copii nume ce proveneau din adjective pentru a influența în mod pozitiv viața copiilor: *Mladen*, *Prven*, *Srebren*. Dintre derivatele feminine formate cu acest sufix cităm pe: *Borena* < tema *Bor-* extrasă din *Borislava*, *Ljubena* < tema *Ljub-* din *Ljubisava*, *Ristena* < *Rista*, *Vukena* < tema *Vuk-* extrasă din *Vukosava*, *Vulena* < *Vula* < *Vukoslava*. Multe dintre numele feminine ce au în componență acest sufix sunt formate prin moțiuni de la nume masculine: *Gvozdena* < nb. *Gvozden*, *Obrena* < nb. *Obren*, *Razumena* < nb. *Razumen*, *Sretena* < nb. *Sreten*.

-enk-a

Sufix compus care a fost detașat probabil din nume ca *Razumenka*, *Sretenka*, unde avem formele intermediare *Razumena* și *Sretena* și folosit ulterior ca sufix independent la formarea altor nume feminine. Creează în principal derivate din teme extrase din nume bitematice: *Gradenka* < tema *Grad-* (< *Gradislava*), *Radenka* < tema *Rad-* (< *Radoslava*), *Slavenka* < tema *Slav-* (< *Slavomira*), *Velenka* < *Vela* (< *Velislava*). Nu excludem însă nici posibilitatea existenței unor forme intermediare derivate cu suf. *-en* care ulterior s-au pierdut și astfel *-enka* a devenit sufix independent.

-eš-a

Considerat de M. Stevanović sufix antroponimic cu care se formează următoarele nume masculine: *Grbeša*, *Grubeša*, *Mateša*, *Uglješa*²⁴. Creează următoarele antroponime feminine: *Jekeša* < *Jeka*, *Jeckeša* < *Jecka*.

-ešk-a

Inventarul de nume proprii sârbești conține foarte puține antroponime masculine și feminine formate cu acest sufix. Singurul nume feminin unde nu avem o formă intermediară în *-eša* este *Joveška* < *Jova*. Dintre numele masculine cităm pe *Dobreško* și *Radeško*, nume foarte vechi menționate în hrisoavele mănăstirii Dečani²⁵.

-etin-a

În materialul cercetat nu am găsit decât un singur nume feminin format cu acest sufix: *Joketina* < *Joka* (< *Jovana*), dar nu excludem nici formarea acestui nume de la masculinul *Joketa*. Probabil acest sufix a devenit independent după ce a fost detașat din nume ca nb. *Dragetin*, *Miletin*, unde avem formele intermediare *Drageta*,

LINGVISTICĂ

Mileta și a fost folosit la formarea altor antroponime ca nb. *Dobretin* sau nf. deja menționat *Joketina*. Originea sufixului *-et*, care este mai mult un infix devenit sufix, a fost discutată de T. Maretić²⁶. În trecut numele proprii terminate în *-e* se declinau la fel ca substantivele neutre comune care își prelungeau terminația: N. *Andre* – G. *Andreta*, N. *Boje* – G. *Bojeta* ș.a. Treptat însă numele proprii au început să primească terminațiile specifice declinării substantivelor feminine (pentru cele terminate în *-a*) și masculine, iar unele forme de genitiv ca *Andreta* au devenit forme de nominativ și au început să se decline la fel ca restul substantivelor care după genul gramatical erau feminine (N. *Andreta* G. *Andrete* – D. *Andreti*). Procesul nu a fost unitar, multe nume și-au păstrat terminația *-e* la masculin singular: *Pavle*, *Pere*, *Gorde*.

-ev-a

Principala funcție a acestui sufix este de a forma adjective posesive în primul rând de la substantive animate. În antroponimie, *-ev* s-a păstrat mai ales în structura numelor de familie (*Božičević*, *Dobričević*), dar există și câteva nume de botez feminine formate cu acest sufix: *Careva*, *Mileva*.

-f-a

Sistemul antroponimic sârbesc cunoaște doar un singur hipocoristic format cu acest sufix : *Dofa* < *Dobriła*.

-g-a

Sufix ce apare doar în cazul hipocoristicelor cu formă reduplicată: *Gaga* < *Gordana*, *Dragana*; *Goga* < *Gordana*, *Guga* < *Dragina*, *Dragutinka*.

-ic-a

Este printre cele mai productive sufixe²⁷ folosite la formarea numelor feminine în limba sârbă. La numele provenite din apelative are în general valoare diminutivală: *Lepotica*, *Pčelica*, *Paunica*. Sufixul *-ica* este cel mai productiv sufix motional din limba sârbă, caz în care este lipsit de încărcătură semantică. Pentru sufixele motionale Božo Ćorić folosește termenul de *dopunski znak* “semn complementar”, deoarece prin ele se modifică ușor înțelesul temei, în timp ce sensul de bază rămâne neschimbat²⁸. La numele comune suf. *-ica* era foarte des folosit la formarea supranumelor feminine care desemnau pe soția unui individ ce exercita o anumită funcție sau meserie: *banica* < *ban*, *carica* < *car*, *kapetanica* < *kapetan*,

kraljica < *kralj*.

Limba sârbă cunoaște două tipuri de moțiuni care se realizează la numele comune și proprii: *integrală*, când forma feminină o absoarbe în totalitate pe cea masculină (*ban- banica*, *Kralj – Kraljica*) și *supletivă*, atunci când femininul se creează de la forma masculină scurtată (*starac – starica*)²⁹. În antroponimie valoarea moțională a acestui sufix este destul de scăzută.

În general numele feminine formate cu acest sufix sunt derivate de la forme feminine deja existente: *Belica* < *Bela*, *Ivanica* < *Ivana*, *Vujica* < *Vuja*. Dintre formele moționale cităm pe: *Kraljica* < nb. *Kralj*, *Radulica* < nb. *Radul*.

Creează derivate de la nume calendaristice: *Anica*, *Jelica*, *Lukica*, *Magdica*, *Nikolica*, *Petrica*, *Todorica*; de la nume tradiționale formate din temele numelor bitematice sau de la nume deja derivate: *Belica* < *Bela* (< *Belisava*), *Blagica* < *Blaga* (< *Blagomirka*), *Stančica* < *Stanča*, *Stojica* < *Stoja*, *Vučica* < *Vuka*. Există și o serie de nume feminine a căror formare din apelative este evidentă: *Golubica*, *Jagodica*, *Malica*, *Srebrica*, *Sunčica*.

-ičić-a

Sufix compus cu valoare diminutivală ce servește la formarea următoarelor nume feminine: *Aničica* < *Anica*, *Ljubičica* < *Ljubica* (sau direct de la numele de floare *ljubičica* “viorea”), *Miličica* < *Milica*. Sufixul *-ičica* face parte din seria celor încadrate de A. Belić în categoria *weitere Deminution*³⁰, sufixe care uneori numai în formă compusă pot avea o anumită valoare semantică. Deși în trecut sufixul *-ica* a avut probabil și singur semnificație hipocoristică în derivarea nf. *Anica*, *Milica*, acest sens s-a pierdut la antroponimele de azi, poate și datorită faptului că derivatele cu *-ica* sunt extrem de numeroase.

-ičk-a

Sufix compus ce apare în derivatul *Jelička* < *Jela* < *Jelena*.

-ić-a

Sufix care în trecut a fost foarte productiv la formarea diminutivelor antroponimice. Astăzi valoarea afectivă se păstrează în special la diminutivile de genul masculin formate de la substantivele comune: *brodić*, *zubić*, *brusić* și foarte rar la cele feminine: *bukvić*, *jelić*.

Numele de familie sârbești care se termină toate în *-ić* au avut la origine sens

LINGVISTICĂ

diminutival desemnându-i pe descendenții unei familii: *Magdalenic* “fiul Magdalenei”, *Marić* “fiul Marei”, *Nikolić* “fiul lui Nikola”, *Tomić* “fiul lui Toma” ș.a. Aceste nume au devenit foarte numeroase și din secolul al XV-lea când a început să se cristalizeze folosirea numelor de familie, sensul afectiv al acestui sufix s-a pierdut.

În materialul cercetat am găsit un singur nume feminin de botez care are în componență sufixul *-ić*: *Milića*, pe care îl putem raporta la hipocoristicul feminin *Mila* sau la nb. *Milić*, caz în care este nume moșional.

-ihn-a

Sufix ce servește la derivarea numelor feminine *Radihna* și *Vladihna* formate din temele *Rad-* (< *Radoslava*), respectiv *Vlad-* (< *Vladimira*, *Vladislava*). Derivatele masculine sârbești formate cu suf. *-ihna* sunt încadrate de Fr. Miklosich³¹ în grupa celor formate cu *-ih*, deși în limba sârbă nu există antroponime derivate doar cu acest sufix. Sufixul *-ihna* este recunoscut de T. Maretić³² care citează printre alte nume și antroponimele masculine date de Fr. Miklosich: *Dobrihna*, *Nadihna*, *Stanihna*, *Vojihna*.

-ij-a

Sufix destul de productiv la formarea numelor feminine. Creează derivate de la nume calendaristice: *Agatija* < *Agata*, *Avramija* < *Avram*, *Lazarija* < *Lazar*, *Petrija* < *Petra*, *Todorijsa* < *Todora*, *Vaskija* < *Vaska*; de la nume tradiționale formate din temele numelor bitematice sau de la nume deja derivate: *Dobrija* < *Dobra*, *Radija* < *Rada*, *Stanija* < *Stana*, *Živanija* < *Živana*. Numele feminine *Leposija*, *Milosija*, *Radosija*, *Vitosija* sunt considerate de M. Grković derivate cu suf. *-osija*. Paralel cu acestea există însă și formele *Radostija*, *Milostija*, formate cu *-ij-a* de la substantivele abstracte *milost*, *radost*. Mult mai verosimilă credem că este derivarea de la substantivele feminine *lepost*, *milost*, *radost*, *vitost*, cu pierderea lui *t* final în cazul nf. *Leposija* și *Vitosija*.

-ik-a

Creează derivate de la nume calendaristice și de la hipocoristice formate de la nume calendaristice: *Acika* < *Aca* (< *Aleksandra*), *Anika* < *Ana*, *Antonika* < nb. *Anton*, *Danika* < *Dana*, *Đurđika* < *Đurđa*, *Jefrika* < *Jefra* (< *Jefrema*), *Jelika* < *Jela* (< *Jelena*), *Marika* < *Mara* (< *Marija*), *Vasika* < *Vasa* (< *Vasilija*); de la hipocoristice

formate din nume tradiționale: *Bobika* < *Boba* (< *Bogdanka*), *Borika* < *Bora* (< *Borislava*); de la nume comune: *Javorika* < *javor* “paltin”, *Velika* < adj. *velik* “mare”. Ultimul nume menționat poate fi privit și ca un derivat de la hip. *Vela* < *Velisava*.

-il-a

Formează următoarele derivate: *Dobрила* < *Dobra* (< *Dobromira*, *Dobroslava*), *Dragila* < *Draga* (< *Dragomira*, *Dragoslava*), *Marila* < *Mara* < *Marija*, *Margareta*. La numele comune principală funcție a acestui sufix este de a crea substantive cu sensuri diferite mai ales de la radicale substantivale și adjectivale: *besnilo*, *grdilo*, *račilo*, *tamnilo*, *žarilo*, *žutilo*. Antroponimele masculine formate cu acest sufix sunt destul de numeroase: *Berilo*, *Bratilo*, *Dobriilo*, *Dragilo*, *Radilo*, *Srdilo*, *Stanilo*, *Vladilo* ș.a.

-in-a

Creează derivate de la nume calendaristice și de la hipocoristicele acestora: *Aleksandrina*, *Aleksina*, *Đorđina*, *Gligorina*, *Nikolina*, *Vasilina*; de la derivate ce au la bază teme extrase din nume bitematice: *Borina*, *Dobrina*, *Dragina*, *Radina*, *Vojina*, *Zlatina*. Majoritatea numelor derivate cu *-ina* suferă o derivare ulterioară cu suf. *-k-a*: *Borinka*, *Dobrinka*, *Radinka*.

-ink-a

În afară de numele menționate mai sus care suferă o derivare secundară, există și o serie de nume în *-ink-a* care nu prezintă forme intermediare în *-in-a*. Sufixul compus *-inka* a fost probabil detașat din nume ca *Dobrinka*, *Radinka*, devenind astfel sufix independent cu care se formează următoarele derivate: *Čubrinka* < *Čubra*, *Đulinka* < *Đula*, *Gordinka* < *Gorda*, *Lazinka* < *Laza*, *Pavlinka* < nb. *Pavle*, *Želinka* < din vb. *želeťi*.

-inj-a

Sufix ce servește la realizarea motiunii integrale la numele comune: *beginja*, *boginja*, *kneginja*, *uskokinja*³³.

Pentru antroponimele feminine formate cu acest sufix sunt posibile trei tipuri de analiză. Derivarea se poate face: 1) direct din temele numelor tradiționale sârbești (*blag-* *bog-*, *vuk-*); 2) prin motiune de la numele masculine: *Blaginja* < nb. *Blag*,

LINGVISTICĂ

Boginja < nb. *Boga*, *Vukinja* < nb. *Vuka* 3) de la hipocoristicele feminine deja formate din numele bitematice: *Blaginja* < *Blaga*, *Boginja* < *Boga*, *Vukinja* < *Vuka*.

Moțiunea integrală se realizează în cazul etnicilor *Grkinja* < nb. *Grk*, *Vlahinja* < nb. *Vlah*.

-iș-a

Sufix cu o ușoară nuanță peiorativă³⁴, puțin productiv la formarea numelor de persoană. Creează următoarele nume feminine: *Dragiša*, *Ljubiša*, *Rališa* < *Rala* (< *Radmila*), *Vejiša* < *Veja* (< *Velisava*), *Veliša* < *Vela*.

-j-a

Cel mai productiv sufix sârbesc folosit la formarea hipocoristicelor feminine și masculine. Creează derivate în principal de la radicale vocalice extrase din temele numelor bitematice sau întregi și mai rar de la cele extrase din nume deja derivate: *Baja* (< *Bratislava*, *Bratica*), *Beja* (< *Belislava*), *Boja* (< *Bogoslava*), *Gaja* (< *Gavrila*, *Gajtana*), *Goja* (poate fi privit ca hip. simplu din *Gojislava*, sau ca derivat de la radicalul *Go-* din *Gordana*, radical susținut și de *Goda*, *Goga* < *Gordana*), *Daja* (< *Danica*), *Deja* (< *Desanka*, *Desislava*), *Gruja* < *Grubana*, *Vuja* (< *Vukosava*). Dintre formele reduplicate formate cu acest sufix cităm pe: *Jeja* (< *Jelena*, *Jevdokija*), *Joja* (< *Jovanka*), *Juja* (< *Julijana*).

Sufixul *-j-* apare și în cadrul sufixului compus *-(j)ana* care se păstrează la următoarele derivate: *Borjana* (< *Borislava*), *Gorjana* (< *Gora*), *Zorjana* (< *Zora* < *Zorislava*).

-k-a

Cel mai vechi sufix moțional slav, de trei ori mai puțin productiv decât sufixul *-ica* la numele comune³⁵.

În antroponime moțiunea integrală se realizează în special de la numele masculine bitematice și mai rar de la cele întregi sau derivate. Creează derivate moționale de la nume masculine calendaristice: *Andrejka* < nb. *Andrej*, *Arsenka* < nb. *Arsen*, *Lazarka* < nb. *Lazar*, *Petruška* < nb. *Petruš*, *Stefanka* < nb. *Stefan*; de la nume tradiționale bitematice: *Berislavka* < nb. *Berislav*, *Bogobojka* < nb. *Bogoboj*, *Bogoljupka* < nb. *Bogoljub*, *Borislavka* < nb. *Borislav*, *Branimirka* < nb. *Branimir*, *Dragomirka* < nb. *Dragomir*, *Ratiborka* < nb. *Ratibor*, *Stanimirka* < nb. *Stanimir*; de la nume masculine deja derivate: *Blagojka* < nb. < *Blagoje*, *Dragutinka* < nb.

Dragutin, Dukadinka < nb. *Dukadin, Mirojka* < nb. *Miroje*; de la nume masculine a căror origine din apelative este evidentă: *Jablanka* < nb. *Jablan Kamenka* < nb. *Kamen, Mlađenka* < nb. *Mlađen, Momčilka* < nb. *Momčilo*.

Este cel mai productiv sufix utilizat la formarea etnicelor: *Jadranka* < nb. *Jadran, Jermenka* < nb. *Jermen, Jugoslavka* < nb. *Jugoslav, Slovenka* < nb. *Sloven*.

Sufixul *-k-a* este des folosit și la formarea numelor feminine de la alte nume feminine: calendaristice: *Anka* < *Ana, Đurđinka* < *Đurđina, Đurka* < *Đura, Kristinka* < *Kristina, Nikolinka* < *Nikolina*; derivate de la nume tradiționale slave: *Bajka* < *Baja, Bejka* < *Beja, Beranka* < *Berana, Dajka* < *Daja, Mirka* < *Mira*.

Relativ numeroasă este și categoria hipocoristicelor feminine³⁶ formate cu acest sufix: *Beka* < *Belosava, Bika* < *Biserka, Boka* < *Bogoslava, Bosiljka; Daka* < *Danica, Dekka* < *Dejanka, Desislava; Doka* < *Dobrinka, Joka* < *Jovana, Naka* < *Nastasija, Natalija; Peka* < *Paraskeva, Petra; Stoka* < *Stojana, Žika* < *Živana*.

-l-a

Sufix folosit rar la formarea hipocoristicelor³⁷. Creează următoarele nume feminine: *Bila* < *Bisenija, Dala* < *Danica, Dula* < *Dubrava, Dušanka; Đola* < *Đorđijana, Đorđina; Gala* < *Gavrila, Grola* < *Grozdana, Tile* < *Tihoslava, Tola* < *Todora, Žila* < *Živana*.

-lj-a

Sufix antroponimic foarte rar ce servește la derivarea următoarelor hipocoristice feminine: *Dolja* < *Dobrila, Galja* < *Gavrila*.

-m-a

Cu acest sufix se creează formele reduplicate *Mema* < *Spomenka, Mima* < *Miladinka, Milosava* și hipocoristicul derivat *Pema* < *Pelagija*.

-n-a

Sufix destul de des folosit la formarea antroponimelor feminine. Formează de obicei derivate secundare de la hipocoristice simple și derivate: *Bejna* < *Beja, Bojna* < *Boja, Bosna* < *Bosa, Bućna* < *Buća, Cvetna* < *Cveta, Čudna* < *Čuda* (< *Čudomira*), *Dašna* < *Daša, Dukna* < *Duka, Dušna* < *Duša, Gojna* < *Goja, Jekna* < *Jeka, Ješna* < *Ješa, Katna* < *Kata, Mirna* < *Mira, Rajna* < *Raja, Slavna* < *Slava, Višna* < *Viša, Zlatna* < *Zlata*. Sufixul *-n-a* ajută și la formarea hipocoristicelor prin reduplicarea

LINGVISTICĂ

consoanei inițiale: *Nana* < *Nastasija*, *Natalija*; *Nena* < *Nedeljka*, *Nevina*; *Nona* < *Novka*.

-nj-a

Creează următoarele derivate: *Bonja* < *Bojana*, *Bosiljka*; *Manja* < *Marija*, *Sanja* < *Aleksandra*, *Vanja* < *Vladana*, *Ivana*.

-oj-a

Numărul numelor feminine formate cu acest sufix este foarte redus. În aceasta categorie intră nf. *Negoja* format din tema *Neg-* din *Negoslava* și *Stanoja* creat fie din tema *Stan-* din *Stanimira*, *Stanislava*, fie prin moțiune supletivă de la nb. *Stanoje*.

-ojk-a

Formează următoarele derivate: *Anojka* < *Ana*, *Belojka* < *Bela*, *Branojka* (din tema *Bran-* din *Branislava*), *Danojka* < *Dana*, *Ilojka* < *Ila*, *Jefrojka* < *Jeфра*, *Lepojka* (din tema *Lep-* din *Leposlava* sau de la numele comun *lepojka* prin schimbarea statutului din apelativ în antroponim).

Majoritatea numelor feminine care conțin acest sufix sunt de fapt create prin moțiune supletivă de la formele masculine cu suf. *-k-a*: *Blagojka* < nb. *Blagoje*, *Dragojka* < nb. *Dragoje*, *Ljubojka* < nb. *Ljuboje*, *Radojka* < nb. *Radoje*, *Živojka* < nb. *Živoje*. Din aceste nume în care sufixul este compus [*oj(e)-k(a)*] s-a detașat sufixul *-ojka* care a devenit independent în formarea numelor *Anojka*, *Jefrojka* ș.a.

-ojl-a

Formează următoarele nume feminine: *Anojla* < *Ana*, *Danojla* < *Dana*, *Dragojla* < tema *Drag-* (< *Dragoslava*), *Janojla* < *Jana*, *Mijojla* < *Mija*, *Radojla* < *Rad-* (< *Radoslava*), *Rusojla* < *Rusa*.

-ok-a

Sufix rar folosit la derivarea numelor de persoană. Formează următoarele antroponime feminine: *Anoka* < *Ana*, *Ilioka* < *Ilija*, *Stanoka* < tema *Stan-* (din *Stanislava*, *Stanimira*), *Vinoka* < *Vina*, *Vitoka* < *Vita*.

-ol-a

Cu acest sufix se formează derivatele *Anola*³⁸ < *Ana* și *Mijola* < *Mija*, pe care Milica Grković le consideră însă variante ale numelor feminine *Anojla*, respectiv *Mijojla*.

-oš-a

Numele feminine care conțin acest sufix sunt formate prin moțiune integrală de la corespondentele masculine: *Cvetoša* < nb. *Cvetoš*, *Janoša* < nb. *Janoš*, *Miloša* < nb. *Miloš*.

-ot-a³⁹

Numele de persoană la care apare acest sufix erau create în trecut de la apelative, în special de la adjective care sufereau astfel un proces de substantivizare: nb. *Blagota* < adj. *blag*, nb. *Radota* din adj. *rad*⁴⁰. *Dobrota* și *Životka* sunt singurele derivate feminine ce au în componență acest sufix. *Dobrota* este probabil o creație moțională paralelă cu forma masculină identică *Dobrota* care este semnalată încă din hrisoavele mănăstirii Dečani, în timp ce *Životka* este un nume format prin moțiune de la nb. *Života* (format din tema *Živ-* < *Živoslav*).

-ovk-a

Sufix cu care se formează următoarele derivate: *Anovka* < *Ana*, *Letovka* < *Leta* (< *Leticija*), *Mirovka* < *Mira*, *Petrovka* < *Petra*.

-s-a

Sufix care servește la formarea hipocoristicului feminin *Sosa* din *Sofija* și care este o formă reduplicată.

-š-a

Destul de productiv la formarea hipocoristicelor masculine și feminine. Creează următoarele derivate: *Daša* < *Danica*, *Dašina*; *Doša* < *Dobriła*, *Dostana*; *Goša* < *Gordana*, *Gorica*; *Ješa* < *Jelena*, *Raša* < *Radmila*, *Radoslava*; *Seša* < *Sestra*, *Taša* < *Tanasija*, *Tatijana*; *Vlaša* < *Vladislava*, *Vlahinja*.

-t-a

LINGVISTICĂ

Hipocoristicele feminine formate cu acest sufix sunt în special forme reduplicate: *Jota* < *Jovana*, *Tita* < *Hristina*, *Tota* < *Todora*, *Tuta* < *Tudora*.

-uj-a

Apare în cadrul numelui feminin *Draguja* care este o formă moțională integrală de la nb. *Draguj*.

Numele feminine care conțin sufixul **-ujka** (*Milujka*, *Radujka*, *Slavujka*) pot fi analizate în două moduri. Ele sunt fie formate cu suf. moțional *-k-a* de la corespondentele masculine *Miluj*, *Raduj*, *Slavuj*, fie sunt formate direct din temele numelor bitematice *Mil-* (< *Milosava*), *Rad-* (< *Radoslava*), *Slav-* (< *Slavomira*). În spiritul evoluției sistemului de nume feminine care s-au format în primul rând de la cele masculine, considerăm mai aproape de adevăr derivarea cu suf. *-k-a*.

Sufixul **-ujka** a fost detașat din numele citate mai sus și are funcție independentă în derivarea nf. *Anujka* < *Ana*.

-uk-a

Sufix puțin productiv la formarea numelor proprii. Creează următoarele derivate feminine: *Anđuka* < *Anđa*, *Miluka* < tema *Mil-* (< *Miloslava*, *Milomira*), *Raduka* < *Rad-* (< *Radoslava*), *Savuka* < *Sava*, *Vujuka* < *Vuja*.

-ul-a

Antroponimele feminine ce conțin acest sufix sunt formate prin moțiune integrală de la corespondentele masculine derivate cu *-ul*: *Dančula* < nb. *Dančul*, *Radula* < nb. *Radul*.

-ulj-a

Sufix puțin productiv la formarea numelor comune și de persoană. Substantivele feminine comune derivate cu *-ulj-a* au o ușoară nuanță stilistică și în general nu au corespondent masculin: *grdulja* “femeie urâtă”, *prskulja* “ploaie mărunță”⁴¹. În antroponimie servește la formarea următoarelor nume feminine: *Dobrulja* < *Dobra*, *Gorulja* < *Gora*, *Sekulja* < *Seka*.

-un-a

Formează următoarele derivate: *Beluna* < tema *Bel-* (< *Belosava*), *Dobruna*

< *Dobra*, *Draguna* < *Draga*, *Maruna* < *Mara*, *Mikuna* < *Mika*, *Savuna* < *Sava*, *Saruna* < *Sara*. O serie dintre derivatele formate cu *-un-a* sunt forme moționale: *Miluna* < nb. *Milun*, *Peruna* < nb. *Perun*, *Raduna* < nb. *Radun*.

-ur-a

La numele comune are caracter peiorativ și augmentativ⁴²: *glavura*, *devoičura*, *pijandura*. În materialul cercetat am găsit doar două nume formate cu acest sufix: *Ćanura* < *Ćana* (< *Stamena*, *Stamenija*), *Jekura* < *Jeka* (< *Jelena*, *Jevdokija*); este greu de spus dacă și la numele proprii a avut în trecut aceeași valoare ca la substantivele comune.

-uš-a

Sufix destul de des folosit la formarea numelor feminine. Ca semn moțional este foarte rar și atunci creează forme feminine de la numele soților, sau de la meseriile exercitate de aceștia: *Bošnjakuša*, *seljakuša*, *soldatuša*⁴³. Formează derivate de la nume calendaristice: *Anuša* < *Ana*, *Katuša* < *Kata*, *Mitruša* < *Mitra*, *Pavuša* < *Pava*; de la hipocoristice formate din temele numelor tradiționale: *Bratuša* < *Brata*, *Dobruša* < *Dobra*, *Goruša* < *Gora*, *Gostuša* < *Gosta* (< *Gostimira*), *Vojuša* < *Voja*.

Derivatele create cu sufixul compus **-uška** sunt analizate de Milica Grković de la forma de bază, chiar dacă există forme intermediare. Astfel *Anuška* este analizat din *Ana* și nu din forma derivată *Anuša*. După părerea noastră, aici este vorba în principiu de un proces de derivare secundară cu suf. *-k-a*. Sigur că procesul nu poate fi unitar și nu este exclusă o formare direct cu suf. independent *-uška*. Iată alte câteva dintre antroponimele feminine ce conțin acest sufix: *Bebuška* < *Bebuša* sau *Beba*, *Iluška* < *Iluša* sau *Ila*, *Miluška* < *Miluša* sau *Mila*.

Singurul nume feminin pe care îl putem considera aproape sigur derivat cu suf. simplu *-uška* este *Duduška* < *Duda* (< *Dubravka*, *Dušanika*) unde nu am găsit atestată o formă intermediară *Duduša*.

-ušin-a

În materialul studiat nu am găsit decât un singur nume feminin format cu acest sufix: *Jevrušina* < *Jevra*. Sufixul nu este productiv nici la derivarea numelor masculine, dintre care cităm pe *Bogušin* și *Bratušin*.

-ut-a

LINGVISTICĂ

Sufix pe care l-am întâlnit doar la derivatul *Anuta* < *Ana*. Dintre numele masculine formate cu acest sufix, care sunt de asemenea foarte puține la număr, amintim pe: *Bogut*, *Dragut*, *Milut*, *Radut*.

-ž-a

Formează următoarele hipocoristice feminine: *Dražă* < *Dragoslava* (care poate fi și un hipocoristic simplu din *Dražeslava*), respectiv *Žiža* care este o formă reduplicată din *Živadinka*, *Živana*.

NOTE

1. *Die Bildung der slavischen Personennamen*, Viena, 1860, p. 6.
2. Fr. Miklosich, *op. cit.*, *loc. cit.*
3. În *Introducere* la studiul *Nume de persoane*, București, Editura Științifică, 1965, Al. Graur vorbește despre toate situațiile posibile referitoare la etimologia numelor proprii, p. 9.
4. I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 17 -18.
5. Id., *ibid.*, p. 19.
6. Božo Ćorić, *Mocioni sufiksi u srpskohrvatskom jeziku*, Belgrad, 1982, p. 156.
7. *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, în "Rad", Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, vol. 81, p. 81-146, vol. 82, p. 69 -154, Zagreb, 1886, p. 82-83.
8. *Op.cit.*, vol. 81, p. 98.
9. *Op. cit.*, p. 14.
10. Terminologia folosită de lingviștii sârbi cu privire la sufixele compuse este destul de diferită. Božo Ćorić folosește termenul de *sufiksne derivate* "derivate sufixale", *op. cit.* p. 8; M. Stevanović utilizează în special termenul de *složeni nastavak* "terminație compusă", *Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i književnojezička norma)*, I, Uvod – Fonetika – Morfologija, ediția a III-a, Belgrad, Naučna Knjiga, 1975, p. 474, iar Aleksandar Belić folosește termenul tradițional de *zusammengesetzte Suffixe* "sufixe compuse", *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe*, în "Archiv für slavische Philologie", 23, Berlin, 1901, p. 136.
11. *Op. cit.*, vol. 82, p. 87.

12. *Op. cit.*, p. 17.
13. M. Stevanović, *op. cit.*, p. 477.
14. *Op. cit.*, 8.
15. *Op. cit.*, vol. 82, p. 89.
16. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb, 1971, p. 38.
17. *Op. cit.*, vol. 82, p. 92 - 93.
18. *Op. cit.*, p. 141.
19. Petar Skok, *op. cit.* p. 67-68.
20. *Op. cit.*, vol. 81, p. 140.
21. Originea și forma hipocoristicelor au fost analizate pe larg de Ștefan Pașca în *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 117-133.
22. T. Maretić, *op. cit.*, vol. 82, p. 96-97.
23. Petar Skok, *op. cit.*, p. 491.
24. *Op. cit.*, p. 536.
25. Milica Grković, *Imena u dečanskim hrisovuljama*, Novi Sad, 1983, p. 76.
26. *Op. cit.*, vol. 82, p. 96.
27. Petar Skok, *op. cit.*, p. 704.
28. *Op. cit.*, p. 8.
29. Božo Ćorić, *op. cit.*, p.8 - 9.
30. *Op. cit.*, p. 139.
31. *Op. cit.* p. 17.
32. *Op. cit.*, vol. 82, p. 113.
33. Božo Ćorić, *op. cit.*, p. 119.
34. Petar Skok, *op. cit.*, p. 734.
35. Božo Ćorić, *op. cit.*, p. 87.
36. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, Zagreb, 1972, p. 7.
37. Mitar Pešikan încadrează în categoria derivatelor și numele de tipul nb. *Milo* < *Miloslav*, nb. *Miho* < *Mihal* (analizate de noi ca forme nominale simple din nume bitematice sau întregi) pe care le consideră formate cu suf. *-l-* și *-h-* prin analogie cu alte hipocoristice derivate cu aceste sufixe precum nb. *Raho*, *Rahoje*, *Rale*, *Zetsko-humsko-raška imena na početku turskoga doba*, în "Onomatološki prilozi", III, Belgrad, 1982, p. 17.
38. T. Maretić, *op. cit.*, vol. 82, p. 123.
39. Sufixul *-ota* în sârbocroată și română a fost analizat de D. Gămulescu, în *Influențe românești în limbile slave de sud. I. Sârbocroată*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 129 – 140.
40. M. Stevanović, *op. cit.*, p. 516.

LINGVISTICĂ

41. Božo Ćorić, *op. cit.*, p. 152.
42. A. Belić, *op. cit.*, p. 195; M. Stevanović, *op. cit.*, p. 509.
43. M. Stevanović, *op. cit.*, p. 537.

Abrevieri lexicale

adj.
adjectiv
hip.
hipocoristic
nb.
nume de bărbat
nf.
nume de femeie
rad.
radical
suf.
sufix
vb.
verb

BIBLIOGRAFIE

- Aleksandar Belić, *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe*, în “Archiv für slavische Philologie”, 23, Berlin, 1901, p. 134 - 206.
- R. Bošković, *Oko sufiksa -ica*, în “Naš jezik”, XV, nova serija, sv. 1 – 2, Belgrad, 1966, p. 58 – 61.
- R. Bošković, *Razvitak sufiksa u južnoslovenskoj jezičkoj zajednici*, în “Južnoslovenski filolog”, XV, Belgrad, 1936, p. 1 – 155.
- Božo Ćorić, *Mocioni sufiksi u srpskohrvatskom jeziku*, Belgrad, 1982.
- Đ. Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih*, I–III, Belgrad, 1863-1864.
- Milan Dragičević, *O trosložnim izvedenicama na “-ica” iz kategorije ličnih imena subjektivne ocene u našim zapadnijim ijekavskim govorima*, în “Zbornik matice srpske za filologiju i lingvistiku” XXXIX/2, Novi Sad, 1996.
- Dorin Gămulescu, *Influente românești în limbile slave de sud. I. Sârbocroata*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Al. Graur, *Nume de persoane*, București, Editura Științifică, 1965.

- Milica Grković, *Imena u dečanskim hrisovuljama*, Novi Sad, 1983.
- Milica Grković, *Rečnik imena banjskog, dečanskog i prizrenskog vlastelinstva u XIV veku*, Belgrad, Narodna Knjiga, 1986.
- Milica Grković, *Rečnik ličnih imena kod Srba*, Belgrad, Vuk Karadžić, 1977.
- Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u Bălgarite*, Bălgarska akademija na naukite, Sofia, 1969.
- Pavle Ivić, Milica Grković, *Dečanske hrisovulje*, Novi Sad, 1976.
- Milica Lađević, *Tvorbeni modeli imena blizanaca u Vojvodini*, Novi Sad, 1987.
- T. Maretić, *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, in "Rad", Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, vol. 81, p. 81-146, vol. 82, p. 69-154, Zagreb, 1886.
- Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personennamen*, Viena, 1860.
- M. Đ. Milićević, *Pomenik znamenitih ljudi u srpskog naroda novijega doba*, Belgrad, 1888.
- Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936.
- Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- I. Pătruț, *Studii de limbă română și slavistică*, Cluj, Editura Dacia, 1974.
- Mitar Pešikan, *Zetsko-humsko-raška imena na početku turskoga doba (prvi deo)*, in "Onomatološki prilozi", III, Belgrad, 1982, p. 1 -120, *(drugi deo)*, in "Onomatološki prilozi", IV, 1983, p. 1 - 135, *(treći deo)*, in "Onomatološki prilozi", V, 1984, p. 1 - 182.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, vol. I – X, Srpska akademija nauka, Institut za srpskohrvatski jezik, Belgrad, 1959 – 1980.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, vol. I - XXIII, Zagreb, 1880 - 1976.
- Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, Zagreb, 1971-1974.
- M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i književnojezička norma)*, I, *Uvod – Fonetika – Morfologija*, edicija a III-a, Belgrad, Naučna Knjiga, 1975.
- Gustav Weigand, *Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, in "XXVI—XIX Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", Leipzig, 1921, p. 104 – 192.

Summary

The derivation of feminine names in Serbian

The derivational process played an essential part in the diversification of the Serbian inventory of personal names. The system of feminine names is extremely rich in derivatives and derived hypocoristic forms. The article analyses several issues regarding the structure of the feminine derivatives and treats a series of simple and compound, productive and less productive suffixes that lead to the formation of feminine names in the Serbian language.

TERMENI NEOLOGICI ÎN METALIMBAJUL ECONOMIC AL LIMBII RUSE

Mădălina Florescu-Ciobotaru
București

*“Язык, действительно подобен рамке для картины мира;
но если картина не влезает в рамку, меняют рамку,
не картину.”*

А. А. Леонтьев

Limba este creația capitală a umanității, fiind una dintre cele mai spectaculoase invenții ale minții omenești, capabilă să păstreze memoria trecutului și să înregistreze treptat nemărginirea lumii trăită cu fiecare clipă, pe măsură ce se avansează pe spirala timpului. Limba este lichidul vital care face să circule un flux gigantic de informații exprimate sub formă de cuvinte, o parte a acestora având un caracter trecător, iar o alta rămânând în limbă o perioadă de timp nedeterminată. Așa cum bine a fost subliniat de către numeroși lingviști, limba se află în legătură directă cu comunitatea care o utilizează, prin calitatea ei de mijloc de comunicare și, ca atare, reflectă schimbările sociale, dar nu direct, ci prin urmările lor în modul de a gândi al vorbitorilor și în conformitate cu legile ei proprii. Studiind limba unei epoci, putem reconstitui realitatea unor vremuri demult apuse și, prin urmare, vom fi capabili să înțelegem modul de a gândi al oamenilor din trecut. Deoarece zugrăvește realitatea care este în continuă mișcare, fixarea limbii în anumite tipare pentru perioade mari de timp nu este posibilă. Deși la prima vedere pare a fi conservativă, și aceasta din cauza caracterului normativ imprimat de sintaxă și morfologie, limba este un receptor fin a tot ceea ce se întâmplă în societate, reflectând în mod specific schimbările din toate domeniile activității umane.

Segmentul limbii cel mai supus modificărilor este lexicul, fiind extrem de mobil și de sensibil la toate schimbările din societate, în prezent, în opinia a numeroși lingviști, la nivelul lexicului având loc un puternic proces de înnoire. Acest fapt nu se petrece întâmplător. În perioadele de stabilitate istorică și socială, procesele de dezvoltare lingvistică se desfășoară în mod treptat, moderat, iar schimbările de limbă au loc numai în mod sporadic, fără a afecta componentele sistemului. În

LINGVISTICĂ

perioadele de convulsii sociale și de revoluții istorice, procesele de dezvoltare lingvistică devin mai active. Intensificarea modificărilor la nivelul limbii conduce la apariția următorului fenomen: într-un anumit interval de timp, se produce un număr prea mare de schimbări care nu pot fi adaptate în totalitate în sistemul lexical existent și, de aici, i impresia de haos și nestabilitate. Se pare că noutatea “va topi” limba națională, făcând să nu-i mai fie vizibile granițele și amenințându-i integritatea. Trecutul ne oferă asemenea situații spre a fi studiate; de exemplu așa s-a întâmplat în limba rusă la începutul secolului al XVIII-a, în epoca lui Petru I, după Revoluția din 1917 și astfel de fenomene pot fi observate chiar în prezent. După căderea blocului socialist, în ultimii aproximativ 15 ani, omenirea aflată în căutarea unei noi identități, a avut de parcurs o altă etapă de cotitură din istoria sa, care nu putut să nu-și lase amprenta și asupra limbii.

Limba poate fi comparată cu un organism viu: unele cuvinte mor, în locul lor se nasc altele.

Realizările lumii contemporane din diverse domenii de activitate au dus la o adevărată explozie informațională și am adăuga și terminologică; cum bine se știe, în diversele limbi ale lumii, 90% din numărul noilor cuvinte sunt termeni tehnici și științifici, utilizați în cadrul a peste 1 000 de ramuri sau subramuri ale activității umane apărute în ultima vreme. Numărul noțiunilor cu care se operează în respectivele domenii de activitate este estimat la aproximativ 50 de milioane, iar în condițiile dezvoltării actuale a științei și tehnicii, numărul obiectelor și noțiunilor științifice create anual și care necesită în mod firesc o denumire exactă oscilează între 4 000 și 10 000.

Dacă într-o anumită limbă există nevoia unor noi termeni pentru exprimarea unor concepte sau noțiuni noi, se vor căuta soluții pentru crearea de noi complexe sonore, fie prin adoptarea și/sau adaptarea unor termeni internaționali, dacă există, fie prin crearea de termeni prin mijloace interne ale limbii respective. Este evident că politica în domeniul terminologic trebuie să corespundă politicii lingvistice generale a statului respectiv. Astfel, într-o comunitate în care anglofobia este considerabilă, cum este cazul țărilor francofone, apelul la termenul anglo-american este preferabil să fie evitat.

Supunându-se legilor limbii, terminologia își îmbogățește corpusul de termeni pe două căi fundamentale, și anume: una externă, care constă în împrumuturi din alte limbi și alta internă, prin care noile unități lexicale rezultă din îmbinarea unor elemente deja existente în limbă.

În lingvistica franceză, se folosește termenul de *neologie* pentru a desemna toate procedeele de îmbogățire a vocabularului, atât externe, cât și interne, deopotrivă cu cuvinte și sensuri noi.

Filologul român Vasile Robu aprecia: “Termenul *neologism* (cuvânt nou) cunoaște două accepții: în sens larg, este *neologism* orice cuvânt nou, împrumutat sau creat prin mijloace interne; în sens restrâns, numai cuvântul străin, împrumutat la o dată nu prea îndepărtată, se numește *neologism*.”¹ Prin urmare, vor fi considerate neologisme cuvintele împrumutate în perioada de timp acoperită de conceptul *limbă contemporană* și despre care vorbitorii au conștiința că sunt cuvinte noi. Neologism este cuvântul care prezintă noutate pentru limba care-l împrumută, nu și pentru limba din care este luat, deși, în general, și acolo are uneori caracter neologic. În limba rusă există cuvinte mai vechi, împrumutate înainte de Revoluția din 1917, au avut la început un regim asemănător cu al neologismelor, pe care însă, datorită uzajului, l-au pierdut (de exemplu: *агент, баланс, банк, биржа, бухгалтерия, бюджет, валюта, вексель, депозит, маклер, рабат, рента, такса, тариф, фрахт, штраф, ярмарка* și multe altele). Aceasta înseamnă că un cuvânt împrumutat este neologism atâta timp cât este considerat de vorbitori ca noutate, iar caracterul neologic al cuvintelor cunoaște diferite grade, dacă privim lucrurile de pe pozițiile evoluției limbii. La stabilirea acestei gradații trebuie avut în vedere criteriul timpului și al frecvenței. Cu cât un împrumut se învechește și are circulație largă, cu atât se pierde aspectul său de inovație.

Subliniem că cea de-a doua cale fundamentală de îmbogățire a materialului terminologic însumează, un întreg ansamblu de procedee interne, care au legătură atât cu vocabularul, cât și cu morfologia și care sunt studiate în cadrul unui vast capitol al lingvisticii cunoscut sub numele de formarea cuvintelor.

În prezentul studiu, atenția noastră se va concentra asupra împrumuturilor lexicale din alte limbi care au avut loc relativ recent, acest fenomen deținând un loc bine stabilit printre procesele legate de completarea materialului din terminologia economică a limbii ruse.

Cum bine remarca un lingvist străin², deși foarte înrădăcinat în lingvistică, termenul *împrumut* nu este tocmai potrivit, întrucât “împrumutul” se face fără știrbirea limbii “donatoare” și fără restituire din parte limbii influențate sau “receptoare”.

Cu această precizare, se poate considera că împrumutul lexical în vocabularul unei limbi este inovația de proveniență externă care constă în cuvinte și expresii luate de-a gata dintr-o limbă străină și adăugate fondului lexical existent.

Lingvistul rus S. V. Griniiov afirma: “În prima etapă de dezvoltare a terminologiei oricărui domeniu, principalul mod de creare a termenilor este împrumutul”.³ Deși împrumutul de termeni din alte limbi reprezintă unul dintre mijloacele principale de formare și completare a vocabularelor specializate, această problemă în cadrul terminologiei nu se bucură de o concentrare sporită din partea

LINGVISTICĂ

cercetătorilor. Lipsa de atenție față de mijloacele de îmbogățire externe ale lexicului terminologic se poate explica prin faptul că procesul de împrumut al termenilor se deosebește într-o foarte mică măsură de împrumutul de cuvinte care are loc la nivelul limbii literare, această problemă fiind clarificată la nivelul limbii în general. Așa cum am arătat mai sus, majoritatea covârșitoare a cuvintelor nou apărute în limbă aparțin limbajului tehnico-științific, existând cazuri în care inovațiile de vocabular sunt determinate de apariția unui câmp semantic nou, determinat, la rândul său, de aspecte noi, inexistente până la acel moment în realitatea extralingvistică dată. Este tocmai cazul terminologiei tehnice și științifice create în zilele noastre ca răspuns la cerințele revoluției tehnico-științifice din țările avansate și care alimentează tot mai mult lexicul special, informația fiind cel mai bun exemplu în acest sens.

Împrumutul lexical se numără printre cele mai disputate din lexicologie, în prezent în operele diverșilor lingviști putând fi întâlnite puncte de vedere contrare. Unii cercetători consideră creșterea numărului termenilor împrumutați ca pe un fenomen anormal, care poluează limba și care împiedică dezvoltarea mijloacelor limbii interne de formare a cuvintelor. Alții consideră că împrumuturile largesc componența vocabularului și nu numai că nu frânează dezvoltarea limbii, dar conduc și la desăvârșirea mijloacelor specifice limbii care împrumută. Acest fapt se manifestă prin formarea de noi cuvinte utilizând elemente străine, prin apariția unor noi mijloace de formare a cuvintelor, specifice limbii din care se împrumută și nu în ultimul rând prin activizarea unor mijloace interne neproductive de formare a cuvintelor. Așadar, părerea generală din literatura contemporană de specialitate înclină să considere că împrumuturile lexicale nu au drept rezultat “stricarea” limbii, și numai utilizarea exagerată a acestora poate avea un rezultat negativ.

În ceea ce privește perioada actuală, cercetătorul rus L. P. Krîsin aprecia că “unul dintre cele mai active și vizibile procese care au loc în limba rusă contemporană este activizarea utilizării cuvintelor străine”.⁴

În prezent în limba rusă, alături de împrumutul de noi cuvinte din alte limbi se observă un proces de reactualizare și de reîntoarcere în activ a unor cuvinte de origine străină îndepărtate din uzul general în perioada comunistă, deoarece noțiunile exprimate de acestea erau considerate că aparțin lumii capitaliste. Aceste cuvinte existau la periferia limbii, ca istorisme, în lucrările de specialitate care descriau realitățile acelei epoci. Reîntoarse în limbă la o distanță mai mare de o jumătate de secol, ele vor avea încă pentru majoritatea vorbitorilor elemente de noutate, în conștiința acestora fiind receptate ca neologisme. Cum este și firesc, împrumuturile mai vechi au suferit un proces de evoluție semantică, multe dintre acestea, odată cu reactualizarea în limbă și-au sporit numărul de sensuri, acest fapt constituind și dovada largii receptări de care se bucură în rândul vorbitorilor.

De exemplu, *Толковый словарь живого великорусского языка* al lui Vladimir Dali, apărut în anul 1866, înregistrează cuvântul *фирма* cu următoarea explicație: “[нем. *Firma*, из итал.], имя торгового дома; Домъ открытъ подъ фирмою: Перовъ съ сыновьями”. În *Словарь русского языка*, al lui S. I. Ojegov apărut în anul 1949, același cuvânt este explicat prin: “1. Торговое или промышленное предприятие, производственное объединение. Крупная ф. Торговая ф. Иностранная ф. 2. перен. Внешний вид, прикрытое, прелог для чего-н. (устарелое). Его сочувствие-только ф. 3. Модная одежда (собираетельное, просторечное). ♦ Под фирмой чего-н. Секрет фирмы.”

În *Толковый словарь русского языка XX в. ♦ Языковые изменения*, apărut în anul 1998 sub redacția cercetătoarei G. N. Skliarevskaia apar noi îmbinări de cuvinte pornind de la *фирма*: *брокерская ф.*, *туристическая ф.*, *посредническая ф.*, *ф.-риэлтор*, *ф.-спонсор*.

De asemenea, o altă dovadă a încetățenirii cuvântului *фирма* în limbă o constituie faptul că servește ca bază de derivare pentru formarea de noi cuvinte: *фирмач*, *фирменный*.

Alți termeni din metalimbajul economic, înregistrați în *Толковый словарь русского языка XX в. ♦ Языковые изменения* sa reactualizări sunt:

акция, арбитраж, аренда, аукцион, баланс, банк, банкрот, банкротство, бартер, бизнес, бизнесмен, биржа, брокер, бюджет, валюта, вексель, гарантия, девальвация, демпинг, депозит, дестабилизация, дефицит, дефляция, дивиденд, дотация, инвестор, инвестиция, инспекция, инфляция, инфраструктура, ипотека, кампания, капитал, капитализация, квота, клиент, код, коммерция, компания, компенсация, конкурент, консорциум, контора, контракт, коррупция, кредит, кризис, купон, купюра, курс, легализация, лидер, лицензия, лобби, магнат, мандат, монополизация, облигация, операция, офис, пакет, паритет, пирамида, полис, презентация, президент, претендент, приватизация, приоритет, резерв, реклама, ресурс, реформа, санация, санкция, сектор, сертификат, система, ситуация, спекуляция, стабилизация, субаренда, талон, тариф, терапия, финансирование, финансы, фирма, фонд, шеф.

În mod tradițional, condiția principală de realizare a împrumuturilor cuvintelor străine a fost considerată prezența contactului direct dintre limba-receptor și limba-susă, prin urmare datorită fenomenului de bilingvism, manifestat la nivelul vorbitorilor. Totuși, bilingvismul, această primă premisă de realizare a împrumutului, nu trebuie să fie înțeles numai ca rezultat al contactului teritorial dintre două popoare vecine, mai ales dacă avem în vedere că în etapa actuală din evoluția limbii, împrumutul se realizează pe cale scrisă. Aceste noi forme ale activității de

LINGVISTICĂ

comunicare, precum lectura, traducerea și comentarea presei străine, a literaturii științifice și publicistice de specialitate, participarea la conferințe internaționale, congrese, simpozioane, schimbul de informații în procesul de elaborare a unor proiecte economice, științifice și tehnice comune, creează un teren favorabil pentru împrumuturile lexicale și terminologice din afară. Dar aceasta constituie numai o anumită fațetă a problemei. Împrumutul este condiționat și de disponibilitatea societății care folosește limba respectivă de a accepta cuvinte de proveniență străină pentru realizarea comunicării; dacă această cerință nu este îndeplinită, atunci împrumutul potențial poate rămâne o perioadă mai mică sau mai mare apanajul unui cerc restrâns de persoane (de exemplu al diplomaților, oamenilor de știință, traducătorilor etc.). Mai mult chiar, societatea, reprezentată de păturile cele mai influente, în virtutea unor cauze de natură socială, politică sau ideologică poate avea o atitudine negativă față de fenomenele de împrumut, iar prin eforturi conștiente și bine direcționate poate înlătura din practica vorbirii o parte din cuvintele străine.

Astfel, la sfârșitul anilor '40 ai secolului trecut, în contextul luptei împotriva "aservirii față de Vest", în limba rusă nu au mai fost acceptate noi împrumuturi lexicale și au fost eliminate din uz multe dintre cuvintele străine deja încetățenite. Elementele lexicale din afară erau asociate cu ideea de nepatriotism și chiar de trădare de țară. La începutul anilor '60, atitudinea față de cuvintele străine s-a schimbat, devenind mai tolerantă. La sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, au apărut noi condiții economice, politice, culturale, care au determinat o deschidere a societății rusești față de lexicul specializat de proveniență străină, care fusese larg folosit înainte de octombrie 1917. Masele largi au devenit conștiente că Rusia este o țară ce aparține lumii civilizate; au început să circule tendințe integrative, de sincronizare cu valorile universale, contrar pozițiilor vehiculate de sistemul totalitar în care se sublinia mereu antagonismul Est-Vest, opoziția dintre societatea și modul de viață sovietic pe de o parte și lumea capitalistă și existența burgheză, pe de alta; au fost reconsiderate valorile sociale, s-a diminuat accentul pus pe prioritățile de clasă și de partid, în favoarea celor general umane, și, în sfârșit, s-a promovat deschiderea către Apus în plan economic, comercial, cultural, științific, sportiv, de reorganizare a vieții civile etc.

Toate aceste schimbări de ordin social de la începutul anilor '90 au constituit premisele care au favorizat multiplele schimbări ce au avut loc în limbă, dar mai ales la nivelul vocabularului prin numărul mare de cuvinte de origine străină care s-au instalat în vorbire. Aceste schimbări pot fi ilustrate în mod evident utilizând exemple concludente din metalimbajul economic, unde numeroși termeni străini, pătrunși în

ultima perioadă circulă alături de cuvintele rusești deja existente, având drept rezultat apariția dubletelor sinonimice.

Exemple:

дело- акция	предпринимаель- бизисмен	
меценат- спонсор	предпринимаельсво- бизнес	
ссуда- кредит	свидетельство- полис	
маклер- брокер	предложение- оферта	
договор- контракт	бухгалтер-ревизор- аудитор	
вкладчик инвестор	имущественный наём аред	
должник дебитор	задаток аванс	

Dintre toate limbajele de specialitate, terminologia economică este cea mai apropiată de vocabularul fondului principal lexical, comerțul și afacerile fiind printre cele mai răspândite ocupații din viața socială, suportând influențele limbajului comun. Numeroși termeni economici sunt utilizați în presă, la radio și la televiziune, pătrunzând în vocabularul de zi cu zi al simplului vorbitor. Din acest motiv, cauzele care determină apariția fenomenului de împrumut la nivelul limbii în general pot fi identificate și la nivelul metalimbajului economic.

După ce am trecut în revistă condițiile și premisele care au favorizat pătrunderea termenilor de origine străină în limba rusă, vom prezenta cauzele și factorii care generează acest fenomen atât de activ la nivelul limbii contemporane în general.

1. Necesitatea de a realiza nominația unor noi noțiuni și fenomene își face simțită prezența în primul rând. Trecerea de la o economie totalitară la economia de piață a condus la apariția unor noi realități, care necesitau propriile forme de

LINGVISTICĂ

exprimare, menite să realizeze o delimitare clară față de vechea structură; de exemplu: *банкомат, диспач, кард, клиринг, лизинг, либерализация, ноу-хау, оффшор, факторинг, фьючерс, холдинг*.

2. Tendința de a reda semnificatul și semnificatul printr-o singură unitate lexicală este o altă cauză. Dacă obiectul de referință reprezintă un întreg sau este perceput de vorbitori ca un întreg, atunci comunitatea lingvistică respectivă tinde să îl exprime printr-un singur cuvânt, înlocuind astfel sintagma sau forma descriptivă care exista în limbă; în acest mod au apărut în limba rusă cuvintele: *аренда* [*pol. аренда, lat. arrendare*] pentru “*наём помещения, земельной площади и т. п. во временное пользование*”; *лизинг* [*engl. leasing*] pentru “*сдача в долгосрочную аренду машин, оборудования, средств транспорта, помещений*”; *ноу-хау* [*engl. know-how*] pentru “*технологическая идея, изобретение и т. п., которое при минимуме затрат дают максимальный практический эффект*”, *сейф* - “*несгораемый шкаф*”. Alte exemple: *аваль* - *вексельное поручительство*, *арбитр* - *третейский судья*, *демпинг* - *бросовый экспорт*, *кураж* - *брокерское вознаграждение*, *ваучер* - *приватизационный чек*, *контрофрта* - *встречное предложение*, *тратта* - *переводный вексель*, *индоссамент* - *передаточная надпись*.

3. Necesitatea de a delimita diverse aspecte ce alcătuiesc sfera semantică a unei noțiuni sau cazurile particulare în care apariția unei noțiuni devine tipică pentru un anumit context. Împrumuturile generate de această cauză sunt numeroase, mai ales în limbajele de specialitate. De exemplu, termenul recent împrumutat *аудитор* a fost introdus pe lângă mai vechiul *ревизор* pentru că acesta este specializat pentru un anumit tip de activitate de verificare, și anume pentru controlul financiar al firmelor și companiilor. *Ваучер*, spre deosebire de o simplă hârtie de valoare (*ценная бумага*), reprezintă un document emis de către stat și care dă dreptul cetățenilor de a achiziționa acțiuni și proprietăți ale întreprinderilor din proprietatea statului, aflate în proces de privatizare. *Гешефт* [*germ. Geschäft*] spre deosebire de *бизнес*, are în structura sa semantică o componentă negativă.

4. Apar cauze și factori de natură psiho-socială. Cuvântul împrumutat este receptat de vorbitorii unei limbi sau de o parte a acestora ca fiind mai prețios, mai “savant” sau că “sună” mai bine în raport cu cuvintele proprii. Se poate vorbi așadar de anumite particularități ale cuvântului străin nu numai la nivelul limbii, dar și în conștiința vorbitorilor: în primul rând cuvântul străin are un caracter livresc, este legat de cultura scrisă, de stilul literar al limbii. În al doilea rând, datorită provenienței străine, a lipsei de transparență a acestuia, sensul lui pentru mulți dintre vorbitori se prezintă deseori ca fiind încifrat, de neînțeles; în același timp, această netransparență poate trece drept o marcă a unui limbaj erudit, care nu este accesibil tuturor și de

aceea o vorbire presărată cu cuvinte străine deseori este apreciată ca fiind una de elită. Nu în ultimul rând, datorită înlăturării barierelor politice care au divizat lumea, procesul de activizare a utilizării unor cuvinte de proveniență străină în limbă poate fi interpretat și din perspectiva tendințelor de globalizare, a afirmării unui nou set de valori umane universale, iar preferința vorbitorului pentru cuvântul străin poate fi tradusă prin faptul că acesta și-a asumat rolul în noua lume, aderând la valorile ei.

Marele prestigiu social de care se bucură cuvintele străine în limba care le împrumută generează uneori fenomenul cunoscut sub numele de înnobilare semantică; cuvântul care în limba de împrumut denumește un obiect comun, în limba care împrumută se aplică unui obiect cu o însemnătate mai mare. Astfel cuvântul *boutique* în limba franceză înseamnă “*magazin mic, prăvălie*”, fiind împrumutat în limba rusă dobândește sensul de “*magazin în care se vinde îmbrăcăminte modernă*”; același lucru se întâmplă cu anglicismul *shop*; în limba rusă denumirea de *uon* este aplicată nu oricărui magazin, și numai în acela în care se comercializează produse de lux.

În exemplificările date mai sus atrage atenția faptul că multe dintre aceste cauze acționează împreună, ca un complex, fiind legate de diferite tipuri de relații de intercondiționare. Totuși și în aceste situații un anumit factor se dovedește a fi principal, ceea ce ne-a permis să efectuăm clasificarea prezentată mai sus.

În perioada instalării împrumutului străin în limbă, deseori au loc situații în care cuvântul sau termenul respectiv este explicat sau chiar tradus.

Ziarul rusesc *Советская Россия* din 21. 02. 1988 simte nevoia să explice termenul *акцент*: “*Акцент - это подтверждение предприятия-потребителя о получении им заказанной продукции. Акцентовано - значит пнято, пнято значит оплачено*”.

Așa cum am arătat, împrumutul lexical constituie unul dintre principalele mijloace de formare a terminologiei economice din limba rusă, în corpusul de termeni utilizați în domeniul economic existând numeroși termeni de origine franceză, germană, engleză, italiană, spaniolă, etc.

Cele mai vechi împrumuturi pot fi considerate a fi termenii preluați din limbile clasice, greacă și latină, care au început să pătrundă în limbile europene, inclusiv și în limba rusă, începând cu secolul al IX-lea.

Exemplificăm câteva cuvinte-termeni de origine greco-latină:

агент, актив, акцент, амортизация, аренда, аукцион, виза, гонорар, декларация, дефицит, дотация, дивиденд, инфляция, калькуляция, клиент, компенсация, конкурент, консигнация, консолидация, консорциум, контракт, концессия, конъюнктура, кооператив, корпорация, коэффициент, лицензия, реклама, рекламация, опцион, облигация, оферта, синдикат, спекуляция,

LINGVISTICĂ

стагнация, претензия, пеня, презентация, процент, реципиент, сертификат, транзит, эмисия.

În istoria culturii țărilor vest-europene, limbile greacă și latină au jucat un rol important, mărturie fiind și numărul mare al cuvintelor împrumutate din aceste limbi în toate limbile europene. Se știe de asemenea, că multe dintre aceste cuvinte au dobândit un caracter internațional. Subliniem că procesul de clasificare a termenilor din domeniul afacerilor după originea lor, greacă sau latină nu poate fi foarte precis, deoarece este greu de stabilit dacă un anumit termen constituie un împrumut direct sau a intrat în limba rusă printr-o limbă-intermediar. Cuvintele grecești și latinești transpuse în sistemul grafic al limbii ruse păstrează indiciile formale ale limbii “sursă”. Astfel, latinisme în domeniul afacerilor sunt considerate a fi: *агент, акцент, амортизация, аренда, аукцион, депозит, дивиденд, комиссия, консорциум, контракт, регресс*, iar termeni de origine grecească, *ипотека, монополия* și alții.

În afară de exemplele date mai sus mai pot fi prezentate următoarele unități lexicale: *адендум, ассигнование, бонус, депонент, дефляция, диверсификация, инфляция, конкуренция, концепция, кооперация, кредит, номинал, нотификация, референция, стагнация, фактура*.

Aceste cuvinte au fost bine asimilate în limba rusă, intrând în componența a numeroase construcții: *агент арендодателя, импортный агент, аккумуляция средств, банковский акцент, акцент счёта, долгосрочная аренда, аренда площади, бюджетные ассигнования, ассигнования на рекламу, товарный аукцион, дебет счёта, налоговая декларация, банковский депозит, дефицит платёжного баланса, внешнеторговый дефицит, диверсификация экспорта, товарная компенсация, рыночная конкуренция, краткосрочный контракт, контракт купли-продажи, прямая кооперация, обеспеченный кредит, кредит на льготных условиях, либерализация торговли, ограниченная лицензия, лицензия на изделие, международная монополия, банковская референция, коммерческая фактура* și altele.

Cele mai numeroase împrumuturi din limbile europene contemporane sunt cele din limba engleză. Acest fenomen se explică prin faptul că în secolul al XVI-lea, Anglia a început să exporte mărfuri în străinătate, inclusiv și la Moscova. În secolul al XIX-lea Marea Britanie avea cea mai mare flotă comercială din lume, unde își desfășurau activitatea atât companii englezești cât și străine. În aceste condiții, Marea Britanie a dezvoltat un comerț neobișnuit de activ pentru acea perioadă, efectuând operații de import-export la nivel înalt. Astfel în Europa, inclusiv și în Rusia, operația de introducere (*ввоз*) și scoatere (*вывоз*) a mărfurilor din țară au fost denumite prin termeni englezești: *импорт* și *экспорт*.

Extrem de numeroase, în special în ultimii ani, sunt împrumuturile din

domeniul economiei preluate din limba engleză, varianta americană cauzalitatea acestui fenomen fiind pe larg expusă mai sus: *акцентант, бартер, бизнес, брокер, демередж, демпинг, дилер, дисконт, дистрибьютер, имидж, импорт, инвестор, инжиниринг, консалтинг, лизинг, листинг, маркетинг, ноу-хау, оффшор, фарвард, холдинг, чартер, экспорт* și altele. Și acestea se dovedesc a fi productive în sistemul limbii ruse: *аукционный брокер, брокер делькредере, биржевой бум, биржевой дилер, банковский дисконт, дисконт векселей, валютный демпинг, принудительный клиринг, клиринг с условной конверсией, нотис о готовности товара, патентный пул, договорное роялти, окрытый чартер, чартер барбоут, акцептированный чек, невидимый экспорт, экспорт товаров, малый бизнес* și altele.

Altă sursă de împrumuturi o constituie limba franceză. Este bine cunoscut faptul că începând cu secolul al XVII-lea, limba franceză a devenit preferată în mediul de la curte, servind ca mijloc de comunicare nu numai pentru nobile, dar a pătruns și în terminologia militară, în domeniul administrativ, în comerț și finanțe. Chiar în Franța acelor vremuri, odată cu dezvoltarea statului centralizat, o atenție deosebită a fost acordată problemelor financiare. Acestei categorii îi aparțin următorii termeni: *абандон, аваль, аванс, авуары, акциз, акция, арбитраж, баланс, бонь, бонификация, бюджет, валоризация, девизы, депорт, гарантия, каботаж, капитал, картель, компания, котировка, купон, купюра, куртаж, лак, ломбард, рамбурс, сертификат, тариф, франшиза* și altele.

Acești termeni preluați de limba rusă se îmbină cu alte cuvinte autohtone și de împrumut: *аваль векселя, аванс поставщику, авуары в иностранной валюте, ликвидные авуары, делимый акредитив, именная акция, внешнеторговый баланс, текущий бюджет, диспаша по общей аварии, большой каботаж, заемный капитал, капитал предприятия, холдинговая компания, ордерный коносамент, биржевая котировка, котировка акций, валютный сертификат, сертификат денежных средств, импортный тариф*, etc.

Termenii economici din limba rusă de origine italiană constituie un grup semnificativ al unităților lexicale de împrumut din acest domeniu. În trecut bancherii italieni erau cunoscuți în toată Europa, lor adresându-li-se clienți de naționalități diferite atunci când se aflau în dificultate financiară. Acesta poate fi considerat și motivul pentru care mulți dintre termenii din domeniul credito-financiar s-au dovedit a fi împrumuturi din limbă italiană, ca de exemplu: *авария, авизо, ажио, банк, брутто, валюта, делькредере, дизажио, жирант, индоссамент, инкассо, полис, римесса, сальдо, тратта, трансирование, фирма, франко* și altele.

Termenii din limba italiană funcționează activ în terminologia economică atât izolat, cât și în componența îmbinărilor de cuvinte cu caracter constant: *инкассовое*

LINGVISTICĂ

авизо, авизо о платеже, частный банк, брутто за нетто, ключевая валюта, валюта перевода, документарное инкассо, инкассо с немедленной оплатой, сальдо взаимных расчётов, посредническая фирма.

Cuvinte-termeni din limba germană, de asemenea, sunt prezente în număr destul de mare în limba rusă, o cauză principală a acestui fenomen fiind consolidarea odată cu trecerea vremii, în secolele XVIII-XIX, a poziției economice a orașelor germane, care au concentrat toată activitatea de intermediere a comerțului dintre Țările Scandinavice, Anglia și Rusia. Din această perioadă au intrat în domeniul economic termenii: *банкир, банкрот, биржа, бухгалтер, вексель, инвестиция, опцион, маклер, рабат, рента, рентабельность, такса, тариф, трассат, фрахт, итраф, ярмарка*; aceste au un caracter productiv în limba rusă, intrând în componența a numeroase îmbinări de cuvinte și expresii: *зарегистрированная биржа, банковый вексель, вексель на предъявителя, частные инвестиции, биржерой маклер, валютный опцион, опцион на закупку* și altele.

Spania la vremea sa (sec. XVII-XVIII) a avut una dintre cele mai puternice flote din lume, iar comerțul cu celelalte țări, inclusiv cu cele coloniale a cunoscut o înflorire deosebită, chiar și după ce și-a pierdut întâietatea în favoarea Angliei. În acest context multe dintre cuvintele spaniole utilizate în terminologia maritimă au fost păstrate în limbile europene: *карго, кунжута, тьянда, эмбарго* și altele.

Analizând din punct de vedere etimologic componența vocabularului din terminologia economică ne dăm seama că aceasta are un caracter eterogen, principalele surse de formare corpusului de termeni economici fiind fondul lexical oferit de limba rusă, slavona bisericească și limbile străine cu care s-a venit în contact. Se observă tendința de a se utiliza modele și termino-elemente latinești și grecești, în măsura în care pe parcursul unei perioade lungi de timp, acestea au format un fond terminologic special. Neapartinând nici unei limbi actuale, aceste cuvinte au intrat în patrimoniul cultural al limbilor din arealul european, reprezentând aproape 20% din numărul unităților lexicale ale oricărui domeniu de activitate.

Terminologia economică, ca de altfel și activitatea economică, înregistrează în perioada actuală o ascensiune rapidă, realizând împrumuturi într-o măsură considerabilă din limbile vestice, în primul rând din limba engleză, varianta americană.

Cu toate acestea, terminologia economică a limbii ruse nu se limitează numai la atragerea cuvintelor internaționalizate latine și grecești sau a împrumuturilor din limbile europene, având loc un proces de terminologizare a cuvintelor din limba uzuală prin îngustare sau largire a sferei semantice a cuvintelor din vorbirea de zi cu zi, introducerea în câmpul semantic al unui cuvânt a unor elemente din sfera semantică a altora.

Analizând diferite limbi naționale, în special formarea limbilor literare europene, atenția lingviștilor a fost atrasă de faptul că în multe limbi există un număr însemnat de cuvinte asemănătoare ca formă și sens. Deseori comunicarea între vorbitorii unor limbi diferite este ajutată de așa-numiții termeni internaționali. Alături de opțiunea pentru împrumut, tendința de a utiliza termeni cu caracter internațional este mai pregnantă în sfera limbajelor specializate, în cazul nostru în terminologia economică.

“Această tendință este urmarea inevitabilă a faptului că întotdeauna cunoașterea științifică nu cunoaște granițe naționale, statale, ideologice sau de altă natură. Termeni precum: *биржа, банк, брокер, рынок, налог, инвестиция, спекуляция, маркетинг, монополия, фонд, резерв* sau *визнес* trebuie să aibă în toate limbile același conținut semantic. Numai în această situație sunt posibile colaborarea internațională, comerțul, întreprinderile mixte și alte forme ale activității internaționale.”⁵

NOTE

¹Iorgu Iordan, Vasile Robu, *Limba română contemporană*, E.D.P., București, 1978.

²Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, p. 18.

³Гринёв С. В., Введение в терминоведение, Москва, 1996, p. 10.

⁴Л. П. Крыси, Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни, p.142, în vol. *Русский язык конца XX столетия*, Издательство Языки русской культуры, Москва, 2000.

⁵Т Ласлоне, Интернационализмы и заимствования в терминосистеме подъязыка экономики, Кечкемет, 1998, p. 31.

BIBLIOGRAFIE

Bidu-Vrânceanu Angela, Călărașu Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu Liliana, Mancaș Mihaela, Pană Dindelegan Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2001.

Bolocan Gheorghe, *Dicționar rus-român*, Chișinău, 1991.

Cotenu Ion, Seche Luiza, Seche Mircea (coordonatori), *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers, București, 1998.

Gavrichina K. S., Sazonov M. A., Gavrichina I. A., *Dictionnaire Commercial et Financier, français-anglais-russe*, Ed. Vikra, Moscou, 1993.

LINGVISTICĂ

- Graur Alexandru, *Încercare asupra fondului principal al limbii române*, București, 1954.
- Hristea Theodor, *Sinteze de limba română*, Editura Albatros, București, 1984.
- Iordan Iorgu, Robu Vasile, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- Marcu Florin, *Mic dicționar de neologisme*, Editura Albatros, București, 1986.
- Stati Sorin, *Cuvinte românești*, Editura Științifică, București, 1964.
- Streinu Anca, *Dicționar de economie*, Editura Niculescu, București, 2001.
- Șerban Vasile, Evseev Ivan, *Vocabularul românesc contemporan, schiță de sistem*, Editura Facla, Timișoara, 1978
- Topală Dragoș Vlad, *Dicționar economic român - englez*, Editura Economică, București, 2000.
- Vasiliu Emanuel, *Introducere în teoria limbii*, Editura Academiei Române, București, 1992.
- Vintilă-Rădulescu Ioana, *Terminologia și problemele ei actuale*, Editura Academiei Române, București, 1999.
- Wald Lucia, *Progresul în limbă*, Editura Științifică, București, 1969.
- Будагов Р.А., *История слов в истории общества*, Издательство Просвещение, Москва, 1971.
- Виноградов В.В., *Вопросы терминологии*, Издательство АН Москва, 1961.
- Гринёв С.В., *Введение в терминоведение*, Москва, 1996.
- Денисов П.Н., *О некоторых общих аспектах изучения языков науки* în vol. *Современные проблемы терминологии в науке и технике*, Издательство Наука, Москва, 1969.
- Даль Владимир, *Толковый словарь живого великорусского языка*, повторение третьего издания, Издательство Цитатель, Москва, 1998.
- Канделаки Т.Л., *Значение терминов и система значений научно-технических терминологии* în vol. *Проблемы языка науки*, Издательство Наука, Москва, 1970.
- Канделаки Т.Л., *Работа по упорядочению научно-технической терминологии и некоторые лингвистические проблемы возникающие при этом*, Издательство Наука, Москва, 1980.
- Канделаки Т.Л., Самбутова Г.Г., *Вопросы моделирования систем значений упорядоченных терминологии* în vol. *Современные проблемы терминологии в науке и технике*, Издательство Наука, Москва, 1969.
- Китайгородская М.В., *Современная экономическая терминология* în vol. *Русский язык конца XX столетия (1985 - 1995)*, Издательство Языки русской культуры, Москва, 2000.

Климовицкий Я.А., *Некоторые вопросы развития и методологии терминологических работ в СССР*, Издательство АН, Москва, 1967.

Крысин Л. П. *Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни* în vol. *Русский язык конца XX столетия (1985 - 1995)*, Издательство Языки русской культуры, Москва, 2000.

Крысин Л. П., *Толковый словарь иноязычных слов*, Издательство Русский Язык, Москва, 1998.

Кутина Л.Л., *Языковые процессы возникающие при становлении научных терминологических систем*, Издательство Наука, Москва, 1975.

Журкони Ион, *Некоторые вопросы терминологии в русском языкознании*, Editura RAO, Bucureşti, 2002.

Ласлоне Т, *Интернационализмы и заимствования в терминосистеме подъязыка экономики*, Кечкемет, 1998, р. 31.

Леонтьев А. А., *Основы психолингвистики*, Издательство Смысль, Москва, 1997.

Ожегов С.И., *Словарь русского языка*, Москва, 1975.

Потебня А.А., *Мысль и язык – труды*, Издательство Лабиринт, Москва, 1999.

Скляревская Г. Н. (главный редактор), *Толковый словарь русского языка конца XX века - языковые изменения*, Издательство Российской Академии Наук, Санкт Петербург, 1998.

Шанский Н. М., *Лексикология современного русского языка*, Издательство Просвещение, Москва, 1971.

REZUMAT

Неологизмы в экономической лексике русского языка

В работе рассматриваются некоторые наиболее актуальные вопросы по изучению неологизмов в русской экономической лексике.

Общеизвестно, что в современном мире достижения в разных областях науки и техники привели к настоящему «лингвистическому» взрыву: в разных языках 90% новых слов это технические и научные слова, и, по расчётам специалистов, число нуждающихся в точном наименовании реалий колеблется от 400 до 10 тысяч.

Лексика является одним из наиболее чувствительных к изменениям элементом языка, способным отразить перемены во всех сферах социальной жизни. На современном этапе русский язык постоянно обогащается двумя путями – внешним и внутренним..

В русской экономической лексике заимствованные из других языков

LINGVISTICĂ

слова являются основным средством дополнения данного терминологического корпуса. Другим важным процессом является возвращение в актив слов иностранного происхождения, вошедших в русский язык до 1917 года, которые потом, в коммунистическое время, были вытеснены из употребления.

Можно учитывать несколько причин, которые, за последние 10 -15 лет, привели к новым заимствованиям в русской лексике: существование прямого контакта между языком – рецептором и языком – источником, открытость лингвистического сообщества к освоению слов иностранного происхождения, общение на индивидуальном уровне между говорящими на разных языках, лингвистическая политика государства.

Кроме лингвистических причин, вызывающих этот весьма активный процесс в современном русском языке, существуют и экстралингвистические, как, например, потребность осуществить номинацию новых понятий и явлений, тенденция выразить понятия одной лексической единицей и др. Немалую роль в этом процессе играет и психологический фактор.

На современном этапе в русской экономической лексике основным источником заимствования слов является американский вариант английского языка.

**CUVINTELE *român-moldav-valah* ÎN LIMBA POLONĂ
CA ATESTARE A CONTACTELOR CULTURALE
DIN ZONA CARPATICĂ**

Joanna Porawska
Cracovia

Acest tip de cercetare, propus mai jos, se încadrează în viziunea etno-lingvisticii actuale care se ocupă cu cercetarea interdependenței dintre limbă, cultură și civilizație, adică coordonatele pe care funcționează limba. Tratată nu numai ca mijloc și posibilitate de comunicare între oameni, limba este descrisă ca fapt socio-cultural. Numim *imagine lingvistică a lumii* posibilitatea de exprimare a realității prin intermediul limbii care transpare în lexic, în frazeologie și metafore, elemente păstrătoare ale atestării etapelor anterioare ale civilizației.

Analiza mea cuprinde material lingvistic, extras din cartoteca *Słownik Gwar Polskich* PAN [SGP] (*Dicționarul dialectelor polone*, în curs de realizare sub egida Academiei Polone de Științe), din dicționarele de bază și enciclopediile poloneze apărute până în al doilea război mondial, din lucrarea *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych* („Noua carte de proverbe și zicători”) și din lucrarea lui S. Łukasik „*Pologne et Roumanie*”. Ca și criteriu de includere în acest set a formei lingvistice date am adoptat apariția în structura ei a unui element care definește explicit numele etnic *Wołoch*, *Mołdavianin/Mołdawan*, *Multan* (*valah*, *moldovan*, *muntean*) și formele derivate. Nu am ținut însă seama de numele localităților și de numele onomastice. Toată această sferă a unor cercetări istorice detaliate a fost prezentată în lucrarea lui S. Łukasik [1938]. Nu mă ocup însă aici de cuvintele de origine românească în limba polonă (cu toate că, firește, un asemenea studiu este necesar pentru a dobândi descrierea completă a problemei). Delimitarea cu aldine în exemple și citate îmi aparține.

RUMUNIA, RUMUN (România, român)

Un număr restrâns de atestări lingvistice ale acestei denumiri etnice din polonă este firesc datorită apariției târzii a formei România și a organizației statale

LINGVISTICĂ

corespunzătoare. Formele *Rumyn*, *rumyński* (*român, românesc*), răspândite în secolul al XVII-lea de Miron Costin nu au pătruns în sistemul limbii polone [Łukasik 1938:177-178]. În dicționarele vechi poloneze și în enciclopedii, termenul *Rumunia*, *Rumun* (*România, român*) apare abia în *Encyklopedia Powszechna Ultima Thule* (1938) (*Enciclopedia Universală Ultima Thule*) care cuprinde un articol amplu pe această temă prezentând următorul stereotip: *Românul este harnic, lucid (iubește frumusețea muzicii și a dansului), dar până în prezent rămâne în sfera superstițiilor; mai ales în munți s-au păstrat credințele și ritualurile precreștinismului*” [vol. IX. p. 265]. Singurele două atestări din cartoteca SGP pe care le-am găsit sînt: *rumunka* (*româncă*), denumire a unei rase de oi, folosită în Podhale și în Orawa: *cele mai răspândite oi de rasă românească, rumuńskie cahle, așa numitele rumunki* (*româncele*)(1) și numele etnic *a trăit aici Śperber* (nume de persoană) *din Rumuńsko* (venit din România) (2). Celelalte forme care apar în cartotecă SGP nu sînt legate de terenurile din partea de sud a Poloniei, de exemplu *rumunek*, *rumunczek*, *rumunki* ‘case construite în afara satului, într-o comunitate compactă’ ci provin din germanul *der Raum*, neavînd nimic în comun în afara unei coincidențe întâmplătoare a formei cu tema noastră.

MOȚDAWIA, MULTANY (Moldova, Muntenia)

Aceste două denumiri etnice au fost folosite de către polonezi în mod alternativ. B. S. Linde în dreptul articolului *Multany, Multańska ziemia* (*Muntenia, pămîntul muntean*) scrie: „*Moldova se învecinează cu Polonia, cu Țara Transilvaniei, a Valahiei, Ucraina și Basarabia. Iașii fiind capitală. Cu timpul, poporul valah a fost împărțit în două state, astfel încât cei care s-au îndreptat spre est sau spre nord au căpătat numele de valahi; cei care s-au oprit în marginea de sud a Țării Transilvaniei au fost numiți munteni (pol. Multany) iar alții i-au numit transalpini. Iar unii îi numesc tocmai pe acești munteni și moldoveni [...] Moldova, numită așa de la râul Moldova, cu capitala acum la Iași, mai demult la Suceava; Muntenia (pol. Multany), Țara Munteniei, numită de la munte, din latinescul montes, din valahul munti; slavii de sud îi numesc”muntenii de dincolo”(pol. zapłanińska, Zagórska), cu capitala la Târgoviște, iar în prezent la București. Confundarea numelui celor două provincii valahe a produs multă învîlmășeală”.* Potrivit lui S.Łukasik [1938:177], cuvîntul polonez *Multan* este rezultatul contaminării formei daco-române *muntean* cu forma *moldovean* (3). După același autor, numele *Multany* a fost folosit adeseori peiorativ pentru a-i numi pe moldoveni; dar eu consider că aceste conotații negative nu se întîlnesc la nivelul graiului care constituie punctul de pornire al cercetării mele (exemplele pe care le cunosc nu confirmă acest lucru). În

schimb ele apar în cadrul stereotipului, pe care l-am numit „nobiliar” (4). Această problemă ar necesita cercetări mai exacte pe baza textelor vechi polone.

Adjectivele **multański**, **moldawski** (muntean, moldovean) apar deseori alternativ în îmbinări cu substantivele *hospodar*, *brzeg* (*domn*, *mal*) (în acest al doilea exemplu e vorba de malul Nistrului, folosit de Sienkiewicz în Trilogie): **Domnitorul muntean este împământenit și detronat de turci** [Linde].

Despre un om lat în umeri, bine făcut, se spunea în Podolia, că *Arată ca un moldovean* [NKP].

Multanki, **mutyjanki**, **mulcianki**, **multański**, **multanka**, **multanka** reprezintă un instrument cu țevi, numit astfel fiindcă în ținutul Munteniei este folosit foarte mult [Linde] – numele de instrument pătrunde în limba polonă generală în secolul al XVI-lea [Brückner]. Atestările contemporane provin din graiuri (nu numai din cele din sud) și din cântecele populare cu caracter religios păstrate, atestând pe de o parte legătura cu cultura păstorească (*Pasterze się uwijają i na multankach grają*) (*Păstorii umblă și cântă la „multanki”*), iar pe de altă parte cu contactele militare (Gloger plasează *multanka* în dreptul articolului *muzica militară*). În acest context este bizară absența atestărilor din graiul Podhale. În cartoteca dicționarului SGP am găsit următoarea notă: *Mróz (...) folosește cel mai frecvent denumirea „dudy”*. *A pomenit, de asemenea, în convorbirea cu mine de numele multanki, aproape necunoscut în Podhale(...) cred că acest nume l-a auzit de la un locuitor care nu provenea din această zonă. Până nu demult, pe teritoriul Małopolska (atestarea provenită de la un locuitor din localitatea Kozy, de lângă Bielska-Biała, nu apare în dicționarul SGP) era folosită expresia frazeologică a cânta la multanki (wygrać (jak) na multankach/muldankach) în sensul de ‘a pierde, a nu câștiga’, adică ‘a ieși în pagubă’ (cu sens ironic și în glumă). În aceeași localitate, un pieptene pe care este așezată o foiță de hârtie, folosit de către copii pentru a cânta, era numit multanki sau muldanki (5).*

Un alt cuvânt, care a intrat în limba polonă generală în jurul secolului al XVI-lea este **multan**, **multan** cu sensul de : 1) ‘tip de sabie’ *în scurt timp iarăși groaznicele săbii (multany) vor fi scoase din teacă* [Linde]; 2) ‘sabie călăului’ *valahul era angajat ca și călău, astfel multan în secolul 16 și 17 însemna sabia călăului* [Brückner].

WOŁOSZCZYŻNA, WOŁOSI (Valahia, Valahii)

Neoprintu-mă în această lucrare asupra etimologiei cuvântului *Wołoch* (în acest sens vezi, printre altele Łukasik 1938: 175-176), voi pomeni doar, că această denumire, dată de slavi în evul mediu populației de origine românească, a căpătat

LINGVISTICĂ

semnificații suplimentare în diferite zone și în diferite perioade.

În afară de sensul de bază, inițial „locuitor al ținuturilor României de astăzi”, în Peninsula Balcanică desemna de asemenea un om din țările romanice ale Europei Occidentale (vezi forma poloneză *Włoch* pentru a-l denumi pe locuitorul Italiei). În Balcani a funcționat ca sinonim cu *sătean*, în Serbia – cu *agricultor*, fiind totodată și o denumire comună pentru păstori, indiferent de etnia lor (de asemenea și în zona carpatică). În ținutul polonez Podhale, legătura semantică dintre această denumire și etnie s-a menținut până în secolul al XVII-lea [SSS, vezi articolul *Wołosi*].

Formele poloneze ale acestei denumiri, atestate în izvoare, sunt următoarele: **Wołoch, Wałach, Wołoszyn**, pluralul **Wołochy, Wołosi, Włoszy, Wałachy, Wałaszy, Wałasi**, collectivum **Wołosza, Wałasza** și denumirea de țară **Wołoszczyzna, Wałachy**.

***

Imaginea lingvistico-culturală, pe care doresc să o prezint în articolul de față, a fost elaborată ca urmarea analizei materialului polonez din graiuri, îndeosebi din zona Sileziei Cieszyn și Żywiec.

Un număr mic de exemple dintr-o zonă atât de importantă cum este Podhale, pe care le am la dispoziție, este legat probabil de insuficienta analiză a acestui grai de către dialectologi. Voi reaminti că afluența valahilor pe terenurile Carpaților din Polonia a avut loc începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea până în secolul al XVII-lea. Urmând traseele de munte, începând din Carpații pe terenul României, au ajuns până în Podhale și până în Silezia, amestecându-se cu populația autohtonă. Sursele istorice arată că în decursul celor trei secole în Polonia au fost înființate aproximativ 500 de colonii valahe [Łukasik 1938:48-53]. Ca urmarea acestei migrații și a acestor așezări valahe au apărut patru zone etnografice importante: zona huțulilor (pol. huculi) (cu puternicele elemente româno-balcanice) și zona „boiko” (pol. Bojkowie) (în partea de est), „lemcienii” (pol. Łemkowie) și muntenii polonezi în partea de vest [WEP]. Cercetarea mea se limitează la acest din urmă teren.

Atestările din cartoteca SGP se bazează pe graiurile din perioada secolului XIX și XX. Cele legate de tema care ne interesează aici prezintă, toate, ruperea legăturii semantice a numelui *valah* și a formelor derivate cu denumirea etnică, păstrându-se doar elementul de semnificație referitor la păstoritul de munte.

Wałach, Wołoch, Wałaszyn apare în atestările din jurul localităților Żywiec, Cieszyn și Orawa cu două sensuri fundamentale :

- 1) ‘păstor al munților înalți, muntean crescător de ovine, oier’
Iar bacele are valahi.

Valahul este acela care paște oile și le mulge.

*Muntenii îi numesc **valahi** pe aceia dintre ei care trăiesc mai sus în munți și se ocupă cu trudă de oierit.*

*Oierii, purtători ai unor late brâuri de piele, pantaloni de lână albi, numiți ȋtari valahi și din haine din material maro, numite sumane valahe, erau numiți **valahi**, se spunea de asemenea despre unul ca acesta : „iată valahul”.*

***Wałaska** este oaia cu lână lungă și mițoasă.*

1) locuitor al împrejurimilor muntoase ale localității Cieszyn

*Muntenii (pol. górale) fac parte din **valahi**.*

În însemnarea 'păstor de oi', termenul acesta a fost întrebuințat în Podhale încă din secolul al XVII-lea, cu timpul însă a fost înlocuit de forma ungară *juhas*. Łukasik redă faptul că numai în localitatea Podwilk din Podhale, forma deminutivă *wałaszek* mai apare cu acest înțeles 'tânăr păstor de oi' [Łukasik 1938:174, 186].

Elementele vizibile care disting acest grup erau obiceiurile și costumele, ceea ce se vede în următoarele exemple:

***obiceiurile valahe** - s-au păstrat în Podhale obiceiuri valahe specifice păstorilor*

***dansul valah** – aș dansa dansul valah*

***buciumul valah** – pe lângă acestea se află de asemenea în colibă buciumul valah, la care oierul cântă o melodie foarte frumoasă, a cărui răsunet se aude de la câțiva kilometri*

***wołoszka** – descrisă în diferite surse etnografice, atestată bine în diferite graiurile polone (nu doar în cele din sud), aceasta reprezintă o haină specific bărbătească cu revere, de lungimea unei haine, având culoarea gri,albastru închis sau neagră. În regiunea Poznań oameni din popor numesc **wołoszka** sumane negre, fiind asemănătoare cu acele haine albe, purtate de cracovieni. În SGP găsim cuvântul **wołocha** cu același înțeles. **Wałaska** este de asemenea o cămașă lungă de femeie (se întâlnește în Beskizii Sileziei) au început să fie împământenite între muntencele din Silezia, mai ales în satele de nord Brenna și Wisła, rochiile preluate de la din grupul vecin al locuitoarelor din Cieszyn, așa numitelor *wałaszki*. La această *suknia wałaska* (cămașă valahă) se poartă un șorț de mătase specific, înflorat, care se leagă la brâu cu o fundă dublă, cu capetele atârând. În izvoarele etnografice putem găsi descrieri referitoare la **portul popular valah** sau la **cămășile valahe**. În Orawa se găsesc atestări de tipul *avea un lung suman valah cusut cu șnur verde*. *Sumanul valah (burnus wałaski)*, reprezenta în împrejurimile localității Żywiec acel surtuc gros (un fel de pelerină scurtă cu mâneci din postav maro).*

***ȋtarii valahi, wałaszczaki, wałaszczoki** - ȋtarii valahi sunt niște pantaloni pe care-i poartă muntenii din așa numitul **postav valah**, negri sau albi, din postav țesut acasă,*

LINGVISTICĂ

îțarii valahi (**portki wałaskie**) cu cusături; pantalonii sunt folosiți în fiecare zi și de asemenea sunt purtați la sărbători de către munteni săraci. Am întâlnit atestări din ținuturile Beschizii Sileziei care vorbeau despre un material numit **wałaszczok**, făcut din țesătură groasă de lână.

Printre instrumentele utilizate la treburile zilnice găsim *toporișcă valahă* (*siekierka wałaska*) sau **wałaszka** întâlnită în Podhale. Aceasta este un fel de baltag în formă specifică, îngustă la bază iar spre lamă se lărgeste; **wałaszka** era o toporișcă simplă. În Beskidzi Sileziei dintre cele mai interesante obiecte casnice atât ca structura ca și elementele decorative, găsim cufărul de fag cu capacul semi-rotund, numit cândva valah (**wałaski**); pereții laterali ai cufărului numiți valahi (**wałaskie**) se compuneau de obicei din trei scânduri așezate ca niște șindrile. **Wałaski** luat ca adjectiv are semnificația ‘țărănesc, simplu, neîmpodobit; ciobănesc, nelustruit’ un fel de treabă, **lucru valah**, adică un lucru simplu, țărănesc.

terci valah : apoi oferă terci și chiar cântă... Ne place tare mult acest terci valah;

La sfera culinară aș adăuga două exemple care nu se găsesc în SGP (teoretic ar fi putut intra în limba polonă pe altă cale, ca rezultat al contactelor comerciale) :

wołochy/walachy ca denumire a nucilor foarte mari (spre deosebire de nucile italiene *orzechy włoskie*, mai mici, foarte răspândite în Polonia) asupra cărora mai fac referire vânzătorii actuali de fructe și legume chiar și din Cracovia (explicația vânzătorilor – *se numesc astfel pentru că provin de la italieni* (=pol. *Włochy*). La observația mea că acestea se numesc *valahe* și nu *italiene* (pol. *wołochy*, *nie włosy*), răspunsul lor a sunat *da, așa, din Valahia*);

cașcaval valah – ‘o piatră în forma rotundă, asemănătoare cu cașcavalul valah sau cel adus de la Olandezi’[Linde];

Ca o atestare a contactelor apropiate dintre cele două popoare, întâlnim și expresia *farmece valahe* (**wołoskie zaloty**) cu semnificația ‘a-i face curte ca un valah’. Exista afirmația consemnată în NKP și totodată notată și de Linde și de Łukasik *a umbla cu o fată, ținând-o de mijloc*, **ca un valah** cu înțelesul: 1. ‘a avea o relație trupească’ [Linde] sau 2. ‘a se comporta grosolan’ [NKP]. Primul dintre înțelesurile date mai sus este întâlnit și în cântecul popular din împrejurimile orașului Żywiec: *Za stodołą, za naszą, dziewuchy się wałaszq* (După șură, după șura noastră, fetele se hârjonesc **după felul valah**) [Łukasik 1938:176] (6).

Bine atestat și cu o rezonanță amplă nu numai în graiuri ci și la nivelul întregii limbi este cuvântul **wałach** cu diminutivul **wałaszek** cu sensul de ‘cal castrat’ și, de asemenea, referitor la ‘bărbat castrat’, împreună cu derivatele verbale **wałaszyć, owałaszyć, uwałaszyć, zwałaszyć** (toate au același înțeles ‘a castra’) și cu substantive **wałacharz, wałasznik, wałachow** - om care se ocupă cu castrarea animalelor (ultimele forme întâlnite între Przemyśl și Ustrzyki Dolne [SGP]).

Brückner explicând verbul **wałaszyć** redă *a castra*, provenind de la păstori valahi care castrau caii și animalele iar în ceea ce privește cuvântul *Włoch* (sic!) scrie căci păstorii **valahi** se pricepeau la lecuirea animalelor. Linde indică următoarele lămuriri și exemple:

Walach - *koń wałaszony* – **valah**, cal castrat, căruia i s-a tăiat membrul.

Se aude muzica și niște castrați (wałaszy) cântă.

Slugile castrate sau uwałaszeni (participiul verbului *wałaszyć*)

*Cel care comite un adulter trebuie să fie castrat (verbul pol. **zwałaszyć**)* (vezi de asemenea Łukasik [1938:204-205])

Un număr mare de exemple, întâlnite în limba polonă generală este legat de organizarea juridică a societății:

sate valahe- reprezintă așezări pe baza dreptului *valah*, în deosebi în vechiul *voievodat Ruskie* (rutean) (astăzi în Galiția Răsăriteană). În fiecare lege din *Universalul* referitor la recrutare găsim o mențiune despre ei, începând cu *Universalul* din anul 1578 [Gloger] **Satele valahe** trebuie să plătească câte 20 de groși [Linde].

dreptul valah (*ius valahicum*) apare ca termen juridic, de exemplu în anul 1616 odată cu înființarea satului *Dzianisz* care *trebuie să existe după dreptul valah*.

Voievodul valah era un nume folosit în partea de vest a râului Dunajec (în est îi corespundea termenul *krajnik*), deținând funcția de judecător și de primar în satele înființat pe baza dreptului *valah*, de exemplu *voievodul valah* din *Podhale* cu reședința la *Olcza*, iar familia *Ustupski* moștenise acest titlu în anii 1694-1776 [Łukasik 1938:60-61]. Arhiva bisericii din *Jeleśnia* de lângă *Żywiec* dispune de *Księga wyroków Sądu Wołoskiego od r. 1684 do r. 1773 w Żywcu zapadłych* (*Registrul sentințelor judecătorei valahe date în localitatea Żywiec între anii 1684 și 1773*)[ib.].

La exemplele de mai sus care s-au păstrat în grai, ar trebui să adăugăm termenul **wałaska gromada** (*obștea valahă*) și **wałasznik** referitoare la organizarea socială a valahilor. Modul de gospodărire și modul de viață, descrise fragmentar de *Kekaumenos* și de surse ulterioare erau un element distinctiv pentru acest grup etnic. Ca urmare, începând cu secolul al XIII-lea numele lor a devenit sinonim cu păstor , indiferent de origine etnică pe tot teritoriul Balcanilor [SSS: 579]. Așadar nu ne surprinde faptul că tocmai acest domeniu de viață a lăsat urme în limba polonă.

Walaska gromada (*obștea valahă*) este descrisă în sursele etnografice astfel: În *Wista* s-a păstrat tradiția, ca în fiecare an primăvara în comună să aibă loc adunarea gospodarilor, așa numită **obștea valahă**. Această adunare era convocată de baciul stânei când animalele erau scoase la pășune. Baciul socotea ce parte de impozit pentru fiecare stână revenea pentru oi, ce parte pentru vaci (...) pe lângă

LINGVISTICĂ

acestea era stabilită ziua când se vor scoate animalele la pășune, cine și cât va da pentru această gospodărie comună [Kopczyńska-Jaworska:226]. De asemenea, atestările din ținutul Limanowa scot la iveală legătura termenului existent acolo **właśnik**, **wałasznik** cu semnificația sus amintită *gospodarii care au pășunile lor, care formează asociații și le administrează împreună sunt numiți wlaśniki* [SGP].

***

Imaginea lingvistică a realității, pe care o numesc „proprie muntenilor” reconstruită pe baza materialului din graiuri, este reflectarea influenței culturale a valahilor – a populației de păstori care s-a deplasat în ținutul Carpaților din Polonia. Lipsește din această imagine conținutul emoțional, propriu stereotipurilor, dar valorile păstrate în limbă au caracter cognitiv, fiind rezultatul unor contacte îndelungate și nemijlocite dintre acest grup și muntenii polonezi. Schimbarea sensului denumirii *valah*, inițial etnic, în *păstor de oi de munții înalți*, seria atestărilor referitoare la organizarea socială și la cultura populară materială și spirituală, reprezintă o mărturie lingvistică a existenței, timp de câteva secole, și a interferenței diferitelor culturi în aceste ținuturi.

Rămâne de văzut – dacă, într-adevăr, în această imagine culturală reconstruită pe baza graiurilor există valori emoționale și aprecieri referitoare la *străini*. Credem că lipsa lor are legătură cu contactele apropiate, zilnice dintre cele două grupuri etnice diferite. Cercetarea stereotipurilor cu privire la popoare scoate în relief, de obicei, caracterul fragmentar și valorizator al cunoașterii celor de altă etnie, a *străinilor* (7), situația valahilor stabiliți pe terenurile muntoase din partea de vest a Poloniei era însă alta. Atât populația care locuia în aceste zone mai devreme cât și valahii care au sosit ulterior erau munteni, așadar duceau un mod de viață asemănător, nu se comportau unii față de alții probabil ca niște „concurenți”, încetând astfel să fie receptați ca niște străini. După una dintre teorii în zonele de munte ale Poloniei a pătruns populația de păstori valahi *ce-i drept de origine română, dar slavizată deja sub influența unei populații agrare, stabilită mai demult în Carpați, și anume a populației de etnie ruteană, (ucraineană), poloneză sau slovacă* [WET: 1358], așadar o populație care nu mai era *străină*. Totuși urmele acestei alterități inițiale s-au păstrat în limba polonă, așa cum transpare din seria formelor lingvistice de mai sus, cuprinzând în structura lor un element care ne trimite la formele *valah* (*wołoski/wałaski*) precum și la *muntean* (*multański*) cu toate că într-o măsură incomparabil mai mică.

NOTE

1. Cakle - rasă de oi de munte care cresc de obicei în întregul lanț al Carpaților, în munții din Transilvania, iar în prezent și în munții Sudeți [WEP]. Cuvântul acesta a cărui etimologie nu este prezentă în dicționarele polone, provine probabil din forma regională românească, atestată în DAR, țachelă ‘oaie țigaie’.

2. Zofia și Witold Paryscy în *Wielka Encyklopedia Tatrzańska* folosesc formularea *păstorii valahi, numiți de asemenea români* [WET: 1357]. Neavând acces la materialele pe care s-au bazat Zofia și Witold Paryscy, am anumite rezerve în legătură cu introducerea acestui termen (rumuński) în lucrare. Acest termen necunoscut în materialele dialectale, poate fi o formulare a autorilor înșiși care cunoșteau problema dezbaterii științifice pe tema apartenenței etnice a valahilor. Procesul denaturării acestor denumiri continuă în limba polonă. În textele scrise de către ghizii polonezi care au cutreierat munții din România apare denumirea *Multenia* în loc de *Muntenia*, greșeală care este apoi îndreptată în faza de corectură.

3. Materialul prezentat în acest articol este reluarea parțială a referatului prezentat la Suceava în timpul „Zilelor Polone” organizate în septembrie 2000 (pentru mai multe informații pe tema stereotipului „de tip nobil” vezi Porawska 2001). În anumite perioade, denumirile *Muntenia* și *Valahia* au fost în limba polonă generală folosite cu sens negativ. Valorizarea acestor denumiri nu transpare în dialecte, iar în limbă, la nivel general avea un caracter schimbător. W.Truszkowski [1974:48-49] a scris pe această temă: *Denumirile unor neamuri sau persoane au, în anumite cazuri, valoare evocatoare, stârnind chiar reacții sociale. În cazul denumirilor referitoare la popoare problema devine importantă în cazul schimbării numelui. Numele vechi capătă valoarea peiorativă care stârnește reacția celor care poartă numele mai nou. De exemplu Wędkiewicz scrie: “Bogdan Petriceicu Hasdeu abordează o dispută aprinsă cu privire la ‘Początki Wołoszczyzny’ (‘Începuturile Valahiei’), lucrarea lui St. Krzyżanowski (1889). Uimește iritarea autorului din cauza numelui Valahia, folosit cu sensul istoric, fără nuanța intenției jignitoare față de românii de astăzi. Hasdeu pomeneste inutil că ”nici un român bine instruit nu-i va denumi pe polonezi cu vechiul nume leși”. (Z dziejów polonistyki w Rumunii Din istoria polonisticii în România: Bogdan Petriceicu Hasdeu, Prace Filologiczne XII, 1927, p. 485). În altă parte autorul mai subliniază că numele valah are astăzi o nuanță negativă la fel ca și numele franțuzesc Valaque, dar mai demult nu aveau această nuanță stilistică (...). În limba germană numele Polack are conotație negativă în comparație cu cuvântul Polack, folosit de suedezi fără această conotație.*

4. Denumirea *multanki* se referă, în cultura polonă, la cel puțin două instrumente – *cimpoi și nai*; este foarte probabil că în unele graiuri acest cuvânt însemna și *fluier*) [cf. Kubik 1981:126-127].

5. Cu același sens apare în limba polonă expresia *dziewki się kozaczą* (*fetele se*

LINGVISTICĂ

hârjonesc cu flăcăii după felul căzăcesc), care poate fi luată ca punct de pornire pentru evaluarea stereotipurilor naționale.

6. *Extrem de interesante pentru reconstituirea unor aspecte referitoare la imaginea lingvistică a lumii sunt însă categoriile care pot fi redată în cadrul opoziției binare: „noi”- „ceilalți”. „Noi”- așadar mai buni, mai valoroși, spre deosebire de „ceilalți, străini” care sînt mai răi, mai puțin valoroși, cu o poziție inferioară în cadrul ierarhiei. Din acest punct de vedere am fi ispitiți să distingem câteva proprietăți care alcătuiesc imaginea lingvistică a lumii, cum apare ea în limba polonă: a) xenofobia ca element care redă opoziția „noi”- „ceilalți” transpare cel mai bine în denumirile etnice, față de care putem să acceptăm un model general „ceea ce este polonez este mai bun”- „ceea ce nu este polonez este mai rău, mai slab”.[...] [Tokarski, 1999:80]*

BIBLIOGRAFIE

- Brückner, A. 1927. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Encyklopedia Powszechna Ultima Thule*, t. IX. 1938. Warszawa.
- Gloger, Z. *Encyklopedia staropolska*, 1900-1903.
- Kubik, J. , 1981. *Przysłowia i wyrażenia przysłowowiowe o instrumentach dętych*, (In:) *Polskie instrumenty ludowe, Studia folklorystyczne*. red. Dygacz A., A. Kopoczek , Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 439, p. 116-143, Katowice.
- Kopczyńska – Jaworska , B. *Gospodarka pasterska w Beskidzie Śląskim*, Mat. PTL VIII/IX.
- Linde, B. S. *Słownik języka polskiego*, 1807-1814.
- Łukasik, S. 1938. *Pologne et Roumanie. Aux confins des deux peuples et des deux langues*, Paris-Varsovie-Cracovie.
- Porawska, J. 2001. *Stereotypy językowe jako przyczynek do badania stosunków polsko-rumuńskich. Językowo-kulturowy obraz Wołochów i Wołoszczyzny w języku polskim. (Contribuția stereotipurilor lingvistice la cercetarea relațiilor polono-române. Tabloul lingvistico-cultural al valahilor si Valahiei în limba polonă)*, (In:) *Kontakty polsko-rumuńskie na przestrzeni wieków, Relatii polono-române de-a lungul timpului*, p. 166-181, Suceava.
- Tokarski, R. 1999. *Językowy obraz świata w metaforach potocznych*, (In:) *Językowy obraz świata*, p. 65-81, Lublin.
- Truskowski, W. 1974. *Z dziejów onomastyki polskiej. Stanisława Wędkiewicza prace i materiały onomastyczne*, Kraków.

Lista de abrevieri

- DAR – Bulgăr, Gh., Constantinescu-Dobridor, Gh. *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, 2000.
- NKP – Krzyżanowski, J. (ed.) *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. W oparciu o dzieło Samuela Adalberga opracował zespół pod kier. J. Krzyżanowskiego*, Warszawa, 1972.
- SGP – *Słownik gwar polskich* PAN, Instytut Języka Polskiego, Kraków (kartoteka).
- SSS – *Słownik starożytności słowiańskich*, Komitet Słowianoznawstwa PAN, t. VI, 1977.
- WEP – *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1969.
- WET – Paryscy Zofia i Witold H., *Wielka Encyklopedia Tatrzańska*, Wydawnictwo Górskie, Poronin, 1995.

LINGVISTICĂ

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЭКСКУРС ВОПРОСА АНГЛИЦИЗМОВ
В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ
Основные периоды вкрапления англицизмов
в истории русской речи**

Luiza Olteanu
Bucureşti

Известно, что процесс иноязычных заимствований в разной степени присущ всем периодам развития русского языка: с самых ранних этапов его истории и до наших дней в русский язык не переставали вливаться различные элементы других языков, как западных, так и восточных.

Как мы уже знаем из многочисленных работ по истории англо-русских языковых контактов, началом непосредственного сближения России с Англией принято считать XVI век. В это же время англицизмы начали проникать в русский язык.

Большую роль в распространении англицизмов в русской речи играли англичане, жившие в России. В XVI – XVII вв. англичане действовали в самых разных областях, входили в контакты с широкими кругами русского населения, и это, конечно не могло не вызвать интерес не только к англичанам, но и к их земле и языку. В XVI – XVII вв. в русский язык проникали, в основном, названия должностных лиц и предметов торговли *лорд* (Lord), *ерль* (Earl), *алдраман* (Alderman), *трезер* (Treasurer), *чифджестес* (Chief Justice), *лорд кинер* (Lord Keeper), *спикер* (Speaker) и др.

В эпоху Петра I усиливается интерес к английскому языку, особенно после его поездок в Англию (1697-1698). В это время процесс переустройства административной системы, реорганизация военно-морского дела, развитие торговли, фабрично-заводских предприятий, освоение разных отраслей техники, рост научного образования – все эти исторические явления сопровождаются созданием или заимствованием новой терминологии, вторжением потока слов, направляющихся из западноевропейских языков: голландского, английского, немецкого и др. Из сферы кораблестроительной

LINGVISTICĂ

терминологии например вкрапляются англицизмы типа *баржа, бот, бриг, вельбот, мичман, шхуна, яхта* и др.

В XVIII в. большую роль в проникновении англицизмов в русский язык сыграли переводная литература и английский театр, существовавший в Петербурге в 1770-71 гг.

В связи с обсуждаемой темой весьма интересна полная характеристика английского языка, которая встречается в одном из лондонских писем Н. М. Карамзина в его «Письмах русского путешественника». Он считает английский язык «сильным и выразительным», «богатым и обработанным во всех родах для письма» (2).

Именно Н.М. Карамзин ввёл в русский язык такие англицизмы, как *пикник, тост, сплин, пэр, сэр, квакеры, пион, анчоусы, пудинг* и т.д. Это связано с его пребыванием в Лондоне и знакомством с жизнью и бытом окружающих людей (Примеры взяты из «Письма русского путешественника», Карамзин, 1984).

Позже, в 1830 г., в произведении «Евгений Онегин» А.С. Пушкин употребляет англицизмы *dandy, roast-beef, beef-steaks, сплин, клуб, идеал, вулгар* и т.д.

Много англицизмов встречаются в произведениях Н.А.Гончарова, И.С.Тургенева, Ф.М.Достоевского, Л.Н.Толстого: *Здесь высота над морем около 200 футов* (Гончаров); *Придворные дамы играют в вошедшую в моду недавно игру, ту крокет игру называют...* (Тургенев); *Ему вообразился богатый роскошный деревенский коттедж в английском вкусе* (Достоевский); *Тушкевич стал рассказывать про последние гонки в Петербурге в яхт-клубе* (Толстой) (10).

Из вышеприведённых примеров следует сделать вывод, что англицизмы употреблялись в основном для придания местного колорита, в качестве экзотизмов/варваризмов.

В XX веке В.Маяковский в своих заграничных циклах тоже использует англицизмы-американизмы. В одних случаях это иностранное слово, переданное в русской транскрипции, в других – «так называемое макароническое слово, сохранившее написание на иностранном языке» (Иноязычная лексика в поэзии В.Маяковского, 1986, Но.5, с.36). Такие англицизмы-американизмы, которые употребляются для изображения американского образа жизни, наименований предметов, деталей, быта часто сопровождаются комическим или сатирическим оттенком:

*На север с юга идут авенью,
на запад с востока – стриты* (Бродвей)

*Янки подошвами шлепать ленив:
простой и курьерский лифт (Бродвей);*

*И лишь замедляют жевать чуингам, чтоб
бросить: «Мек моней?» (там же);*

*Хочешь под землю – бери собвей.
на небо – бери элевейтер (там же).*

О терминах «заимствование», «англицизм» и «интернационализм»

В понятие «заимствование» разные авторы вкладывают разное содержание. Так, Л.Блумфильд под заимствованием понимает определённый вид языковых изменений и различает: 1) заимствование понятий культуры; 2) «внутреннее» заимствование, и 3) диалектные заимствования. По Э.Хаугену, сущность заимствования состоит в воспроизведении моделей одного языка в другом, причем характер этого воспроизведения может быть разным на разных уровнях (21).

По мнению многих русских лингвистов, «заимствование» – термин многозначный. В широком смысле заимствованиями считаются «все слова, взятые из какого-либо языка», и при таком понимании термин «заимствование» равнозначен термину «иноязычное слово» (7). В узком же смысле, заимствование – это иноязычное слово, отвечающее критериям освоенности.

В нашей работе термин «заимствование» будет использоваться в узком же понимании, т.е. как слово, отвечающее критериям освоенности. В данной работе исследуются новые английские заимствования, которые только что вошли или входят в систему современной русской лексики, и старые английские заимствования, которые стали общеупотребительными только в настоящее время. Таким образом мы могли бы говорить об освоенности (т.е. заимствовании в узком смысле) лишь по отношению к части английских заимствований. Поэтому мы предпочитаем здесь вслед за Л.В.Малаховским (9), использовать термин «иноязычные слова», а конкретнее – «англицизм» или «англицизм-американизм» как называл их Ф.П.Филин, отмечая чрезвычайный наплыв этих слов в русском языке ещё в 1981 г. (20).

Что касается постоянного пополнения лексического состава языка, наибольшее количество заимствований последнего десятилетия составляют слова английского происхождения, которые употребляются преимущественно в

LINGVISTICĂ

СМИ, такие слова как *бренд*, *бренд-нейм*, *бэк-вокал*, *грин кард*, *дайвинг* и др. В этом смысле английские заимствования являются самой яркой чертой сегодняшнего языкового русского развития.

К ним примыкают заимствованные ранее англицизмы типа *бартер*, *бестселлер*, *бизнес*, *пикник*, *CD-плеер*, *попкорн*, *поп-музыка*, *продюсер*, *промоушн* и мн. др., обозначающие реалии чужестранной культуры, т.е. бывшие экзотизмы, недавно обретшие денотаты в русскоязычной культурной среде.

Англицизмы разделяются на две основных категории, которые условно можно назвать: 1) англицизмами-языковыми заимствованиями и 2) англицизмами-иноязычными словами. Англицизмы первой категории определяются как слова, которые отвечают критериям освоенности и, в отличие от них, англицизмы-иноязычные слова являются неосвоенными. (15).

Также в соответствии со степенями освоенности мы принимаем деление англицизмов на три степени – от более «знакомого», «близкого», «своего» – к менее «знакомому», «близкому», т.е. от англицизмов-языковых заимствований к англицизмам-иноязычным словам. Таким образом, англицизмы-языковые заимствования – это третья степень освоения, когда англицизм начинает осваиваться языком-рецептором. Экзотизмы – это вторая степень освоения, а иноязычные вкрапления – первая степень, когда заимствованное слово проникает язык.

Кроме выше указанных типов заимствований, существуют в русском языке и так называемые «интернациональные» слова (интернационализмы), источник заимствования которых не поддаётся точному определению (вероятно, источников несколько, и один из них – английский язык): *парламент*, *мэр*, *президент*, *бакалавр* и др. Они играют большую роль в преодолении языковых барьеров в межъязыковой коммуникации. Следует учитывать критерии по которым они стали частью системы языка:

а) фонетическое и графическое оформление заимствованного слова средствами данного языка.

б) отнесение интернационализма к определённом грамматическому классу данного языка.

в) словообразовательная активность основы международного слова.

г) регулярное употребление и относительная самостоятельность интернационализма. (18).

Традиционно выделяемые критерии освоенности иноязычного слова

В связи со спецификой современных процессов заимствования

англоязычной лексики мы считаем необходимым обсудить традиционно выделяемые критерии освоенности иноязычных слов, которые были разработаны в разное время рядом лингвистов. Эти критерии мы будем вводить в рассмотрение с опорой на примеры современных, новейших англицизмов. Порядок следования критериев соответствует этапам освоенности:

Стабилизация в произношении и написании англицизма. На этом этапе исчезают формальные дублеты, колебания в написании и в произношении, которые существовали на этапе проникновения слова в язык (*диллер* – *дилер*, *дистрибьютер* – *дистрибьютор*, *сэконд-хэнд/секонд-хэнд*, *сэмплы/семплы*, *хэппи-энд/хеппи-энд* и др.).

Грамматическое освоение, под которым понимается подчинение англицизмов нормам, действующим в грамматике русского языка на морфологическом уровне. Так, в русском языке английские существительные приобретают русские падежные окончания, например такие англицизмы как *дайвер*, *мониторинг*, *триллер*, *шопинг* и т.д., а другие склоняются по-русски: «...и получить консультации по подводному плаванию из уст профессиональных *дайверов*.»(КП, 23-30.04.1999); «...не покидает до самых титров этого небанального *триллера*...»(КП, 23-30.07.1999);

Лексико-семантическое освоение, тогда когда происходит последующая языковая ассимиляция англицизма, устанавливаются чёткие границы его лексического значения, когда слово проникает в лексико-семантическую систему русского языка. К этому этапу относится больший или меньший отрыв англицизма от его прототипа в родном языке, образование у него русских дериватов, появление и закрепление типичных и устойчивых словосочетаний, вследствие чего возрастает семантическая самостоятельность англицизма, его переосмысление на русской почве.

Среди англицизмов, исследуемых нами, есть освоенные в лексико-семантическом плане слова. Это в основном ранее заимствованные англицизмы, которые с течением времени адаптировались к системе русского языка и стали семантически автономными. К этой группе можно также отнести некоторые новые англицизмы, которые в силу быстро изменяющейся ситуации (языковой, политической, экономической и т.д.) тоже получили лексико-семантическое освоение. Ср. из ранее заимствованных англицизмов такие, как *блокада*, *бойкот*, *лидер*, *митинг*, а среди новых – *андерграунд-клуб*, *боди-арт*, *дайвинг*, *дилер*, *минивэн* и др.

Полная семантическая самостоятельность англицизма и образование лексико-семантической микросистемы данного слова (фразеология, переносные употребления и т.д.). Этот этап связан с предыдущим и является его результатом.

LINGVISTICĂ

Когда англицизм становится семантически самостоятельным, автономным, одним из признаков этой самостоятельности выступает возможность переносных употреблений англицизма типа *рейтинг*, *ноу-хау* и др. «...*российский теннисист упрочился... на первом месте в мировом **рейтинге**.*» (КП, 4-11.06.1999); «*Речь, конечно, не идёт о том, что кто-то кому-то будет раскрывать свои **ноу-хау**.*» (КП, 30-07.05.1999);

Возникновение новых значений на русской почве. Это происходит в результате взаимодействия с элементами заимствующего языка, что ведёт к дифференциации значений. Так, если посмотреть на англицизм *рейтинг* в языке – источнике, то он имеет значение «классификации в соответствии с рангом или чином». Между тем, когда этот же англицизм стал общеупотребительным на русской почве и вышел за пределы своего этимона, он приобрёл новое значение – «показатель популярности какого-нибудь лица, а также фильма, представления, периодического издания; степень такой популярности.» (С.И. Ожегов, *Толковый словарь русского языка*, М., 1997).

Широкая употребляемость англицизма. Новые англицизмы становятся общеупотребительными и заимствованными именно благодаря широкой употребляемости: *баксы*, *дистрибьютор*, *пейджер*, *топ-модель*, *роуминг*, *саммит*, *шейпинг* и др.: «*Шквал звонков в редакцию и сообщений на **пейджер** по поводу бесплатной установки пенсионерам и участникам войны...*» (КП, 30-07.05.1999); «*Мои собеседницы, тренеры-инструкторы по **шейпингу**, Натали и Татьяна.*» (КП, 11-18.06.1999)

Широкая словообразовательная активность, зачастую ведущая к образованию новых лексем. Хотя основы старых английских заимствований, т.е. слова от которых они произведены, давно заимствованы русским языком из английского, производные варианты только в настоящее время приобрели русскую Форму: *брифинг-брифинговый*, *допинг-допинговый*, *имидж-имиджмейкер-имиджмейкерский*, *интернет-интернетовский*, *клип-клипмейкер*, *лобби-лоббирование-лоббировать* и т.п.

Смысловые трансформации англицизмов в связи с явлениями моно- и полисемии слов. Часть лексики, моносемичной в родном языке, входит в русский язык с единым значением. В основном это терминологическая лексика узкоспециализированного характера, например *байт*, *бампер*, *интерфейс*, *модем*, и др. Существуют также англицизмы, которые частично сохраняют свою многозначность в системе языка-рецептора. Это в основном имеет место среди старых английских заимствований типа *аутсайдер*, *бизнес*, *бокс*, *дисконт*, *конвейер*, *контейнер* и т.д.

Расширение смыслового диапазона англицизма. Это происходит за

счёт детерминологизации и ретерминологизации англицизмов в русском языке. В связи с развитием науки и техники, повышением уровня образования и культуры английские заимствованные термины входят в общеупотребительный лексический фонд и становятся достоянием широких кругов населения.

Детерминологизация англицизмов – продуктивный способ обогащения лексики русского языка. По мнению Сешана Ш., этот процесс можно представить следующим образом: узкоспециальный термин > специальный термин > разновидности термина > термин с обогащающим значением (генерализация значения) > общеупотребительное слово. Посмотрим генерализацию англицизма *контейнер*: Узкоспециальный железнодорожный термин – («стандартный ящик, определённых размеров и устройство для перевозки товаров на железнодорожных платформах») – специальный термин из области транспорта (не только железнодорожного) – разновидности термина – (*автомобильный контейнер, водный контейнер* и проч.) – термин с обобщающим значением – («вместилище для хранения и транспортировки чего-либо.») – общеупотребительное слово – («устройство для хранения хлеба и других продуктов в домашних условиях», а также *контейнер* для мусора).

Итак, если на базе перечисленных критериев проанализировать англицизмы в плане их принадлежности к языковым заимствованиям, то получится, что все собранные нами англицизмы (см. Словарь) передаются графическими и фонетическими средствами русского языка, т.е. они уподобляются заимствующему языку: *ди-джей, имидж-мейкер, спонсор, шоумен* и др. Все они также соотносены с определёнными грамматическими классами и категориями: они имеют род, число, падеж и употребляются в соответствии с грамматическими нормами русского языка. Специфика современной языковой ситуации состоит в том, что новые англицизмы очень быстро проходят различные стадии освоения.

Группы англицизмов по способам их заимствования

В русском языке англицизмы-языковые заимствования представляют собой весьма значительную и более или менее стабильную лексическую группу. В лексическом плане они более или менее стабильны, но в структурном отношении они неоднородны.

В соответствии с признаками неоднородности, можно выделять следующие группы англицизмов:

Англицизмы, изменённые графически и переданные соответствующими

LINGVISTICĂ

фонемными средствами русского языка без каких бы то ни было структурных изменений, например, *бартер* (*barter*), *бестселлер* (*bestseller*), *брокер* (*broker*), *клип* (*clip*), *хит* (*hit*) и др.

Одни из этих слов оформляются в русском языке с тем произносительно-фонетическим обликом, который есть в английском языке (*рейтинг* - *rating*, *шейпинг* - *shaping*, *шоп* - *shop*, *шоу* - *show*), формы других свидетельствуют о том, что в качестве оригинала была взята письменно-графическая форма английского слова (*маркетинг* - *marketing*, *супермаркет* - *supermarket*, *холдинг* - *holding*).

Англицизмы, с частичной морфологической субституцией. Обычно субституируется аффиксальная часть или второй элемент сложного слова. Эти англицизмы называются также полукальками: *бизнес-класс* (*Business Class*), *ВИП-гость* (*VIP guest*), *гейкультура* (*Gay Culture*), *данс-клуб* (*Dance club*), *имидж – служба* (*Image Centre*), *поп – аудитория* (*Pop Audience*), *поп – звезда* (*Pop Star*), *поп – музыка* (*Pop Music*), *поул – позиция* (*Pall Position*), *тяжёлый рок* (*Hard Rock*), *рок – среда* (*Rock Environment*), *секс – символ* (*Sex Symbol*), *секс – бомба* (*Sex Bomb*), *фолк – группа* (*Folk Group*), *шоу – актёр* (*Show Actor*) и т.д.

Англицизмы, морфологически оформленные средствами русского языка: *бакс-ы*, *бейсбол-ьный*, *бизнесмен-ка*, *бильярд-ный*, *бильярд-ист*, *блефовать*, *брифинг-овый*, *брокер-ский*, *имиджмейкер-ский*, *интервью-ировать*, *контейнер-ный*, *лайкр-ы*, *митинг-овать*, *поп-совый*, *продюсер-ский*, *свинговать*, *тендер-ный*, *чипс-ы*, *шорт-ы* и др.

Англицизмы, образующиеся посредством буквального перевода на русский язык слова или словосочетания: *интернетовская страничка* (*Internet page*), *компьютерные игры* (*Computer games*), *мыльные оперы* (*Soap operas*), *сервисная сеть* (*Service Network*), *сервисный центр* (*Service Centre*).

Англицизмы, которые изменили свой фонетический облик при переводе с английского языка на русский. Одной из причин изменения фонетического облика слова является отсутствие соответствующего звука в русском языке: *хит* (*Hit*), *холдинг* (*Holding*), *имидж* (*Image*), *бартер/мэ/* (*Barter*), *брокер/кэ/* (*Broker*), *дисконт* (*Discount*), *ковбой* (*Cowboy*), *фермер* (*Farmer*) и т.д.

Англицизмы, которые при заимствовании из английского языка в форме множественного числа в русском языке по смыслу имеют единственное число (так называемое семантическое единственное число): *чипс* (*Chip-s*), *бакс* (*Buck-s*) и др. В английском языке окончание –S является показателем множественного числа (*buck-s*, *cake-s*), а в русском языке слова *бакс*, *чипс* имеют форму единственного числа.

Англицизмы, состоящие из двухкомпонентных сочетаний. В английском языке эти словосочетания не пишутся через тире, а в русском языке оформляются именно так: *бизнес-клуб* (*Business club*), *ноу-хау* (*know how*), *хит-парад* (*Hit parade*), *хот-дог* (*Hot dog*) и т.д.

Англицизмы, заимствованные с греческими и латинскими элементами: *аудиоплеер*, *инновация*, *конверсия*, *супермаркет*, *супер-модель*, *телефакс*, и др. Целесообразность выделения этих слов в отдельную группу в том, что от обычных англицизмов они отличаются некоторыми специфическими признаками. В.В.Акуленко пишет, что «специфика создаваемых таким путём слов-терминов состоит в том, что они не имеют родины живого источника заимствования, как у большинства иноязычных слов. Эти термины, составляющие в настоящее время в каждом языке значительный лексический слой, свидетельствуют об интернационализации определённых разрядов лексики – тенденции, которая отмечается в лингвистической литературе как специфическая черта, присущая современным взаимоотношениям языков и народов» (1).

Таким образом, англицизмы-языковые заимствования представляют собой сложный и структурно неоднородный разряд. Кроме этого класса освоенных англицизмов, лексика англицизмов-иноязычных слов состоит, в свою очередь, из двух групп: а) экзотизмов и б) иноязычных вкраплений.

Основные различия между «англицизмами-заимствованиями» и «англицизмами-иноязычными словами» заключаются прежде всего в том, что, первые, отвечающие критериям освоенности, согласно Л.П. Крысину, становятся фактами языка: «заимствованное слово» «... связано с лексико-семантической системой русского языка, представляет собой регулярный элемент этой системы. В тот или иной период развития русского языка можно более или менее точно определить состав и число «заимствованных слов» (в нашем случае – англицизмов-языковых заимствований) большая часть которых обычно зафиксирована в толковых словарях русского языка» (7, с. 8).

Экзотизмы же выполняют чисто номинативную, «декоративную» роль. Они употребляются для описания обрядов, быта, обычаев, одежды, блюд и т.д. того или иного народа, той или иной страны. Иноязычные вкрапления, выполняя ту же роль, функционируют как экзотизмы. Главная разница между этими двумя подгруппами состоит в том, что иноязычные вкрапления в большинстве случаев передаются буквами иностранного языка. В то же время они характеризуют степень знакомства говорящего с иностранным языком, их употребление во многом мотивируется некоторыми стилистическими и жанровыми особенностями речи.

Англицизмы-иноязычные слова: экзотизмы и вкрапления

Экзотизмы

Стадия «экзотичности» является лишь второй ступенью усвоения англицизмов. Экзотизмы, также как и иноязычные вкрапления, употребляются для обозначения реалий, объектов и понятий чужой действительности (в нашем случае – жизни и быта Америки).

Есть мнение, что экзотизмы – явление речи, а не языка; оно мотивировано тем, что слова не могут заимствоваться раньше, чем заимствованы сами предметы и понятия (3). Действительно, граница между «заимствованиями» и «экзотизмами» в последнее время стала подвижной. Экзотизмы, как и любые другие иноязычные слова, вначале – явление речи определённого лица, автора, но по мере усвоения они могут стать необходимой частью словарного состава русского языка. Так, например, происходит с целым рядом англицизмов-экзотизмов, заимствованных давно: *бизнес*, *бестселлер*, *гангстер*, *супермаркет*, *шоу-бизнес* и др. Раньше эти слова отражали явления и понятия, которые не были характерны для жизни русского общества. В советскую эпоху употребление англо-американских экзотизмов в языке публицистики сопровождалось негативными коннотациями, такие слова иноязычного происхождения были негативно маркированы. В работе 1968 года Л.П. Крысин приводит примеры таких английских заимствований (*гангстер*, *комикс*, *конгрессмен*, *продюсер*, *стриптиз*, *шоу* и др): Американские **гангстеры** любят прикрывать низкие дела высокими словами (И. Эренбург. Закон природы. сб. «За мир». М., 1952); Самым распространённым ночным аттракционом американских городов стал **стриптиз** (За рубежом, 1964, но.23, с. 29). У каждого из подобных слов имеется своеобразный эмоциональный ореол – как правило «отрицательный»; Это слова – сигналы определённой темы – темы современных Америки и Англии, американского образа жизни, вообще буржуазного мира и его «прелестей» (7, с. 145).

С политическими и экономическими преобразованиями и изменениями в 90-е годы XX века те явления и понятия, которые были «чужими» для русской действительности, становятся «реальными», «своими». В этом смысле, с позиции настоящего времени, было бы неправильно говорить о существовании устойчивых экзотизмов из английского языка, пока все англицизмы, проникающие в русский язык, приходят вместе с реалией или продукцией. В последние годы этого десятилетия англицизмы проходят быстро стадию экзотичности, поэтому более подходящее название для новых англицизмов было

бы временными экзотизмами (15, с. 63). Эти экзотизмы быстро утрачивают свою экзотичность и становятся «языковыми заимствованиями», ср. слова *дистрибьютор*, *дилер*, *топ-модель*, *клип* и т.п.: *Но если для кого-то поведение дилеров не является показателем грядущей катастрофы...* (КП, 26.03.1999) *Генеральный дистрибьютор* калькуляторов и электронных записных книжек *Citizen* на территории России. (КП, 9-16.04.1999); *Игорь Дынга готов представить уже 30 апреля свой состав (... и Наташа Данильчик – бэк-вокал) и два клипа.* (КП, 23-30.04.1999); *...входит в десятку лучших моделей мира, наиболее высоко оплачиваемая русская топ-модель.* (КП, 9-16.07.1999);

Также следует обратить внимание на специфику освоения англицизмов в нашу эпоху: экспансия средств радио и теле информирования препятствуют распространению «этапа» написания – всё «звучит», «произносится», а это способствует более быстрой грамматической адаптации слова. Практически часто «фаза» экзотичности у слова отсутствует, ср.: *шейпинг*, *ток-шоу*, *клип*, *чарты* и др. Все эти слова входят вместе с реалиями жизни, быстро встраиваясь в русские словоизменительные парадигмы: *Это новая большая студия, благодаря которой телезритель сможет смотреть и участвовать в различных ток-шоу.* (КП, 04-11.06.1999); *А также лечебный, вибро-, электро-, и мануальный массажи, шейпинг, ...* (КП, 20.08.1999).

Можно утверждать, что в момент первого употребления почти все заимствованные англицизмы стилистически окрашены, т.к. они не только несут предметно-понятийное содержание, но и создают определённую экзотичность. Эти слова часто приобретают отрицательную окраску независимо от того, каким экспрессивным оттенком они обладали в родном языке. Но по мере усвоения экзотичное слово всё глубже проникает в систему языка-рецептора, всё больше подчиняется законам заимствующего языка: *По мнению имиджмейкеров пляска с Моникой Левински сильно подняла бы рейтинг Зюганова.* (КП, 08-15.10.1999); *Один из нас много лет назад был свидетелем крутой разборки певицы со своим тогдашним бойфрендом.* (КП, 22-29.01.1999).

Определённые изменения могут происходить и в семантике нового экзотизма. Ещё недавний экзотизм начинает соотноситься с реалиями русской действительности, частично или полностью потеряв отрицательную экспрессию, характерную для него в период проникновения.

Можно наблюдать, что иногда англицизм выполняет в речи двойную функцию: экзотизма и обозначения русской реалии. В этих случаях его экспрессивность, стилистическая окраска зависит от контекста, причём экзотизм может сохранить свою нейтральность, нулевую экспрессию, в то же время как англицизм-обозначение новой реалии подвергается различным

LINGVISTICĂ

стилистическим и смысловым модификациям, получает некоторый эмоциональный оттенок. Так, нейтральные значения англицизмов *дилер*, *ноу-хау* и др. приобретают отрицательную окраску при употреблении в расширѐнном смысле, т.е. при сдвиге из профессиональной сферы в бытовую – от узкого терминологического значения к широкому значению обиходного выражения: *Признаться, я в такое «ноу-хау» не очень поверила и сама позвонила в Волгоград.* (КП, 30-07.05.1999).

Среди временных экзотизмов, проанализированных нами, можно выделить следующие группы:

Общественно-политическая лексика: названия социальных и политических институтов, единиц административного деления, названия должностных лиц и т.д.: *конгрессмен*, *споксмен* и т.д.

Названия новых социальных ролей, занятий и профессий: *бизнесвумен*, *боди-арт*, *гей-мода*, *дайвер*, *имиджмейкер*, *клипмейкер*, *маркетолог*, *продюсер*, *промоушн*, *спичрайтер* и т.п.

Слова, описывающие культуру, быт, обычаи, образ жизни американцев; они также входят в русский речевой запас вместе с реалиями, ими обозначаемыми. Это названия одежды (*лайкры*, *топ* и др), названия еды/напитков (*джин-тоник*, *спрайт*, *чипсы* и т.д.), коммуникативы (*айм бэк*, *ноу нейм*, *нонсенс*), названия развлекательных комплексов, мест встреч (*наб*, *данс-клуб* и т.п.), названия азартных игр (*блек-джек* и др), формы поп-музыки (*рэп*, *рэggi*, *хип-хоп*, *трэши*, *металл* и т.п.).

Англоязычные вкрапления

В отличие от экзотизмов, вкрапления – это первая ступень освоения англицизмов в русском языке, когда они передаются средствами английского языка, появляются в английской графике. В настоящее время английские вкрапления используются больше всего в публицистических статьях на зарубежные и отечественные темы, рекламе, светской хронике, программах передач и других видах текстов.

По роли и значению в общем процессе лексико-семантической ассимиляции английские вкрапления могут рассматриваться как временные. Многие из них становятся фактами русского языка. Сказанное подтверждается, в частности, тем, что английские вкрапления могут оформляться грамматическими средствами русского языка. Иногда английские вкрапления сопровождаются толкованиями. Они выполняют номинативные и предикативные функции. У них отсутствует словообразовательная активность и они

представляют собой только начальный отрезок пути, который проходит большинство англицизмов в процессе своего освоения в русском языке.

В соответствии с обсуждёнными выше критериями и отношениями английских вкраплений с системой контактирующего (т.е. русского) языка, выделяются следующие основные типы английских вкраплений в современном русском языковом узусе:

Названия фирм, продуктов, марок автомобилей, городов, известных фамилий передаются английскими вкраплениями в русском языке. Употребление этого типа вкраплений понятно, и иногда даже оправдано, потому что это в основном слова, ставшие интернационализмами – названия, которые популярны во всем мире: *Pepsi, Coca-Cola, ASG Music, XX Century Fox, Airwell, Carrier, Electra, Fedders, Land Rover, LG Electronics, MTV, Associated Press, Sony*, и т.д.

Английские вкрапления, использующиеся при передаче слов, словосочетаний и предложений (обычно в кавычках) в русских текстах: *Перед самым носом простых любителей dolls в залы просачиваются богатеи и скупают понравившихся им человечков.* (КП, 22-29.01.1999); *Так что, уважаемые дамы, если Вы принадлежите к категории “business woman” – этот отдел ваш.* (КП, 09-16.04.1999); *...концерт “open-air” для 100-тысячной аудитории на Адмиралтейской площади.* (КП, 30-07.05.1999); *Причём, новый провайдер представляет и такую услугу, как “callback”, позволяющую не платить за телефон при работе с “Интернетом”.* (КП, 11-18.06.1999).

Слова, которые передаются наполовину по-английски, а наполовину по-русски: *...как underground – клуб «Чёрный слон» опять заставил столицу замереть в ожидании.* (КП, 30-07.04.1999); *...я прочитал там запись вашего online – интервью, которое вы дали дней 20 назад.* (КП, 23-30.07.1999); *Очевидцы вспоминают, как в самолёте, возвращавшемся из Малайзии, из VIP – салона вдруг грянуло мощное:...* (КП, 12-19.02.1999);

Английские слова или словосочетания, имеющие морфологические показатели синтаксической связи с членами предложения: *При этом ставки по “overnight”ам порой значительно превышают ставки всех прочих сроков кредитования.* (КП, 09-16.07.1999).

Вкрапления, сопровождающиеся объяснениями в тексте: *А если Пегасов становится слишком много, возникает короткое слово SALE. В смысле распродаже.* (КП, 28-04.06.1999); *Необходим мониторинг, непрерывное наблюдение за событиями, что происходят в том районе.* (КП, 08-15.10.1999); *Одной из услуг, предоставляемых нашей компанией, является роуминг, т.е. возможность автоматического предоставления услуг мобильной связи в другой стране или городе.* (КП, 30-07.05.1999).

LINGVISTICĂ

Английские слова и словосочетания, которые переданы русскими буквами. Их называют также варваризмами: *В общем, Госплан может приподнять голову и тихо молвить, что, мол, айм бэк*. (КП, 23-30.06.1999); «*Бэд-бой*» – *Стас Сададьский (хотя он давно «гуд-бой»)*. (КП, 30-06.01.1999);

Следует задать такой вопрос: почему всё-таки какая-то лексика остаётся на уровне вкраплений, а другая переводится на русский, встраиваясь тем самым в русские словоизменительные парадигмы и претендуя на статус русской речевой единицы? Большую роль в данном случае играет «престижность» английского слова по сравнению с русским. В некоторых сферах – высокая мода, искусство, популярная музыка, названия голливудских фильмов – во всём мире принято использовать английские вкрапления. Другие же названия – популярной еды, напитков, бытовой техники – как правило, переводятся, так как эти названия и реалии претендуют на адаптацию к русской жизни.

Сферы употребления англицизмов в современном русском языковом узусе

Как совокупность слов языка, лексика отражает действительность, она реагирует на изменения в общественной, политической, культурной и бытовой жизни носителей языка. Таким образом, словарный запас постоянно пополняется новыми словами для обозначения новых предметов, явлений, процессов, понятий. Именно в лексике находит языковое отражение жизнь разного рода профессиональных, возрастных сообществ. Именно лексика может служить индикатором происходящих в жизни общества изменений и преобразований.

В соответствии с широтой сферы употребления, англицизмы в современной русской языковой системе можно разделить на две основные группы: 1) Общеупотребительные англицизмы и 2) Англицизмы с ограниченной сферой употребления, которые, в свою очередь, делятся на: а) Специальные англицизмы и б) Сленгизмы и жаргонизмы. Лексика групп (а) и (б) может постепенно переходить в разговорную (*баксы, бизнесмен, гринзы* и т.д.)

Общеупотребительные англицизмы

Общеупотребительными англицизмами являются те англицизмы, которые имеют широкое хождение в разных социальных и возрастных группах говорящих; такие англицизмы очень быстро осваиваются. В настоящее время (конец 90-х гг. – начало XXI века) выделяются следующие группы англицизмов:

Те англицизмы, которые давно проникли в русский язык и ассимилировались им. Их использование свободно, никак не ограничено, напр. *лидер*, *бойкот*, *допинг*, *митинг* и др. Говоря о таких старых англицизмах отметим, что многие из них расширили свой семантический объём. Сначала они имели одно значение, с которым были заимствованы. Постепенно, в разные периоды заимствовались другие значения этих слов, например, англицизм *лидер* был заимствован ещё в XIX веке, и имел значение «глава, руководитель политической партии, профсоюза». Это слово употреблялось, по преимуществу, в сфере общественно-политической. С течением времени слово *лидер* обрело несколько значений. Сегодня же можно констатировать, что англицизм *лидер* ещё более расширил свой семантический объём: *лидер* может обозначить и «руководитель или глава какой-н группы, или человек, пользующийся авторитетом и влиянием в каком-н коллективе» (*лидер в классе*, *лидер в семье* и т.д.). Таким образом, сейчас англицизм *лидер* употребляется и в своём первом (исконном) значении, и в сфере общественно-политической, и в сфере бытовой: *Слезы наворачиваются на глаза, когда слышишь, как славный лидер аграриев клеймит расхитителей народного добра...*(КП, 14-21.05.1999); *Лидер «Трудовой России» В. Анпилов тяготеет к старым советским песням, например, Гимну Советского Союза, не упуская случая спеть его на митинге.*(КП, 12-19.02.1999). Англицизм *лидер* имеет производные: *лидерский*, *лидировать*, *лидерство*: ...и занимаем в ней *лидирующие* позиции. (КП, 30-07.05.1999); ...острые кишечные заболевания, вирусный гепатит – в числе *лидирующих* заболеваний. (КП, 04-11.06.1999); ...его претензии на *лидерство* в организации «Сибирское соглашение». (КП, 12-19.02.1999); ...психологически запретить за собой *лидерство* и выход в финал Лиги чемпионов.(КП, 17-24.09.1999).

Те англицизмы, которые до недавних пор считались принадлежностью «иногo, западного, капиталистического» мира, а сейчас наполняются «своим» русским содержанием. Такие англицизмы некогда носили явно отрицательную окраску и очень часто употреблялись иронически, а сегодня они широко используются: *бестселлер*, *бизнес*, *бизнесмен*, *гангстер*, *стриптиз*, *тинейджер*, *менеджер*, *шоу* и т.п.: «Неудобная женщина» – как и другие «мировые *бестселлеры*» – на видео...(КП, 12-19.02.1999); В этом году открытая выставка оружия времён ВОВ рядом с Мемориалом станет своего рода *бестселлером* празднования. (КП, 07-17.05.1999); Наталья Теплинская пользовалась вниманием и западных *бизнесменов*. (КП, 12-19.02.1999); К лже-киллеру пристают со всех сторон: Мафиози хочет убрать конкурента, политик – *гангстера*. (КП, 28-04.06.1999); Блистательная игра «Динамо» и

LINGVISTICĂ

выход в четвертьфинал Лиги чемпионов сразу сказались на активности **менеджеров** ведущих клубов. (КП, 22-29.01.1999); Тут же был устроен **стриптиз**, и стриптизёрша, тоже похожая на Монику, ... (КП, 07-14.05.1999); ... мало кто из **тинейджеров** обратил на эти детали внимание. (КП, 30-06.08.1999).

Англицизм *шоу* тоже вышел из круга негативных употреблений и получил широкое хождение в настоящее время: *Филипп после четырёхчасового шоу был уставшим*. (КП, 29-05.02.1999); ... *модельный бизнес и связанные с ним шоу, кастинги, фестивали, конкурсы...* (КП, 14-21.05.1999).

Весьма широко используются разного рода сочетания на *шоу*. Он выступает в первой или во второй части сложных слов, через тире или без тире: *шоу – актёр, шоу – балет, шоу – группа, шоу – программа, шоу – режиссёр, стриптиз – шоу, теле – шоу, цирковой шоу, автошоу* и др.: ... *международный журнал GEO и BMW устроили шоу-программу под названием V.I.P. ROAD SHOW, в которой каждый гость, прибывший на лесной автодром, мог сидеть за рулём последних моделей автомобилей BMW и LAND ROVER*. (КП, 28-04.06.1999); *Сейчас она у себя в Челябинские танцует в шоу-балете «Шарм»...* (КП, 12-19.02.1999); *Вы такой разносторонний – передачи, телешоу, гастроли, ...* (КП, 05-12.03.1999).

Производными от *шоу* являются *шоумен* и *шоу – бизнес*, которые также широко употребляются в настоящее время: *Единственной газетой, которой шоумен дал интервью, была «КП»*. (КП, 05-12.03.1999); *Глядишь, со временем наши политики напрочь вытеснят из шоу – бизнеса многочисленную поросль...* (КП, 12-19.02.1999).

К сказанному можно добавить, что много других англицизмов-экзотизмов стали общеупотребительными в 90-е годы, потеряв в тем самым свою экзотичность; эти слова стали применяться к новой русской жизни: *колледж, джип, супермаркет, брифинг, масс-медиа, промоушн*, и т.п.: ... *пояснил премьер Ион Стурза на брифинге*. (КП, 02-09.07.1999); *Она учится в привилегированном частном колледже...* (КП, 21-28.05.1999); *Дома у него остался особняк, несколько машин, мама – владелица супермаркета, братья и сёстры*. (КП, 16-23.04.1999).

Слова, которые стали популярными за счёт появления у них новых значений на русской почве: *мотель, детектив, рокер* и др.

Отметим, что когда эти слова вошли в русский язык они имели одно значение. С течением времени, эти англицизмы приобрели новые значения на русской почве, которых у них нет в языке – источнике. Например, англицизм *рокер* вошёл в русский язык с значением «человек, который играет рок-

музыку». В настоящее время этот англицизм расширил своё значение и обозначает ещё и «члена молодёжной группы, увлекающейся ездой в ночное время по улицам города на мотоциклах, которая отличается агрессивностью, склонностью к нарушению правил уличного движения и анти-поведению вообще». Другой англицизм – это *мотель*, который вошёл в русский язык со значением «гостиница для автотуристов». С течением времени англицизм приобрёл новые значения на русской почве и теперь означает «гостиницу для автотуристов с различными видами обслуживания, станцией технического обслуживания и топливозаправочной станцией». Слово *детектив* появилось в русском языке со значением «чиновник сыскной полиции», но в 60-е гг. нашего века данный англицизм уже начинает употребляться и с другим значением: «произведение (литературы, кино и т.п.) о преступниках и борьбе с ними», так что в 90-е гг XX века англицизм *детектив* более популярен в смысле «жанра».

Новые англицизмы, которые благодаря широкой употребляемости и распространенности быстро освоились русским языком, напр. *дилер*, *дистрибьютор*, *саммит*, *шейпинг*, *роуминг* и т.д.

Для 90-х годов характерна тенденция к замене словосочетаний однословными наименованиями. Это является одной из причин широкой употребляемости некоторых новых англицизмов. Так, например, слово *саммит* заменяет *встречу в верхах*; английское *таблэйд* заменяет *бульварную газету*; *армрестлинг* заменяет *борьбу на руках* и т.п.

Поговорим об общеупотребительном в 90-е гг. англицизме *имидж*. Англицизм *имидж* восходит к английскому Image – облик, образ, представление о чём-нибудь. По справедливому определению Л.П. Крысина, *имидж* – это «целенаправленно создаваемый образ кого-н, призванный выражать определённые свойства субъекта и оказывать психологическое, эмоциональное воздействие на зрителей, собеседников, слушателей (ср. *имидж* актёра, политика, телевизионного ведущего)» (8). По нашему мнению, это значение явно более специфично, чем значения слов «образ, облик, маска, представление». Этот англицизм в настоящее время широко распространён и освоен русским языком, наряду со своими производными: *Школа имиджа и хороших манер для девушек*. (пример взят из рекламы – КП, 20.08.1999); ..., что Березовский стремился тем самым повысить собственный *имидж* на международном уровне и понизить авторитет президента Масхадова, ... (КП, 09-16.04.1999); И смена флага сразу же скажется на авторитете, на *имидже* компании. (КП, 30-07.05.1999); По мнению *имиджмейкеров* пляска с Моникой Левински сильно подняла бы рейтинг Зюганова. (КП, 08-15.10.1999); Впрочем, помимо индивидуальной работы, *имиджмейкеры* не чужаются и обычной расклейки

LINGVISTICĂ

рекламок своих фирм, ... (КП, 25-02.07.1999).

Англицизмы с ограниченной сферой употребления

Среди англицизмов с ограниченной сферой употребления выделяются две основные группы: а) Специальные англицизмы и б) Сленгизмы, ставшие разговорными в 90-х гг.

Специальные англицизмы включают те слова и выражения, которые употребляются группами людей, связанными между собой по профессиональному признаку, роду деятельности, т.е. специальные слова, знакомые небольшому кругу людей, таких, как коммерсанты, некоторые специалисты по вычислительной технике, банкиры, спортсмены, специалисты в области моды и т.д.

К примеру, в сфере информатики употребляются англицизмы *байт, дискет, дисплей, модем, интерфейс, картридж, видеослайд, джойстик, процессор, рендер-сервер, сканер* и т.д., которые понятны не всем, а только специальному кругу людей, занимающихся информатикой или же работающих в определенных фирмах – так называемым компьютерщикам. Некоторые из этих англицизмов появляются в специальных газетных текстах, в рекламных статьях, посвященных информатике. Их значения понятны не всем и они являются узкоспециальными словами. Их не используют в повседневной речи: ... *когда же компьютер тщательно протестировали, то обнаружили, что он заражен вирусом, объём которого равнялся 666 байтам.* (КП, 15-22.01.1999); *3-х строчный дисплей, калькулятор, будильник, календарь, часы, сенсорный ввод данных.* (КП, 03-10.09.1999); *Прибавьте к цене копира затраты на обслуживание, дополнительные картриджи и запчасти...* (КП, 23-30.07.1999).

Среди слов коммерческой сферы часто встречаются на газетных полосах: *оффшорный, бизнес – центры, бизнес – контакт, бартер, демпинг, лизинг* и др.: *Если в договоре предусмотрен бартер, значит, можно нести «Яйка, молоко, сало».* (КП, 30-07.05.1999); *Соглашаются на небольшие суммы и демпингуют, сбивая существующие цены.* (КП, 19-26.03.1999).

Терминология вычислительной техники и новых технологий тоже сложилась на базе английского языка и она быстро пополняется новыми терминами английского происхождения. Некоторые термины из этой группы быстро осваиваются в повседневной речевой практике: *факс, телефакс, аудиоплеер, видеоплеер, секонд – хэнд, принтер, компакт – диск, пейджер, сканер* и т.д.: *Уже 2500 участников выиграли кассетные аудиоплееры SONY.* (КП, 21-28.05.1999); *Значит, надо выпустить аудиокассету или, лучше,*

компакт – диск. (КП, 12-19.02.1999); *Причиной послужило сообщение, пришедшее на пейджер Александры...* (КП, 08-15.10.1999).

В области моды существует группа англицизмов, которые в последнее время стала очень популярными. Престижность английского слова по сравнению с исконным оказала определённое влияние на активизацию употребления этих слов в русском языке: *коммерческие модели, боди, топ, супермодель, топ – модель, дизайнер, имидж, модельный бизнес, моделс, кастинг* и т.п.: ... *модельный бизнес* и связанные с ним шоу, *кастинги, фестивали, конкурсы...* (КП, 14-21.05.1999); *Кутюрье не признают «ветеранок» топ-модельного бизнеса...* (КП, 22-29.01.1999); *Настоящей сенсацией стало то, что, обогнав «маделс» из сильнейших агентств России и Украины, ...* (КП, 28-04.06.1999).

То же следует сказать о спортивной терминологии, которая также пополняется новыми англицизмами, встречающимися в теле-, радиорепортажах и в газетных текстах: *кикбоксинг, виндсерфинг, шейпинг, боулинг, гранд, корт, дайвинг, рафтинг, рефери, парасейлинг, микст* и др.: *Таким образом, Курниковой срочно пришлось искать себе нового напарника, чтобы сыграть хотя бы в миксте – смешанном разряде.* (КП, 25-02.07.1999); *Вне корта она сумела заработать уже свыше 10 миллионов долларов.* (КП, 03-10.09.1999).

Сленгизмы и жаргонизмы

По сравнению с 50-ыми 60-ыми годами, когда редкими были для этого периода случаи использования английских жаргонизмов в литературе и прессе, сейчас, в конце 90-х гг., мы видим совсем иную картину – английские жаргонизмы являются принадлежностью не только специальных групп молодёжи, они употребляются и в СМИ, выполняя определённую стилистическую функцию. В нашей работе, под сленгизмами понимаются английские и американские слова и выражения, некогда характерные лишь для некоторых групп говорящих (хиппи, рокеров...), но в настоящее время получающие более широкое хождение: *лейбл, митинг, ток, френд, шоп* и т.д. Также следует отметить, что некоторые из таких сленгизмов являются нейтральными словами в языке-источнике, но в русском языке, как правило, приобретают оценочные коннотации, напр. *тинейджер, бой-френд*, и т.п.

Как известно, жаргон принадлежит лексике ограниченной сферы употребления. Жаргонная лексика является социальной разновидностью речи, используемой узким кругом носителей языка, объединённых общностью интересов, занятий, положением в обществе. Подобные слова употребляются преимущественно в устной ненормированной речи. Однако сам факт

LINGVISTICĂ

активизации таких слов на газетной полосе в настоящее время уже не является свидетельством их литературности. Жаргон чрезвычайно подвижная, легко изменяющаяся система. Он в основном подвержён влиянию таких социальных явлений, как мода, которая быстро изменяет вкусы носителей языка. В этом отношении можно сказать, что англо-американские сленгизмы в 90-е годы – это отражение определённых веяний – спроса, «социального заказа» на всё американское: популярную музыку, одежду, еду и т.д.

В современном языковом русском узусе можно выделить 7 групп английских сленгизмов по их структурной оформленности (15, с. 105):

Сленгизмы, образующиеся на базе английских слов и выражений и приспособляющиеся к русской фонетике и грамматике: *баксы, фэн, секс – бомба, фейс* и др.

Слова, лишь половина которых отражает графическую форму соответствующих английских слов: *фастфуд – fast food, киднеппинг – kidnapping, барбекю – barbecue*. Другая половина образуется от звуковой формы англицизмов: *сэконд – хэнд – second hand, фэн – fan, уйк – энд – week end*.

Английские существительные, оформляющиеся в сленге по модели множественного числа: *баксы, шорты, чипсы* и т.п.

Сленгизмы, характерной особенностью которых является тенденция к ударению на последнем слоге: *джинглы, хиты*.

Группа с суффиксом *–ер*: *имиджмейкер, тинейджер, клипмейкер, копирайтер* и т.п.

Весьма многочисленная группа на *–инг*: *шейпинг, мониторинг, шопинг, дайвинг, виндсерфинг, допинг, кастинг, консалтинг, круизинг, лазеролифтинг, петтинг, прессинг, тейпинг, тренинг, тэппинг* и т.д.

Можно указать общую тенденцию – глаголы-сленгизмы из английского приобретают показатель русского глагольного согласования и выделить соответствующую группу *–а(ть)– аю, аешь* и др: *дринкать (пить), аскасть (спрашивать), спикать (говорить), лукасть (смотреть)*.

Выше была сделана попытка выявить в общих чертах фонетические и грамматические особенности процесса заимствования сленгизмов. Обратимся теперь к внутренней содержательной стороне этого явления.

Вся англо-американская лексика русского сленга может быть разбита на 6 предметно-тематических групп (15, с. 107):

Одна из самых больших групп в настоящее время – это «популярная музыка» или «поп-мюзик». Сюда входят английские слова: *бэк – вокал, данс – клуб, кантри, клип, клипмейкер, мюзикл, мюзик – холл, перформанс, плей – лист, плей – офф, поп – арт, поп – аудитория, поп – дива, поп – звезда, ремикс,*

*римейк, рэппер, фан – клуб, хардрок и т.п.: ... по 4 лучших клуба из каждой из четырёх групп второго этапа выходят в **плей – офф**. (КП, 06-15.01.1999); ... что здесь месяцами не обновляют **плей – лист**. (КП, 15-22.01.1999).*

Большое место также занимают названия одежды, обуви: *джинсы, кардиган, шорты, топ, бейсболка, бриджи, джемпер* и т.д.

Значительное место среди англицизмов-жаргонизмов занимают и названия денег и шире денежных отношений: *баксы, гринзы, мани* и др.

Тематическая группа «фастфуд» включает прежде всего названия американской еды и напитков: *гамбургер, чизбургер, хот – дог, попкорн, спрайт, кола* и т.п.

Ещё одну группу жаргонизмов составляют названия американских азартных игр: *блек – джек* и др.

Названия людей также объединяются в одну группу: *бойфренд, бизнесвумен, ди – джей* и др.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- Акуленко, В.В. – *Две заметки об интернациональной лексике и терминологии*.
Учён. зап. Харьков. ун-та, 1962 // Труды филол. факультета, т.10.
- Алексеев, М.П. – *Английский язык в России и русский язык в Англии*. Учён. зап. Ленинградского ун-та, 1944. – С. 77-134.
- Ефремов, Л.П. – *Экзотизмы* // Русское языкознание. Вып. 2. Алма-ата, 1973.
- Какорина, Е.В. – *Иноязычное слово в узусе 90-х годов (социолингвистическое исследование)* // Русский язык сегодня. Изд-во Азбуковник, М. 2000.
- Карамзин, Н.М. – *Письма русского путешественника*. Л., 1984
- Кокшенева, Капитолина – *Проблема зла в современной литературе* // Литература в школе, но. 3, 2000.
- Крысин, Л.П. – *Иноязычные слова в современном русском языке*. М., 1968. – С. 23.
- Крысин, Л.П. – *Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни* // Русский язык в школе. М., 1994, но.6. – С. 56-63.
- Малаховский, Л.В. – *Принципы отбора иноязычных слов для словаря русского языка* // Современная русская лексикография. Л., 1977. – С. 100-105.
- Мельникова, А.И. – *Изучение англицизмов в курсе «Современный русский язык»* // Русский язык в школе. М., 1991, но. 2. – С. 95-101.
- Наринская, Анна – *Виктор Пелевин* // Современная русская литература с Вячеславом Курицыным (сайт творчества Виктора Пелевина).

LINGVISTICĂ

- Пелевин, В. – *Generation П*. Вагриус, М., 1999
- Пелевин, В. – *Принц Госплана // Жёлтая стрела*. Вагриус, М. 2000.
- Русский Переплёт – *Анализ некоторых романов, повестей и рассказов Виктора Пелевина* (сайт творчества Виктора Пелевина).
- Сешан, Шармила – *Англицизмы в русской речи (по материалам прессы 90-х гг.)*. Диссертация на соискание учёной степени канд. филол. наук // Ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина. – М., 1996.
- Соломина, Анна – *Свобода: надтекст вместо подтекста // Литературное обозрение*, no.3, 1998.
- Степанян, Карен – *Постмодернизм – боль и забота наша // Вопросы литературы*, no. 5, 1998.
- Тешинска В. – *Место интернационализмов в обучении специальной лексике научного стиля (на материале медицинских текстов) // VII Международный конгресс преподавателей русского языка и литературы – Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания*. М., Русский язык, 1990. – С. 47.
- Тюлина, Е.В. – *«Generation П» в зеркале критики // Материалы Международной конференции студентов и аспирантов по фундаментальным наукам «Ломоносов» - Выпуск 6 – Изд-во Московского университета*, 2001.
- Филин, Ф.П. – *Истоки и судьбы русского литературного языка*. М., 1981.
- Хауген, Э. – *Процесс заимствования // Новое в лингвистике*. М., 1972. – С. 61-81.
- Dumitrescu, M. – *Limba rusa contemporana – Imprumuturi (curs special)*. Bucuresti, 1984.

СЛОВАРИ

- Большой англо – русский русско – английский словарь по бизнесу*. Под ред. Петровича П.Ф. 2-ое издание. М., 1994.
- Комлев, Н.Г. – *Словарь новых иностранных слов*. Издательство Московского Университета, 1995.
- Курьянов, Е.И. – *Англо – русский словарь по СМИ*. М., 1993.
- Мюллер, В.К. – *Новый англо - русский словарь*. М., 1999.
- Надель – Червинская, М.А. – *Иностранные слова и словосочетания. Лингвopsихологический словарь – учебник*. 2 тома. Феникс, 1996.
- Ожегов, С.И.; Шведова, Н.Ю. – *Толковый словарь русского языка*. М., 1997.
- Розенталь, Д.Э.; Теленкова, М.А. – *Словарь трудностей русского языка*. М., 1987.

- Русский словарь иностранных слов в русском языке.* Под ред. Лехина, И.В.; Петрова, Ф.Н., М., 1997.
- Словарь журналиста. Трудности русского языка.* Под ред. Рахмановой, Л.И. МГУ, 1974.
- Смирницкий, А.И. – *Новый русско – английский словарь.* М., 1998.
- Adam, J.H. – *Longman Dictionary of Business English.* Longman, 1993.
- Downes, J.; Goodman, J.E. – *Dictionary of Finance and Investment Terms.* Barron's Educational Series, 1995.
- Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language.* Gramercy Books. N.Y. 1994.
- Dumitrescu, Maria – *Inovații lexicale în limba rusă (1994 – 1998) – Dicționar rus – român.* TUB, București, 1999.

REZUMAT

Istoricul anglicismelor în limba rusă contemporană

Lucrarea de față are drept obiect de studiu fenomenele de interferență lingvistică specifice limbii ruse. Împrumuturile străine în diverse forme sunt caracteristice tuturor perioadelor de dezvoltare a limbii ruse, de la primele etape ale istoriei limbii până în zilele noastre, observându-se influența lingvistică a elementelor diferitelor limbi. În ceea ce privește îmbogățirea continuă a lexicului limbii ruse, în ultimele decenii numeroase împrumuturi înregistrate sunt de origine engleză, ceea ce ne-a determinat să facem o analiză mai amănunțită a lexicului de această proveniență prezent în limba rusă de-a lungul istoriei ei.

LINGVISTICĂ

MODALITĂȚI DE REDARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ A AORISTULUI PERFECTIV ȘI IMPERFECTIV DIN LIMBA BULGARĂ

Silvia Mihăilescu
Constanța

Posedând un sistem temporal complex, bulgara se caracterizează prin interacțiunea aparte dintre aspect și timp, fiecare timp verbal din cele nouă ale modului indicativ, obținându-se de la ambele aspecte verbale. Această fuziune se reflectă și în varietatea posibilităților de redare a timpurilor din bulgară într-o limbă romanică, româna, care nu dispune de categoria gramaticală a aspectului verbal.

Relația dintre aspectul perfectiv și aorist e prezentată de lingvistul V. Stankov astfel: “Dacă ne închipuim timpul ca o linie, atunci acțiunea la trecut perfectiv de la verbe perfective ar reprezenta un punct, un anumit segment din această linie, în care această acțiune a apărut, s-a împlinit și a încetat să se împlinuască”¹. Datorită acestei caracteristici, în cadrul narațiunii, de exemplu, aoristul de la verbe perfective, ca timpul trecut cel mai adesea folosit, va exprima acțiuni succesive, fiecare dintre ele marcând un moment separat al relatării². Din această cauză valoarea cea mai des exprimată de aoristul verbelor perfective este aceea de acțiuni concrete, independente unele față de celelalte. De exemplu:

“Слязоха долу, минаха през гората, която още не беше се развила, и излязоха на пътя сред Джендемите.” (ЙЙ, 235); “Стефан грабна счупения лист и го хвърли в купчината на левите капаци.” (ДД, 59).

Aoristul de la verbe imperfective se caracterizează, în primul rând, prin absența informației despre încheierea acțiunii. Iată cum interacționează categoriile aspect și timp la acest tip de aorist: “Un aorist format de la un verb de aspect imperfectiv exprimă o acțiune a cărei împlinire este întreruptă în trecut (condiția temporală), dar despre care nu suntem informați dacă s-a încheiat (condiția aspectuală)”³. Aspectul imperfectiv nu permite aoristului, în această situație, construirea liniei principale în cadrul narațiunii, așa cum o face aspectul perfectiv. În

LINGVISTICĂ

următorul context acțiunile sunt redată prin timpul trecut perfectiv de la verbe imperfective, valoarea temporală a acestora fiind aceea de acțiuni care se contopesc într-una singură. De exemplu:

“Войниците *се бавиха* още няколко време. *Храниха* и *поиха* конете си, *храниха се* и сами.” (ИЙ, 86).

Cea mai largă răspândire o are, însă, aoristul de la verbe imperfective care exprimă o acțiune continuă, fără a avea importanță dacă aceasta e de scurtă sau lungă durată:

“Тя *ходи* още някое време с него, мълчалива и няма като сянка.” (ИЙ, 309); “Той *се наобядва* с хубав, здрав апетит, после дремна малко на канапето си в кабинета.” (ПВ, 298).

Analiza pe care o propunem în continuare se bazează pe 400 de forme verbale excerptate din opere literare bulgare traduse în română. Am expus și descris posibilitățile principale de redare în ordine statistică, în ideea formulării unor observații cât mai clare asupra celor cercetate de noi.

Materialul ilustrativ l-am extras din 7 opere ale autorilor clasici și moderniști bulgari, respectiv traduceri lor românești, 3 dintre acestea reprezentând romane, iar 4- povestiri. Nu am inclus în cercetările noastre texte poetice, datorită posibilităților abateri din traducere, dictate de rațiuni ce țin de rimă, ritm, etc. Nu ne-am oprit, de asemenea, asupra unor texte din stilul publicistic și științific, care nu oferă un material variat din punct de vedere stilistic.

În exemplele analizate am înregistrat următoarele modalități de traducere a aoristului de la *verbe perfective*:

1. Prin timpul *perfect simplu* se traduc 53,72% din formele verbale excerptate:

“Той *се повдигна* на горе, *спусна си* нозете, *стъпи* на дъното, *изправи се* (...), *изтърси се* от водата - пуф! и *пръсна* вода през увисналите си мустаки...” (АК, 22).

“Deodată *se ridică*, *întinse* picioarele, *călcă* pe fund, *se încordă* (...), *se scutură* de apă - пуф!, *stropi* apa prin mustățile pleoștite...” (АК, 17).

“Тома *стана* от табуретката, *гълтна* последните капки от уискито, *поразходи се* из кабинета си и *спря* невиджащ пред библиотеката.” (АМ,

19).

“Toma *se sculă* de pe taburet, *înghiți* ultimele picături de whisky, *se plimbă* prin birou și *se opri* în fața bibliotecii, fără s-o vadă.” (AM, 18).

“*Изминаха* десетина дена, *мина* месец, *минаха* два, от Димитрова глас не се чува.” (AK, 84).

“*Trecură* zece zile, *trecu* o lună, *trecură* două, nici pomeneală de Dimitrov.” (AK, 98).

Prezentarea acțiunii ca fiind încheiată în momentul vorbirii, atât la timpul bulgăresc, cât și la cel din română, duce la sinonimia valorilor principale ale acestora. Echivalența celor două timpuri se reflectă în mod justificat și în posibilitatea traducerii unui timp prin celălalt.

Traducerea trecutului perfectiv prin perfect simplu are loc, mai ales, în cadrul narațiunii, unde ambele timpuri, cel bulgăresc și cel românesc sunt predominante⁴.

Verbele perfective din exemplele ilustrative exprimă acțiuni încheiate, care se desfășoară succesiv, traducerea lor prin verbe la perfect simplu, subliniind tocmai caracterul momentan al acțiunilor și succesivitatea acestora în planul trecutului.

Ultimul exemplu oferit spre analiză reflectă în varianta sa tradusă “o modalitate sintactică de exprimare a aspectului”⁵ în română, și anume, repetiția verbului. Impusă, ce-i drept de contextul original, repetiția formelor verbale, mai ales la un timp trecut, implică prezentarea acțiunii durative în faza sa finală, și nu în procesul desfășurării sale.

2. Prin *locuțiuni verbale*, în care verbul este la perfect simplu se redau 10,28% din verbele perfective la aorist:

“В тоя миг Криста стана и *се затича* към банята.” (ПВ, 309).

“În clipa aceea Krista se ridică și *dădu fuga* spre baie.” (PV, 227).

“Но веднага Моканина *се досети*...” (ИЙ, 165).

“Dar îndată Mocanul *își dădu seama*...” (*Antologia*..., 276).

“Потеглихме из Унгария!... Тук пък *се запалиха* колелата на един вагон!” (AK, 33).

LINGVISTICĂ

“Ungaria!... Aici luară foc roțile unui vagon.” (AK, 31).

Această modalitate de redare a aoristului este adecvată în aproape majoritatea cazurilor analizate, fiind în deplin consens cu afirmația, că “pentru a realiza deosebiri de aspect, limba română se servește pe scară largă de locuțiunile verbale”⁶. Iată câteva dintre locuțiunile incoative pe care le-am întâlnit în traducerea verbelor perfecte la aorist: *a-l podidi plânsul*, *a lua foc*, *a-și lua zborul*, *a o lua la fugă*. Dintre locuțiunile momentane putem menționa: *a face semn*, *a rămâne cu gura căscată*, *a face cu ochiul*, *a-și da seama*, *a rămâne pe gânduri*, etc.

3. Prin *construcții perifrastice*, în care de obicei există un verb la timpul perfect simplu, reprezentând 6,68% din cazurile analizate:

“Академикът замълча.” (ПВ, 25).

“Academicianul zăbovi cu răspunsul.” (PV, 10).

“Хайдутите вече *не продумаха* на Шибиля, нито смееха да го погледнат в очите.” (ИЙ, 238).

“Haiducii *nu crâcniră*, nu-i spuseră nimic și nici nu cutează să-i înfrunte privirea.” (*Antologia...*, 265).

“Домъчня му на Шибиля...” (ИЙ, 239).

“Haiducul simți ceva greu pe suflet.” (*Antologia...*, 266).

În majoritatea situațiilor când am întâlnit construcții perifrastice în traducerea aoristului, independent de aspectul verbal, putem afirma că ele reprezintă reflectarea sensurilor dezvoltate de prefixele care participă la procesul perfectivării. Mai mult, traducere perifrastică este în strânsă legătură cu modul acțiunii verbale, astfel încât, analizând verbul din perspectiva acestei categorii, redarea sa în română se poate face cât mai aproape de sensul de bază din bulgară.

Oprindu-ne doar la exemplele oferite aici, reprezentative pentru modalitatea de traducere menționată, putem face următoarele comentarii:

Prefixul *за-* caracterizează verbele grupate în modul acțiunii ingresiv, a căror acțiune este prezentată la începutul desfășurării sale. Traducătorul ar fi putut opta și la o altfel de variantă de traducere, care să sublinieze nuanța introdusă de prefixul *за-*: (de exemplu: “Academicianul *amuți*.”). Traducerea prin perifrază conferă mai multă expresivitate exprimării.

Prefixul *npo-* reunește verbele în modul acțiunii momentan, caracteristica acestora fiind de a reda “acțiuni care se epuizează îndată după ce se manifestă”⁷. Folosirea perifrizei în traducere, alcătuită din două verbe și un pronume nehotărât, sporește plasticitatea traducerii.

Prefixul *do-* are semantica referitoare la “dorința întreprinderii unei anumite acțiuni”⁸. Pentru a se exprima acest fapt, în limba bulgară se folosesc verbe impersonale, alături de formele neaccentuate ale pronumelui personal în dativ. Verbele de acest tip se remarcă printr-o “nuață deziderativă”⁹, care nu e rezultatul apartenenței acestora la un anumit mod al acțiunii, ci al trăsăturii lor semantice care le caracterizează. În limba română redarea adecvată a astfel de verbe se face prin perifrază.

4. Prin construcții analitice, cu ajutorul *verbelor semiauxiliare de aspect*¹⁰, aflate la timpul perfect simplu, în 6,68% din formele verbale luate în considerație:

“Най-сетне се съгласихме да почне Стати. И той *почна*.” (АК, 12).

“Până la urmă, ne învoirăm să înceapă Стати. Și el *se porni pe povestit*.” (АК, 1).

“Светлината блесна така силно, че и двамата *премигаха*.” (ПВ, 30).

“Lumina străluci cu atâta putere, încât cei doi *prinseră să clipească*.” (PV, 14).

Am remarcat în exemplele excerptate, că majoritatea verbelor semiauxiliare de aspect folosite în traducerea aoristului de la verbe perfective sunt incoative: *a se porni*, *a prinde*, *a izbucni*, *a începe*, *a (se) apuca*. Aceste verbe marchează faza inițială a unei acțiuni și vin în deplin acord cu semantica aoristului verbelor de aspect perfectiv, în ceea ce privește caracterul momentan al acțiunii exprimate.

5. Prin timpul *perfect compus* se traduc 4,88% din totalitatea formelor verbale de aspect perfectiv la aorist:

“Не, това *започна* непосредствено след ония миг, в който другарят инженер изскочи наред шосето...” (АМ, 61).

“Ba nu, asta *a început* mai târziu, imediat după acel moment când tovarășul inginer sărise în mijlocul șoselei...” (АМ, 62).

“- Да не съм луда? *Почаках* я, докато заспи.” (ПВ, 76).

LINGVISTICĂ

“- Doar nu-s nebună? *Am aşteptat* mai întâi s-adoarmă.” (PV, 50).

Echivalența aorist-perfect compus se regăsește cu precădere în cadrul vorbirii directe, în dialog¹¹. De multe ori am observat redarea aoristului perfectiv prin perfect simplu și compus, în același context, de obicei un dialog însoțit de relatarea autorului:

“- *Защо избягаха* жените, старче? – троснато *понима* Индже. ” (ИЙ, 316).

“- De ce *au fugit* femeile, moșule? – îl *întrebă* Inge supărat.” (*Antologia...*, 249).

Putem afirma că această variantă de traducere a aoristului bulgar este în strânsă legătură, în primul rând, cu contextul în care apare, respectiv dialogul, unde perfectul compus este predominant, în ambele limbi.

6. Prin construcții verbale cu *determinanți adverbiali*, verbul fiind la perfect simplu, în 3,34 % din cazurile analizate:

“Той *се поусмихна* и погледна към леглото й.” (ПВ, 22).

“*Zâmbi ușor* și privi spre patul ei.” (PV, 8).

“И когато вече четири дирека оформиха скелета на зданието, глухият воденичар (...) *поусмихна се* и рече...” (ЕП, 36).

“Și tocmai când cei patru pari marcaseră scheletul clădirii, morarul cel surd (...) *zâmbi ușor* și zise...” (*Antologia...*, 177).

În ambele cazuri oferite spre ilustrare, prefixul *no-* determină acest mod de traducere, prin sensul pe care îl imprimă verbelor, și anume acțiune desfășurată cu un grad slab de intensitate. Nuanța aceasta este sporită și de sufixul *-н-*, care introduce același sens. De fiecare dată când determinanții adverbiali completează sensul verbului corespondent din română, nu trebuie ignorat faptul, că ele sunt necesare și exprimării diverselor nuanțe semantice exprimate de un mod al acțiunii sau altul.

7. Prin timpul *mai mult ca perfect* sunt traduse 3,08% din verbele de aspect perfectiv la aorist:

“И офицерът отново, за кой ли път вече, *подкара* жигулието към болницата...” (АМ, 80).

“Și ofițerul *întorsese* mașina lui, Jiguli, oare pentru a câta oară, spre clădirea spitalului.” (AM, 82).

“Така веднъж те *почнаха* да правят тепавица.” (ЕП, 36).

“Аșa *se apucaseră* odată să facă o piuă.” (*Antologia...*, 177).

Când această soluție este aleasă de traducător, credem că se are în vedere posibilitatea mai mult ca perfectului românesc de “a se dezvolta ca timp al narațiunii”¹², venind astfel în deplin acord cu valoarea narativă a aoristului din original. În această situație mai mult ca perfectul nu va mai exprima o acțiune trecută, în raport cu un alt timp trecut, ci doar “îndepărtarea acțiunii de momentul vorbirii”¹³.

8. Printr-un verb la *gerunziu* sunt traduse 2,82% din verbele de aspect perfectiv la aorist:

“Като дойдоха и другите гости, те се размърдаха като хлебарки из апартамента, *огледаха* всичко, дори *надникнаха* в спалнята, облепена в златисти виенски тапети.” (ПВ, 35).

“După ce sosiră și ceilalți invitați, femeile prinseră să mișune prin apartament ca niște gândaci, *cercetând* totul și *strecurându-și* capul până și în dormitorul cu tapete vieneze aurii.” (PV, 18).

Folosirea gerunziului este aleasă de traducător atunci când trebuie redade mai multe forme de aorist, care exprimă succesiunea acțiunilor în planul trecutului, pentru a se evita încărcarea frazei. Varianta aceasta este potrivită, deoarece gerunziul românesc poate exprima conținutul unui timp verbal, raportându-se la timpul regent, în speță, perfectul simplu¹⁴.

9. Prin timpul *imperfect* sunt traduse 2,57% din verbele perfective aflate la aorist:

“Писнаха жени, *разплакаха се* деца, *дигна се* олелия до бога.” (ЙЙ, 306).

“Femeile *țipau*, copiii *plângeau*, vaielele *se ridicau* până la cer.” (*Antologia...*, 237).

“Той любезно отклони предложението ми, защото бил чел доста на времето и *счете* за по-практично да си дремне.” (АК, 14).

LINGVISTICĂ

“El îmi respinse amabil oferta, deoarece citise multe la vremea lui și *socotea* că-i mai practic să-i tragă un pui de somn.” (AK, 5).

În această situație suntem de părere că traducerea e adecvată, datorită “capacității imperfectului românesc de a exprima o acțiune în desfășurare”¹⁵ și care vine în deplin acord cu “dinamismul” formelor verbale de aorist¹⁶, mai ales în primul exemplu, unde acțiunile sunt succesive. Întregul context capătă ritmicitate prin utilizarea aoristului, același efect stilistic obținându-se prin repetiția imperfectului de trei ori în același context.¹⁷

10. Printr-un verb la *conjunctiv prezent* sunt traduse 1,79% din exemplele excerptate:

“Наистина, докато *тръгна* самолетът, той преполови бутилката.” (ПВ, 136).

“Într-adevăr, până *să-și ia* avionul *zborul*, goli o jumătate de sticlă.” (PV, 96).

“- Да не съм луда? Почаках я, докато *засни*.” (ПВ, 76).

“- Doar nu-s nebună? Am așteptat mai întâi *s-adoarmă*.” (PV, 50).

Această modalitate de redare a aoristului de la un verb perfectiv este dictată de funcția pe care o are conjuncția *докато*, în limba bulgară, și anume, de a introduce o propoziție subordonată circumstanțială temporală. În exemplele ilustrative pentru acest mod de traducere a verbelor perfective, funcția lui *докато* este aceea de a exprima limita înaintea căreia se înfăptuiește acțiunea din principală¹⁸. Raportul dintre subordonată și regentă este unul de consecutivitate. În prima variantă de redare în română, se observă conjuncția până, cu aceeași funcție, de exprimare a “limitei de durată a acțiunii (anterioare) din regentă”¹⁹.

În cel de-al doilea exemplu, conjunctivul românesc din subordonata completivă directă impune un raport temporal de anterioritate a regentei față de acțiunea din subordonată, identificabil și între verbele perfective din original.

Aoristul de la verbe de *aspect imperfectiv* se întâlnește mai rar decât cel de la verbe perfective, dovadă faptul că în exemplele excerptate de noi l-am întâlnit doar de 7 ori²⁰. De fiecare dată am remarcat folosirea în traducere a perfectului simplu:

“Индже даде знак да спрат, а сам излезе напред и дълго *гледа* към селото.” (ИЙ, 304).

“Inge dădu semn de oprire, ieși în fruntea tuturor și *privi* lung
într-acolo.” (*Antologia...*, 234).

“Тук тя се обърна само за миг, погледна го и *се замуча*.” (ПВ, 115).

“Krista se întoarse pentru o clipă, cât să-i arunce o privire și *o zbughi* la vale
în poieniță.” (PV, 79).

În aceste exemple, nuanța pe care o oferă aspectul imperfectiv aoristului este aceea de acțiune în continuă desfășurare. Contextul în care se folosește aoristul imperfectiv cuprinde și alte forme verbale perfective la același timp (*даде, излезе; обърна се, погледна*), fapt care conduce la folosirea în traducere a perfectului simplu, tocmai pentru redarea unor acțiuni succesive încheiate înaintea momentului vorbirii. Expresivitatea sporită, conferită de utilizarea verbelor imperfective la aorist se poate reda cu greu în română prin formele verbale temporale direct echivalente, cauza, fiind, evident, lipsa categoriei aspectului verbal.

Posibilitățile de redare în română a aoristului perfectiv și imperfectiv din bulgară sunt foarte variate. Ele vizează conexiuni la nivelul celor două limbi, din punct de vedere morfologic, sintactic, lexical și stilistic.

NOTE

¹ “Ако си представим времето като една линия, действието в минало свършено време от свършени глаголи би представлявало една точка, един определен отрязък от тази линия, в който то се е появило, извършило и престанало да се извършва”. (*ГСБКЕ*, том II, р. 315). Pentru celelalte valori exprimate de aoristul verbelor perfective, vezi В. Станков, *Българските глаголни времена*, София, 1969, pp. 59-73.

² Descriind rolul aoristului perfectiv în narațiune, lingvistul I. S. Maslov subliniază: “Каждая форма совершенного аориста фиксирует новый, следующий этап в их поступательном движении, и таким образом, как бы толкает, двигает повествование вперед”. (Ю. С. Маслов, *Глагольный вид в современном болгарском языке (значение и употребление)*, Москва, 1959, р. 254).

³ Pentru celelalte valori exprimate de aoristul verbelor perfective, vezi В. Станков, *Българските глаголни времена*, София, 1969, pp. 59-73.

⁴ “Една аористна глаголна форма в несвършен вид изразява действие, чието извършване е прекратено в миналото (темпорално условие), но за което не сме осведомени дали е

LINGVISTICĂ

приключило (аспектно условие)”. (В. Станков, *Имперфектът в съвременния български книжовен език*, София, 1966, p.104).

⁵ D.Irimia, în *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, 1976, p. 85, arată că “perfectul simplu s-a constituit în timpul de preferință al narațiunii”. Aoristul din bulgară se constituie, de asemenea, în principalul timp narativ. (П. Пашов, *Практическа българска граматика*, София, 1994, p. 142).

⁶ Valeria Guțu-Romalo, *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, în “Studii și cercetări lingvistice”, XI, nr. 3, 1960, p. 490.

⁷ Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, p. 116

⁸ “Действието се изчерпва веднага след като възникне”, astfel e definită acțiunea acestor verbe de P. Hristov în studiul *Глаголните представки и начините на действие в български и във френски език*, “Трудове на Великотърновския Университет «Кирил и Методий»”, София, 1975, p. 320.

⁹ Vezi Л. Андрейчин, *Основна българска граматика*, София, 1976, p. 143.

¹⁰ Радка Влахова, *За някои структурно-семантични особености на префигурираните глаголи в българския език*, “Традиция и съвременност в българския език”, София, 2001, p. 228.

¹¹ Despre existența acestor verbe în limba română, vezi I. Iordan, V. Roibu, *Limba română contemporană*, București, 1978, pp. 449-451; C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, 1979, p. 208; D. Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, 1976, pp. 147-148.

¹² Despre aceasta echivalență, vezi Даниела Стоянова, *Относно употребите на аориста и перфекта в българския и румънския език*, “Съпоставително езикознание”, кн. 2, 1991, pp. 29-35.

¹³ D. Irimia, *op. cit.*, p. 89.

¹⁴ D. Irimia, *op. cit.*, p. 89.

¹⁵ C. Dimitriu, *op. cit.*, p. 289.

¹⁶ *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, București, vol I, 1963, p. 236. De asemenea, imperfectul românesc este denumit și “timp al mișcării văzute”. (D.Irimia, *op. cit.*, p.78).

¹⁷ П. Пашов, *Практическа българска граматика*, София, 1994, p. 142.

¹⁸ *ГСБКЕ*, том III, p. 356.

¹⁹ *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, vol. al II-lea, 1963, p. 295.

²⁰ În privința frecvenței formelor de aorist de la verbe imperfective, în operele beletristice, oferim spre comparație statistica Mariei Deianova, din monografia *Имперфект и аорист в славянските езици*, София, 1966, p. 26. Lingvista arată că scriitorul bulgar Iordan Iovkov, în cel de-al II-lea volum din *Събрани съчинения*, editat în 1956, utilizează acest timp de la verbe imperfective de 49 de ori, iar Elin Pelin, în șapte din povestirile sale, de 23 de ori.

BIBLIOGRAFIE

- Андрейчин, Л., *Основна българска граматика*, София, 1978.
- Влахова, Радка, *За някои структурно-семантични особености на префигираните глаголи в българския език*, "Традиция и съвременност в българския език", София, 2001, 226-229.
- ГСБКЕ *Грамматика на съвременния български книжовен език*, том II și том III, Издателство на Българската Академия на науките, София, 1983.
- Деянова, Мария, *Имперфектът и аорист в славянските езици*, София, 1966.
- Маслов, Ю. С., *Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление)*, "Вопросы грамматики болгарского литературного языка", Москва, 1959, 157-312.
- Пашов, П., *Практическа българска граматика*, София, 1994.
- Станков, В., *Имперфектът в съвременния български книжовен език*, София, 1966.
- Станков, В., *Българските глаголни времена*, София, 1969.
- Стоянова, Даниела, *Относно употребите на аориста и перфекта в българския и румънския език*, "Съпоставително езикознание", кн. 2, 1991, 29-35.
- Христов, П., *Глаголните представки и начините на действие в български и във френски език*, "Трудове на Великотърновския Университет «Кирил и Методий»", том XI, кн. 1, 1973-1974, София, 1975, 303-368.
- Dimitrescu, Florica, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958.
- Dimitriu, C., *Gramatica limbii române explicate. Morfologia*, Iași, 1979.
- Guțu-Romalo, Valeria, *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, "Studii și cercetări de lingvistică", XI, 1960, nr. 3, 485-493.
- Gramatica limbii române*, ediția a II-a, Editura Academiei, București, vol. I-II, 1963.
- Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, București, 1978.
- Irimia, D., *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, 1976.

Abrevieri folosite in exemplele excerptate:

- АК – Алеко Константинов, *Бай Ганю. Разкази. Фейлетони. Пътеписи*, София, 1967.
- АМ – Атанас Мандаджиев, *Бягство*, Велико Търново, 1990.
- ДД – Димитър Димов, *Тютюн*, част първа, София, 1979.
- ЕП – Елин Пелин, *Разкази*, София, 1971.
- ЙЙ – Йордан Йовков, *Разкази*, София, 1968.
- ПВ – Павел Вежинов, *Нощем с белите коне*, Велико Търново, 2000.
- Abrevieri folosite în exemplele excerptate din operele traduse din bulgară în română:
- АК – Aleko Konstantinov, *Bai Ganiu*, București, 1964, traducere de Tudor Călin și Ioachim

LINGVISTICĂ

Botez.

AM – Atanas Mandagiev, *Fuga*, București, 1989, în românește de Constantin N. Velichi.

Antologia... – *Povestiri din Balcani. Antologia nuvelei bulgare clasice*, București, 1970, traduceri de Constantin N. Velichi.

PV – Pavel Vejinov, *Noaptea cu cai albi*, Sofia, 1989, în românește de Tiberiu Iovan.

CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH LEKSEMÓW Z ZAKRESU „CZŁOWIEK I ŚWIAT DUCHOWNY”

Helena Krasowska
Varşovia

W niniejszym artykule zajmę się charakterystyką wybranego słownictwa polskojęzycznych Górali bukowińskich mieszkających dziś w sześciu wsiach na Bukowinie podzielonej między Rumunię a Ukrainą.

Polacy na Bukowinę przybyli szlakami migracyjnymi z trzech kierunków – z południowo-wschodniej Galicji, Małopolski oraz rejonu Czadcy, obecnie znajdującego się w granicach Słowacji. Najbardziej charakterystyczny jest trzeci z tych kierunków – szlak Górali. Korzenie tej grupy sięgają daleko w przeszłość południowego Śląska i pogranicza śląsko-małopolskiego. W wyniku przeludnienia Czadeckiego od 1803 r. rozpoczęła się migracja polskiej ludności na Bukowinę.

Na Bukowinę przenieśli swoje kulturowe elementy, ale mieszkając na terytorium wielokulturowym i wielojęzycznym przejęli też cechy najbardziej reprezentatywne.

Słownik Etnologiczny¹ według O. Kolberga podaje: **kultura ludowa** to „Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce”. Wiąże się z tym także znany podział kultury na kulturę materialną i kulturę duchową.

Nas interesować będzie tu kultura duchowa i jej związki z językiem, poprzez przyglądanie się relacji kultura → język. Zainteresowanie związkami kultury i języka musi prowadzić do źródeł kultury. Bardzo często utożsamiamy te źródła z kulturą ludową, z folklorem. Natomiast w świadomości i w refleksji istotną rolę w śledzeniu wątków kulturowych odgrywa język. Często o wzajemnych wpływach międzykulturowych świadczą bowiem nazwy poszczególnych faktów. Wśród mieszkańców wsi o ludności mieszanej dochodzi do wzajemnych wpływów, a w konsekwencji do procesu ujednolicania zjawisk kulturowych.

„Bukowina stanowiła niezwykłą mozaikę językową i wyznaniową. Żadna grupa etniczna czy wyznaniowa, ściśle na tej wąskiej przestrzeni współżyjąca ze wszystkimi pozostałymi grupami, nie mogła w sferze zwyczajów pozostać

LINGVISTICĂ

integralna” – K. Feleszko.

Kultura w której odzwierciedleniem jest język sięga głębszych pokładów ludzkiego życia. Znajduje zaś swój wyraz w obyczajowości, pieśniach ludowych, w całej narodowej tradycji. Pamięć o obyczajach narodowych, jego źródłach, czyli o sposobie życia i postępowania przodków, powinna być przedmiotem specjalnej troski. Każdy człowiek ma swoją tożsamość, rodowód, historię i język. Człowiek przyzwyczajony do języka gwarowego, przyjmuje go jako coś zupełnie naturalnego i nie zastanawia się nad jego rolą we współczesnym świecie. Traktuje go jako instrument porozumienia się z najbliższymi w kręgu rodzinnym, czy szerzej: w kręgu regionalnym. Gwara odpowiada nieuświadomionym potrzebom ludu wiejskiego, który ją tworzył przez pokolenia dla potrzeb współżycia, im dalej w przeszłość tym bardziej wspólnotowego.

Słownictwo kultury duchowej w OKAD przedstawia się bardzo skąpo, można natomiast sięgnąć po inne prace opisujące je z różnych terenów, np. ze wsi Stara Huta w powiecie buczackim² lub po opis zimowych obrzędów dorocznych obrzędy na Wileńszczyźnie³.

Słownictwo z zakresu kultury duchowej dotyczy m.in. magii, wróżb, ale i obrzędów rodzinnych lub świąt dorocznych; wiąże się z tym także słownictwo instrumentów muzycznych. W moich badaniach z sześciu wsi zebrano 43 leksemy, które poddaje metodzie polegającej na sprawdzeniu wariantywności leksyki dotyczącej kultury duchowej

I. Ten sam wyraz:

1. We wszystkich zbadanych miejscowościach znane są wspólne - **23 leksemy**:

bosorka ‘wróżka zabierająca mleko od krowy’

Boże Narodzynie ‘Boże Narodzenie’

bratki ‘grupa, ludzi odwiedzająca z kolędą rodziny w Dzień Bożego Narodzenia’

chram ‘odpust w parafii’

cynter ‘cmentarz’

družka ‘drużna na weselu’

kalfa ‘osoba odpowiedzialna za stosowny zapis i zebranie pieniędzy’

klaka ‘bezpłatna pomoc sąsiedzka’

kocianki ‘bazie, kwiaty z wierzby, które święci się w Palmową Niedzielę’

łubek ‘wspólne posiedzenie wieczorem przy zmarłym’

młoducha/młoducha ‘panna młoda’

mlody/mlody ‘pan młody’

mohorycz ‘postawić komuś flaszkę za coś’

mosza ‘babka odbierająca poród’
ostatki ‘zapusty, ostatnie dni karnawału’
pisanki ‘Wielkanocne jaja malowane’
piszczołka ‘pyszczątka’
pogrīb ‘pogrzeb’
połażniczka ‘choinka na Boże Narodzenie’
pomana ‘jałmużna, datek ofiarny’
pszenica ‘potrawa wigilijna z pszenicy, maku i miodu, kutia’
truhla ‘trumna’
zestria ‘wiano panny młodej’ (DPu, SHu, Tu, PMr, NSr, Pr)

2. W pięciu zbadanych miejscowościach znane są wspólne – 3 leksemy:

bosor ‘mężczyzna, który zna się na wróżbach’ (DPu, SHu, Tu, NSr, Pr)
harmonijka ‘drumla’ (DPu, SHu, Tu, PMr, Pr)
trumba ‘trąba, trąbita’ (DPu, Tu, PMr, NSr, Pr)

3. W czterech zbadanych miejscowościach wspólne są – 4 leksemy

czimpoj ‘gajdy, dudy’ (DPu, Tu, NSr, Pr)
klaka na prindzenie ‘przędki’ (DPu, PMr, NSr, Pr)
wiano ‘wiano panny młodej’ (DPu, PMr, NSr, Pr)
wilia ‘Dzień przed Bożym Narodzeniem, wigilia’ (SHu, PMr, NSr, Pr)

4. W trzech zbadanych miejscowościach znanych jest – 6 leksemów

adwent ‘adwent przed Bożym Narodzeniem’ (PMr, NSr, Pr)
drymba ‘drumla’ (DPu, Tu, NSr)
haldamasz ‘postawić, komuś flaszkę za coś’ (Tu, PMr, Pr)
napriondki ‘przędki’ (Tu, NSr, Pr)
post ‘adwent przed Bożym Narodzeniem’ (DPu, SHu, Tu)
pridane ‘wiano panny młodej’ (DPu, SHu, Tu)

5. W dwu zbadanych miejscowościach znany jest - 1 leksem

weczeria świenta ‘Dzień przed Bożym Narodzeniem, wigilia’ (DPu, Tu)

II. Wyrazy charakterystyczne tylko dla jednej z badanych miejscowości:

1. Dla Dolnych Piotrowiec - 1 leksem

ženich ‘pan młody’

2. Dla Starej Huty – 3 leksemy

LINGVISTICĂ

buhaj ‘gajdy, dudy’

hajzy ‘prządki’

trembita ‘trąba, trąbita’

3. Dla Tereblecza – 2 leksemy

młoda ‘panna młoda’

połażniczka ‘gałązka drzewa owocowego, służąca do składania życzeń rano we wigilię’

Nie ma w zebranym materiale takich leksemów, które znane są tylko w poniższych wsiach.

4. Dla Pojany Mikuli – 0

5. Dla Nowego Sołonica – 0

6. Dla Pleszy – 0

Dla scharakteryzowania omawianego słownictwa posłużę się podziałem mówiącym o pochodzeniu leksyki używanej przez Górali bukowińskich.

III. Słownictwo zgodne z:

1. Językiem ogólnopolskim:

adwent ‘adwent przed Bożym Narodzeniem’ (PMr, NSr, Pr)

drużka ‘drużna na weselu’

harmonijka ‘drumla’ (DPu, SHu, Tu, PMr, Pr)

młoda ‘panna młoda’ (Tu)

młody ‘pan młody’

ostatki ‘zapusty, ostatnie dni karnawału’

pisanki ‘Wielkanocne jaja malowane’

post ‘adwent przed Bożym Narodzeniem’ (DPu, SHu, Tu)

wiano ‘wiano panny młodej’ (DPu, PMr, NSr, Pr)

a) leksemy równobrzmiące z polszczyzną ogólną, lecz o odmiennym znaczeniu:

buhaj ‘gajdy, dudy’

pszenica ‘potrawa wigilijna z pszenicy, maku i miodu, kutia’

b) z formą gwarową:

Boże Narodzynie ‘Boże Narodzenie’

piszczołka ‘pyszczalka’

trumba ‘trąba, trąbita’ (DPu, Tu, PMr, NSr, Pr)

wilia ‘Dzień przed Bożym Narodzeniem, wigilia’ (SHu, PMr, NSr, Pr)

2. Z dialektem Śląskiem:

cynter 'cmentarz' AJPP, m. 22 tylko w Wys i Czarne (Czadeckie); z łac. *cimentarium*, a tu z słc. *cintarin*;
kocianki 'bazie, kwiaty z wierzby, które święci się w Palmową Niedzielę' z południowego Śląska AJŚ, m. 192;
młoducha 'panna młoda' AJŚ, 704 południowy zasięg wyrazu *młoducha*; por. słc. *mladucha* 'panna młoda, narzeczona'

3. Słownictwo wspólne dla Górali bukowińskich występujące w gwarach ukraińskich i rumuńskich na Bukowinie:

bratki 'grupa, ludzi odwiedzająca z kolędą rodziny w Dzień Bożego Narodzenia'
buhaj 'gajdy, dudy'
chram 'odpust w parafii'
kalfa 'osoba odpowiedzialna za stosowny zapis i zebranie pieniędzy'
klaka 'bezpłatna pomoc sąsiedzka'
łubek 'wspólne posiedzenie wieczorem przy zmarłym'
mohorycz 'postawić, komuś flaszkę za coś'
mosza 'babka odbierająca poród'
trembita 'trąba, trąbita'
pomana 'jałmużna, datek ofiarny'
zestria 'wiano panny młodej' (DPu*, SHu, Tu, PMr*, NSr, Pr)

Zebrany materiał z sześciu wsi Górali bukowińskich zawiera 43 leksemy, w tym dla wszystkich badanych miejscowości wspólne są 23 leksemy. Zachowano tu 9 leksemów ogólnopolskich, dwa leksemy zatem mają inne znaczenie: *buhaj* oznacza w Starej Hucie na Bukowinie 'rodzaj instrumentu muzycznego: gajdy, dudy', a *pszenica* na całej Bukowinie to również 'najważniejsza potrawa wigilijna z maku i miodu zwana też kutią'. Są też leksemy polskie różniące się jedynie wymową gwarową. Na szczególną uwagę zasługują leksemy wspólne z gwarami rumuńskimi i ukraińskimi na terenie Bukowiny; mają one czasami szersze zasięgi.

Leksem *bosorka* w znaczeniu 'wróżka, zabierająca mleko od krowy' znany jest we wszystkich polskich miejscowościach na Bukowinie. *Bosor*, w pięciu z nich, choć informatorzy zaznaczali, że mężczyźni takimi sprawami się nie zajmują. W OKAD IV, m. 5, w znaczeniu 'kobieta mająca siłę wyższą, wróżka' spotykamy na terenie Słowacji i Czech w trzech punktach w Polsce i dwóch na Ukrainie. Atlas ten podaje też inne znaczenia tego leksemu: 'kobieta lekkiego prowadzenia się', 'zła, kłótniwa kobieta', 'nocny motyl'. Górale do swojego zasobu słownikowego wyraz ten prawdopodobnie zapożyczyli na Słowacji, z węg. *boszorkány* 'duch zmarłych,

LINGVISTICĂ

straszydło, czarownica’ a tu z turecko-tatarskiego.

Na desygnat ‘poczęstunek po pracy (wódka i przekąska)’ otrzymano dwa leksemy: *haldamasz* i *mohorycz*. Wyraz *hałdamasz* znany jest w trzech badanych miejscowościach obok formy *mohorycz*, która używana jest we wszystkich badanych wsiach i na terenie całej Bukowiny północnej. W OKAD V, m. 50 obejmuje obszar karpacki Słowacji, Ukrainy i Mołdawii w różnych znaczeniach: ‘poczęstunek (winem) po pracy, zakupie i td’, ‘poczęstunek po bezpłatnej pomocy’, ‘święto po zakończeniu żniw’, ‘święto z okazji zakończenia pracy np. budowy domu’, ‘bezpłatna sąsiedzka pomoc’. AJŚ m. 98 natomiast leksem *h/ołdomaš* podaje z Oszczadnicy w Czadeckiem, a z inną wymową fonetyczną też w Istebnej i na południe od regionu orawskiego. Występuje też w gwarach rumuńskich *aldămaș*, z węg. *áldamás*, Rob, 140. Jest to wyraz rzadko używany przez Górali, używaną powszechnie formą jest *mohorycz* w znaczeniu ‘poczęstunek po pracy (wódka i przekąska)’.

Występujący we wszystkich badanych miejscowościach leksem *truhla* w znaczeniu ‘trumna’ ma szerszy zasięg. W OKAD IV, m. 7 przeważa na terytorium Słowackim po Bratysławę, a pojawia się w kilku punktach Polski. Zasięg tego leksemu i jego znaczenie pokazuje również AJŚ m. 393-394. Wyjaśnienia historyczno-etymologiczne nazw ‘trumny’ podaje J. Siatkowski⁴ zaznaczając „czes. *truhla*, *stc. truhla* (występująca w dialektach środkowej i zachodniej Słowacji; głuź. *truhla* i pol. dial. Z pogranicza czesko-słowacko-polskiego *truhla*, *truchła*, *truwła*, *truła*, *trugła* ‘skrzynia’, ‘trumna’; z niem. baw. *truheľ*, *trugel* zasięg form niemieckich wydaje się wskazywać, że wymienione wyżej gwarowe formy polskie są przejęte za pośrednictwem czeskim lub słowackim”⁵.

W miejscowościach położonych po stronie rumuńskiej na desygnat ‘adwent przed Bożym Narodzeniem’ mamy leksem ogpol. *adwent*, natomiast w miejscowościach położonych po stronie ukraińskiej *post*.

Leksem *pridane** w znaczeniu ‘wiano panny młodej’ znany jest tylko miejscowościom położonym na Bukowinie północnej, jako zapożyczenie z ros. *приданное*, na co sami informatorzy zwracali uwagę.

W dwu zbadanych miejscowościach zachował się staropolski wyraz i znaczenie *weczeria święta* ‘Dzień przed Bożym Narodzeniem, wigilia’, jednak w fonetyce ukraińskiej, tj. *ř*. Formą staropolską jest wyraz *wilia*, występujący też w SHu, PMr, NSr, Pr. W XIX wieku forma *wilia* używana była powszechnie, dziś już coraz rzadziej. Drugie znaczenie wyrazu *wigilia* to, oczywiście, ‘uroczysta kolacja spożywana 24 grudnia’. Podniośle posiłek ten nazywa się *wieczera wigilijną*; w nazwie tej przechował się rzadki dziś w polszczyźnie wyraz *wieczera*, w dawnych wiekach znaczący po prostu ‘kolacja, posiłek wieczorny’.

Dolne Piotrowce jako jedyna z badanych wsi zachowała znany leksem *ženich* obok *młody* w znaczeniu ‘pan młody’ I choć AJŚ m. 702-703 podaje zasięg tego wyrazu na Śląsku bardzo szeroki, to uważam go na Bukowinie za pożyczkę rosyjską, por. *жених и невеста* pan młody i panna młoda’. W OKAD III, m. 59 *ženich* występuje w Czechach i na Słowacji oraz w dwu punktach na Ukrainie. Był to niewątpliwie wyraz ogólnosłowiański.

W Starej Hucie na desygnat ‘gajdy, dudy’ pojawił się leksem *buhaj*, który na Bukowinie znany jest w postaci ‘instrumentu muzycznego, drewnianej beczułki z końskim ogonem, umocowanym u góry beczki skórą’. OKAD IV, m. 11 nie notuje tego leksemu. W Pojanie Mikuli po stronie rumuńskiej brak nazwy wogóle, a w pozostałych miejscowościach występuje leksem *czimpoj*, jako pożyczka z rum. *cimpoi* ‘dudy’, znany również w OKAD IV, m. 11 w dwu punktach na Ukrainie w gwarach rumuńskich oraz w dziewięciu punktach na terenie Mołdawii.

W Starej Hucie wystąpił leksem *trembita* ‘trąba, trąbita’ znany w całym paśmie Karpat ukraińskich, w pozostałych wsiach *trumba*.

Dla Tereblecza charakterystyczne są dwa leksemy: *młoda* występujący obok *młoducha* ‘panna młoda’, *młoda* często występuje też w mowie potocznej w całej Polsce.

Drugi leksemem to leksem *połażniczka* ‘gałązka drzewa owocowego, służąca do składania życzeń rano w wigilię’ mająca też inne znaczenie tj. ‘choinka wieszana przy suficie’, w AJŚ m. 200 występująca w Oszczadnicy, ale i w Żabnicy k/Żywca.

Niektóre zwyczaje są wspólne dla wszystkich grup zamieszkujących region bukowiński, a różnią się tylko w czasie; zgodnie z kalendarzem juliańskim święta prawosławne obchodzone są później. Do takich zwyczajów należą np.: zanoszenie poczęstunku *za pomane*, chodzenie z kołędą – kawalerowie i mężczyźni, chodzenie po kołędzie *bratków* i zbieranie datków dla kościoła czy cerkwi, robi to *kalfa* - osoba odpowiedzialna za zorganizowanie i zbiór pieniędzy.

W zwyczajach okresu Bożego Narodzenia zachowała się do dzisiaj dawna nazwa wigilijnego atrybutu w postaci *połażniczki*. Wyraźnie wskazuje ona teren, z którego przybyli górale na Bukowinę tj. Czadeckie. (por. mapy). Zestaw potraw wigilijnych i formy kolędowania, nawiązują do podobnych zwyczajów znanych z różnych części Polski.

Obrzęd odwiedzania domów przez chłopaków z *połażniczkami* 24 grudnia dziś już zanikł. Jest to spowodowane tym, że obecnie w związku z budowaniem większych mieszkań stawia się dużą choinkę na podłodze. Do rzadkości należy również wieszanie *połażniczki* przy suficie.

Obyczaj ‘wieczornych spotkań kobiet przy przędzeniu’ nazywany jest różnie:

LINGVISTICĂ

Tabela: ‘wieczorne spotkania kobiet przy przedzeniu, prządki’

	DPu	SHu	Tu						NSr	Pr
			PMr							
<i>kłaka na prindz enie</i>				+	+	+				
+										
<i>hajzy</i>		+								
<i>napri ontki</i>			+		+	+				

Tabela ta pokazuje, że desygnatowi może odpowiadać w jednej wsi jeden lub dwa leksemy używane naprzemian. Najczęściej jednak na całej Bukowinie używa się w tym wypadku leksemu *kłaka* - ogólnie na oznaczenie ‘pracy wspólnej lub pomocy sąsiedzkiej’.

Słownictwo związane ze specyficznie polskimi ludowymi obrzędami jest bardzo stare. Przekazywano je z pokolenia na pokolenie razem z innymi zwyczajami których przestrzegano, by zachować ich podstawowe polskie elementy. Choć na terenie Bukowiny zwyczaje zmieniały się pod wpływem obrzędów rumuńskich i ukraińskich, to zachowały jednak sporo cech polskich.

Słownictwo z zakresu obrzędu weselnego w porównaniu z polską terminologią weselną, zawiera dużo elementów właściwych standardowemu polskiemu obrzędowi weselnemu. Wszystkie osoby, które grają główne role w obrzędzie weselnym (dramatis personae wesela) Oskar Kolberg nazywa urzędnikami weselnymi. Noszą one takie nazwy, jak: *młody lub żenich, młoducha, družka, družba*.

W środowisku językowo polskim widoczne są wpływy rumuńskie, których konsekwencje zauważalne są w różnych dziedzinach kultury. Przykładem mogą być leksemy: *czimpoj, kalfa, mosza, zestria* i ich znaczenia.

Są też liczne zapożyczenia ukraińskie, np.: *chram, łubek, mohorycz, trembita*.

Podsumowując można stwierdzić, że:

W sferze kultury duchowej zebrano 43 leksemy:

- a) 15 leksemów wspólnych z językiem polskim lub z jego formami gwarowymi,
- b) 3 leksemy zgodne z terenem pochodzenia górali tzn. z regionem Czadeckim i z pograniczem śląskim,
- c) 11 zaś wyrazów – zgodnych z gwarami rumuńskimi i ukraińskimi na terenie Bukowiny.

Badania terenowe pokazują, jak wiele elementów przyniesione z Polski w XIX wieku tradycyjnej kultury ludowej dochoowało się do naszych czasów w takiej samej formie i teźże funkcji. Badania pokazują także wzajemne przenikanie się kultur na tym terenie, co dało w efekcie powstanie wspólnej częściowo siatki leksykalnej z lokalną wspólnotą ukraińsko-rumuńską.

NOTE

¹Słownik Etnologiczny pod red. Z. Staszczak, Warszawa-Poznań 1987, s. 196

²M. Łesiów, *Kultura duchowa wsi Stara Huta w powiecie buczackim* [w:] *Język polski dawnych Kresów wschodnich* pod red. J. Riegera, t. 2, s. 197-214

³K. Rutkowska, *Słownictwo zimowych obrzędów na Wileńszczyźnie* [w:] *Język polski dawnych Kresów wschodnich* pod red. J. Riegera, t. 2, s. 27-46

⁴J. Siatkowski, *Karpackie nazwy trumny* [w:] *Procesy rozwojowe w językach słowiańskich* pod red. J. Zieniukowej, *Prace Slawistyczne* 99, Warszawa 1992, s. 167-178

⁵Ibidem, s. 170

BIBLIOGRAFIE

AJPP – M. Małecki, K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, Kraków 1934.

AJŚ – *Atlas językowy Śląska*, pod red. A. Zaręby, I-VIII, Kraków-Warszawa 1969-1996.

Hrin – Б. Грінченко, *Словарь української мови*, Київ 1907-1909.

MSSP – *Mały słownik słowacko-polski*, pod red. D. Abrahamowicz, Z. Jurczak-Trojan, M. Papierz, Warszawa 1994.

SBF – K. Feleszko, *Bukowina moja miłość. Słownik. Język polski na Bukowinie karpackiej*,

LINGVISTICĂ

pod red. E. Rzetelskiej Feleszko, Warszawa 2003.

SBuk – *Матеріали до словника буковинських говірок*. Чернівці 1971-1979 + VII i XI w maszynopisie.

SGP – J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, I – VI, Kraków 1901-1911.

SHJ – J. Janow, *Słownik Huculski*, pod red. J. Riegera, Kraków 2001.

SJP – *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, I-X, Warszawa 1958-1968.

SRP – *Słownik rumuńsko-polski*, pod red. J. Reychmana, Warszawa 1970.

SłSE – F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952 i inne.

SW – *Słownik języka polskiego*, pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwieckiego, I-VIII, Warszawa 1953.

OKAD – *Общекарпатский диалектологический атлас*, I-V, 1989-1997.

Rob – Ion Robciuc, *Raportul rile lingvistice romano-ukrainene*, Bukureşti 1996.

HPR – *Hrvatsko-poljski Rječnik*, Julije Benešić, Zagreb 1949.

Skróty

SHu – Stara Huta (miejscowość położona na Ukrainie)

DPu – Dolne Piotrowce (miejscowość położona na Ukrainie)

Tu – Tereblecze (miejscowość położona na Ukrainie)

PMr – Pojana Mikuli (miejscowość położona w Rumunii)

NSr – Nowy Sołonec (miejscowość położona w Rumunii)

Pr – Plesza (miejscowość położona w Rumunii)

Oszcz – Oszczadnica (czadeckie)

Wys – Wysoka (czadeckie)

reg. – regionalne

tur. – turecki

rum. – rumuński

ukr. – ukraiński

ros. – rosyjski

pol. – polski

niem. – niemieckie

węg. – węgierskie

czes. – czeski

słc. – słowackie

tur.-tatar. – turko-tatarski

ogpol. – ogólnopolski

ogstow. – ogólnosłowiański

dial. – dialektalny

**ČO STOJÍ V CESTE ABSOLVENTOM FSEV UK
PRI UPLATNENÍ V SLOVENSKEJ ZAHRANIČNEJ SLUŽBE
(A NA AKÉ KRITÉRIÁ BY SA MALI PRIPRAVIŤ)**

Peter Kopecký
Bratislava

Titul príspevku je zdanlivo príliš konkrétny, ale po dlhšom váhaní sme napokon zostali pri ňom. Jednak nám to umožňuje **odborný** charakter štúdie (nie vedecký) a jednak využívame dlhodobé kombinované pôsobenie v zahraničnej službe a na vysokých školách, ktoré potenciálnych kandidátov do tejto špecifickej služby pripravovali a pripravujú.

Náš príspevok je zložený zo štyroch častí. V prvej sa pokúsime analyzovať fakultné rezervy. V druhej poukážeme na potrebu implementácie špecifických zákonných noriem do zahraničnej služby, v tretej časti sa budeme venovať kritériám, aké by mal uchádzač o prácu v zahraničnej službe spĺňať. Ad hoc ich budeme konfrontovať s realitou resp. s existujúcou praxou pri výbere a hodnotení súčasných pracovníkov zahraničnej služby. Štvrtá časť krátko naznačí výzvy, ktoré stoja pred slovenskou zahraničnou službou ako súčasťou novej diplomacie EÚ.

Vlastné rezervy

Najprv sa pokúsime identifikovať inhibítory súvisiace s vlastnými rezervami, pričom si nečiníme nárok na ich presnú a striktnú hierarchizáciu.

1. FSEV UK vstupuje do 4.roku svojej existencie. Ambíciou fakulty je aj oficiálne deklarovaná snaha pripravovať absolventov nielen pre inštitúcie štátnej a verejnej správy, ale aj v oblasti politickej vedy, medzinárodných vzťahov so zameraním na európsku integráciu. Za Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov (ÚEŠMV) FSEV môžeme kvalifikovane potvrdiť, že za uplynulé tri roky sme vyškolili viacerých nadaných absolventov, ale ani jeden z nich sa do zahraničnej služby nedostal. Výnimkou boli náhodné, krátkodobé, niekoľko týždňov trvajúce stáže (prax) troch jednotlivcov na Ministerstve zahraničných vecí Slovenskej republiky (MZV SR) alebo v Zahraničnom výbore Národnej rady SR. Hlavnou prekážkou je v tomto ohľade zrejme fakt, že MZV SR nemá podpísanú s FSEV UK žiadnu dohodu o spolupráci, o pravidelnej praxi na MZV alebo na zahraničných

LINGVISTICÁ

zastupiteľstvách, o vypracovávaní diplomových prác atď. Naopak, s už etablovanými vzdelávacími inštitúciami, takéto dohody MZV SR už má. Uvedme na prvom mieste Ústav medzinárodných vzťahov a aproximácie práva Právnickej fakulty UK v Bratislave (vysokoškolské nadstavbové 2-ročné štúdium), ale aj s Fakultou medzinárodných vzťahov (FMV) Univerzity Mateja Bella v Banskej Bystrici, kde pravidelne prednášajú kmeňoví pracovníci MZV, vrátane vysokých diplomatov so zahraničnou praxou. Vďaka personálnym kontaktom významných starších slovenských diplomatov, dnes učiteľov na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej Univerzity (FMV EU), táto fakulta donedávna ešte mala ucelenú sériu prednášok zabezpečovaných v spolupráci s MZV SR. Dynamiku spolupráce určoval aj fakt, že vysokí diplomati (veľvyslanci, pracovníci Stálej misie SR pri EÚ v Bruseli) mali alebo majú na FMV EU aj svoje deti. Pri prijímacích skúškach v júni 2002 a v júni 2003 sa aj na FSEV UK hlásili aj deti pracovníkov MZV SR. Viaceré však neprešli sitom prijímacích skúšok.

2. Študijný odbor EŠMV nebol do apríla 2005 akreditovaný ako magisterský stupeň štúdia. Azda aj to jeden z dôvodov, prečo sme nemali zákonnú bázu na iniciovanie dohody o spolupráci s MZV SR. Aj napriek tomuto zdanlivému handicapu však považujeme za potrebné pre auditórium a širšiu odbornú verejnosť dodať, že deficitom prednášok z diplomatickej praxe ÚEŠMV vonkoncom netrpel. V rámci fakultných seminárov alebo v rámci predmetu Základy diplomacie, doteraz na FSEV UK prednášali veľvyslanci Francúzskej republiky, Srbska a Čiernej Hory, Rumunska, Číny a najvyšší predstavitelia regionálnych inštitúcií OSN (Organizácia spojených národov) akreditovaných v Bratislave. Zároveň sa žiada dodať, že na FSEV UK prednášalo aj 7 bývalých veľvyslancov SR. Ešte pre zaujímavosť uvedieme, že prednášku o hlavných smeroch zahraničnej politiky SR na FSEV UK mal aj samotný šéf slovenskej diplomacie, ktorý ju dokonca cez svoj štáb iniciatívne navrhol. Pre úplnosť dodajme, že to bolo niekoľko mesiacov pred prezidentskými voľbami.

3. Absolventi ÚEŠMV by mali mať zabezpečenú, prípadne sprostredkovanú, rozšírenú jazykovú prípravu vyššej úrovne (francúzština, španielčina, nemčina). Otázkou zostáva, či by sa nemali na takomto nadštandardnom plnení finančne podieľať. (Za počítačové kurzy si poslucháči ochotne zaplatili.) Ovládať vynikajúco len angličtinu je totiž v rezortoch zahraničnej služby málo, hoci aj to je dosť v porovnaní viacerých pracovníkov tej istej služby, ktorí ju dobre neovládajú. V tomto ohľade sú dve možnosti: buď si vytvoríme vlastný, finančne nenáročný jazykový dispečing alebo rozšírime doteraz úspešnú spoluprácu s Jazykovým centrom UK. Týmto krokom sa rozhodne zvýši konkurencia schopnosť absolventov. Na obzore je aj konkrétna spolupráca s Diplomatickou akadémiou vo Viedni a so

špecializovanou katedrou diplomacie na univerzite v Leicestri.

Absencia náročnejších zákonných a rezortných noriem

Po analýze vlastných rezerv, ktorá zaiste nevystihla všetky aspekty spojené s budovaním novej fakulty, s existujúcimi možnosťami a s prekvapujúco limitovanou spoločenskou objednávkou, prejdeme k celospoločenským prekážkam. Žiada sa ešte dodať, že k tejto analýze nás nevedla len doterajšia dlhodobá prax v zahraničnej službe, ale aj morálna povinnosť učiteľa špecializovanej vysokej školy presadzovať celospoločensky vhodným spôsobom vlastných absolventov. V analýze preto použijeme ad hoc aj metódu konfrontácie neželaných javov v slovenskej zahraničnej službe s potenciálnymi opatreniami, ktoré by sa práve týmito javmi mali inšpirovať a ktoré by mali byť už kodifikované. Pre uľahčenie prístupu nadaných absolventov vysokých škôl nášho typu totiž neexistuje celospoločenský legislatívny rámec a jasnejšie rezortné normy. Pokiaľ ide o absenciu zákonnej normy, Slovenskej republike chýba presne a prísne definovaný Zákon o zahraničnej službe. Jeho diskkrétne kontúry sa črtajú azda len v habite Zákona o štátnej službe¹. Po našich skúsenostiach so slovenskou zahraničnou službou treba jasne a otvorene povedať, že existujúci Zákon o štátnej službe šance absolventom vysokých škôl ako je FSEV UK objektívne nezabezpečí. Okrem zákona by mala existovať aj podrobná vykonávacía vyhláška, ktorá by mala jednoznačne určiť, aké kritériá by mal pracovník prijímaný do rezortov zahraničnej služby spĺňať. Zároveň by bola zrkadlom pre tých, ktorí v zahraničnej službe už sú. Žiaľ, v súčasnej nestabilnej politickej situácii nielenže nemá kto podobný zákon presadiť, ale ani iniciovať. Obávame sa, že neexistuje ani politická ani individuálna vôľa. Podľa našich informácií, v rezortoch zahraničnej služby SR neexistuje ani systém postupu tak, aby nadaný a schopný začínajúci referent mal možnosť odborného a funkčného rastu, ale aj vyslania na dôležitý post. K tomu by bol napríklad vhodný jednoduchý, ale pritom neúprosný bodový systém. Okrem iných by mohol zohľadňovať analytické a logické myslenie, znalosti jazykov (overiteľné, nielen deklarované...) a počítačovej gramotnosti, predpoklady pre prácu v istom odbore alebo v teritóriu, psychologické a morálne predpoklady, mínusové body za excesy ap. Vymenované kritériá by samozrejme mali byť rozšírené o ďalšie požiadavky. Mali by však byť predmetom spoločných návrhov a analýz odborníkov, tak z rezortov zahraničnej služby, ako aj z iných špecializovaných pracovísk, vrátane vysokých škôl.

Keďže predpokladáme, že náš príspevok by mohol vo všeobecnej forme a obsahu zostať nepovšimnutý, sústredíme sa v ďalšej časti aj na konkrétne neprijemné javy a negatíva. Analýza samotná by bez nich totiž nemala dostatočnú výpovednú hodnotu. Ku kritickému duchu príspevku nás núti jednak pomalé tempo zmien na príslušných ministerstvách a jednak absolútne odmietanie kritiky pomerov

LINGVISTICÁ

v nosnom rezorte zahraničnej služby. Nekritizovateľnosť² a pocit nenahraditeľnosti, ktoré sú pre rezorty slovenskej zahraničnej služby také charakteristické, nás už totiž núti siahnuť po lapidárnych príkladoch, samozrejme na základe prežitých, mediálne dostupných alebo individuálne sprostredkovaných informáciách. Napokon, so situáciou už nie je, zdá sa, spokojný ani samotný šéf rezortu diplomacie.³

V médiách, ale aj vo verejnosti akoby panoval strach (je zbytočný; vyplýva skôr z následkov vyjadrenia) zasvätené sa vyjadrovať k problému v slovenskej diplomacii, k spôsobu výberu pracovníkov, k existujúcim praktikám ap. Mnohí ako keby boli pod vplyvom zdedených tabu, zábran a konvencií. Nastal však čas, aby sa aj verejnosť, najmä odborná, pozrela pod drobnohľadom na túto zaujímavú, lákavú a delikátnu oblasť ľudskej činnosti. Niektoré doteraz vydané publikácie v SR, aj napriek tomu, že sú pre študentov veľmi užitočné, neprinášajú pohľad do profesionálneho personálneho zákulisia a výberu. (Balušek, 1996; Bystrický, 2000; novší prístup sa objavuje u Vršanského, 2004).

Tabu a obavy z nahliadnutia do diplomacie ako predmetu podrobného bádania, vrátane personálnych otázok, súvisia zrejme s totalitnou minulosťou a s nedotknuteľnosťou diplomatov. Nedotknuteľnosť si však **nemusíme** nikdy zamieňať s „nekritizovateľnosťou“ a diplomati samotní si ju nikdy **nesmú** zamieňať s bohorovnosťou. Ešte väčšiu chybu urobíme, ak stotožníme diplomáciu s výhradne výzvednou činnosťou, teda tajnou či tajuplnou činnosťou. Diplomacia naozaj plní aj pozorovateľské a informačné úlohy, ale len v rozsahu vymedzenom Konvenciou o Diplomatických stykoch (DS) z r. 1961.

Výsadné postavenie naozaj umožňuje diplomatovi tajiť, prenášať a zakrývať dôverné údaje pre štát. Diplomati však svoje privilegované postavenie niekedy využívajú aj na osobný prospech a na zakrývanie praktík a javov, ktoré do diplomacie nepatria. Ani táto falošná solidarita pri využívaní privilégií čiže nedostatok profesijnej etiky nie je ešte spoločenskou tragédiou. Najväčším fenoménom je problém pracovného uplatnenia a pracovných možností pre vhodných absolventov vysokých škôl. Úrad pre štátnu službu nie je ešte stále rovnocenným odborným a profesionálnym partnerom rezortov zahraničnej služby. Preto by sa výber nových pracovníkov mal konať aj pod dohľadom vylosovaného zástupcu NGO (napr. Transparency International).

**Kritériá pri výbere pracovníkov zahraničnej služby
by mali brať do úvahy
aj ľudskú a psychologickú stránku kandidáta
(konfrontované ad hoc s realitou)**

Stanovenie potrebných zásad a stanovenie kritérií pre prijímanie

pracovníkov, ale aj hodnotenie pracovných výkonov v zahraničnej službe je síce citlivá, ale spoločensky závažná téma. Vyjadriť sa k nej musia nielen tí, čo v nej aktívne pôsobia, ale aj tí, čo ju dlhé roky sledujú, majú potrebnú prax a rozumejú jej. Dnes sa totiž už stáva dôležitým aj objektívny názor zvonka. K formulovaniu zásad by malo dôjsť ešte predtým ako samotná EÚ bude klásť na našich odborníkov prísne kritériá – etické i výkonnostné. Tieto kritériá predstavujú byť totožné so straníckymi, skupinovými a osobnými. (Zahraničnú službu chápeme v tejto úvahe ako veľmi široký pojem, ďaleko prozaickejší a fyzicky náročnejší ako pojem diplomacia. Pod tento pojem zahŕňame nielen rezort diplomacie, ale aj ministerstvo hospodárstva a ministerstvo obrany. Okrem toho pracujú v zahraničnej službe aj rôzni experti pre medzinárodné organizácie (zväčša prostredníctvom MZV) a zástupcovia súkromných spoločností.) Kritériá by mali byť prioritne zamerané straníckych rozmerov, berúc do úvahy v prvom rade celospoločenské hľadiská. Strany jednoducho musia rešpektovať aj verejnú mienku a objektívne potreby krajiny, nielen stranícke zákulisia a chladnú rutinu pochybných kamarátov pochodujuúcich v závetrí ministrov a generálnych riaditeľov rezortov. Možno to, o čom píšeme, je ešte len vzdialenou víziou priamej demokracie, otvorenej spoločnosti, presadzovania šikovných žien a praktických mladých ľudí do politického a verejného života bez ohľadu na ich stranícku príslušnosť a konexie.

Škandalizovanie nie je cieľom tejto úvahy, ale niektoré praktiky, udalosti a príbehy v zahraničnej službe v uplynulých rokoch však rozhodne škandalóznymi boli. Len ako konkrétny argument spomenieme reakciu prvého ministra hospodárstva SR po voľbách v r. 1998. Vypočul si síce názor na istého nevýkonného obchodného radcu (ktorý holdoval alkoholu), ale napokon prípad nonšalantne uzavrel vetou : myslíte, že je taký len jeden ? Pre kompletný obraz vysielania niektorých obchodných radcov už len uvedieme, že niektorí podpísali - so súhlasom nadriadených - pred odchodom na post zmluvy na dobu neurčitú a nemohli byť odvolaní. (Nadobúdame dojem, že v našich zemepisných končinách sa častejšie odvoláva minister hospodárstva ako nevhodný obchodný radca. Aj nedávno odvolaný minister hospodárstva svetlo do tmy nevniesol, skôr naopak. Kto potom urobí poriadok?) Takisto údajne niektorí „šikovní“ pracovníci zahraničnej služby podnikajú cez nastrčené osoby priamo v srdci EÚ. Veľmi rozporuplne pôsobí aj citované kritické vyjadrenie šéfa slovenskej diplomacie na adresu veľvyslancov, keď niektorých (aj do krajín EÚ) navrhol on osobne a o ktorých činnosť sa zaujímali po r. 1996 tajné služby a rezortné kontrolné orgány.⁴

Dostal sa nám nedávno do rúk propagačný materiál State Department USA. Materiál je výstižne nazvaný: Pod' a služ Amerike v najzaujímavejšom pracovnom zaradení na svete... O.i. materiál uvádza presné podmienky, za akých sa možno na

LINGVISTICÁ

State Department dostať. Každý občan USA má rovnakú šancu. Musí však prekonať objektívnu prekážku: urobiť veľmi ťažký test, ktorý trvá až 6 hodín a len desiatim percentám úspešným sa otvoria brány do diplomatického sveta. USA, ktoré sú momentálne našim vzorom, nie sú už vzorom pri výbere vhodných ľudí do slovenskej zahraničnej služby. O výbere niektorých diplomatov a konkurzoch v rezortoch našej zahraničnej služby by sme mohli zasvätené hovoriť viac, ale zachováme minimum taktu. Je však už najvyšší čas prísne zákonne definovať, kto vôbec môže v nej pracovať. Americkí diplomati vrátane vojenských pridelencom nenastúpia napr. na post, pokiaľ sa nedohodnú primeranou formou v domacom jazyku.

Veľvyslanec, diplomat, či celý ZÚ by nemal byť hodnotený len podľa počtu napísaných správ a ich formy či podľa počtu šifier.⁵ Mal by byť hodnotený podľa konkrétnych výsledkov práce za celý úrad, za dynamiku politických, ale v rovnakej miere aj ekonomických vzťahov s príslušnou krajinou, nesúc zodpovednosť aj za podriadených. Pracovníci ZÚ by mali presadzovať živú diplomaciu, neuzatvárať sa medzi štyrmi múrmi a mali by, najmä konzuli, prioritne vychádzať v ústrety všetkým slovenským občanom v zahraničí nachádzajúcim sa v núdzi. Nemalo sa napríklad v žiadnom prípade stať, aby sa slovenskí turisti v jednom čiernomorskom hoteli v lete 2002 ocitli v roli rukojemníkov za nezaplatenú faktúru cestovnej agentúry; nevrhá to však priaznivé svetlo ani na domácu krajinu. Práca v zahraničnej službe by nemala byť privilegiom len úzkej spoločnosti z príslušných ministerstiev a vyvolených, ktorí si vzájomne vymieňajú miesta, (niekedy aj viackrát v tom istom teritóriu) ale musí dať postupne šancu aj vhodnejším kandidátom. Dať šancu talentovaným, ale nepovšimnutým schopným mladým ľuďom tak z rezortov, ako aj zo špecializovaných škôl, vrátane našej. Mnohí majú totiž pre ňu odborné, osobné a morálne predpoklady, pričom vôbec nemusia byť len z hlavného mesta. Nemali by to byť len známi známych (alebo príbuzných)⁶ z rezortov zahraničnej služby. Ich jedinou prednosťou už nesmie byť len disciplinované mlčanie, harmonické zapadanie do labyrintu známostí, protimaďarské alebo na druhej strane len konjunkturálne proamerické myslenie. Ako tieto komplikované a chýlostivé veci riešiť? V praxi by to znamenalo vytvorenie spoľahlivo fungujúceho centra ľudských zdrojov na všetkých rezortoch, ktoré majú do činenia so zahraničnou službou. Takéto centrum by iniciatívne pripravovalo ľudí vhodných na prácu v zahraničí podľa komplexných kritérií. Sme si istí, že potom by sa už nehovorilo na rezorte diplomacie o favorizovanej skupine a obľúbencoch (tzv. Moskvičoch), o nepreverených osobách, o zmäčkovaní a obchádzaní bezpečnostných previerok, o zneužívaní postavenia apod. Útechou nám nemôže byť skutočnosť, že s podobnými problémami sa boria aj iné bývalé socialistické krajiny. Dôverne poznáme napr. situáciu v rumunskej diplomacii, ktorá je s našou „vnútorne“ porovnateľná, najmä pokiaľ ide o zdedený

personál a praktiky z minulého režimu.⁷ Oveľa ďalej, najmä v odborných nárokoch a bezpečnostných previerkach je dnes už ČR. Slovensko je však v oveľa ťažšom postavení, pretože nemalo do r. 1993 špecializovanú diplomatickú školu a súčasní starší (ale aj mladší) diplomati sú vyškolení buď v Moskve, Prahe alebo sa vypracovali - vo výnimočne pozitívnych prípadoch - zo svojich pôvodných povolání, často i technického a ekonomického, nielen humanitného smeru. Až v r. 1993 bol zriadený pri Právnickej fakulte UK spomínaný Ústav medzinárodných vzťahov a po r. 2000 aj FMV UMB v Banskej Bystrici a FMV EU v Bratislave. Vyšli z nich aj mimoriadne schopní absolventi, ktorí boli buď vo vysokých funkciách v rezorte diplomacie alebo dnes sú už veľvyslancami v mimoriadne dôležitých krajinách (USA, SRN atď.) Ešte však napríklad stále nikto nemá záujem o výborných mladých arabistov. Na základe spomínaných javov možno začať formulovať kritériá, ktoré by sa mali uplatňovať pri výbere pracovníkov pre zahraničnú službu a medzinárodnú komunikáciu. V prvom rade sa treba vyvarovať jednostranných kritérií, teda nebrať do úvahy len jednu pozitívnu črtu, či vedomosti a skúsenosti adepta na post v zahraničí.

Nemala by sa jednostranne vyzdvihovať napr. jazyková pripravenosť oproti odbornej pripravenosti a naopak. Citlivo sa musia zvažovať výhody, nevýhody a potreba jednotlivých smerov, vrátane technických a ekonomických, znalosť problematiky teritória, znalosť mentality, prax pred nástupom na MZV a v ústredí, vedomosti v oblasti legislatívy atď.

Najviac sa však pri výbere pracovníkov obchádzajú psychologické aspekty, negatívne povahové črty kandidátov a sklony k excesom, k zneužívaniu postavenia, k sofistikovaným špekuláciám a pod. Potom sa môže stať, že 50% pracovníkov ministerstva alebo veľvyslanectva pracuje na druhých 50%, ktorí sú nevykonní alebo protekční.

Negatívne povahové črty a neprispôsobenie kolektívu a pomerom v krajine sú často príčinou stresu na pracoviskách a rozvratu kolektívu. Pritom takíto ľudia môžu byť odborne veľmi zdatní, vrátane jazykovej pripravenosti. Chýbajú psychologickí poradcovia pre zahraničnú službu nielen na ministerstve zahraničných vecí, ale aj na ministerstve hospodárstva a ministerstve obrany. A hoci napr. jeden erudovaný profesor z UK s kolektívom kedysi v 90. rokoch poskytol expertné stanoviská k vybraným kandidátom, príslušné ministerstvo ich nebralo do úvahy napriek tomu, že zaplatilo za expertízu.

Personálne odbory, ktoré by mali so psychológmi spolupracovať, sú však niekedy bábkami v rukách ministerských špičiek. Na ich čele sú zriedkavo silné osobnosti; vyhovujú skôr submisívne typy. Podľa novej legislatívy sú dokonca tieto odbory redukované na administratívno-personálne úseky. Ich úlohu komplexného

LINGVISTICĂ

posudzovania kandidátov preberajú vedúci služobných úradov VSÚ. Aj keď majú VSÚ rozsiahlu a centralizovanú moc, práve na túto oblasť nestačia. Keďže majú pod dohľadom aj závažné diplomatické rozhodnutia, citlivé otázky bilaterálnych vzťahov, politické koncepcie, ročné odmeny, sú preťažení. Takýto systém nemôže správne, spravodlivo a efektívne fungovať.

Výkonnosť diplomata, objektívne meranie výkonu, účelnosť vynakladaných financií

Ak hovoríme o systéme odmeňovania na veľvyslanectvách, ako základ slúžia samozrejme platové triedy, platové tabuľky, funkčné príplatky apod. To je len jedna stránka veci, papierová, formálna. Vedúci zastupiteľského úradu má k dispozícii osobné ohodnotenie; nie je však také vysoké, aby bol dobrý pracovník ohodnotený výrazne lepšie oproti menej výkonnému. Navyše, mnohí pracovníci majú známosti na mzdových odboroch a rýchlo zistia výšku príjmov svojich kolegov. Následné porovnávanie platov potom so sebou neprináša nič dobré. Naši nadriadení nám vždy hovorili: nebojte sa pri odmeňovaní diferencovať, aj keď by ste „nediplomatovi“ dali väčšiu odmenu ako diplomatovi ... Stalo sa... Vysokoškolsky vzdelaná miestna sila, kumulujúca viaceré činnosti, dostala vyššiu odmenu ako nevýkonná diplomatka. Ako to skončilo? Príslušná pracovníčka, ktorá sa cítila nedocenená, okľukou zariadila u GR odboru, že tento, bez toho, že by to oznámil veľvyslancovi, odmenu zmenil. (Kopecký, Fakty, 2003, s.19)

Existuje zlozvyk pracovať v zahraničí len 8,5 hodiny, hoci mnohí ostentatívne vyhlasujú, že služba v zahraničí znamená byť 24 hodín k dispozícii. Tu je recept jednoduchý: zistiť efektívne pracovné zaťaženie a ak sú také miesta, ktoré sú zbytočné, treba ich zrušiť, pretože vytvárajú zlú krv a vyťaženie pracovníci na to správne poukazujú. Finančné ohodnotenie v zahraničí je voči pomerom v SR vysoko nadhodnotené; zodpovedá síce tamojšej vysokej životnej úrovni, ale nezodpovedá spravidla výkonom. Najlepšia je však sebareflexia, samokontrola a stanovovanie cieľov, príkazy vždy všetko nevyriešia. S prácou zastupiteľského úradu súvisí aj účelnosť organizovania večerí a recepcií (tu sa údajne už ľady pohli...) a za zamyslenie stojí aj pôsobenie šifrérov. Ak nemajú títo „osobitní zamestnanci“ aj inú zmysluplnú kumulovanú činnosť, napr. počítačové softvéry, opravy telekomunikačných prístrojov ap. ich vysielanie je veľkým luxusom. Podľa nášho názoru, často hrá neblahú rolu pri nižšej výkonnosti pracovníkov v zahraničnej službe aj nesprávne a svojské vnímanie vyslania, výsad, imunít a úľav. Často si totiž zamieňajú relax so záhaľčivosťou a imunitu za beztrastné konanie. Absentuje morálny kódex diplomata a index potíhov za ten ktorý poklesok. Sú signály, že

Európska komisia už podobný kódex pripravuje. Chýba však nielen trestno-právna norma (Konvencia o DS z r.1961 zväčša hovorí o právach diplomatov; postihy sú ponechávané na jednotlivé krajiny. Konvencia je v tomto smere už prežitá a neodzrkadľuje ani súčasné bezpečnostné riziká a zneužívanie diplomatickej imunity, diplomatickej pošty ap. Chýba však aj objektívne meranie a porovnateľnosť výkonov pracovníkov, čo sa ťažko vyjadří paušálnou normou. Mnohí diplomati vedia byť inak veľmi výkonní a všestranní, ale hodnotenie by sa nemalo odvíjať len od známosti s riaditeľom odboru a včasnosti zasielania materiálov a ich množstva, ale najmä od ich kvality a konkrétnych výstupov a zaangažovanosti, ktorá pomohla krajine. Významnú úlohu pri tom zohráva dobré rozdelenie práce, presné stanovenie úloh, možnosť ich kontroly a vyvodenie osobnej zodpovednosti.

Na záver sa teda natíska logická otázka? Aký by mal byť ideálny diplomat, najmä v riadiacej funkcii? Pravdaže, ideálny neexistuje. Má však byť autoritou pre svojich podriadených i pre úrady prijímajúcej krajiny. A čo je najdôležitejšie: má byť v teritóriu ako doma, **byť dobrým manažérom**, plniť sľuby, rozumieť príslušnej problematike a veci posúvať dopredu. Treba brať s rezervou tvrdenie, že ten a ten veľvyslanec bol počas svojej diplomatickej kariéry v 6 krajinách a všade dosahoval vynikajúce výsledky. Výsledky mohli byť výborné, ale potom mal perfektný kolektív podriadených, ktorí vedeli aj to, čo nevedel pán veľvyslanec. Náš dojem je, že veľvyslanec by mal byť pripravovaný pre niekoľko krajín, ktoré sú si historicky, geograficky, politicky atď. blízke resp. pre región. Ale to je len jeden z názorov, o ktorom sa dá kvalifikovane polemizovať.

Aké sú aktuálne výzvy pri výbere nových pracovníkov zahraničnej služby vo svetle členstva SR v EÚ?

Francúzsky diplomat **Jules Cambon** práve v tejto súvislosti povedal: „*Nepoznám iné povolanie, ktoré by sa riadilo takým malým počtom písaných regúl (pravidiel) a takým veľkým množstvom pevných zásad založených na tradícii ako povolanie diplomata.*“ Anghel (1996, s.84)

Viac ako inde, v diplomacii vynikne osobnosť, pozitívne ľudské vlastnosti, umenie dialógu, konštruktívne návrhy, odťaženie v tzv. trápnych situáciách alebo v slepých uličkách. Diplomata musí byť vzdelaný, disciplinovaný, nekompatibilný (v tomto smere je pukušením najmä alkohol, diplomatická pošta a osoby opačného pohlavia; vo výnimočných prípadoch aj osoby toho istého pohlavia), má mať pevný charakter, má byť presný, dobre naladený, primerane sebavedomý, ale i primerane skromný. Domnievame sa, že práve profil našej fakulty, kde sú zakomponované aj predmety sociálnej a pracovnej psychológie, ale aj konflikty a negociácie atď. umožnia

LINGVISTICĂ

absolventom kvalitnú prípravu a zvýšia im šance pre prijatie do zahraničnej služby. Zmysel pre pravdu, najmä na pracovisku, hoci sa to môže zdať paradoxné, je tiež jednou z cností pracovníka zahraničnej služby. Lojalita k ministerstvu a k vlasti počas výkonu služby je *conditio sine qua non*. Ak však nesúhlasí s praktikami na ministerstve zahraničných vecí, mal by aj napriek výbornému postaveniu z ministerstva odísť. Ak sa diplomat dopustí skutku nezlučiteľného s postavením diplomata, mal by sám požiadať o uvoľnenie, aby nestaval do delikátnej polohy samotného ministra. Na tento citlivý bod často neseriózni pracovníci zabúdajú. Vysielanie diplomatov totiž schvaľuje osobne minister.

Keďže rezorty zahraničnej služby sú podľa nás uzavretými spoločnosťami, oprávnené treba očakávať zásadné reformy aj v tejto oblasti. Zmeny by mali mať na zreteli osobitne výkonnosť a profil každého jednotlivca bez výnimky. Neochota k reformám súvisí s dosiahnutou vlastnou pozíciou, s pohodlnosťou a s kopírovaním zlozvykov charakteristických aj pre vzor svetovej diplomacie. Príslušné rezorty nových členských krajín EÚ idú totiž zväčša verne v stopách prestížnej, ale ťažkopádnej a škandálmi zmietanej OSN.⁸ Sú vyárendované, veľké, pomalé, drahé a na rozdiel od OSN aj vnútorne nereformovateľné

NOTE

1. Zákon č. 312/2001 Zb a súvisiace doplnky; Vyhláška MZV SR č.627/2002, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o výberovom konaní na obsadenie „štátnozamestnaneckých“ miest, je príliš krátka a nekonkrétna; na certifikáciu jazykových znalostí pripúšťa napr. veľmi širokú interpretáciu a takisto neuvádza, koľko jazykov by mal uchádzač minimálne ovládať [www.legislativa.sk/štátna služba](http://www.legislativa.sk/štátna_sluzba).
2. www.narodnaobroda.sk september 2003, záznamy z tlačových konferencií ministra zahraničných vecí SR; investigatívny novinár, zaujímajúci sa o neprimerané platy veľvyslancov, bol kvalifikovaný ako „naivný hlupáček“
3. „Nikto z vás (veľvyslancov, pozn. P.K.) nebol vyslaný do zahraničia, aby riešil svoje osobné, rodinné alebo sociálne problémy. Aj keď mám pre ne pochopenie, odteraz budem prísnejší.“ ... SME, 30.6.2005 Denník správne poznamenáva, že **väčšinu z nich navrhol práve minister**. Kritika mierila zrejme na úporné snahy o predlžovanie diplomatickej misie, zamestnávanie manželiek, priznávanie odmien vlastným manželkám, zneužívanie postavenia rôzneho druhu, ale aj slabú analytickú a spravodajskú činnosť.
4. Verejnosť by zároveň akiste zaujímalo, ako vôbec boli postihnutí veľvyslanci, ktorí buď „manipulovali“ s vízovými poplatkami alebo nechávali „manipulovať“ vlastné manželky. V rezorte diplomacie nebolo donedávna vyriešené sociálne, zdravotné a dôchodkové

zabezpečenie manželiek diplomatov na misii. Možno práve toto bolo spúšťacím mechanizmom ich nekalej činnosti a túžby po rýchlejšom zbohatnutí. Ak zostali nepotrestaní, možno sú zálohou pre budúceho víťaza volieb ...

5. „Úlohou veľvyslanca nie je, aby vo svojich (šifrových) správach konkuroval informáciám z médií... veľvyslanci ...často posielajú správy s nezaujímavými témami, ktoré sa nedajú použiť.“ Súvisí to zrejme so slabou stykovou základňou, s pohodlím a s neznalosťou miestneho jazyka. SME, tamtiež.

6. Príbuzní v priamej línii boli dokonca aj podriadení alebo od seba závislí. Za všetky prípady spomeňme prípad konzula G., ktorý po prijatí veľmi rýchlo vycestoval do USA. Na personálnom odbore pracuje osoba toho istého priezviska. Ešte väčšou pohromou sú rodinné priateľstvá s utilitárnymi cieľmi. Často za vyslaním stoja aj dlhoročné familiárne vzťahy z federálu ap. Z tejto strany zároveň možno očakávať nápor už aj na zamestnanie potomstva. O svojských predstavách a motivácii ľudí z rezortu diplomacie najlepšie svedčia dve otázky položené autorovi po nástupe na post veľvyslanca: „Ako si si to vybavil?“ a „Človeče, viete vôbec, aký budete mať plat?“

7. Veci sa tu menia aj tak rýchlejšie ako u nás. Premiér Rumunska nedávno vyzval veľvyslancov, aby zanechali „pohodlnosť“ a „ošúchané jazykové kliše“. Nový minister zahraničných vecí Rumunska, 37-ročný Razvan -Mihai Ungureanu sa s kritikou stotožnil: „nová organizačná štruktúra umožní reálnu reformu ministerstva ... pripomienky sú v súlade s intelektuálnymi a etickými požiadavkami na post diplomata...“ www.ziua.ro 30. augusta 2005 ([Externele au pus la colt axa lui Basescu](#)).

8. Odborná verejnosť si už dlhší čas všima vyšetrovanie škandálu spojeného s programom „Ropa za potraviny“. Padli už viaceré vysoké hlavy, ale otázne je, či nepadli úmyselne, aby kryli ešte vyššie postavených. OSN má takisto svoje skryté a podozrivo pevné vnútorné väzby. Nepříjemný dojem zanechalo aj zainteresovanie syna GT OSN do obchodu s irackou ropu. V tejto súvislosti senzačný predaj irackej ropy cez „KSS“ do SR je vysoko nepravdepodobný. Pramälo zodpovedných diplomatov inak zaujímalo, či iracké deti naozaj potraviny a lieky za ropu dostali alebo nie. Podľa vyjadrenia bývalého chargé d'affaires SR v Iraku počas programu „Ropa za potraviny“ miera úmrtia irackých detí zostala na rovnakej úrovni ako pred potravinovou pomocou. Aj v týchto súvislostiach je už reforma OSN životne dôležitá. Nielen pre jej očistenie, ale aj pre opätovné získanie kreditu.

BIBLIOGRAFIE

- Anghel, I.M. (1996) Dreptul diplomatic si consular (Bucuresti: Editura Lumina Lex)
 Balušik, M. (1996) Umenie diplomacie (Bratislava: Belimex)
 Bystrický, Ľ. (2000) Základy diplomacie (Bratislava: Dilema)

LINGVISTICĂ

Vršanský, P. (2004) Základy diplomatickej komunikácie (Bratislava: Iura Edition, Edícia učebnice)

Konvencia o diplomatických stykoch (1961)

Kopecký, P. (2003) „Nehaňte premiéra, dvojnásobné platy sú realitou“, č. 12, s.19

Denník SME, 30.6.2005

www.legislativa.sk/štátna služba

www.ziua.ro 30.augusta 2005

www.narodnaobroda.sk september 2003

Résumé

Le but principal de notre contribution est une analyse des opportunités des étudiants de la Faculté des Sciences Sociales et Economiques de l'Université Comenius. Peuvent-elles leur permettre de se faire valoir dans le service diplomatique? Une telle analyse n'aurait pas de valeur énonciative si elle n'était pas confrontée avec la réalité existant dans le ressort de diplomatie slovaque. Les exemples ont été cités uniquement pour rendre notre contribution plus concrète et plus véridique. En même temps les exemples devraient servir la future diplomatie slovaque pour ne pas répéter les mêmes fautes dans le cadre d'une nouvelle diplomatie unionale. La problématique est également liée au nouveau statut du diplomate européen lequel est en train d'être mis au point. La Slovaquie doit d'abord prendre les décisions urgentes en matière de la législation. La législation peut créer un cadre favorable pour les adeptes satisfaisants aux critères complexes et exigeants de l'Union européenne. C'est aussi un défi pour les facultés spécialisées. Notre contribution veut faire réfléchir aussi les enseignants dans les universités (diplomatie, linguistique, communication interculturelle, ressources humaines, psychologie du travail, éthique professionnelle). A savoir, la raison d'être d'un enseignant est aussi (à côté d'une préparation professionnelle) de soulever un débat public passionné sur les opportunités des étudiants remplissant les critères imposés par la nouvelle réalité européenne.

**TRĂSĂTURI SPECIFICE
ALE TERMINOLOGIEI RELIGIOASE
LA RUȘII-LIPOVENI DIN DOBROGEA**

Nina Macarov Halcă
Constanța

Cultura staroverilor ruși-lipoveni reprezintă o parte componentă a culturii naționale ruse a sec. XVII-XVIII. Se înțelege ca îi este proprie o anumită specificitate, caracteristică numai acestei confesiuni. Cercetătorii privesc de regulă cultura staroverilor ca pe o verigă lăaturalnică a căii principale de dezvoltare a culturii naționale ruse în sensul orientării sale asupra tradiției trecutului și a evenimentelor nefericite care au avut loc în sec.XVII-XVIII, perioadă de europenizare a culturii ruse. “În trecutul îndepărtat poziția staroverilor s-a conservat în forme tradițional stabile, moment în care ideologia noului rit era deschisă pentru multe fenomene culturale. Această situație a condiționat tot mai mult o patrundere mai largă în cultura noului rit bisericesc a concepțiilor și ideilor renașterii și barocului”¹. B. A. Uspenski reliefează faptul că rascolul bisericii ruse de la mijlocul sec. al XVII-lea, ce desparte populația velicorusă în două grupe antagonice, staroveri și novoveri, este probabil una dintre cele mai tragice evenimente ale istoriei ruse. În aceeași lucrare el concluzionează că la baza rascolului se află un conflict cultural, vazând acest conflict între staroveri și novoveri ca pe o altă imagine a aceluia între tradiția culturală estică și vestică.

În volumul *Skupinska staroobrzadowcow w Europie, Azji i Ameryce: Ich miejsce i tradycje we wspoiczesnym swiecie*² apărut în 1994 la Varșovia, autoarea articolului *Религиозная и культурная терминология и его функционирование в говоре старообрядцев в Польше и Болгарии*, menționează faptul că până în momentul respectiv nu a fost elaborată nici o lucrare care să aibă ca temă terminologia religioasă în limba staroverilor, ceea ce dovedește existența unor anumite lacune în lingvistica slavă, dacă avem în vedere importanța acestui material lingvistic pentru istoria limbilor slave în general, a limbii ruse în special.

În urma unor anchete realizate de noi în câteva sate cu populație de ruși-lipoveni, am întocmit o listă de cuvinte, alcătuită atât pe baza unui chestionar ce

LINGVISTICĂ

cuprinde un nr. de aprox. 40 de întrebări, cât și a discuțiilor pe teme religioase avute cu cei anchetați. Au fost chestionate persoane provenind din localități diferite. Prin aceasta urmărim să descoperim gradul de cunoaștere de către lipoveni a lexicului religios, frecvența utilizării lui în viața cotidiană cât și influența pe care o au asupra acestui strat de cuvinte diferiți factori lingvistici și extralingvistici.

Chestionarul are în vedere următoarele domenii tematice:

1. Construcții destinate cultului
2. Cimitirul și ritualul înmormântării
3. Obiecte necesare cultului (cărți sfinte)
4. Icoane și cruci

1. CONSTRUCȚII DESTINATE CULTULUI

La întrebările legate de construcțiile de cult destinate călugărilor au fost înregistrate numai cuvintele *скит* și *обитель*. Primul desemnează spațiul de conviețuire al călugărilor într-o formă mai liberă, iar termenul *обитель* vizează centrul acestui spațiu de conviețuire. Interesant este faptul că deși lipovenii cunosc și termenul *монастырь* nu îl utilizează, ceea ce poate fi explicat prin specificitatea semantică pe care o oferă *скит* “sat de călugări (calugărițe) sau frați(surori) întru Hristos, care nu se află în mod obligatoriu în directă subordonare a unui egumen (egumenă), mod de organizare preferat de cinul monahal al rușilor-lipoveni. Trebuie precizat că în Dobrogea există două mănăstiri ale credincioșilor de rit vechi, unul de călugări iar celălalt de călugărițe, cel din urmă fiind condus de o egumenă. În vocabularul activ al credincioșilor de rit vechi din România nu își găsește locul cuvântul *игумен* pronunțat *игу’мин*, deoarece din forma de organizare a unicului skit de călugări lipsește această realitate sau, mai exact, această funcție este preluată de episcop, *владыка*. Adepții cultului pot da totuși o explicație semantică termenului printr-o deducție logică. Dacă *игуменья* este cea care conduce *женский скит*, atunci *игумен* conduce *мужской скит*. Variantele înregistrate pentru cuvintele în discuție sunt *игуминя* și *игуминия*, cele două forme pot varia fără nici o dependență de graiul vorbitorului. Pronunția cuvântului *обитель* se află în strânsă legătură cu satul de proveniență al subiectului înregistrându-se astfel atât varianta *аби’тель*, cât și *аби’тиль*, proprie satului cu un pronunțat fenomen de *ikanie* (Slava Cercheză). Nu am întâlnit variante fonetice pentru *скит* și *владыка*.

Un fenomen lingvistic deosebit de interesant pentru dialectul rușilor-lipoveni este tendința de unificare a sistemului flexionar. Ne referim aici la faptul că substantivele feminine de declinare a-III-a se întrebuințează într-o formă modificată față de cele acceptate de limba literară. Fenomenul este cu siguranță valabil și pentru cuvintele din domeniul religios iar cel mai elocvent exemplu îl reprezintă variantele *цер'ка* sau *цер'ква* ale substantivului *церковь*, substantiv feminin de declinare a-III-a, care apare în vorbirea lipovenilor în exclusivitate ca un substantiv de declinare I. В. Даль³ în dicționarul său acceptă forma de declinare I *це'рка* ca fiind dialectală specifică atât dialectului de sud cât și celui de vest, al zonei din jurul Novgorodului ceea ce demonstrează că tendința de unificare a sistemului flexionar este un fenomen foarte vechi deci el este doar continuat și nu început pe teritoriul României. Există desigur și situații când se variază în utilizarea uneia sau a alteia dintre formele *це'рковь* și *це'рка* (*це'рка*), variație întâlnită doar la predicile de după slujbele religioase ale preoților. *Нада пасащать церкву божию, патаму што церковь божия всеуда нас научает к доброму ни ик злому.*

Din aceeași sferă semantică face parte și cuvântul *храм* care în graiul rușilor-lipoveni a suportat o restrângere de sens. În dicționarul lui С. Ожegov⁴ am întâlnit la poziția *храм* următoarea explicație 1. Здание для богослужения, церковь 2. Праздник в честь какого-нибудь события или святого именем которого назван храм. La întrebarea ce înseamnă *храм*, am primit de la Matrona (Sarichioi) răspunsul: *Хра'м э'та до'м, иде' иде'шь та'м пра'зны(вы)ть...* fapt care demonstrează pierderea sensului primar al acestui cuvânt în favoarea celui secundar.

Mult mai puțin utilizată este sintagma *дом божи* poate prin nuanța cărturărească pe care o impune iar în variantele întâlnite am observat căderea ultimei silabe a substantivului în genitiv fie prin eliminarea vocalei finale, *до'м бо'жи* fie prin reducerea ei la nivel de semivocală, *до'м бо'жий*.

Credincioșii de rit vechi afirmă că fiind cândva jertfa persecuțiilor în Rusia, țară ce tindea spre modernitate, din cauza refuzului de a renunța la vechea credință, ei au fost nevoiți, asemenea primilor creștini, să se roage pe ascuns în case private și chiar în păduri sau grote. Mai târziu staroverii au început să-și ridice clădiri personale dedicate exclusiv cultului religios denumite *маленны*. *Маленна* era destinată de obicei celor mai apropiate familii și cu timpul întregului sat. Știut este că odată sosiți pe teritoriul României, staroverii nu au mai fost obligați să își practice ritualul pe ascuns, ei aveau libertatea de a-și construi biserici, motiv pentru care au renunțat la aceste case de rugăciuni. Astfel se explică inexistența acestui cuvânt în vocabularul rușilor-lipoveni, o asemenea casă de închinăciune putând fi întâlnită numai în cadrul unei mănăstiri.

De discutat ar fi alți doi termeni cu referire la împărțirea spațiului din

LINGVISTICĂ

interiorul bisericii *амвон* și *клирос*, ambele de proveniență grecească, primul înregistrat în exclusivitate sub forma *амбо'н*, unde consoana bilabială *м* a atras după sine transformarea labio-dentalei *в* în bilabiala *б*. În privința lui *клирос* variantele funcționale sunt extrem de interesante prin modificările pe care le-au suportat. Dictionarul lui Даль acceptă și varianta *крылос*. Cea mai apropiată de forma etimologică și cel mai des întâlnită la lipoveni este *кры'лыс* în care constatăm în primul rând fenomenul metatezei, *-лр-* pronunțat *-рл-* iar în al doilea rând închiderea vocalelor *и* și *о* la *ы*. Neașteptată este forma întâlnită sporadic *кры'лысть* conform analogiei cu substantivele feminine de declinarea a-III-a terminate în *-сть*. Existența acestei forme poate fi înțeleasă și ca o tendință de hipercorectitudine. Știut este că limbile rusă și slavonă cunosc foarte puține cuvinte terminate în consoana *с*, cu excepția celor de proveniență grecească astfel că forma substantivului *кры'лыс* se simte a fi neterminată, de aici și tendința unor lipoveni cu un oarecare grad de cunoaștere a limbii slavone bisericești de a adăuga încă o silabă, o terminație cu rezonanță pur slavă *-сть*. Dacă pornim de la ideea că Даль prezintă ca derivat al cuvântului verbul *кли'росить* (*петь на клиросе*), se naște o altă posibilă explicație pentru apariția formei *кры'лысть*, destul de puțin plauzibilă însă având în vedere inexistența acestui verb în limba rușilor-lipoveni, și anume contaminarea substantivului prin analogie cu verbul mai sus prezentat.

2. CIMITIRUL ȘI RITUALUL ÎNMORMÂNTĂRII

O însemnatate extrem de mare în concepția lipovenilor o are momentul morții și al înmormântării datorită credinței puternice a acestora în viața de dincolo de mormânt. Astfel că ritualul înmormântării este extrem de bine conservat iar terminologia legată de acest eveniment este foarte bogată. Matriona din Sarichioi ne-a povestit pe scurt care sunt etapele acestui ritual: *Чилаве'к када' памрѣ'ть уже' тада' иду'ть а(б)мува'ть, у нас стару'шки есть като'рые а(б)мува'ють, надява'ють и надява'ють с мали'тва(ы)ми ...абр'я'д царко'уны то'же, кладу'ть на ла'уку, а нима' ла'ук тапе'рь, то дула'п де'лыють ип fel de, сѣ как ла'уку, нима' на стол как у рамы'ноу, панима'иш, и пато'м чита'ица псалты'рь, от у рамы'ноу чита'ица то'льки на мана'хоу псалты'рь, у нас па ка'ждым христиа'ным чита'ица псалты'рь пака'мись яо' да паурибе'ния называ'ица...чита'ица у нас псалты'рь, а у рамы'нѣу нима', у их то'льки сидя'ть карау'лють, а као' карау'лють? Карау'лють када' душу'ни те'ла, те'ла никаму' ана' ни на'да, да, а душу' карау'лица псалтырѣм, када' псалты'рь чита'ица па пако'йнику, яо' ни те(а)рза'ють де(а)вала', душу' яо', он спако'йна, а ли' е'жли ни чита'ица псалты'рь, он еж'ли үре'шник, яо'*

те(а)рза'ють души' и за е'та у на'с псалты'рь чита'ица што'п он хуч да престо'ла патаму' ита на тре'тий де'нь он на престо'л уже' бо'жи, там стре(а)в'аить, как ска(за)'ть, идёт' пакланя'цы(а) ик бо'гу и даты'ля яму' ма'ить како'йся он пако'й, што псалты'рь на им чита'ицы(а), да, а по'сле е'ты(а)в(у)а идуть' свище'нники...паурибе'ня и несуть' на кла'бдищи... дык...у мауи'лку, куды'и? Кладу'ть у мауи'лку и то'же(а) там разреше'ние(а) чита'ица. Пато'м на пако'йнику пачина'ица, назы(в)а'ица на ритова'ние о души' трети'ны, е'та трети'ны када' идёт' душа' и престо'лу пакланя'цы(а) на трети'ны и служы'ца панафи'да, а ли е'жли тапе'рича литургу'ю, ли е'жли хто ма'ить си'лу, и ана' называ'ицы(а)...la fel деве(а)ти'ны и со'рык дён, а два'цыть дён служым а то'льки для ритава'нки души', ана' ни облига'та, адиса' ни пи'сына штоп два'цыть дён служы'ли, но христиа'ни, любо'вью к бра'ту чи як се(а)стры' ани' служуть штоп вы'ритель души', штоп памі'луить иё, штоп ми'лысть бо'жию приняла' и за е'та служы'ца ищё ат дивя'тао да саракау'о(а). Nu contjază дваца'ты де'нь а'ли два'цыть пе'рвы. Тапе'рь служыть бо'льшы на пако'йничи(а)м литургу'и. La întrebarea ce trebuie adus în biserică pentru aceste slujbe, am primit următorul răspuns: Што на'да. Пе'рвы рас але'й, муку' для про'сви́роу, але'й для лампа'тоу, све'чи, ла'дын, а то вино' для тайны, а то свище'нники мали'твы прино'сють, и кутя', пе'рва на'перва кутя' же. Cum îi mai spunem noi răposatului? Ми(е)'ртвец...как гу(о)спо'д(т)ь сказа'л: никто' ни памрёт' е'жли бу'йтъ ве'руйтъ о мине', усе' уожывя'ть, ну то'льки мы уауо'рим те'ла на'ша мёртва', а душа' ана' идёт' на друу'ю жы'зню, е'та хто то'льки приобре'л бо'жый ми'лысть, он как пирахо'дитъ ади'н две'рь, как две'ри раишчия'юца, он захо'(д)ить у друу'ой мир и там ра'дуица, чем ту'та. На зямле' е'жли шука'им ра'дысть, там ни найдём...

Pentru analiză extragem din acest text cuvintele specifice domeniului care formează variante fonetice şi morfologice neadmise de normele limbii slavone bisericeşti. Fenomenul *akanie* este destul de evident, pronunţarea în poziţie protonică a lui *o* ca *a*: *пато'м, на мана'хоу, када', пакланя'цы(а), пако'й, тапе'рича, памрёт'ь*. Propriu acestui sat este un alt fenomen fonetic: pronunţarea sunetului *a* în silaba protonică în loc de *e* şi *я* după consoane moi: *те(а)рза'ють де(а)вала', стре(а)в'аить, девяти'ны, сястры', яо', яму', приняла', на зямле'*. Cu un caracter general este şi pronunţarea vocalei *y* în locul labiodentalei *ѵ* la finală de cuvânt sau de silabă, dar şi la începutul cuvântului: *рамы'ноу, царко'уны, на ла'уку, на мана'хоу, для про'сви́роу, для лампа'тоу, усё*, fenomenul fiind valabil pentru toate satele de ruşi-lipoveni: Uliana (Slava Rusă): *...у'чить царко'уную шко'лу...*

LINGVISTICĂ

De asemenea asistăm și la dispariția totală a acestui sunet la început de cuvânt *cě* pentru *всě*, *от-вот*. Vocala *y* este preferată chiar și în locul prepoziției *в*: *y дpyгo'й мир*, *y маyи'лкy*. Locul unde sunt îngropați morții este numit *кла'бдици*, variantă a formei literare *кладбище* inexistentă în dicționarele amintite. La rugămintea de a repeta cuvântul persoana anchetată pronunță la fel cu foarte mare siguranță în privința corectitudinii fără a se gândi, asemenea altor persoane anchetate, la posibilitatea existenței vreunei erori în cuvântul enunțat. Înțelegem de aici că varianta cu metateză *-дб-*, *-бд-* este general valabilă pentru localitatea din care provine și nu poate fi vorba decât de un fenomen dialectal și nu popular, dacă avem în vedere că în Dobrogea sunt și alte graiuri lipovenești care cunosc forma *кла'бдици*.

Din punct de vedere morfologic trebuie constatate următoarele: Spre deosebire de toate celelalte graiuri lipovenești din Dobrogea unde substantivul la cazul dativ, precedat de prepoziția *на*, capătă desinența cazului prepozițional de exemplu: *на пако'йниках*, *на маyи'лках*, *на царквя'х*, în vorbirea Matrionei (Sarichioi) în această situație se pot observa variații de trei desinențe specifice cazurilor: dativ, genitiv și prepozițional: *на пако'йнику*, *на мана'хоу*, *на пако'йники(а)м*. De sesizat este și o formă contaminată de singular și plural *на ка'ждым христия'ным, псалты'рь на им чита'ица*(sg.).

Sub aspect lexical observăm în discursul înregistrat expresii cu referire la perioadele, momentele importante de după moarte: *тре(а)ти'ны(ку)*, *деве(а)ти'ны(ку)*, *два'цять дѣн*, *со'рык дѣн*. Primii doi termeni nu figurează în dicționarul lui Даль, de unde deducem că sunt cuvinte populare care desemnează slujbele efectuate de către credincioși la trei zile(douăzeci) după moartea cuiva. Genitivul plural al substantivului *день*, *дѣн*, este întâlnit în această formă numai în expresiile prezentate, cu referire strictă la slujbele de douăzeci și respectiv patruzeci de zile. În toate celelalte situații genitivul plural este *дней*: *ско'лька дней?*

3. OBIECTE NECESARE CULTULUI

Dintre cuvintele ce reprezintă obiecte destinate cultului am înregistrat în vorbirea lipovenilor câteva nu cu puține diferențe față de formele admise de normele slavonei bisericești. Unul dintre acestea este *подсвечник*, aproape niciodată pronunțat ca atare având în vedere că nu se întâlnește în textele liturgice, deci credincioșii nu au ocazia să audieze cuvântul exact așa cum apare în scris. În pronunție se respectă normele fonetice ale limbii ruse contemporane: *о* neaccentuat pronunțat ca *а* în poziție protonică, înaintea consoanei surde *н*, *д* se pronunță în varianta sa surdă ca

urmare a asimilării, iar fricativa *ч* se pronunță ca *ш*.

Destul de greu de explicat este trecerea de la genul feminin la cel masculin în cazul substantivului *лампада*, candela ce apare în forma *лампа'т*, cu asurzirea firească a consoanei finale. Даль nu acceptă decât *лампа'да* cu diminutivele *лампа'дка*, *лампа'дочка*. Având în vedere că același dicționar prezintă ca derivat și subst. masc. *лампа'дчик*, meșterul sau vânzătorul de candelă, cunoscut de ruși-lipoveni nu cu acest sens, ci cu acela de candelă mai mică, este posibil ca în limbajul lor să fi existat cândva cuvântul *лампа'дчик* cu sensul oferit de dicționar, sens care s-a pierdut pe parcurs ca urmare a dispariției meseriei, obligând astfel vorbitorii să reorienteze cuvântul spre o altă semnificație, ba mai mult, simțindu-l ca pe un diminutiv, aceștia îi recrează forma de bază, ceea ce a dus la apariția subst. masc. *лампа'д*.

Паникадило, cuvânt de proveniență grecească, este candelabrul din mijlocul bisericii unde se aprind lumânări Dumnezeuului Tată. Ca urmare a fenomenului destul de accentuat de *akanie* pe care îl cunosc aceste graiuri, atât vocala *и*, protonică, cât și vocala *о* din ultima silabă sunt pronunțate ca *а*, fapt care a dus la modificări morfologice importante, ne referim la categoria gramaticală a numărului, și anume trecerea substantivului de la genul neutru la feminin. Trebuie precizat că acest caz nu este având în vedere că, sub influența limbii române, care cunoaște în flexiune doar două genuri: masculin și feminin, limba rușilor-lipoveni tinde din ce în ce mai mult să piardă genul neutru, prin redistribuirea substantivelor de acest gen la celelalte două clase de cuvinte, masculine sau feminine în funcție de asemănare desinențială sau flexionară. Modificarea genului nu este atât de evidentă la cazul nominativ, desinența *о* specifică neutrilor fiind pronunțată la fel ca desinența *а* a femininului, cât mai ales în cazul acuzativ, unde apar două variante funcționale de exemplu *кла'сть на панакади'лу*, substantivul capătă desinența *у* la acuzativ asemenea substantivelor feminine terminate în *а* și *кла'сть на панакади'ла*, substantivul rămâne nemodificat conform flexiunii substantivelor neutre. La întrebarea care este varianta corectă, vorbitorii nu au putut da nici un răspuns.

Semnalăm în privința cuvântului *свеча'*, lumânare, predilecția vorbitorilor pentru forma diminutivală *све'чка* cu pluralul *све'чки*, utilizat atât în timpul slujbelor, cât și în afara lor. Varianta slavonă bisericească *свеча'* o întâlnim în vorbirea rușilor-lipoveni doar în cazul în care aceștia redau un citat din cărțile liturgice. *Све'чка* nu este vazută ca o formă diminutivală având în vedere că de aici s-a format un alt derivat diminutival *све'чичка*.

Datele înregistrate ne indică faptul că staroverii din spații geografice diferite preiau dintr-un lanț de variante terminologice un anumit cuvânt care se impune printr-o deasă întrebuintare în fața celorlalte pe care le elimină ajungându-se până la

LINGVISTICĂ

disparația lor din vocabularul activ. Suportul pentru icoana din casa staroverilor este denumit într-un fel de către staroverii din România și în alt fel de către cei din Polonia, *бажни́ца*, *бажни́чка* și respectiv *киво́т*, *киво́тка*.⁵ De menționat este faptul că graiul staroverilor din Polonia aparține dialectului velicorus de mijloc, de tip Pskov, iar cele din România dialectului velicorus de sud. Dacă în privința celorlalte categorii de cuvinte rușii-lipoveni împrumută mult mai ușor din limbile cu care intră în contact, în primul rând limba română, în ceea ce privește terminologia religioasă, ei se dovedesc a fi mult mai conservatori, idee susținută de faptul că nu am înregistrat nici măcar un singur cuvânt din acest domeniu de proveniență românească, spre deosebire de graiul din Polonia care acceptă mult mai ușor împrumuturi de cuvinte pentru care există variante slavone binecunoscute și des întrebuințate de către staroverii de aici, cum ar fi *кпе́сн* dar și *кру́ш* < polon. *krzyż*. Ca o excepție pentru limba rușilor-lipoveni o reprezintă împrumutul substantivului *Crăciun*, sub forma *Kreciun* însă niciodată pentru a exprima sarbatoarea Nasterii Domnului de pe 7 ianuarie *Рождество́*, ci cu strictă referire la aceea de pe 25 decembrie proprie stilului nou românesc, ca și când ar fi vorba de două sărbători diferite din punct de vedere religios.

Cărți sfinte. În privința terminologiei cu referire la cărțile destinate cultului religios suntem martorii unui fenomen neobișnuit. Pentru cuvântul generic *carte* rușii-lipoveni cunosc două forme *кни́га* precum și *кни́жка*, cea din urmă ar părea o formă diminutivală a primeia, însă în concepția staroverilor din România între cele două cuvinte există o graniță extrem de evidentă, fiecare dintre ele desemnând realități atât de diferite încât este inadmisibilă folosirea unuia pentru a denumi realități din cealaltă categorie. Aproape că nu există lipovean căruia să nu-i fie cunoscută această distincție între *кни́га(и)*- carte/cărți cu conținut strict religios și *кни́жка(и)*- carte/cărți cu conținut laic. Dacă luăm în considerare semnificația cuvântului *кни́жка(и)* oferită de dicționarul lui Ожегов: *произведение в виде переплётных листов с каким-нибудь текстом (но не рукописное произведение)*⁶ precum și faptul că în secolele trecute cărțile sfinte erau de cele mai multe ori copiate și rareori tipărite iar *кни́жка* nu accepta ideea de manuscris, este explicabilă apariția graniței între cele două cuvinte care persistă până în zilele noastre. Există un număr însemnat de cărți indispensabile la săvârșirea unei slujbe religioase, însă majoritatea rușilor-lipoveni nu cunosc decât câțiva termeni: *часовник* cu variantele dialectale *часо́уник* specific localităților Sarichioi și Carcaliu, cu un pronunțat caracter de *akanie*, și *чисо́уник* pentru localitățile Slava Rusă și Slava Cercheză; *азбу́ка* cuvânt pe care lipovenii în rostesc în majoritatea cazurilor în forma sa diminutivală *азбы́чка*; *псалтырь* la care nu am întâlnit variante dialectale, *шестоднев*, cuvânt pronunțat de aceeași vorbitoare din

Sarichioi când *шестадне'у* când *шеишадне'у*.

4. ICOANE ȘI CRUCI

În viața credincioșilor de rit vechi obiectele de cult au un rol deosebit, ele au continuat să fie extrem deenerate până în zilele noastre. În această sferă semantică încadrăm cuvintele *икона* și *иконостас* ambele de origine grecească, adaptate de către lipoveni la un sistem fonetic propriu. Lipovenii din majoritatea satelor pronunță primul cuvânt cu proteză, *вико'на* spre deosebire de cel de-al doilea unde constatăm fenomenul aferezei, probabil din cauza faptului că în limba rusă, slavonă sunt foarte puține cuvinte sau chiar sunt inexistente cele cu accent pe a patra și ultima silabă din cuvânt, ceea ce obligă la un anumit efort în pronunție sau duce la căderea primei silabe. Cele două vocale protonice *o* sunt pronunțate ca *a* conform fenomenului *akanie*.

Dintre obiectele de cult cu valoare fundamentală ale creștinilor de rit vechi amintim pe lângă icoană și crucea, *крест*, prezentă permanent în viața credincioșilor în biserică, în casă și chiar pe pieptul fiecăruia dintre ei. Indiferent de mărimea crucii inscripțiile de pe aceasta au un rol deosebit, de scut împotriva duhurilor necurate de care creștinii trebuie să se ferească permanent. Având în vedere că forma crucii staroverilor, în opt colțuri, precum și inscripțiile pe care le conține sunt specifice, vom încerca să facem o descriere a textelor și simbolurilor lor sacre. Întrebați de ce crucea are o asemenea formă, lipovenii răspund că aceasta era forma primordială a crucii purtate de Isus iar ei nu au dreptul de a interveni cu modificări, cele două linii orizontale existente în plus față de crucea celorlalte ramuri ale religiei creștine sunt explicabile în concepția staroverilor, linia orizontală superioară reprezentând tăblița cu inscripția în trei limbi, latină greacă, iudaică. *Isus Nazariteanul Regele Iudeilor*, iar cea din poziție inferioară nefind altceva decât suportul picioarelor Celui crucificat.

Pe crucile de pe mormintele credincioșilor de rit vechi se găsesc inscripții care variază de la o comunitate de staroveri la alta. În Mazura, Polonia, aceștia folosesc numeroase inscripții identice cu cele de pe crucile din biserici sau case, **црь слвы ис хс снъ бжїи**, în schimb în Bielostotk este preferată forma prescurtată, aceștia se limitează la inițialele cuvintelor **И.Х.С.Б.** La credincioșii de rit vechi din România texte de genul celui prezentat sunt aproape inexistente pe crucile din cimitir. Putem presupune că la apariția acestui tip de inscripții o mare influență au avut-o localnicii de alte credințe din Mazura unde, conform celor spuse de autorul lucrării se întâlnesc adesea versete luate din Biblie, obicei preluat de credincioșii de rit vechi probabil de la polonezi. Lipovenii nu cunosc variante de texte scrise pe crucile din cimitir. Ei consideră ca fiind tradițional următorul text: **Зде почивает раб(а)**

LINGVISTICĂ

божи(я) имя. Родился(ась) в год и преставился в году. Nimic altceva nu apare scris pe crucea de pe morminte.

În urma analizei informației strânse în cadrul acestor anchete poate fi trasă următoarea concluzie: maniera cititului sau a pronunției textelor liturgice nu este păstrat întotdeauna ca un sistem aparte, care să se diferențieze de limba vorbită, deși există multe diferențe între aceste două forme verbale, funcționând conform unui sistem de pronunție existent încă din secolele trecute. Și este neîndoiește faptul că la purtătorii unei tradiții starovere există o intenție și un efort depus de a pronunța textul scris în timpul slujbei în alt mod față de tradiția orală. Aproape în exclusivitate rușii-lipoveni spun că ei citesc într-un mod și vorbesc în altul. “În biserică citim literele așa cum sunt ele scrise”. Putem spune deci că suntem martorii a două tendințe culturale direcționate diferit, ambele cu o putere mare de manifestare și anume: **tradiționalismul** și **inovația**, care în mod natural se îmbină și coexistă cu succes într-un alt spațiu cultural, cel românesc.

NOTE

¹УСПЕНСКИЙ, Б.А., *Избранные труды*, Москва 1994, Т 1: р. 233;

²GREK-PABISOWA, Iryda, *Религиозная и культовая терминология и её функционирование в говоре старообрядцев в Польше и Болгарии* // *Skupinska staroobrzędowcow w Europie, Azji i Ameryce: Ich miejsce i tradycje we współczesnym świecie*, Warszawa, 1994;

³ДАЛЬ,В., *Толковый словарь живого великорусского языка*, Compact Disc;

⁴ОЖЕГОВ,С.И., ШВЕДОВА, Н.Ю., *Толковый словарь русского языка*, Москва, 1997, р. 868;

⁵GREK-PABISOWA, Iryda, *Религиозная и культовая терминология и её функционирование в говоре старообрядцев в Польше и Болгарии* // *Skupinska staroobrzędowcow w Europie, Azji i Ameryce: Ich miejsce i tradycje we współczesnym świecie*, Warszawa, 1994, pp. 304-305;

⁶ОЖЕГОВ,С.И., ШВЕДОВА, Н.Ю., *Толковый словарь русского языка*, Москва, 1997, р. 279.

REZUMAT

В настоящей работе сделана попытка выявить критерии и причины отклонений от образцовых форм в области религиозно-культовой лексики. На основе анализа контекстного употребления терминов показано отношение исследуемых старообрядческих групп к религии и законам своего вероисповедания, к современности а также способ восприятия ими современности и её оценка.

PERSONALIA

NICOLAE CARTOJAN
– DUPĂ 60 DE ANI –

Dan Zamfirescu
 București

CARTOJAN, Nicolae, istoric literar, animator cultural, profesor în învățământul secundar și universitar, membru al Academiei Române, considerat unanim creatorul *istoriei literaturii române vechi* ca disciplină autonomă în cuprinsul filologiei românești*. S-a născut la 4 decembrie 1883, în satul Călugăreni, plasa Câlniștea, județul Vlașca. Deoarece în perioada 1882 – 1892 denumirea oficială a comunei a fost Uzun-Călugăreni, s-a perpetuat informația că locul nașterii sale ar fi „comuna Călugăreni-Uzun” sau numai „Călugăreni-Uzun”. El este de fapt satul Călugăreni, în care se afla reședința subprefectului de atunci al plasei Câlniștea (una din cele trei subdiviziuni ale județului Vlașca), Anghel Cârtojanu, tatăl său. Mama sa, Maria, născută Petrescu, aparținea unei familii din mica burghezie piteșteană.

După școala primară, urmată în satul natal, și-a început studiile secundare la un pension particular din București, de unde, în clasa a V-a, a trecut ca bursier intern la Liceul Sfântul Sava. Aici l-a avut profesor de limba și literatura română pe Ioan Bianu, care l-a apreciat și sprijinit după aceea în viață și în carieră. În toamna anului 1902 s-a înscris la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București, unde i-au fost profesori, pe lângă Ioan Bianu, Titu Maiorescu, N. Iorga, Ovid Densusianu, Ioan Bogdan, Dimitre Onciul, C. Rădulescu-Motru, Simion Mehedinți, Pompiliu Eliade și conferențiar Mihail Dragomirescu. Demostene Russo, a cărui influență în domeniul metodei riguroase este evidentă și de care îl va lega o amiciție strânsă mai târziu, a devenit profesor abia în 1915, și în această calitate va face parte din comisia de doctorat a lui N. Cartoian. A fost apreciat în mod deosebit de Titu Maiorescu și de N. Iorga, care au exercitat asupra lui o mare influență, determinantă pentru modul de gândire și scris și pentru orizontul larg în care avea să așeze cultura română, dar a fost cucerit definitiv de Ioan Bianu pentru materia sa, istoria literaturii române. Punctul de plecare pentru întreaga sa carieră a fost lucrarea de seminar despre *Alexandria*, elaborată pe baza manuscrisului din 1620 al preotului Ion Românul din Sânpetru, pus la dispoziție de Ioan Bianu din biblioteca sa personală (îl va dona Bibliotecii Academiei Române doar în 1910). Acest manuscris, denumit de Bianu *Codex Neagoeanus* după numele donatorului, profesorul Ștefan Neagoe din Bârlad, fusese prezentat

[*] * Text destinat inițial unui dicționar.

PERSONALIA

prima oară de el în „Columna lui Traian“, chiar în anul în care N. Cartojan se năştea. Ioan Bianu începuse în numărul din noiembrie – decembrie 1883 să publice textul *Alexandriei*, dar revista încetându-şi apariţia, ediţia a rămas neterminată.

La absolvirea facultăţii în 1906, N. Cartojan a fost angajat de Ioan Bianu bibliotecar-paleograf la Biblioteca Academiei Române, al cărei director era din 1884, şi a funcţionat în această calitate şi în cea de custode timp de şapte ani (vara 1906 – vara 1913). În anul şcolar 1907 – 1908 a fost premiat de Universitatea din Bucureşti cu premiul Hillel pentru *Alexandria în literatura românească*, formă dezvoltată a fostei lucrări de seminar, prezentată probabil anul următor ca teză de licenţă. Tot în 1907 a debutat în „Convorbiri literare“ cu două articole despre publicaţiile lui M. Kogălniceanu. În anul universitar 1908 – 1909 a obţinut licenţa în filologie română şi filologie romanică, fiind înregistrat în „Anuarul Universităţii din Bucureşti“ ca nr. 62 pe lista licenţiaţilor Facultăţii de Litere şi Filozofie, în aceeaşi serie cu Mircea Djuvara, Henri Stahl, Virgil Drăghiceanu, Gheorghe Giuglea, Marcu Beza şi Ion N. Angelescu, viitorul mare economist, rector şi ctitor al Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti.

Paralel cu serviciul de la Biblioteca Academiei Române, a intrat în învăţământ şi a fost profesor de limba română la *Şcoala comercială „Alexandru Filipescu“ din Giurgiu*, în anul şcolar 1911 – 1912 (anul, necunoscut până de curând, a fost stabilit de prof. Grigore Buduru). În 1910 îi apăruse, cu sprijinul financiar al Fundaţiei Universitare Carol I, cartea premiată cu premiul Hillel.

În 1912 şi-a dat examenul de capacitate, fiind cunoscut cu această ocazie de viitorul său succesor la Academia Română, profesorul Iorgu Iordan. A fost transferat imediat după aceea ca profesor titular la *Gimnaziul „Ioan Maiorescu“ din Giurgiu*, în al cărui „Anuar“ apare prima oară în anul şcolar 1912 – 1913 (Anuarul pentru anul şcolar 1911 – 1912, apărut în 1912, nu-l menţionează, iar pentru anul şcolar 1910 – 1911 nu s-a publicat unul similar).

Într-o notă din „Anuar“ se menţionează că „Dl. N. Cartojan, în concediu, a fost suplinît de Dl. N. A. Constantinescu“. Din *Anuarul* pe anul 1918 – 1919, îngrijit chiar de N. Cartojan, aflăm că acest concediu a fost determinat de „detaşarea la liceul militar Mănăstirea Dealului“. În anul şcolar următor, 1913 – 1914, va fi în „concediu de studii în străinătate“ (aceiaşi *Anuar*, p. 21) şi va merge în Germania, unde la Berlin se înscrie la Königliche Friedrich-Wilhelms-Universität. I se eliberează o *Anmeldebuch*, cu numărul 3198, pe care stă scris că a fost „Immatrikuliert am 1913“. O şampilă cu data 9 decembrie 1913 confirmă plata taxei. Ea este aplicată pe prima din cele două pagini unde sunt menţionate cursurile urmate în primul semestru şi numele profesorilor. Altă şampilă, de aceeaşi natură, este aplicată pe pagina a 3-a, care împreună cu a 4-a consemnează cursurile urmate în al doilea semestru şi numele profesorilor. Ea are data 25 mai 1914. Acesta este intervalul sigur în care N. Cartojan s-a aflat la studii în Germania.

Din această **Carte de înscriere** rezultă că a audiat numai în primul semestru pe slavistul dr. A. Brückner, cu mențiunea „Slavische Übungen“, adică „exerciții de limbă slavă”. Toate celelalte cursuri, la alți cinci profesori, între care și dr. H. Tiktin, aparțin domeniului romanistic, în mod special limbii și literaturii franceze, poate și fiindcă aceste cursuri se țineau probabil în franceză, iar el se trudea încă, în 1914, cu germana, după cum îl informa D. Pușchilă pe Simion Mehedinți, într-o scrisoare din 2/15 martie. Va începe, tot la Berlin, studiul limbii neogrecești, pe care îl va continua în țară și în deplasările la Atena.

Înainte de plecarea din țară, a publicat în 1913, la tipografia „Cooperativa” din București, volumul de 72 de pagini intitulat *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica*, publicate și adnotate de N. Cartojan. Conține patru scrisori de la N. Bălcescu către doamna Ghica, în franceză, și opt ale lui Ion Ghica adresate lui N. Bălcescu, în limba română, descoperite de el în fondurile Bibliotecii Academiei Române. Era un mod de a-și afirma interesul, mereu păstrat și cu importante contribuții, pentru perioada renașterii noastre moderne.

Întors în țară, a fost numit director al Gimnaziului „Ioan Maiorescu”, ceea ce i-a permis să renunțe la postul de custode și să-și întemeieze peste doi ani un cămin, la 14 aprilie 1916, căsătorindu-se cu Sevastia Condeescu, dintr-o familie modestă de funcționar. Fratele ei mai mic, Nicolae N. Condeescu, atunci de 12 ani, va ajunge profesor universitar de limba și literatura franceză la Universitatea din București și un filolog de marcă, lăsându-ne după moartea cumnatului său cele mai substanțiale pagini scrise de un contemporan despre el. Soții Cartojan vor avea două fiice, Laetitia și Alicia, prima devenind ea însăși o cercetătoare și autoare a câtorva articole de istorie literară, dar fiind mai cunoscută ca tovarășa de viață a marelui savant Emil Turdeanu, unul dintre discipolii tatălui ei.

La câteva zile după intrarea României în primul război mondial, N. Cartojan a reușit să strămute la București biblioteca gimnaziului, în care adunase câteva mii de volume, salvând-o astfel de la dispariție, întrucât în iarna 1916 – 1917 localul gimnaziului a devenit lagăr de prizonieri ruși și români, care s-au încălzit cu ce le-a căzut în mână. A rămas alături de alți oameni de cultură sub ocupație, spre a asigura continuitatea învățământului și a vieții culturale, și a funcționat o vreme la liceele Matei Basarab și Gheorghe Lazăr, reușind, după stăruințe care au trezit suspiciuni ocupanților și i-au atras o scurtă încarcerare în noiembrie 1917, să redeschidă gimnaziul la Giurgiu. Fratele său mai mic cu doi ani, Ion, fost elev al gimnaziului din Giurgiu, a fost combatant pe front, a fost rănit de trei ori, dar a murit în urma contractării unei boli contagioase, în iarna anului 1919, după terminarea războiului, când era inspector de plasă la Giurgiu. Deținea această funcție încă din timpul ocupației și își atrăsese întemnițarea pentru conflicte cu autoritățile armatei germane.

După încheierea ostilităților și desăvârșirea unității de stat a României, N. Cartojan și-a putut relua activitatea științifică, prezentându-se în sesiunea iunie 1920 la examenul de doctorat, cu teza *Alexandria în literatura românească*. Noi

PERSONALIA

contribuții, referenți fiind Ioan Bianu și Ovid Densusianu, iar comisia pentru examenul oral fiind prezidată de D. Onciul, decanul facultății, și completată de Demostene Russo și Ramiro Ortiz. Teza desăvârșea lucrarea începută încă de pe băncile universității, editând pentru prima oară integral textul celei mai vechi copii a cărții, din *Codex Neagoeanus*. Erau aprofundate examenul filologic și problemele de istorie literară. Împreună, cele două lucrări dădeau prima monografie consacrată în istoriografia literară românească unei cărți populare care circulase la noi. Autorul a reușit să tipărească cea mai mare parte din teză în două numere din *Anuarul Gimnaziului „Ioan Maiorescu” din Giurgiu*, pe care-l transformase, începând cu cel pe anul 1918 – 1919, dintr-o foaie redusă la înregistrarea numelor profesorilor și ale elevilor, într-o publicație de cultură. Cu aceleași zături tipografice și-a putut scoate volumul, în anul 1922, la aceeași editură „Cartea Românească”, unde publicase cele două *Anuare*. Pentru paginile 47 – 67 și 82 – 117, cartea apare astfel ca un autentic „extras” din *Anuarele* pe anii 1919 – 1920 și 1920 – 1921, apărute la București în 1921 și, respectiv, 1922.

În urma obținerii titlului de doctor, a fost transferat în toamna anului școlar 1921 – 1922 ca asistent al lui Ioan Bianu, părăsind liceul din Giurgiu după șapte ani, în care fusese director și predase limba și literatura română la toate clasele. Se străduise să obțină și transformarea gimnaziului în liceu, reușind să înființeze clasele a V-a și a VI-a, dar abia după doi ani de la plecarea sa a apărut legea care a realizat definitiv această transformare. Devenit universitar, N. Cartojan nu a părăsit însă învățământul secundar, continuând să profeseze la Seminarul Central și la Seminarul Pedagogic Universitar, iar ceva mai târziu la Școala Superioară de Arhivistică. În anul 1922 s-a prezentat la examenul de docență, pe care l-a promovat cu succes. Pretinsa mărturie a unui pretins martor ocular, fostul său elev I. G. Dimitriu, care a evocat în amintirile sale acest concurs la care s-ar fi prezentat și D. Caracostea și Petre V. Haneș, promovând numai N. Cartojan, se dovedește o ficțiune, întrucât D. Caracostea îl promovase cu doi ani înainte !

După dorința lui Ioan Bianu și ca urmare a faptului că doi dintre foștii săi elevi la Liceul Sfântul Sava și studenți la Universitate erau acum doctori (D. Caracostea la Viena, N. Cartojan la București) și promovaseră examenul de docență, în anul universitar 1923–24 s-au creat pe lângă catedra sa o conferință de literatură veche și alta de literatură modernă, cei doi fiind numiți conferențieri suplinitori, iar din 1926 definitiv.

În perioada de șase ani cât a fost conferențiar (din anul universitar 1923–1924 până în 1928–1929), N. Cartojan a desfășurat o intensă activitate de cercetător și totodată a ținut cursuri și a condus seminarul de literatură veche, reușind să publice într-o broșură, apărută în anul 1928, două lucrări ale studenților săi Dan Simonescu și Dumitru Mazilu. Prin monografiile despre *Legendele Troadei în literatura veche românească* (1925) și *Fiore di virtù în literatura românească* (1928) a atras atenția medievistilor de peste hotare, astfel încât în

primăvara anului 1929 a fost ales membru în *The Medieval Academy of America, Harvard*.

La 1 iunie 1929, o lună după apariția primului volum din sinteza *Cărțile populare în literatura românească*, rezervat *Epocii influenței sud-slave*, a fost propus să ocupe locul de membru corespondent al Academiei Române, rămas vacant în urma decesului lui Theodor Speranția. Propunerea era semnată de Iacob Negruzzi, Ioan Bianu, Ștefan Ciobanu, Sextil Pușcariu, Octavian Goga și I. Al. Brătescu-Voinești, și a întrunit unanimitatea voturilor. La 1 ianuarie 1930, în urma recomandării Consiliului profesoral din 4 decembrie 1929, a devenit profesor la catedra de literatură veche, creată după pensionarea lui Ioan Bianu, iar lui D. Caracostea i-a revenit catedra de literatură modernă și folclor.

În cei 14 ani, cât N. Cartojan a fost titularul catedrei de literatură română veche la Universitatea din București (la Cluj o catedră similară exista din 1919, profesor fiind Nicolae Drăganu, iar la Iași din 1920, cu G. Pascu profesor), această disciplină a înregistrat cea mai fertilă epocă din existența ei. Catedra însăși, abia înființată, a dobândit o strălucire pe care din nefericire moartea titularului și puțin după aceea reforma învățământului din 1948 aveau să o stingă. După moartea lui N. Cartojan și a lui Ștefan Ciobanu nu au mai existat condițiile unei activități similare, chiar dacă ar fi putut exista oamenii. Catedrele de literatură veche au fost desființate în toate cele trei universități în care funcționau, materia a fost repartizată unui simplu curs, dintr-un singur an universitar, iar programa analitică a impus includerea în același curs a „Școlii Ardelene“, care pe vremea lui N. Cartojan intra în atribuțiile profesorului de literatură modernă. „Epoca Nicolae Cartojan“ din istoria acestei discipline întemeiate de el a devenit astfel o amintire, dar nu și roadele ei. „O școală de invidiat“ (G. Călinescu) ieșită de la cursurile și seminariile sale va reuși să-i continue opera timp de o jumătate de secol, unii dintre discipolii săi cucerindu-și o notorietate mondială în exil, ca Emil Turdeanu și Alexandru Ciorănescu, iar alții, rămași în țară, precum Dan Simonescu, I. C. Chițimia, Corneliu Bărbulescu, Alexandru Bistrițeanu, Pandele Olteanu, Cornel Cârstoiu, Dumitru Velciu au reușit să impună cu timpul o mai dreaptă prețuire a moștenirii epocii vechi, să îngrijească ediții, să publice cărți și să transmită ștafeta unei noi generații de cercetători.

În perioada cât a fost profesor, N. Cartojan și-a redactat singur cursurile, toate „editate de Seminarul de Istoria literaturii române vechi“, ceea ce le conferă acestora deplină autoritate. Cum literatura veche, ca și cea modernă, se studia în toți cei patru ani universitari, exista posibilitatea aprofundării materiei, a prezentării fiecărei epoci în toate aspectele și personalitățile ei, iar N. Cartojan și-a organizat în așa fel predarea materiei încât să o parcurgă întreagă cu câte o serie de studenți, reluând-o apoi de la capăt cu seria următoare. Au rezultat astfel câte două și chiar trei cursuri pentru o epocă anume, cele despre „Epoca fanarioților“, cu care se încheia ciclul (singurul mare autor pe care N. Cartojan nu l-a prezentat

PERSONALIA

a fost D. Cantemir), fiind dominate de studiul cărților populare din acea perioadă. Ele au dat, prin prelucrare și sinteză, cel de al doilea volum al *Cărților populare în literatura românească – Epoca influenței grecești*, apărut în 1938, la Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”.

Directorul Fundației, profesorul Alexandru Rosetti, le-a comandat, atât lui N. Cartoian, cât și lui G. Călinescu, două sinteze, una pentru epoca veche și alta pentru epoca modernă, pe care dorea să le publice în condiții grafice de excepție, la nivelul celor apărute în Occident, de tip Lanson ilustrat sau Bédier-Hazard. N. Cartoian a fost împins astfel să-și prelucreze și concentreze cursurile într-o sinteză, pe care a elaborat-o treptat și a apărut în trei volume, de-a lungul a cinci ani, ultimul după moartea autorului.

Dacă prima sinteză era un bilanț monumental al unei vieți de cercetător, a doua dădea mărturie despre capacitatea remarcabilă a profesorului de a-și asimila contribuții multiple și diverse, de cele mai multe ori sporindu-le cu propriile judecăți, și de a concura prin claritate, ordine și spirit didactic monumentală creație a lui Nicolae Iorga. Amândouă sintezele lui N. Cartoian au fost dominate de preocuparea permanentă de a așeza cultura noastră veche în largi orizonturi europene, urmărindu-i atât legăturile cu partea răsăriteană, cât și cu partea apuseană a culturii continentului. N. Cartoian a conferit o semnificație generală cercetărilor asupra cărților populare, văzând în ele posibilitatea de a demonstra orizonturile europene ale culturii române, vasele comunicante ce o legau de Occident, în ciuda izolării noastre ca „insulă latină” de restul romanității, ce forma un puternic grup de popoare și culturi învecinate. Pentru N. Cartoian, a demonstra respirația europeană a culturii românești constituia un program urmat cu consecvență și, studiind receptarea unor scrieri de largă circulație în Apus, el realiza o parte din acest program, pus în aplicare și de la catedră. Primele sale cursuri litografiate, din anii universitari 1926-1927 și 1928-1929, notate și editate de studenții D. Mazilu și Victor Hâlmăș, s-au intitulat *Elemente occidentale în cultura română și Romanul occidental în literatura veche românească*. În 1934, când era de câțiva ani profesor, va ține să-și prezinte ideile și în cea mai prestigioasă revistă europeană de literatură comparată, sub titlul *Les premiers éléments occidentaux dans la littérature roumaine*.

Dacă *Istoria literaturii române vechi* nu se mai sprijinea la fiecare pas pe ani de muncă și pe explorarea celor 5 000 de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române, și dacă i se pot aduce destule obiecții de concepție și de amănunt, ea nu a fost și nu rămâne mai puțin monumentul cel mai reușit ridicat celor patru secole de început ale existenței noastre în cultura scrisă a Europei. Este o operă vie și astăzi, prin omul ce se simte pulsând din paginile ei și care a fost, în ciuda staturii sale mărunte și a unei constituții firave ce l-a trădat, una din marile energii și înzestrări intelectuale care au conferit vremii sale „profil de epocă”. El s-a impus fără să se agite pentru aceasta, refractar „spectacolului personalității” și

mulțumindu-se să-și comunice la congrese internaționale sau în reviste de prestigiu de peste hotare rezultatele cercetărilor, lăsându-le pe acestea să vorbească.

În 1934 a fost servit însă de șansă, dar în primul rând de râvna lui neobosită de a scotoci marile biblioteci europene în lungile excursii de documentare: a descoperit într-o carte cerută în sala de lectură la British Museum (dacă îi dăm crezare lui N. N. Condeescu) izvorul francez al celebrului roman *Erotocritul*, de Vincenzo Cornaro, căutat în zadar de peste un secol de numeroși cercetători. A fost momentul lui de glorie. Unul dintre cei mai străluciți savanți ai vremii, belgianul Henri Grégoire va scrie în revista „Byzantion“, pe care o conducea: „Dl. N. Cartojan, profesor de istoria literaturii române la Universitatea din București, un erudit de o lectură imensă și de o metodă perfectă, a făcut o descoperire pe care o putem califica fără exagerare drept senzațională“. Prezentată într-un amplu și savant memoriu, în ședința din 8 februarie 1935 de la Academia Română, și în anul următor în „Revue de littérature comparée“, această descoperire i-a legat pentru totdeauna numele de o operă universal cunoscută și i-a conferit o veritabilă aureolă în breasla sa, în anii ce au urmat. Cu atât mai stranie apare atitudinea unor confrăți din țară. Solicitați să hotărască cine va fi succesorul lui Nicolae Drăganu, mort fulgerător și prematur, ei s-au grăbit în ședința Academiei Române din 17 mai 1940 să-i contrapună lui N. Cartojan (propus de C. Rădulescu-Motru) pe ... I. E. Torouțiu („omul“ lui Ion Petrovici) și pe Alexe Procopovici, propus de Sextil Pușcariu. După cinci votări, rezultatul a rămas nehotărât și s-a repetat votarea la 24 mai, cu același rezultat, ceea ce a determinat amânarea rezolvării problemei pentru sesiunea din anul următor. La 26 mai 1941, nemuritorilor le-a fost pus pe masă un text elocvent, semnat de C. Rădulescu-Motru, Ștefan Ciobanu și Mihail Sadoveanu, care este și ultimul splendid omagiu adus de cultura română lui N. Cartojan, în timpul vieții sale. În urma acestui text n-a mai rămas nimeni în cursă afară de cel propus din nou, dar a fost totuși un vot contra.

Un an mai târziu, N. Cartojan primea titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Padova, unde avea mulți prieteni și unde a fost delegat să așeze un bust al stolnicului Constantin Cantacuzino, fostul student al Universității italiene și singurul mare cărturar din vechime de care s-a ocupat în mod special, deoarece ilustra ideea lui scumpă despre europenitatea culturii române. A fost ultima lui bucurie. Discursul de recepție nu a mai apucat să-l citească, fiind de trei ori amânat din cauza împrejurărilor, iar în decembrie 1944 a căzut greu bolnav, murind pe neașteptate pentru toți, dar nu și pentru ginerele său, Emil Turdeanu, aflat la Paris, care va da peste mai bine de un deceniu explicația acestei dispariții: „Drama care s-a întins asupra țării, după surparea frontierei de la răsărit și încătușarea libertății, l-a mistuit în câteva luni“. Urmărind însă atâtea destine, în frunte cu al marelui său prieten și sprijinitor după dispariția lui Ioan Bianu, C. Rădulescu-Motru (care, în locul răspunsului la discursul de recepție, a trebuit să-i

PERSONALIA

rostească în numele Academiei cuvântul de pe urmă), ne putem întreba ce l-ar fi așteptat, dacă în locul constituției firave, moștenite de la tatăl său, Anghel Cârtojanu, mort prematur, cum a murit și fratele său Ion, doborât tot de boală, ar fi fost înzestrat cu longevitatea filosofului și a altora, spre a trăi toate umilințele din tragedia care a urmat. Îngerul negru a ținut să-l culeagă și să-l ducă în ceruri dintr-o cultură română ce-și atinsese punctul maxim al ascensiunii sale moderne datorită câtorva mari generații. N. Cartoian făcuse parte dintr-una din ele, poate din cea mai mare după aceea a lui Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi, care-l recunoscuseră drept purtător și continuator al aceleiași năzuințe către înălțimea gândului și perfecțiunea formei.

*

Cărțile și studiile de literatură veche nu epuizează opera scrisă a lui N. Cartoian, deși ele au împins în umbră pe autorul atâtor contribuții la luminarea personalității și operei fondatorului principal al României moderne, care a fost Mihail Kogălniceanu. În el, N. Cartoian pare să-și fi găsit un model, aceeași pasiune întemeietoare descoperind-o în propriul suflet. El a întemeiat, într-adevăr, o catedră și o disciplină. Prima s-a dus. Cealaltă trăiește mereu prin el, prin discipolii lui și prin elevii și discipolii acestora. A întemeiat și a condus, de asemenea, cea mai importantă colecție editorială de scriitori români vechi și clasici, din toate câte au apărut până la mijlocul secolului trecut: *Clasicii români comentați. Sub îngrijirea d-lui N. Cartoian – prof. universitar*. Prin ea a devansat și completat opera epocală a lui Al. Rosetti de la „Fundatia regală” și epopeea editorială din a doua jumătate a secolului trecut, în care s-a refugiat și prin care s-a manifestat revanșa spiritului românesc la încercarea de anihilare la care a fost supus. În cuprinsul acestei epopei a rodit bogat și sămânța aruncată cu cele trei volume din seria de *Texte de literatură veche românească, colecție îngrijită de prof. N. Cartoian, membru al Academiei*.

N. Cartoian s-a dovedit în stare să realizeze lucrul cel mai greu de înfăptuit cu ai săi: solidaritatea pentru o cauză ce transcende interesele imediate și egoismele. Iar pentru studenții săi a întemeiat și a condus *Cercetări literare* – o publicație științifică unică, menținută timp de un deceniu, cu cinci impunătoare volume, numai și numai de către tineri. Mulți dintre ei au fost destinați unei frumoase cariere, iar câțiva unei glorii mondiale, poate spre a confirma ceea ce scrisese profesorul încă din 1928, în *Precuvântarea* la prima lui încercare de a pune pe picioare o asemenea publicație, neizbutită atunci, dar a cărei reușită atât de impresionantă puțin după aceea ne arată ce uriașe resurse ascundea acest trup fragil: „*M-am strădui, pe cât mi-a fost posibil, să întăresc între membrii Seminarului sentimentele de solidaritate printr-o muncă de colaborare științifică și să stimulez toate puterile de muncă, punând la îndemâna fiecăruia mijloacele*

de investigație istorico-literară. În această năzuință, subiectele propuse în fiecare an au fost astfel coordonate, încât să se lege organic într-un ciclu unitar, care să lumineze fie o epocă întreagă din literatura noastră veche, fie un gen literar în toată evoluția lui. Rezultatele obținute mi-au întărit convingerea că în sufletul tineretului nostru universitar se află latent atâta destoinicie, atâta idealism și atâta forță de muncă, încât nu-i lipsește decât împrejurările prielnice pentru a ridica repede cultura noastră la nivelul vechilor culturi din Occident“.

*

Bibliografia completă și sistematică a scrierilor lui N. Cartoian, a publicațiilor conduse de el, a edițiilor îngrijite, a cursurilor și manualelor școlare a fost alcătuită prima dată de Dan Simonescu, apărând în continuarea articolului memorial din „Revista istorică română“, XV, 1945, p. 193 – 215 (și extras). Adusă la zi în privința edițiilor postume și sporită cu recenziile la cărțile sale și cu articolele despre om și operă, s-a retipărit în *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1980, p. 539 – 550, dar cu omisiuni (lipsește chiar articolul din 1945), dintre care una impusă de interdicția citării unei reviste din exil. A fost retipărită fără nici o schimbare și în ediția din 1996, apărută după moartea lui Dan Simonescu, la 10 martie 1993. A doua bibliografie a apărut sub semnătura lui I. G. Dimitriu, în „Orbis“, 1965, însoțind articolul publicat la două decenii de la moartea lui N. C. Sunt incluse aici pentru prima oară și 8 titluri *Pro Cartoian, ocazionale și necroloage*. În prefața la *Cărțile populare în literatura românească* (București, 1974), am dat o bibliografie a operei, în care am încercat să deosebesc titlurile ce reprezentau contribuții efective de cele care doar repetă sau rezumă pentru străinătate aparițiile anterioare. În continuare, se dau numai titlurile ce au jalonat evoluția scrisului lui N. C. și l-au consacrat în țară și peste hotare, dar încercăm să oferim pentru prima oară viitorilor cercetători o bibliografie completă și adusă la zi, despre autor și opera sa:

Soarta unei reviste literare în 1844: „Propășirea“, în „Convorbiri literare“, XLI, 1907, p. 197 – 204, 416 – 429 (articol de debut); *Un episod din istoria cenzurii în Moldova*, în aceeași revistă și același an, p. 1211 – 1220, cu date despre „Dacia literară“ și „Steaua Dunării“; *Înrăurirea Alexandriei asupra literaturii populare*, în „Convorbiri literare“, 1910, p. 602 – 614; *Alexandria în literatura românească*. Lucrare premiată de Universitatea din București, cu premiul Hillel. Tipărită cu ajutorul Fundației universitare Carol I, București, 1910, VI + 102 p.; *Alexandria în literatura românească. Noi contribuții (Studiu și text)*, București, Cartea Românească, 1922, IV + 123 p. (teza de doctorat); *Legenda lui Avgar în literatura veche românească*, în „Convorbiri literare“, LVII, 1925, p. 243 – 261 (și extras); *Legendele Troadei în literatura veche românească*, Academia Română, Memoriile Secțiunii literare [în continuare MSL], Seria III,

PERSONALIA

tomul III, mem. 3 și extras, București, Cultura Națională, 1925, 73 p.; *Breve storia della letteratura romena*. Traduzione di A. Pernice dal manoscritto originale, Roma, 33 p.; *Fiore di virtù în literatura românească*, în MSL, tomul IV, mem. 2, București, 1928, 107 p. + 7 reproduceri pe hârtie crețată (și extras); *Cel mai vechi zodiac românesc: Rujdenița popei Ion Românul (1620)*, în „Dacoromania“, V, 1927-1928, Cluj, 1929, p. 584 – 601 (Studiu, text facsimilat și transcriere); **Cărțile populare în literatura românească**, vol. I: *Epoca influenței sud-slave*, București, Editura Casei Școalelor, 1929, 271 p. + 15 planșe; *Les premiers éléments occidentaux dans la littérature roumaine*. Extrait de la „Revue de littérature comparée“, année 1934, Paris, 1934, 20 p.; *Poema cretană „Erotocrit“ în literatura românească și izvorul ei necunoscut*, în MSL, tomul VII, 1935, mem. 4, 58 p. + 12 planșe (și extras); *Le modèle français de «l’Erotocritos», poème crétois du XVIIe siècle*. Extrait de la „Revue de littérature comparée“, Avril – Juin 1936, p. 265 – 293 (A fost tradus în neogreacă și a apărut la Atena, în decembrie 1937 și ianuarie 1938, în revista „To Néon Krátos“); *O dramă populară italiană a lui Giulio Cesare Croce despre Sinan Pașa și vitejiile românești*, în *Omagiul fraților Alexandru și Ion Lapedatu*, București, 1936 (și extras de 8 p.); **Cărțile populare în literatura românească**, vol. II. *Epoca influenței grecești*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“, 1938, 446 p. + 15 planșe; *Ceasornicul domnilor de N. Costin și originalul spaniol al lui Guevara*, București, 1941, 47 p. + 4 planșe și rezumat francez, extras din „Revista istorică română“, III, 1933, și „Cercetări literare“, IV, 1940; **Istoria literaturii române vechi**, vol. I. *De la origini până la epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“, 1940, 94 p., in-folio; vol. II. *De la Matei Basarab și Vasile Lupu până la Șerban Cantacuzino și D. Cantemir*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1942; vol. III. *Cronicarii moldoveni. Epoca lui Șerban Cantacuzino și a lui Constantin Brâncoveanu*, București, Fundația Regele Mihai I, 1945 (apărut postum). Textul în cele trei volume are numerotare continuă: p. 1 – 89 (I), p. 91 – 173 (II), p. 177 – 272 (III), ceea ce arată că autorul concepușe lucrarea ca un întreg, publicat treptat, pe fascicule, ca unele sinteze occidentale; R. Ortiz – N. Cartoian, *Lo stolnic Cantacuzino. Un grande erudito romeno a Padova* (pe coperta interioară: *Un grande erudito romeno a Padova: lo „Stolnic“ Constantin Cantacuzino*), Bucarest, 1943, 87 p.; *Nuovi contributi di ricerche sul poema cretese „Erotocritos“ e sulle sue fonti italiane*, în „Cultura neolatina. Bulletino dell’Istituto di lingue e letterature romanze“, Modena, IV–V, 1944 – 1945, p. 122 – 132 (apărut postum); **Cărțile populare în literatura românească**, vol. I–II, Cuvânt înainte de Dan Zamfirescu, postfață de Mihai Moraru, ediție îngrijită de Alexandru Chiriacescu, prezentare grafică Val Munteanu, București, Editura Enciclopedică Română, 1974; *Istoria literaturii române vechi*, Postfață și bibliografii finale de Dan Simonescu. Prefață de Dan Zamfirescu, București,

Editura Minerva, 1980 (Cele trei volume sunt reunite într-un volum de 589 pagini, cu un indice, care a lipsit primei ediții. La sfârșit, la căsuța tehnică apare mențiunea: lectori Rodica Rotaru și Andrei Rusu, deși în realitate ei erau îngrijitorii ediției); *Istoria literaturii române vechi*, Prefață de Dan Horia Mazilu, Bibliografii finale de Dan Simonescu, Ediție îngrijită de Rodica Rotaru și Andrei Rusu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996 (s-a renunțat și la textul lui Dan Simonescu despre *Istoricul literar N. Cartojan*).

Debutând cu două articole despre revistele și ziarul lui Mihail Kogălniceanu, N. C. a mai publicat încă 14 titluri consacrate acestuia, precum și ediția cu care începe în 1930 colecția „Clasicii români comentați”. Intitulată *Opere*, aceasta a fost reeditată în 1939, sub titlul *Scrieri și discursuri* (data apare pe copertă, încât 1936 din bibliografie este greșală de tipar), și din nou, în noua formulă grafică, cu mențiunea: „Ediția a III-a definitivă, comentată de N. Cartojan, profesor universitar”, în 1944 (dată indicată de Dan Simonescu, nefiind trecută pe copertă). Întâmplare sau destin, ultima contribuție importantă de istorie literară, cu care se încheie de fapt opera publicată a lui N. C. (textul italian despre stolnicul Cantacuzino este doar traducerea prelegerilor din anii anteriori, folosite și pentru redactarea finală din *Istorie...*, și pentru ediția din 1944 în „Clasici”) a fost comunicarea academică *Mihail Kogălniceanu. Activitatea literară*, prezentată la 20 iunie 1941 și tipărită un an mai târziu, în MSL, tomul XI, mem. 3, și extras, 62 p. + 7 planșe (Din 1934 dispărând editura „Cultura Națională”, devenită editura „Fundației Regale”, Memoriile Academiei și extrasele se tipăreau la Monitorul oficial și Imprimeriile Statului). Cu o lună înainte, la 26 mai, fusese primit membru titular al Academiei Române, dar discursul de recepție, redactat, n-a putut fi susținut, și s-a tipărit abia în 1974 de G. Mihăilă, în „Manuscriptum”, V, 1974, nr. 2 (15), p. 134 – 145. A rămas în arhiva familiei și n-a văzut niciodată lumina tiparului ultima sa comunicare academică, ținută la 4 februarie 1944 despre *Introducerea limbii române în biserică*.

La bibliografiile existente trebuie neapărat să fie adăugată **corespondența publicată**, dată fiind importanța ei pentru biografia emitentului și pentru istoria unora dintre cărțile sale: *Scrisoare de mulțumire adresată lui Ioan Bianu la primirea ca membru corespondent al Academiei Române*, în „Academia Română. Anale”, tomul L, Ședințele din 1929 – 1930, București, 1930, p. 19; două scrisori către Ioan Bianu, din 1909 și 1923, în *Scrisori către Ioan Bianu*, Ediție, prefață și note de Marieta Croicu și Petre Croicu, volumul I, București, Editura Minerva, 1974, p. 388 – 389; nouă scrisori către N. Iorga, din 1909 – 1912, în *Scrisori către N. Iorga*, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, vol. 2, București, Editura Minerva, 1979, p. 480 – 484; două scrisori către Ovid Densusianu, din 1936, în *Scrisori către Ovid Densusianu*, vol. I, Ediție îngrijită, introducere, note, tabel cronologic și indici de Liviu Onu, Ileana Vărtosu și Maria Rafailă, sub redacția lui Liviu Onu, București, Editura Minerva, 1979; o scrisoare către Mihail

PERSONALIA

Dragomirescu, din 1938, *două* către Vasile Bogrea, din 1922, *una* către Gh. Cardaș din 1924 și *una* către Victor Brătulescu, din 1929, în *Documente literare*, 2, Ediție de Gh. Cardaș, București, Editura Minerva, 1973, p. 31 – 36; *nouă* scrisori către Al. Rosetti din 1924 până la 20 ianuarie 1941, în *Scrisori către Al. Rosetti, (1916 – 1968)*, Ediție îngrijită cu prefață, note și indice de Al. Rosetti, Postfață de Vasile Nicolescu, București, Editura Minerva, 1979, p. 190 – 196; o scrisoare către G. T. Kirileanu, din 1937, în: G. T. Kirileanu, *Corespondență*, Ediție îngrijită, note, tabel cronologic, bibliografie și indici de Mircea Handoca, București, Editura Minerva, 1977, p. 402 – 403. Un loc aparte îl ocupă dialogul epistolar cu Moses Gaster, care cuprinde 32 de scrisori emise de N. C. și 39 primite de la Moses Gaster, toate publicate în: *Moses Gaster în corespondență*, Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Virgiliu Florea, București, Editura Minerva, 1985.

Referiri autobiografice se găsesc în *Cuvântarea d-lui conferențiar N. Cartoian*, din broșura *Sărbătorirea profesorului Ioan Bianu la Universitatea din București, Facultatea de Filosofie și Litere, în ziua de 7 ianuarie 1928*, București, Cultura Națională, 1928, p. 24 – 26; în „Precuvântare“ la *Contribuții privitoare la istoria literaturii române*, Facultatea de Litere din București, Seminarul de istoria literaturii române (Epoca veche), București, 1928; în scrisoarea adresată lui Ioan Bianu după alegerea ca membru corespondent al Academiei Române (vezi mai sus); în cuvântul rostit la 27 mai 1941, ca membru titular al Academiei Române, „Analele ... Dezbaterile“, tomul LXI, 1940 – 1941, p. 177; de asemenea, în necroloagele scrise pentru Ioan Bianu („Cercetări literare“, II, 1936, p. VIII – X); D. Russo (ibidem, III, 1939, p. VIII – X) și N. Drăganu (ibidem, IV, 1940, p. XIII – XIV). De o importanță excepțională este ciorna unei scrisori adresate lui C. Rădulescu-Motru, în care-i furnizează date biografice pentru răspunsul ce urma să-l redacteze la discursul de recepție. Nu știm dacă scrisoarea a ajuns să fie completată și trimisă destinatarului o dată cu partea din discursul de recepție deja redactată, la care face aluzie. O cercetare specială în arhiva lui C. Rădulescu-Motru de la Academie, unde a fost găsit discursul, ne-ar putea pune în posesia unui text de mare importanță. Ciorna, descoperită în arhiva familiei de N. Florescu, a fost publicată fragmentar în „Anexa I“ din teza de licență. Un alt fragment a fost folosit în monografia din 2001, fără a putea afirma că în felul acesta avem întregul text. Tot N. Florescu este cel care a explorat prima oară Arhiva Facultății de Filologie din București, găsind și semnalând o serie de documente oficiale esențiale cu privire la cariera didactică a lui N. C.

Despre om și operă. Recenziile la cărțile lui N. C. apărute în țară și în străinătate au fost înregistrate de Dan Simonescu, în bibliografia din 1980 (reprodusă în 1996). Împreună cu celelalte texte referitoare la N. C., ele ocupă paginile 548 – 550. Cu două excepții, nu reținem aici decât titlurile din a doua categorie de texte, completând însă omisiunile și adăugând câteva referiri ale

contemporanilor găsite în volumele de corespondență apărute până acum: *D. Pușchilă către S. Mehedinți* (despre N. C. în Germania), în: I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. XI, București, 1940, p. 434 – 435; G. T. Kirileanu către Mihai Lupescu, la 12/ 25 ianuarie 1909 (N. C. custode la Academie); către Dan Simonescu, la 25 decembrie 1944; către C. Turcu, 17 iunie 1947 (explicând de ce a refuzat pe N. C., care-l solicitase să îngrijească opera lui Ion Creangă în colecția „Clasici români comentați”); Vasile Bogrea către G. T. Kirileanu, mai multe scrisori din timpul polemicii cu N. C.; E. Bucuța către G. T. Kirileanu, 10 ianuarie 1945; Mihai Costăchescu către același, la 31 decembrie 1945 (cu o exagerată critică, sancționată într-o adnotare a primitivului); Al. Rosetti către același, 31 martie 1945.

Pentru primirea ca membru corespondent al Academiei Române, la 1 iunie 1929, „Academia Română. Anale”, Tomul XLIX, Ședințele din 1928 – 1929, București, 1929, p. 246, și Tomul L, Ședințele din 1929 – 1939, București, 1930, p. 19. Pentru primirea ca membru titular: „Analele Academiei Române, Dezbaterile”, Tomul LX, 1939 – 1940, București, 1941, p. 115, 157 (prima propunere, care nu întrunește numărul de voturi și este amânată pentru sesiunea următoare), și Tomul LXI, 1940 – 1941, București, 1942, p. 170 – 174, cu amplul raport semnat de C. Rădulescu-Motru, Șt. Ciobanu și Mihail Sadoveanu, în urma căruia este primit cu 36 de voturi pentru și 1 împotrivă; cuvântul noului membru, la p. 177.

Omagiul postum adus de Dimitrie Gusti, vicepreședinte al Academiei, în ședința din 22 decembrie 1945, precum și cuvântul rostit la înmormântare de C. Rădulescu-Motru, vicepreședinte, s-au tipărit în *Tomul LXIV, 1943 – 1945*, București, 1946, p. 159 – 160, 162 – 163.

Propunerea Consiliului profesoral al Facultății de Litere din București, adresată Rectoratului, în urma ședinței din 4 decembrie 1929, prin care N. C. este recomandat spre a ocupa catedra nou creată de istoria literaturii române vechi, a fost descoperită de N. Florescu în dosarul 326/1929 al Arhivei Universității București și reprodusă ca „Anexa VI”, în teza de licență din 1966. A fost tipărită (fără primul paragraf) în monografia sa din 2001, p. 38 – 40.

Prezentăm, în continuare, articolele și textele consacrate lui Nicolae Cartoian: *Portret universitar. Nicolae Cartoian* de Ion M. Negreanu, publicat în presă, în 1935, și reprodus în volumul *Cronici literare*, Craiova, 1938, p. 179 – 183; Șerban Cioculescu, *O nouă istorie a literaturii române vechi*, în „Revista Fundațiilor Regale”, VII, 1940, nr. 9, p. 650 – 661; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 831; Emil Turdeanu, *Problèmes sud-est européens dans l'oeuvre d'histoire littéraire du professeur N. Cartoian*, în „Buletinul Institutului Român din Sofia”, I, 1941, nr. 1, p. 259 – 271, retipărit sub titlul *L'oeuvre de N. Cartoian*, în volumul *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines*,

PERSONALIA

Leiden, E. J. Brill, 1985, p. 398 – 410 (A fost scris după alegerea lui N. C. ca membru titular al Academiei Române, fiind prima încercare de a prezenta pe larg activitatea savantului român într-o limbă de mare circulație și pentru un cerc mai larg de cititori); Mario Ruffini, *Nicola Cartojan*, Estratto da *La Rassegna italo-romena*, nr. 4, aprilie 1943, 11 p. (Este cea mai cuprinzătoare și mai caldă prezentare sintetică a personalității și operei lui N. C. semnată de un savant de peste hotare și totodată ultima apărută în timpul vieții); D. Gusti, elogiul funebru rostit la Academia Română în ședința din 22 decembrie 1944, anunțând moartea lui N. C.; C. Rădulescu-Motru, cuvântare rostită în numele Academiei Române la înmormântarea lui N. C. (vezi mai sus); Gh. Agavriloaiei, *N. Cartojan, necrolog*, în „Ethos, Revistă de teorie a culturii”, Iași – Alba Iulia, I, 1944, nr. 4, p. 426 – 429, cu unele erori, dar este singurul care dă adevărata dată când N. C. a obținut titlul de licențiat în litere; M[ario] R[oques], în „Romania”, LXVIII, 1944, p. 513 (Chronique); [Angelo Monteverdi], în „Cultura neolatina”, la sfârșitul articolului postum al lui N. C. (Se încheie cu „Molto a lui debbono gli studi di letteratura romena e di letterature popolari; e molto da lui speravano ancora, quando la morte prematuramente lo close. Il suo nome sarà lungamente ricordato anche in Italia, dove aveva nel mondo degli studi molti amici e ammiratori”. Îl caracterizează „autore illustre d’opere capitali”); Emil Turdeanu, *N. Cartojan (1883 – 1944)*, în „Revue des études slaves”, XXII, 1946, p. 309 – 311, retipărit în: Emil Turdeanu, Laetitia Turdeanu-Cartojan, *Studii și articole literare. Scrieri din țară și din exil*, publicate cu o postfață și note complementare de Mircea Anghelescu, București, Editura Minerva, 1995, p. 235 – 237; N. Condeescu, *Încă un cuvânt despre N. Cartojan*, în „Universul literar”, LIV, 1945, nr. 6, februarie 25, p. 10 – 11; nr. 7, martie 4, p. 6 – 7; nr. 8, martie 11, p. 6 – 7 (Îmbină evocarea și caracterizarea omului cu o judecată dreaptă asupra operei și pune în lumină prețuirea de care se bucura în străinătate. A fost citat uneori cu titlul greșit și numai pentru prima parte); Dan Simonescu, *N. Cartojan (1883 – 1944), I. Câteva date biografice. Academicianul. Misiuni în străinătate. Profesorul. Organizator al muncii. Istoricul literar. II. Bibliografia operelor sale*, Extras din „Revista istorică română”, XV, 1945, p. 193 – 215; *Lingvistica românească. Discurs rostit la 28 mai 1946, în ședință publică solemnă, sub președenția de onoare a M.S. Regelui, de Iorgu Iordan, cu răspunsul d-lui Th. Capidan*, „Academia Română, Discursuri de recepțiune”, LXXXIII, 1946 (Elogiul lui N. C. la p. 7 – 15); Șt. Pașca, dare de seamă despre *Istoria literaturii române vechi*, volumele II și III, despre cele trei apariții din colecția inițiată de N. C.: *Texte de literatură veche românească* și despre „Cercetări literare”, vol. V, în „Dacoromania”, Buletinul Muzeului limbii române, directori Șt. Pașca și E. Petrovici, Cluj, XI, 1948, p. 238 – 261. Cu acest volum, apărut după cinci ani de la precedentul și primul sub noul directorat, publicația creată de Sextil Pușcariu își încetează apariția. O dată cu aceasta se așterne o tăcere de 15 ani în jurul numelui și operei lui N. C., care însă nu

echivalează cu interzicerea citării ei, cum o dovedește și *Istoria literaturii române (Epoca veche și Școala ardeleană)*, București, Litografia și Tipografia Învățământului, 1957, curs colectiv publicat de Mitu Grosu, redactor responsabil, și Ion Lăudat, Romul Munteanu, Mihail Nanu, Octavian Păun. Singurul articol ce apare în acest răstimp este *În amintirea lui Nicolae Cartojan*, publicat de Emil Turdeanu, în „România“ de la New York, 1959, noiembrie – decembrie, p. 6 – 7, pentru comemorarea a 15 ani de la moartea savantului. Dan Simonescu l-a preluat după I. G. Dimitriu, cu mențiunea „n-am văzut articolul“. El a devenit accesibil în țară abia în 1995, fiind inclus în volumul publicat de „Minerva“ și citat înainte, p. 238 – 240.

În țară, N. C. este pentru prima oară prezentat, ca succesor al lui B. P. Hasdeu și M. Gaster, în cele 29 de rânduri consacrate lui la p. XI a *Studiului introductiv la Cărțile populare în literatura românească*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu, vol. I, București, Editura pentru literatură, 1963. În anul următor, 1964, se dă o amploare excepțională sărbătoririi centenarului Universității din București și se solicită articole consacrate profesorilor ei celebri, ceea ce permite și apariția primelor două texte consacrate în mod special lui N. C., după 18 ani de la discursul de recepție din 1946 al academicianului Iorgu Iordan: I. C. Chițimia, *N. Cartojan, istoric literar*, în „Luceafărul“, VII, 1964, nr. 7, martie 28, și Dan Simonescu, *Nicolae Cartojan*, în „Gazeta literară“, 1964, nr. 42, octombrie 15 (în bibliografie, data greșită: 1962); I. G. Dimitriu, *Amintiri despre profesorul N. Cartojan. La douăzeci de ani de la moartea sa*, în „Ființa românească, Revistă de cultură“, Paris, Fundația Regală Universitară Carol I, 1965, nr. 3, p. 68 – 80, în calitate de fost elev, evocă directoratul la gimnaziul din Giurgiu și examenul de docență, la care pretinde că asistase; I. G. Dimitriu, *Nicolae Cartojan*, în „Orbis, Bulletin international de documentation linguistique“, Fondé en 1952 et dirigé de 1952 à 1960 par Sever Pop, XIV, 1965, p. 589 – 603 (cu bibliografia); I. C. Chițimia, *N. Cartojan*, în „Revista de istorie și teorie literară“, XV, 1966, nr. 3, p. 471 – 477 (în cadrul grupajului de medalioane despre foștii academicieni, prilejuit de centenarul Academiei Române); Nicolae Florescu, *Nicolae Cartojan*, Teză de licență, susținută la Facultatea de Filologie a Universității „Al. I. Cuza“ din Iași, sub conducerea profesorului I. D. Lăudat, Iași, 1966, 119 p. (A circulat în copii multiprintate, un exemplar fiind în posesia semnatarului acestui articol; deosebit de prețioase sunt textele din *Anexă*, unele dintre ele extrase din Arhiva N. C., risipită între timp) Ion Zamfirescu, *N. Cartojan*, în „Ramuri“, V, 1968, iulie, p. 6, evocare retipărită în volumul *Oameni pe care i-am cunoscut*, București, Editura Eminescu, 1987, p. 174 – 183; N. Florescu, *N. Cartojan – istoric literar*, în „Astra“, IV, 1969, nr. 4, aprilie, p. 12 (anunță pregătirea unei noi ediții a istoriei de către Emil Turdeanu și Dan Simonescu); Al. Piru, *N. Cartojan*, în „România literară“, II, 1969, nr. 51, dec. 18, p. 5, reluat în *Varia. Precizări și controverse*,

PERSONALIA

București, Editura Eminescu, 1972, p. 306 – 307, (articol cu numeroase erori și minimalizator, dar semnificativ pentru posteritatea lui N. C.); Dan Zamfirescu, *Nicolae Cartojan (la 25 de ani de la moarte)*, în „Contemporanul“, 1969, nr. 52, decembrie 26, p. 8: pledoarie pentru reeditarea celor două mari sinteze, inclusă în volumul *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 183 – 184; G. Mihăilă, *Nicolae Cartojan*, introducere la textul *Discursului de recepție*, în „Manuscriptum“, V, 1974, nr. 2, p. 131 – 133; Dan Zamfirescu, *Nicolae Cartojan și studiul cărților populare în literatura românească*, prefață la reeditarea din 1974, inclusă în volumul citat, p. 184 – 198; *Scriitori români*. Coordonare și revizie științifică Mircea Zăciu în colaborare cu M. Papahagi și A. Sasu. Coordonare redacțională și lexicografică, Nicolae Gheran și Gheorghe Pienescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978: articolul despre N. C., redactat de Mircea Anghelescu (p. 133 – 135), este primul care apare într-un dicționar de scriitori români; *Enciclopedia istoriografiei românești*. Coordonator științific prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 84, 17 rânduri pe coloana din dreapta plus 9 de bibliografie (Autor: D[amaschin] M[ioc]); *Dicționar de literatură română*, București, Editura Univers, 1979 (coordonator Dim. Păcurariu), la p. 92 doar 19 rânduri despre N. C. + 4 de bibliografie); Dan Simonescu, *Istoricul literar N. Cartojan*, apărut în 1980, ca „Postfață“ la ediția a doua a *Istoriei literaturii române vechi*, deși fusese predat cu un deceniu în urmă, pentru a servi ca prefață. Prefața, intitulată *Un tratat clasic de istoria literaturii române vechi*, fusese predată editurii în 1972; a fost inclusă în volumul *Contribuții...*, p. 199 – 215.

Centenarul nașterii lui N. C. sporește bibliografia cu încă 6 titluri. Academia Română organizează la 6 iulie 1983 o sesiune solemnă, cu trei comunicări: Dan Simonescu, *La centenarul nașterii lui Nicolae Cartojan*; Florica Dimitrescu, *Viziunea lui Nicolae Cartojan asupra limbii și stilului operelor studiate în ILRV*; Stela Toma, *Istoria literaturii române vechi a lui Nicolae Cartojan, ieri și astăzi*. Toate trei s-au tipărit în „Memoriile Secției de științe filologice, literatură și artă“, Seria IV, București, Editura Academiei Române, 1984, p. 43 – 70. Revista „România literară“ închina o pagină întreagă, intitulată „Centenar“ și acoperită de articolele: Dan Simonescu, *Nicolae Cartojan și Nicolae Florescu, Posibil „portret“ interior* (1983, nr. 49, decembrie 8, p. 8); textul lui N. Florescu a fost integrat ulterior în monografie. „Viața românească“ deschide nr. 2 din februarie 1984 cu amplul studiu de G. Mihăilă, *Nicolae Cartojan – istoric al literaturii române vechi și moderne*, de 19 pagini. Este cel mai întins, mai informat și mai cuprinzător închinat subiectului de atâtea ori abordat; esențială este punerea în lumină a legăturilor cu Academia Română, urmată de reproducerea, aproape integrală, după 43 de ani, a raportului semnat de C. Rădulescu-Motru, Ștefan Ciobanu și Mihail Sadoveanu. Peste un deceniu a fost

tipărit articolul *Nicolae Cartojan*, în *Dicționarul scriitorilor români, A – C*, coordonatori Mircea Zăciu, Marian Papahagi și Aurel Sasu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 490 – 492 (autorul este Mircea Angheliescu). La 14 decembrie 1994, Academia Română l-a omagiat pe N. C. la o jumătate de secol de la moarte. Au vorbit Eugen Simion, vicepreședintele Academiei, acad. Alexandru Balaci, G. Mihăilă și Al. Zub, membri corespondenți ai Academiei, Dan Horia Mazilu, Mircea Popa, Cornelia Danielopolu-Papacostea, Sabina Ispas și Mihai Moraru. Revista „Academica” a publicat în numărul din februarie 1995 cuvântul de deschidere al acad. Eugen Simion (*Nicolae Cartojan, o fire tare și hotărâtă*), textul trimis de Emil Turdeanu, care nu a putut lua parte la comemorare (*În amintirea lui N. Cartojan*), *N. Cartojan și studiile despre Kogălniceanu* de Al. Zub, *Preocupările de folcloristică ale lui N. Cartojan* de Sabina Ispas și *N. Cartojan și Școala filologică clujeană* de Mircea Popa). O dare de seamă asupra evenimentului, semnată de Emil Păunescu, a publicat revista „Clio”, editată de Muzeul județean „Teohari Antonescu” din Giurgiu, în nr. 3 din iunie 1995, p. 4: textul ei a fost inclus ulterior integral în articolul apărut în noiembrie 2001, în aceeași revistă, sub titlul *O aventură spirituală*. Contribuții recente: Dan Horia Mazilu, *Prefață* la reeditarea *Istoriei literaturii române vechi*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 5 – 14: este un portret sintetic al savantului, desprins din viață și operă; Nicolae Florescu, *Istoriografia literaturii române vechi*, vol. II. *Evoluția metodelor de cercetare*, București, Editura „Jurnalul literar”, 1966; N. Florescu, *Nicolae Cartojan regăsind calea spre Padova*, București, Editura „Jurnalul literar”, 2001, 116 p. (ediția refăcută a tezei de licență din 1996, mult îmbunătățită și epurată de tributurile plătite epocii în care a fost susținută; este unica monografie tipărită despre Nicolae Cartojan).

O importanță excepțională pentru informațiile ce le cuprinde cu privire la soarta bibliotecii și arhivei N. C. și prin indicațiile despre locurile și persoanele la care au ajuns, prezintă cele două articole publicate de Emil Păunescu, în revista „Clio” de la Giurgiu, V – VIII, 2001, nr. 9, noiembrie, sub titlurile *O aventură spirituală* (p. 9 – 10) și *File dintr-o posibilă monografie* (p. 11 – 12). Muzeul județean „Teohari Antonescu” reușind să achiziționeze o parte din bibliotecă și din arhivă, la risipirea lor în 1983, a organizat o expoziție comemorativă la împlinirea celor șase decenii de la moartea lui N. C., cu numeroase documente de importanță capitală pentru biografia sa din timpul studiilor și perioadei giurgiuvene. Între altele, aici se află carnetul de student la București, cu notele obținute și semnăturile profesorilor, și „Cartea de înscriere” la Universitatea din Berlin, care ne-a permis datarea exactă a șederii sale în Germania. Actualul director adjunct al Muzeului, Emil Păunescu, a lămurit problema locului nașterii lui N. C., în articolul *Nicolae Cartojan*, paragraful *O rectificare necesară*, publicat de „Călugărenii lui Mihai Viteazul, revistă de cultură și educație patriotică”, nr. 7, august, 2003, p. 14 – 15.

PERSONALIA

Societatea Română de Radiodifuziune a publicat în 2004, în seria „Ediții sonore“, un volum dedicat lui N. Cartojan, însoțit de un CD care ne prilejuiește ascultarea vocilor lui Dan Simonescu, Mario Ruffini și Emil Turdeanu, din păcate nu și a lui N. Cartojan însuși. Volumul, intitulat *Nicolae Cartojan. Din tainele literaturii românești*, are pe copertă un portret aparținând altei persoane, N. Cartojan nefiind purtător de monoclu, iar imaginea oferită neavând nimic comun cu ceea ce cunoaștem din alte fotografii. Și *Tabelul cronologic* propagă câteva erori, ce se cer semnalate, spre a nu face carieră pe această cale. Este adevărat că N. C. și-a trecut examenul de licență „în aceeași serie cu Gh. Giuglea și Marcu Beza“, dar nu în 1906, ci în 1909, așa cum ne atestă *Anuarul Universității din București pe anul școlar 1908 – 1909*, p. 82 – 84. În *Anuarul Gimnaziului „I. Maiorescu“ din Giurgiu pe anul școlar 1918 – 19*, publicat chiar sub directoratul lui N. Cartojan, în *Istoricul Gimnaziului „I. Maiorescu“ din Giurgiu*, de N. Droc Barcian, fostul director, sunt amintiți (imediat după N. Cartojan, „transferat de la Școala comercială la catedra de limba română, în locul lui C. N. Ianucu, transferat“), **N. Constantinescu**, care „suplinește în 1912 – 13 pe N. Cartojan, detașat la liceul militar Mănăstirea Dealului“, și **V. Grigorescu**, care „suplinește în 1913 – 14 pe N. Cartojan, care obține concediu pentru studii în străinătate“. Cum abia în anul școlar 1912 – 1913 a fost numit profesor la gimnaziul din Giurgiu (apărând prima oară în anuarul pe acest an, după susținerea examenului de capacitate), el nu putea fi numit „profesor și la Liceul militar «N. Filipescu»“ în 1911, așa cum citim în *Tabelul cronologic*. Șederea sa la Universitatea din Berlin nu are loc între „1 oct. 1912 – 1 sept. 1913 și 1 nov. 1913 – 1 febr. 1914“, iar „Adâncirea studiilor de slavistică“, pe care nu le-a avut niciodată, nu putea avea loc în unicul semestru în care l-a frecventat pe Brückner.

Fratele lui N. Cartojan nu a murit în 1917 de tifos exantematic, în Moldova, ci la Giurgiu, în iarna lui 1919, „de o grea boală contagioasă“, așa cum citim în același *Anuar* pe 1918 – 1919, la p. 67: *Donățiunea „Ioan Cartojan“*. N. Cartojan nu și-a susținut „în aceeași sesiune cu D. Caracostea și P. V. Haneș examenul său de doctorat“, și anume în 1920, cum citim în *Tabel*, pentru bunul motiv că D. Caracostea își luase nu unul, ci două doctorate, în 1912, la Viena, unul în filosofie la 10 iunie și celălalt în filologie romanică și istoria artei, la 26 iunie (vezi tabelul cronologic de Ovidiu Bârlea în: D. Caracostea, *Studii critice*, București, Editura Albatros, 1982, p. XVI – XVII). Numai Petre V. Haneș a devenit doctor în același an cu N. Cartojan.

În *Dicționarul general al literaturii române*, C/D, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004, articolul consacrat lui N. Cartojan conține o eroare de tipar: 1921, în loc de 1922 pentru susținerea examenului de docență (p. 107-110; autor: D. H. Mazilu). Se preiau, după N. Florescu, datele greșite pentru „o specializare la Universitatea din Berlin“: „octombrie 1912 – sept. 1913 și noiembrie 1913 – februarie 1914“. În aceste condiții, desigur că *Dicționarul* nu

mai poate preciza perioada profesoratului de la Mănăstirea Dealu și se mulțumește cu un vag „i-au putut asculta lecțiile și elevii de la Liceul militar «Mănăstirea Dealu»“.

Anul în care a funcționat la Școala comercială „Alexandru Filipescu“ din Giurgiu a fost stabilit de prof. Grigore Buduru, în *Enciclopedia maioreșciană. Monografia Colegiului Național „Ion Maiorescu“ din Giurgiu. 1869 – 2004*, Giurgiu, Editura Cronos, 2004, p. 155; rămâne de aflat pe ce bază documentară.

PERSONALIA

PROFESORUL NICOLAE ROȘIANU LA 70 DE ANI

Nicolae Roșianu (n. 10 aprilie 1935, Mateești-Vâlcea), prof. dr. la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București, Catedra de limba și literatura rusă, este unul dintre reprezentanții de seamă ai comparatisticii contemporane, recunoscut atât pe plan național, cât și pe plan internațional, o mărturie în acest sens constituind-o nu numai lucrările sale publicate în țară și peste hotare, dar și numeroasele ecouri apărute în presa de specialitate (română și străină), din care reiese clar aportul său substanțial la dezvoltarea folcloristicii moderne.

După absolvirea Facultății de Filologie a Universității din București (1958), N. Roșianu este numit preparator, apoi asistent (1960), lector (1968), conferențiar (1991) și profesor (1997). Activitatea sa didactică de peste patru decenii, constă în cursuri și seminarii de literatură rusă veche și folclor, cursuri speciale de poetică etc.

De subliniat că în întreaga sa activitate didactică, încununată cu rezultate remarcabile, ponderea o deține predarea literaturii orale, pe un larg plan comparativ, rod al investigațiilor proprii în primul rând, cuprinzând cele mai diverse arii folclorice (creația orală a popoarelor slave, romanice, orientale etc.). Evidențiem în cadrul activității didactice elaborarea cursului de *Folclor literar rus*, Editura Universității din București, 345 p., primul curs de folclor rus apărut în România, care oferă nu numai studenților, dar și tuturor celor care se ocupă de studierea creației orale în general, un material de o deosebită valoare științifică. Se adaugă, în același scop didactic și cu aceleași rezultate benefice: *Folclorul rus*, Editura Universității din București, 1974, 378 p., *Maxime și cugetări din folclorul și literatura rusă și sovietică*, Editura Albatros, București, 1974, 182 p., *Folclor și folcloristică*, Editura Universității din București, 1996, 207 p. etc.

În anul 1967 N. Roșianu susține cu succes la Moscova, sub egida Universității „M. V. Lomonosov” (la renumita școală a lui V. I. Propp, singura orientare necontaminată de sociologism, care își trăgea seva din faimoasa „școală formală”), teza sa de doctorat consacrată structurii prozei orale, care avea să stea la baza a două cărți fundamentale apărute, în limbile rusă și română, la edituri de prestigiu, fiind publicată parțial și în limba italiană: *Stereotipia basmului*, Editura Univers, București, 1973, 245 p; *Tradicionnye formuly skazki*, Editura Nauka, Moscova, 1974, 216 p.; *Il linguaggio degli inizi. Letteratura, cinema, folclore*, Torino, 1988. Țin să menționez, ca participant (aflându-mă atunci la Moscova), că susținerea a constituit un adevărat eveniment științific, atât prin prestația

PERSONALIA

autorului, cât și prin luările de cuvânt elogioase la adresa tezei sale de doctorat (s-au pronunțat atunci cele mai reprezentative personalități ale folcloristicii ruse, de fapt universale: P. G. Bogatyrev, E. M. Meletinski, E. V. Pomeranțeva, V. P. Anikin ș.a).

Activitatea științifică a lui Nicolae Roșianu, după cum subliniază însuși autorul, fapt remarcant, de altfel și de toți cei care i-au recenzat lucrările, urmărește cu consecvență, pe baza unui vast material comparativ, „definirea raportului dintre stereotipie și originalitate, cu aplicațiile lui multiple, oferindu-ne posibilitatea de a releva o serie de relații esențiale identificabile în procesul creației folclorice: general (universal) – particular (național), tradiție – inovație, colectivitate – individ, stabilitate – variabilitate etc., toate reducându-se, în ultimă instanță, la raportul fundamental dintre stereotipie și originalitate, știut fiind că stereotipia este de ordin general (universal), tradițional și, în majoritatea cazurilor, de ordin invariabil, în timp ce originalitatea este de ordin individual, regional sau național, și, în orice caz, de ordin variabil”. Lucrările sale științifice (volume, studii etc.) sunt o dovadă în acest sens: *Eposul popular rus și balada populară românească*, Romanoslavica, IV, 1960; *Geneza basmului*, în vol. V. I. Propp, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, Editura Univers, București, 1973; *Tradiție și inovație în basmul fantastic*, „Romanoslavica”, XVIII, 1973, *Funcțiile personajelor*, „Analele Universității din București”, XXI, 1972, *Basmul fantastic și descântecul*, „Analele Universității din București”, XXII, 1973; *Maxima populară rusă și corespondentele românești*, Editura Univers, București, 1979; *Eseuri despre folclor*, Editura Univers, 1981 (ediția a doua, adăugită, Editura Universității din București, 2004); *Stéréotypie et originalité dans le folklore*, „Cahiers roumains d'études littéraires”, 1, 1984; *L'information dans le folklore*, în „Cahiers roumains d'études littéraires”, Nr. 1, 1986; *Le formule iniziali nella fiaba romena*, în vol. *Il linguaggio degli inizi. Letteratura, cinema, folklore*, Il Segnalibro, Torino, 1988; *Model și variantă în folclor*, Editura Universității din București, 1996, *Poetică folclorică*, Editura Universității din București, 1997 etc.

Este de remarcant și faptul că Nicolae Roșianu își lărgeste câmpul de investigație, cuprinzând majoritatea categoriilor literaturii orale (descântecul, maxima, eposul eroic, basmul, cântecul liric etc.), aspectele abordate fiind dintre cele mai variate, concretizate în lucrări demne de reținut, ele consituind adevărate modele de abordare, cu o metodologie modernă a creației orale: *autenticitate folclorică, model și variantă în maximă, folclorul și realitatea istorică, destinele folclorului, literatura orală și literatura cultă* etc.

Trebuie subliniat, de asemenea, faptul că N. Roșianu își extinde aria preocupărilor sale și asupra altor domenii, prin traduceri, studii introductive, prefete, profiluri literare etc., prezentând cititorului român creația unor personalități ale criticii și teoriei literare universale (Jakobson, Eichenbaum, Propp, Bogatyrev, Lotman, Meletinski, Jirmunski ș.a); amintim contribuția sa

substanțială la vol. *Ce este literatura? Școla formală rusă*, Editura Univers, București, 1983.

Activitatea didactică și științifică a lui N. Roșianu este întregită și prin participarea sa la diverse sesiuni științifice și congrese naționale și internaționale. Demne de reținut sunt și prelegerile sale de poetică a folclorului românesc ținute la Universitatea „M. V. Lomonosov” din Moscova, la invitația Catedrei de folclor a Facultății de Filologie, primite cu deosebit interes de auditoriu (prelegerile au făcut parte integrantă din cursul special de poetică ținut de P. G. Bogatyrev - 1964-1967).

În privința receptării creației sale științifice, multitudinea de ecouri este elocventă, nume de prestigiu (oameni de știință români și străini) reținând aportul lui Nicolae Roșianu la inaugurarea unei noi orientări în folcloristica mondială: P. G. Bogatyrev, E. M. Meletinski, Al. Graur, Iorgu Iordan, M. Pop, Nicolae Constantinescu, I. Datcu, R. Niculescu ș.a.; ecourile sunt tipărite în publicații de specialitate, precum și în presa literară din țară și din străinătate („Vestnik Moskovskogo Universiteta”, Trudy po znakovym sistemam”, Revista de etnografie și folclor”, „Limbă și literatură”, „Cahiers roumains d'études littéraires”, „Philologica”, „România literară”, „Convorbiri literare”, „Cronica” etc. Este suficient să luăm cunoștință cu unele fragmente din ecouri, unde se relevă *abordarea modernă, vastitatea materialului investigat, aparținând celor mai diverse areale culturale, originalitatea demersului, precizia matematică și valabilitatea incontestabilă a concluziilor, nivelul remarcabil al teoreticianului rafinat, eleganța stilului.*

Și nu în ultimul rând, prezența sa în dicționare: *Dicționarul folcloriștilor*, București, 1979, *Dicționarul etnologilor români*, București, 1998, *Who's Who în România*, București, 2002, *Who's Who in the world*, the 22-nd edition, Marquis Who's Who, USA, 2005, constituie încă un indiciu (dacă mai era nevoie!) al faptului că Nicolae Roșianu s-a impus în lume ca o personalitate marcantă a folcloristicii contemporane.

La împlinirea a șaptezeci de ani de viață, să-i urăm profesorului Nicolae Roșianu noi succese și „TINEREȚE FĂRĂ BĂTRÂNEȚE”!

Prof. dr. Gheorghe Barbă

PERSONALIA

LUCRĂRI PUBLICATE (Volume)¹

- Stereotipia basmului*, Ed. Univers, București, 1973, 245 p.;
- Tradicionnye formuly skazki*, Ed. Nauka, Moscova, 1974, 216 p.;
- Folclorul rus*, Editura Universității din București, 1974, 378 p.;
- Maxime și cugetări din folclorul și literatura rusă și sovietică*, Editura Albatros, București, 1974, 182 p.;
- Literatura rusă veche*, Editura Universității din București, 1978, 300 p.;
- Maxima populară rusă și corespondentele românești*, Ed. Univers, București, 1979, 245 p.;
- Folclor literar rus*, Editura Universității din București, 1979, 345 p.;
- Eseuri despre folclor*, Editura Univers, București, 1981, ;
- Ce este literatura? Școala formală rusă*, Editura Univers, București, 1983 (traducere, note biobibliografice, comentarii, indice – în colaborare);
- Littérature populaire – stéréotypes et originalité*, „Cahiers roumains d'études littéraires”, 1, Editura Univers, 1984 (coordonator și autor);
- Il linguaggio degli inizi. Letteratura, cinema, folklore*, Il Segnalibro, Torino, 1988 (coautor);
- Folclor și folcloristică*, Ed. Univ. București, 1996, 207 p.;
- Model și variantă în folclor*, Ed. Univ. București, 1996, 270 p.;
- Poetică folclorică*, Ed. Univ. București, 1997, 208 p.;
- Eseuri despre folclor*, ediție adăugită, Editura Universității din București, 2004, 340 p.

ECOURI LA SCRIERILE AUTORULUI²

1. F. Selivanov, I. Zaoneghin, *Zascita dissertacii zarubejnymi ucionymi*, “Vestnik Moskovskogo Universiteta”, 6, 1967, p. 109-112.
2. E. M. Meletinski, S. I. Nekliudov, *Problemy strukturnogo opisania volsebnnoj skazki*, IV, Tartu, 1969.
3. J. Bartmiński, *Wokół lordowskiej koncepcji formuły*, “Literatura ludowa”, 6, Wrocław, 1975.
4. J. Lugowska, *O formule bajki*, “Literatura ludowa”, 4/5, Wrocław, 1976, p. 91-96.
5. Al. Graur, *Limba basmelor*, “România literară”, 10 ianuarie 1974, p. 12.
6. Paul Anghel, *“A fi” în timp*, in vol. *Noua arhivă sentimentală*, Editura “Eminescu”, 1975, p. 171-181.
7. Paul Anghel, *Cum moare basmul*, “Familia”, nr. 10, octombrie, 1974, p. 11, 16.

8. Paul Anghel, *"A muri" sub specia basmului*, în vol. *Noua arhivă sentimentală*, București, 1975, p. 187-196.
9. D.R. Popa, *Stereotipia basmului*, "Argeș", nr. 5, iulie, 1974, p. 13.
10. Al. Dobrescu, *Destinul formelor literare*, "Convorbiri literare", 1 (49), ianuarie, 1974, p. 7.
11. V. Adăscăliței, *Stereotipia folclorului*, "Cronica", 7, (420), 15, II, 1974, p. 13.
12. C. Otobăcu, *Formule streotipe*, "Săptămâna", 30, noiembrie, 1973, p. 6.
13. M. Dumitru, *Stereotipia basmului*, "Limbă și literatură", IV, 1974, p. 793-794.
14. R. Răutu, *Stereotipia basmului*, "Revista de etnografie și folclor", 4, 1974, p. 329, 333.
15. N. Constantinescu, *La stéréotypie du conte*, „Cahiers roumains d'études littéraires”, nr. 1, 1977, p. 122-124.
16. I. Datcu, S. C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 375-377.
17. Al. Graur, *Maxime paralele*, "România literară", 18 septembrie, 1980, p. 8.
18. Octav Păun, *Eseuri despre folclor*, în "România liberă", 7 mai, 1982, p. 2.
19. Kovács Albert, *Autenticitate și valoare în folclor*, în "România literară", 6 mai, 1982, p. 10.
20. I. Tomșanu, *Stereotipie și originalitate în folclor*, în "Argeș", nr. 6, septembrie, 1982, p. 10.
21. N. Constantinescu, *Eseuri despre folclor*, în "Limbă și literatură", IV, 1982, p. 579-580.
22. I. Datcu, *Dicționarul focloriștilor*, vol. II, București, 1983, p. 232.
23. N. Iliescu, *Essais sur le folklore*, în "Cahiers roumains d'études littéraires", nr. 1. 1984, 149-151.
24. G. P. Caprettini, R. Eugeni, *Premessa*, în vol. *Il linguaggio degli inizi*, Torino, 1988, p. 8.
25. O. Kovačková, *K problemu vymedzenia poimu tradična formulka v jazyku stredovekej prózy*, "Philologica", XXXIX, Bratislava, 1992, p. 151-155.
26. Antoaneta Olteanu, N. Rosianu, *Poetică folclorică*, E.U. B., 1997, "Revista de etnografie și folclor", 1-2, 1998.
27. Antoaneta Olteanu, *Profesorul Nicolae Roșianu la 65 de ani*, în vol. *Filologie rusă*, XVIII, București, 2000.
28. I. Datcu, *Dicționarul etnologilor*, vol. 2, București, 1998.
29. Marian Vasile, *Din nou despre teoriile foclorice. Stereotipia*, (II), în "Azi literar", nr. 76, (III) 77, [București], 1998.
30. Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II, București, 2001.
31. *Who's who în România*, București, 2002.
32. *Ecouri la scrierile autorului*, în vol. N. Roșianu, *Eseuri despre folclor*, Editura Universității din București, 2004

PERSONALIA

33. *Who's who in the World*, the 22nd edition, Marquis Who's who, USA, 2005.

NOTE

1. La aceste 15 volume se adaugă numeroase studii, articole, profiluri literare, sinteze, prefețe, recenzii etc., publicate în diverse reviste de specialitate (editate în țară și străinătate).

2. Vezi prezentarea fragmentară a *ecourilor* în vol. N. Roșianu, *Eseuri despre folclor*, Editura Universității din București, 2004, p. 329-341.

ЄВГЕН МАЛАНЮК І ПРАГА

Tamaš Vašut
Praga

Громадянська війна, вірші колишнього солдата і мрії про далеку батьківщину, про “степи за Херсоном”, які оцей Одиссей української літератури постійно шукав, старий поет, якого мрії залишилися несповненими в Нью-Йоркських “щілинах без неба”, - все це знайдемо у віршах одного з найвидатніших українських поетів. Відомо, що перші роки своєї еміграції Маланюк провів у Празі, і в його віршах знайдемо багато празьких або чеських мотивів.

Маланюк приїхав у Чехословаччину на початку двадцятих років разом з великою групою українців, змушених після громадянської війни емігрувати. З ініціативи президента Масарика Чехословацька республіка прийняла багато емігрантів з Радянської Росії. Це не сталося зовсім випадково, адже ж професор Масарик присвятив велику частину своїх філософських статей та книг тогочасним Росії та Україні. Серед українських інтелектуалів у Празі в двадцяті роки знайдемо, наприклад, самого Михайла Грушевського, який став професором празького самостійного Українського університету. Задля молодішої генерації була заснована, фінансовою допомогою чехословацької держави, Українська політехніка у місті Підєбради (Poděbrady).

У це курортне містечко на березі Ельби приїхав Маланюк навчатися на інженерному факультеті тутешньої Госродарської Академії, тут написав перші свої поезії. Після закінчення політехніки приїжджає до Праги, яка стала через декілька років одним з найголовніших європейських центрів української еміграції. Жило там багато поетів, між якими – Максим Грива, Олег Ольжич, Олена Теліга, існувала там Спілка українських журналістів та письменників.

У віршах цих поетів знаходимо, між іншим, багато чеських мотивів: Прага, чеські пейзажі, але всупереч цьому, згідно з Маланюком, який був добрим приятелем чеського поета Сватоплука Махара, в Чехії вони практично відчувалися ізольованими. Тоді чеська та українська культури втратили першу велику можливість взаємної комунікації. Уже в тридцяті роки багато українців виїжджає далі. Маланюк уперше знайде роботу у Варшаві, пізніше, перед другою війною він дефінітивно виїжджає з Європи

PERSONALIA

в Америку.

Маланюк, автор таких поезій, як “Варязька балада”, “Земна Мадонна”, чи гірких “Стенограм Нью-Йоркських”, став, безсумнівно, великим поетом у перші роки свого перебування в Чехословаччині. Уже в 1920 році написана була поезія “Ісход”. Тут завжди жива в його пам’яті громадянська війна набуває антропоморфних чи зооморфних виображень, тут вже спостерігаємо характерне для Маланюка повторювання звуків, наприклад, у віршах: “А потяг ридав: На захід... На захід... На захід... / І услід – реготався Схід.”

Для Маланюка був дуже продуктивним 1924-ий рік. Мешкаючи уже в Празі, у віршах він повертається у своє дитинство, у степ: “Не треба ні паризьких бруків, / Ні Праги вулиць прастарих: / Все сняться материнії руки, / Стара солома рідних стріх.”, – пише він в поезії “Під чужим небом”, у якій вірші про веселий “весняний вітер молодих літ” раптом чергуються з примарними відображеннями втраченої батьківщини: “Десь сіре поле в чорних круках, / Що пророкують: кари! кар!”. І знов повторювання звуків і ономатопічні елементи, які стануть постійною характеристикою віршів Маланюка. Ще один приклад із 1924 року, перша строфа поезії “Зловісне”:

Знов захід буряний. Недобрий.
Знов пророкує кровю літер,
Що ми загинем, яко обри,
Що буде степ, руїна й вітер, ...

Але не тільки зловісні мотиви, інспіровані історією Київської Русі, знайдемо у 1924 році. В поезії “Стилет чи стилос”, написаній в серпні, Маланюк пливе на хвилях своєї фантазії вздовж “берегів краси”. Та знов вірші, в яких можна вже відчуті і втомленість. Тоді Маланюк пише жорстко іронічні вірші, як наприклад, у 1926 році “Кінець початку”, де відображення досі веселої Європи як паперової кімнатки для ляльок раптово зміниться в апокаліптичні сцени наступної світової війни.

Євген Маланюк та й інші українські письменники після другої світової війни для Чехів залишилися сорок років майже зовсім невідомими. Це змінилося аж у 2002 році, коли, з нагоди сповнення десяти років незалежної Української держави було видано у перекладі на чеську мову першу антологію 13 українських поетів празької групи під назвою “Діти степової Геллади” (Děti stepní Hellady). Презентація книги відбулася у березні 2002 року в будинку чеського ПЕН-Клубу. Завдяки успіху цієї книжки стало можливим у 2003 році підготувати переклади для нової публікації, яка вже повністю присвячена поезіям Євгена Маланюка. Може за

недовгий час після майже 80 років прозвучать також по чеському оці безсмертні його вірші про Прагу, написані у 1926 році:

Під позолоту повечір'я – прозоріш синь.
Над містом сяє хмарний вирій – лунка глибинь.

Над містом шерех крил небесних, крик ластівок,
І, ніби по минулих веснах, мій легкий крок.

Так примиренно і так просто простує ніч.
На ликах Карлового мосту відблиски свіч.

Тоді вщухає промінь спраги – співуча мить! –
І вічність на камінні Праги ляга спочить.

Pod pozlacením podvečerním - průzračný stín.
Nad městem mračný věje vír - důlek hlubin.

Nad městem křídel šum nebeských, vlaštovek křik.
Lehký můj krok, minulé vesny, blankytný mžik!

Tak lehce, smířlivě a prostě nadchází noc.
Na tvářích na Karlově mostě svíc tichá moc.

Plameny utiší se záhy - ustanou hrát. -
A věčnost stověžatě Prahy ulehá spát.

PERSONALIA

RECENZII

Victor Vascenco, *Lipovenii. Studii lingvistice*, București, Editura Academiei Române, 2003, 232 p.

Ediția pe care o prezentăm este unicat în peisajul lingvistic românesc (deși de-a lungul timpului autorul a publicat materialele incluse) deoarece abia acum cercetătorul, cititorul, poate aprecia efortul depus în realizarea imaginii complete a lipovenilor (istorie, limbă, folclor). Spre deosebire de studiile obișnuite, cele de dialectologie implică cercetarea pe teren, cercetare dificilă din mai multe puncte de vedere. Pentru aceasta volumul de muncă (urias în acest caz: studii cu privire la originea și graiurile populației n-au existat la momentul abordării temei) și responsabilitatea interpretării aparțin cercetătorului, care nu o dată s-a confruntat cu deficiențe materiale, cu refuzul celui anchetat de a răspunde la chestionar, cu probleme cotidiene și de transport în zonă ș.a.

După *Cuvânt înainte* (p. 9), în volum urmează trei părți: **Lingvistică etnografică** (detaliat: *Staroverii din Europa,...* din România,... Bulgaria,... America și *Graiul lipovenilor din Pisc (Brăila)*, p. 13-95; **Lingvistică antroponimică**: Patronime..., Tradiție și inovație în antroponimia lipovenilor; Prenumele masculine, ... feminine; Numele de familie...; Sistemul antroponimic lipovenesc. Privire de ansamblu, p. 95-191; **Anexe** (Bibliotheca philologica rossica lippovana. Index scriptorum, Termeni lingvistici..., Abrevieri..., Indice de autori și Ilustrații) p. 191-232.

O primă problemă a fost originea numelui de lipovean, problemă controversată, problemă expusă corect de autor cu enumerarea faptelor în ipoteza apelativă, ipoteza toponimică, ipoteza antroponimică și ipoteza sacrală. În final cititorul este dispus să accepte concluzia autorului: de la un radical *filipp*, de la numele propriu *Filipp*, prin eliminarea primei silabe s-a ajuns la *lipovane*, *lipoveni*, alături de *ardelean*, *brăilean*, ș.a. (p. 43-46); este aici loc pentru viitori cercetători.

Structura volumului oferă cititorului posibilitatea să urmărească în timp și spațiu evoluții spectaculoase, teorii cu implicații diverse, concluzii punctuale și detalii rar întâlnite, unde atenția autorului, excepțională sa pregătire lingvistică (și nu numai), acuitatea cu care deapănă faptele și cele spuse în varii situații și de alții, conduc la aprecieri deosebite din partea celui ce urmărește textul până la final.

În partea a doua a volumului sunt tratate cu multă atenție probleme de antroponimie cu accentuarea aspectelor tradiționale și a inovațiilor do- meniului, a faptelor rezultate din bilingvism, a variațiilor antroponimelor acestei populații, a diversității lor cu forme savante și populare, neologice, rezultat al interferenței (*Grigori*, *Gheorghie*; *Dănilă*).

În volum sunt prezente scheme grafice (p. 20), hărți (18,77), tabele (51, 53, 114, 121-128, 138-146, 155-157), capabile să detalieze și să su-plimenteze

RECENZII

vizual și statistic datele expuse în text; acestea sunt de mare valoare (încă un merit al autorului) pentru o eventuală comparație în viitor. Deosebit de instructive apar datele, referitoare la graiuri (p. 34) și Itinerarul deplasărilor staroverilor (starovere! – la autor)... din Extremul Orient (din Rusia europeană până în Montana).. în anii '30-'90 ai secolului al XX-lea (p. 66).

Studiile realizate de cei mai mulți cercetători (11 teze de doctorat) s-au finalizat și sub forma unor comunicări, cursuri, conferințe, între anii 1960 și 2003, patru decenii de activitate intensă cu rezultate meritorii.

Bibliografia diferitelor teme ca și cea generală (Anexe) întregesc (un alt merit al autorului) volumul în mod benefic pentru cititorul sau cercetătorul anilor următori. O serie de imagini în finalul volumului ne dau crâmpie din viața lipovenilor în timp, avem chiar prilejul să-l vedem pe autor în momente diferite: alături de cei din Pisc sau atunci când expune o comunicare la Asociația Slaviștilor din România (2000-2002) ca și pe coperta finală (unde există și un util CV).

Volumul conține un imens material lingvistic, aferent graiurilor (cel din Pisc, studiat în detaliu de autor, fiind și cel mai valoros) pentru prima dată sub un titlu unic este, fără îndoială, unul de referință pentru oricine și oricând, dar care rămâne deschis cercetărilor ulterioare, nu pentru suplimentarea datelor existente, ci pentru a iniția noi studii. Acest din urmă fapt se impune fiindcă în timp avem alte generații, persoane cu alte orientări (orientarea religioasă a lipovenilor rămâne peste timp și este chiar un exemplu de respect deosebit față de viața spirituală), alte practici (deși cea tradițională deocamdată se menține), alte opțiuni profesionale și altă dezvoltare socială, ceea ce duce la inevitabile schimbări și în graiul matern, aflat în continuu contact cu vorbitorii de română sau de alte limbi.

Neîndoielnic, studiul care ar începe în primul deceniu al secolului XXI, s-ar distinge printr-o nouă abordare, prin noi tehnici și aplicații tehnologice și rezultatul ar fi, credem, superior celor obținute în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Lucrarea va ajuta enorm în clarificarea diverselor aspecte ale cercetării vieții și limbii staroverilor.

Opinăm pentru realizarea unui rezumat (5-10 p.) în limbile de circulație și atașarea lui la volum. Varianta integrală în aceste limbi este una de viitor apropiat. Publicul din alte părți este interesat să cunoască lucrarea și chiar s-o recomande în cercul lingviștilor, dialectologilor, slaviștilor.

Autorul, Victor Vascenco, merită elogiul lingviștilor de aici și din alte părți ale lumii. Sincere felicitări pentru noua și valoroasa sa carte.

Maria Dumitrescu

В. Д. Бондалетов, Н. Г. Самсонов, Л. Н. Самсонова. *Старославянский язык: Таблицы, Тексты, Учебный словарь; под редакцией проф. В. Д. Бондалетова.* – М.: Флинта : Наука, 2005, 296 с.

Настоящее пособие включает многочисленные данные по старославянскому языку и является наиболее полным трудом этого типа не только для студентов, аспирантов, преподавателей-филологов, но и для историков, филологов других славянских языков, этнологов, представителей духовенства и широкой публики. Том содержит, кроме *Предисловия* (7-15) и *Введения* (15-26), две части: *Фонетика, Морфология, Синтаксис, Лексика, Словообразование* входят в Часть I (26-119); *Историческая фонетика, Историческая морфология, Историческая лексикология, Тексты и Словари* составляют вторую часть (119-295). Авторы исходят из того, что данные по первому литературному языку славян понятны лишь при наличии форм лексического материала, при наглядном материале. Следовательно, в книге обильно приводятся таблицы (весьма ясные и необходимые читателю) форм (20-33 – по фонетике, 34-80 – по морфологии, 81-100 по синтаксису, 100-114 – по лексике и 114-119 – по словообразованию). На 16 и 17 страницах воспроизведены карты под заглавием *Славянские государства и племена в IX веке*. Они дают представление об организации и распространенности населения, о чем изучающий старославянский язык заинтересован получить информацию. Вторая часть освещает историю и по уже указанным разделам имеются все данные в виде таблиц или текстуальных разъяснений (126, 146, 149, 163, 165, 170, 174, 176, 180, 181). В разделе *Тексты* приводятся фрагменты 13 текстов (182-219) с кратким представлением каждого из них, содержащим сведения на данный момент, относящиеся к изданию и его автору (см. факсимильное издание *Остромирова Евангелия* на средства И. Савинкова, СПб., 1883, в настоящем томе цитируется лишь 2-е изд. 1889 г.). Здесь современная практика применения отдельности слова перенесена и на все старославянские тексты без необходимых примечаний, для древнего периода была известна практика *scriptio continua*. К текстам даются Словари (*Учебный словарь старославянского языка* [219-288] – 3640 единиц и *Словарь-гlossарий* [288-295], последний включает редкую лексику и по мнению авторов он имеет “более утилитарное назначение”), они являются наиболее полными и точными по сравнению с изданными раньше пособиями данного типа, содержащих и словарь.

Заслуживает внимания подбор данных, точность форм во всех таблицах, стремление осветить формы в сопоставлении с древними сведениями (полезно указать ряд пособий: А.М. Селищева, А. Мейе, А.

RECENZII

Вайана и др.) по другим языкам (это с трудом дается обучающемуся, россиянину и в ситуации лиц неславянских стран учебник – первый источник знаний), обилие примеров в большинстве случаев, чем обеспечивается успех в понимании древних фактов языка (известно, что учебные планы не уделяют много времени курсу старославянского языка, 1 или 2 семестра, но фактически материала в несколько раз больше). Не скоро возможно появление нового пособия по старославянскому языку, где факты и концепция в состоянии дать более высокое изложение данных по сравнению с настоящим томом. Авторам, но в равной степени и редактору, все читатели многих будущих поколений будут благодарны за такой ясный, научный труд, который ставит и решает многочисленные аспекты столь древнего литературного языка.

Желательно при переиздании (в пределах *Введения* имеются карты, при них необходимо указать источник) выделить *Библио-графию* (имеющиеся в томе сведения, порой фрагментарны, см. с. 9, 10, 100, 119) с присоединением данных по словарям старославянского языка, ведь имеются словари второй половины 20-ого века, о которых читатели тома ничего не знают и в некоторых условиях вряд ли смогут их держать на руках.

Издание отличается и с точки зрения типографского исполнения, однако учебное пособие перелистывается не раз одним и тем же читателем, т.е. оно изнашивается быстрее. Обложка далее может быть чуть посolidнее настоящей версии? На 4-ой обложке поместить фото авторов в сопровождении кратких данных о них - не грех..

Книга доставляет радость и многим преподавателям по данной дисциплине. Искренние поздравления за их великолепный труд заслуживают авторы, редактор за его скрупулезность, за желание не оставлять ничего без проверки. Пособие уже исторический факт, 1000 экземпляров – это слишком мало. Может быть это пособие следует превратить в онлайнное, время покажет. Любителям древностей издание доставляет радость, заставляет внимательно, бережно относиться к нему в любой момент.

Maria Dumitrescu

Bucureşti, 25 dec. 2005

Рая Заимова, *Пътят към “другата” Европа. Из френско-османските културни общувания XVI-XVIII век* (Raia Zaimova, *Drumul spre “cealaltă” Europă. Despre relațiile culturale franco-otomane între secolele XVI-XVIII*), Издателство “Кралица Маб”, София, 2004, 276 p.

Între Paris și Constantinopol

Creație a secolului XX, imagologia culturală este privită, pe de o parte ca un domeniu specific al literaturii comparate și, pe de altă parte, ca o sferă de cercetări interdisciplinare, unde i se alătură istoria ideilor și a mentalităților, psihologia politică, socioliteratura, istoria literară. Din aceste două accepțiuni se conturează diferite orientări și direcții de cercetare, ce marchează specificul școlilor de imagologie: a celei germane, franceze, engleze și americane etc.

Imagologia bulgară ia naștere la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 (deloc întâmplătoare perioada), fiind puternic marcată de lucrările lui Hugo Dyserinck de la Universitatea din Aachen. De altfel, termenul de “imagologie”, împrumutat din etnopsihologia franceză, a fost introdus în literatura de specialitate în 1967 de către Dyserinck, adept al definirii de sine stătătoare a acestei discipline.

În ultimul deceniu, în Bulgaria a apărut un număr însemnat de monografii și volume colective pe tema “imaginii celuilalt”, a mentalităților și stereotipiilor, a interferențelor dintre Europa și “cealaltă Europă”, dintre popoarele și culturile balcanice și cele occidentale, ca și dintre popoarele și culturile din interiorul Peninsulei Balcanice¹. Dezbaterile se concentrează în jurul identității, a celei naționale, etnice și religioase, în special, a esenței și semnificației acesteia, a “rețelei de identități” în care este “prins” individul sau asupra raporturilor complexe și subtile dintre identitate și alteritate. Această problemă, foarte succint evidențiată aici, reprezintă un real interes pentru literați, istorici, etnologi, folcloriști, sociologi, psihologi ș.a.

Numele cercetătoarei Raia Zaimova se regăsește în mod constant printre autorii unor astfel de studii, domnia sa fiind și coordonatoarea a două din volumele enumerate anterior (Vezi nota 1). De asemenea, câteva dintre articolele sale prefigurează cartea, pe care o supunem atenției specialiștilor români².

În așteptarea redescoperirii romantice a “celeilalte Europe”, cea a Orientului – mulțumită lui Byron și Delacroix, lui Holderlin și Hugo, a lui Lamartine și Nerval – secolele Renașterii și ale Barocului au fost cele care au șlefuit, mai coerent, o geografie spirituală a acestei părți exotice a continentului nostru. În această “descoperire” est-europeană, care corespunde, în linii generale, epocii cuprinse între 1500-1800, interesul călătorilor, diplomaților, oamenilor de

RECENZII

cultură era îndreptat – datorită unor cauze politice sau confesionale, comerciale sau strategice – către Imperiul sultanilor, ce se dovedea un adversar de temut.

Aceasta este și perioada aleasă de cercetătoarea bulgară – de la primele capitulații dintre Franța și Înalta Poartă (1535/6) până la Revoluția franceză (1789). Menționăm, că Franța a fost prima monarhie occidentală care a stabilit contacte oficiale cu Imperiul otoman (sec. XVI).

Interesată, în egală măsură, de literatură și istorie, bună cunoscătoare a limbii franceze, Raia Zaimova își propune să prezinte cititorului diferitele imagini pe care Occidentul, în speță, francezii și le-au format despre “cealaltă Europă” de-a lungul mai multor secole (XVI-XVIII). Pornind de la texte în limba franceză, puțin accesibile publicului (cronici, jurnale de călătorie, corespondență, beletristică, dramaturgie), autoarea acordă atenție proceselor cultural-istorice și remarcă evoluția în atitudinea Franței renașcentiste, apoi iluministe față de Imperiul Otoman, apropierea și înțelegerea “celuilalt” pe fondul raporturilor creștini-musulmani, precum și descoperirea lumii orientale de către occidentali. Pe malurile Bosforului se suprapun și încrucișează culturi din timpuri vechi și noi, iar interesul Vestului pentru Constantinopol ca simbol al creștinismului a dispărut cu trecerea timpului.

Raia Zaimova reușește să ne arate cum “relațiile dintre *creștini* și *musulmani* sau dintre *Bine* și *Rău* evoluează cu timpul, formând stereotipuri specifice. Teama omului occidental de lumea “celuilalt” lasă loc treptat interpretării iluministe a naturii umane și progresului, creând astfel și noi granițe mentale între *civilizația* modernă europeană și *barbarie*”. (t.n.)

Cartea este structurată pe patru capitole: *Reînvierea ideii cruciate și declinul ei*, *Teama surdă și rațiunea iluministă*, *Literatură și erudiție*, *Imaginea artistică*, cărora li se adaugă 17 ilustrații sugestive din epocă (cu precădere gravuri reprezentând subiecți ai sultanului, dregători sau europeni îmbrăcați “à l'oriental”) și 10 texte inedite din însemnările lui Savary de Brèves, Jean Antoine Guer, Voltaire, ale abatelui Mignot ș.a.

În secolul al XVI-lea Parisul stabilește relații diplomatice cu Constantinopolul, iar primele tratate (“capitulații”) stipulează acordarea reciprocă de privilegii comerciale. Astfel, Franța deschide consulate în capitala Imperiului, în principalele porturi ale Mediteranei orientale, facilitând nu numai schimburi comerciale, politice, dar și culturale (impresionează numărul și însemnătatea obiectelor de artă, a manuscriselor păstrate astăzi în muzeele și arhivele franceze). Autoarea remarcă meritul incontestabil al Franței de a fi conservat și îmbogățit astfel moștenirea culturală străveche a “celeilalte” Europe.

La început, în carte sunt oferite date despre activitatea, din ce în ce mai susținută, de achiziționare a manuscriselor orientale de către abia înființatele instituții franceze, ce se vor consolida în epoca lui Colbert, și anume Biblioteca Regală, Arhivele diplomatice și Camera de comerț din Marsilia. Prin studierea

acestor manuscrise, prin acumularea de experiențe și impresii din diferite zone ale Imperiului, cu precădere cele locuite de creștini, unii călători elaborează lucrări cu caracter istoric și filologic. Putem afirma, fără să greșim, că acești călători au rolul jurnaliștilor de mai târziu: ei formează opinia publică exprimând gusturile și prejudecățile dominante ale epocii lor. Astfel, devin cunoscute primele opinii și analize ale cărturarului Guillaume de Postel (1510-1581), ale lui Savary de Brèves (1560-1628), ambasadorul regelui Ludovic al XIV-lea la Constantinopol, sau câteva proiecte de Cruciadă împotriva otomanilor, din aceeași epocă, ale lui Le Fèvre și d'Ortières. Proiectele revelă intențiile regelui Franței de a instaura o monarhie universală, inclusiv în Balcani, de a impune ritul catolic și limba franceză. Imaginea despotului dar funcționalului Imperiu Otoman a exercitat o influență importantă în formarea unei ideologii europene, în special franceze, a absolutismului³. În ciuda acestor planuri himerice, cu caracter neoficial, Franța rămâne singura putere europeană, care nu a purtat războaie împotriva Sultanului.

La începutul secolului al XVIII-lea, numirea primilor ambasadori oficiali ai Imperiului Otoman la Paris contribuie la deschiderea Constantinopolului față de Occident, față de știința și arta vest europeană, stabilindu-se astfel o comunicare în ambele sensuri, susținută de ideile progresiste ale Iluminismului. De altfel, Iluminismul a adăugat o nouă dorință ce provenea din conceptul stadiilor evoluției: indiciul pentru a determina locul cuiva în istoria civilizației era reconstrucția, iar impulsul de a ajunge la rădăcinile istoriei umane era împlinit prin cercetarea istorică și observația etnologică.

Capitolul al II-lea este, în opinia noastră, cel mai interesant în informații și comentarii referitoare la civilizația creștină și cea musulmană, la mentalitatea "unei" Europe și a "celeilalte" pe parcursul secolului al XVIII-lea, dar și datorită actualității problematicei și persistenței, din păcate, a unor conflicte pe bază religioasă în lumea contemporană. Până în secolul al XVIII-lea occidentalii au, mai degrabă, o viziune monolitică a locuitorilor Imperiului Otoman, viziune foarte diferită de dihotomia uzuală între creștini (deși ortodocși) și musulmani, ceea ce poate fi explicat prin deteriorarea stadiului de cunoaștere a sud-estului european în această perioadă⁴.

Autoarea prezintă într-o manieră clară și concisă concepțiile despre evoluția societății și a omenirii, despre istorie, națiune, religie, rațiune și progres formulate de către marile spirite ale Iluminismului francez: Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot, aducând exemple concrete din care reiese în ce măsură și în ce fel gândirea iluministă reimaginează istoriografia, în general, și pe cea a Europei și a "celeilalte" Europe, în special. Cititorul este familiarizat cu lucrarea de un larg ecou a lui Voltaire *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations* (1753-1756), care se încheie cu următoarea frază: „Totul este diferit între ei [orientalii] și noi: religia, nivelul de civilizație, guvernare, moravuri, hrană, îmbrăcăminte, modul de a scrie, de a se exprima, de a gândi. Cea mai mare

RECENZII

apropiere constă în existența spiritului războinic, a omorurilor și distrugerilor, care întotdeauna au tronat pe pământ”. Trebuie să amintim că printre numeroasele scrieri consultate de filozoful francez s-a aflat valoroasa lucrare a lui Dimitrie Cantemir, *Creșterea și descreșterea Imperiului Otoman*. Nu vom intra în detalii, lasându-i pe cei interesați să descopere modelul voltairian de civilizație modernă, dezvoltat apoi de scriitorul Jean-Antoine Guer (1713-1764), care vede, la nivel ideatic, societatea "celeilalte" Europe ca pe o continuare a culturilor antice (62-93pp.). Secolul XVIII este o perioadă benefică pentru istoriografia și literatura de călătorie dedicate Imperiul otoman, precum și pentru cultura manuscrisă orientală, concentrată în capitala imperiului, care urmează o dezvoltare deosebită de la est spre vest, datorată mai ales unor interese politice și de ordin religios ale Franței.

În acest capitol îi descoperim și pe primii ambasadori oficiali ai sultanului în Franța, ceea ce contribuie semnificativ la deschiderea păturii conducătoare din Constantinopol spre științele și artele Europei occidentale. La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea, teama lumii occidentale față de Marele Imperiu (intrat într-un evident declin) este înlocuită de o altă atitudine, născută din noile concepții iluministe despre om și progres. Raia Zaimova argumentează cum imaginile secolului al XVIII-lea referitoare la relația creștin-musulman au fost marcate de opoziția civilizat-barbar.

Al treilea capitol al cărții este consacrat școlilor de dragomani sau interpreți, înființate la Constantinopol, Smirna și Paris în secolele XVII și XVIII pentru nevoile diplomatice și comerciale ale Franței. Elevii sunt fie supuși ai Sultanului, fie ai Regelui, iar profesorii = preoți capucini la Constantinopol și iezuiți la Paris. De altfel, aceste instituții unesc cele două colțuri ale continentului pe plan educativ și umanist și se află la originea viitoarei „Ecole des langues orientales vivantes” de la Paris. De asemenea, continuă achiziționarea de opere literare bizantine, arabe, persane, turcești, de basme orientale și traducerea în franceză și interpretarea lor în conformitate cu politica culturală a Vechiului Regim (Ancien Régime). Sunt menționați orientaliști precum Herbelot de Moulainville, Antoine Galland și Pétis de la Croix, care fac cunoscute publicului francez interpretările lor despre istoria și religia "celeilalte" lumi, deschizând drumul *orientalismului*. Raia Zaimova nu pierde din vedere importanța extremă a unor astfel de scrieri pentru bulgari, care pot regăsi în paginile lor izvoare ale propriei istorii medievale.

Revenind la domeniul preferat al literaturii, în ultimul capitol al cărții, cercetătoarea își construiește analiza asupra raporturilor creștin-musulman, noi (francezii) - ceilalți (otomanii) pornind de la piesele de teatru monden și didactic din Franța epocii, care au la origine memoriile și jurnalele de călătorie din Balcani și Asia. Raia Zaimova surprinde judicios evoluția intrigii, a personajelor și imaginilor artistice de-a lungul secolelor XVI-XVIII. Inițial, teama de invaziile

otomane și conflictele dintre creștini și musulmani sunt reprezentate drept confruntarea între Bine și Rău, făcând loc stereotipurilor negative; intriga se bazează pe amenințarea adusă de "cealaltă" lume - îndepărtată, străină, periculoasă, în același timp, exotică și atrăgătoare. Personaje ca *Roxane*, *Scanderbeg*, *Mehmet* apar la început ca întruchipări ale unei realități îndepărtate și tragice, pentru ca apoi să se transforme în personaje manierate uneori chiar frivole, capabile să iubească și să acționeze ca ființe umane (sec. XVIII). Este evidentă evoluția imaginilor artistice în funcție de actualitatea politică și diplomatică și în conformitate cu ideile și estetica Epocii Luminilor.

Imaginile vagi despre Imperiul otoman sunt înlocuite treptat, pe parcursul secolului al XVIII-lea, de reprezentări mult mai apropiate de realitate, iar, sub impulsul Iluminismului, își face loc o viziune mai luminoasă despre "celălalt".

Cartea cercetătoarei bulgare se citește cu interes și impresionează prin minuțioasa și bogata documentare, prin erudiție și interpretări originale.

Pasionată de imagologie, de a urmări evoluția ideilor, Raia Zaimova ne dezvăluie două lumi, două imperii, din epoca Renașterii până în cea a Luminilor, în "creștere și descreștere", pe calea descoperirii reciproce. Franța deține rolul conducător în această căutare a "celuilalt", regândește "străinul", uneori "barbarul", în contextul propriilor sale nevoi spirituale, definindu-se astfel și "pe sine" în zorii Europei moderne - în această Europă, în care se "redescoperă" Balcanii și Bulgaria Raiei Zaimova.

Mariana Mangiulea

NOTE

1. И. Еленков, Р. Даскалов, *Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност*, София, 1994; *Представа за другия на Балканите*, София, Акад. Изд. "Проф. Марин Дринов", 1995; *Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България*, София, 1995; Ludmila Kostova, *Tales of the Periphery: the Balkans in the 19th century*, Veliko-Tarnovo, 1997; В. Тодоров, *И свой своя (не) позна. Етюди по славянска имажинистика*, София, 1998; *Да мислим Другото – образи, стереотипи, кризи XVIII–XX век (To Think the Other: Images, Stereotypes, Crisis 18th-20th Centuries)*, съставител Николай Аретов, ред. кол. Надя Данова, Рая Заимова, Николай Чернокожев, Изд. "Кралица Маб", София, 2001; *Балканските идентичности в българската култура от модерната епоха (XIX-XX век)*, коорд. Николай Аретов, София, 2001; Саня Велкова, *Славянският съсед и гръцкият национален образ Аз*, София, 2002; *Балканските*

RECENZII

идентичности в българската култура, съставител Николай Аретов (том 4), Изд. “Кралица Маб”, София, 2003; *Модерността вчера и днес*, съст. Рая Заимова и Николай Аретов, Изд. “Кралица Маб”, София, 2003.

2. Рая Заимова, *Les voyages de Guillaume Postel et Savary de Brèves en Orient: missions diplomatiques ou recherches humanistes?*, "Études Balkaniques", Sofia, 2000, nr.1, p. 139-156; *Образът на “турчина” - между Ренесанса и Просвещението*, în *Да мислим Другото – образи, стереотипи, кризи XVIII–XX век*, София, 2001, p. 163-171; *L'espace culturel de Constantinople d'après les témoignages des ambassadeurs des France à Constantinople (XVIIe-XVIIIe siècles)*, "Études Balkaniques", Sofia, 2002, nr. 1, p. 86-96; “*Цивилизация – варварство*” и образът на българина, în *Модерността вчера и днес*, София, 2003, p. 104-117; *Български образи във Франция: Граници, алтернативи (XXв.)*, în *Балканските идентичности в българската култура*, София, 2003.

3. Maria Todorova, *Balkanii și balcanismul*, București, Humanitas, 2000, p. 121.

4. *Op. cit.*, p. 115.

Stan Velea, *Siluate din Țara Vistulei*, București, Pegasus Press, 2004

Compendiul domnului profesor Velea trebuie privit, așa cum suntem îndemnați încă din în prefață, ca un summum de concizie și sinteză în prezentarea globală a fenomenului literar polonez, atât în concepție diacronică, dar și în viziune sincronică. Acest fapt demonstrează fără echivoc intenția polonistului de a realiza, după aceleași principii structurale care au avut prioritate în prelucrarea materialului celor trei volume ale “Istoriei literaturii polone”, o sinteză a fenomenului literar polonez în întreaga lui amploare.

Se cristalizează surprinzător de limpede, așadar, principiile croceene¹ despre care se amintește în prefață, reprezentate în mod primordial prin globalizarea intensă a manifestărilor literare, în cazul nostru, în Polonia, de la origini până în prezent. Astfel, selecția scriitorilor din sumar urmează cu fidelitate aceleași două principii de bază, și a anume gradul de reprezentativitate al scriitorilor, cât și esteticitatea operelor acestora. Gândul ne duce imediat la postulatele literare formulate de Gauss² cu privire la anticiparea voinței cititorului încă “neinterogat” din punct de vedere literar, deci necunoscut. Ordonarea autorilor, pe care Stan Velea o realizează cronologic, urmărește în același timp și evidențierea netă a epocilor marcante pentru literatura polonă, adică exact a acelor autori care au “cutremurat” orizonturile de așteptare ale vremii.

Ceea ce a realizat autorul prin acest compendiu este în primul rând o abordare mult mai succintă și mai accesibilă a unei literaturi vaste și de

importantă istorică atât pentru spațiul est European cât și pentru întreaga cultură a continentului nostru în general. Îndemnul pe care îl adresează cititorului în prefața lucrării este ilustrativ pentru intenția nu numai filologică, dar și socială a operei Domniei Sale: “Cititorule, învinge-ți nepăsarea, apropie-te cu gând curat de eresurile legendarului Gopło, prinde-te în hora muzelor și osteneala îți va fi răsplătită cu priință de harurile poporului de pe acest meleag sfințit de Precesta Fecioară. Deschide-ți inima simțitoare, ascultându-i voroava înțeleaptă și cântecul din slovele de foc, încrede-te în el și fă-ți-l frate de cruce, fârtat de nădejde nu numai la ceas de cumpănă.”³ Fără îndoială, acesta este un îndemn la apropiere de cultura polonă pe o cale pe care autorul s-a străduit să o facă mult mai accesibilă oricărui cititor, pentru a spori plăcerea lecturii și pentru a stimula în același timp curiozitatea acestuia de cercetare a operelor prezentate.

Fiecare curent literar este înfățișat mai întâi din punct de vedere istorico-literar la nivel european, de unde deducem și permanenta integrare a creațiilor prezentate în context mai larg. Autorul urmărește aici nu o istorie a literaturii, ci o istorie a literaturii, mai precis o istoricitate a fenomenului literar pentru a-l face mai inteligibil pentru diversele categorii de lectori. Dacă luăm ca exemplu în acest sens numai perioada Renașterii, putem remarca în prim plan abordarea din perspectivă europeană, de la exterior spre interior în cadrul unei logici a descoperirii treptate a fenomenului istorico-literar. Înainte de a prezenta creația lui Jan Kochanowski, Stan Velea ne înfățișează succint ansamblul gândirii renașcentiste europene începând cu Erasm din Rotterdam, evitând pătrunderea bruscă, fără o pregătire prealabilă a cititorului, în universul literaturii polone din acea epocă. Iată cum ne este înfățișată, într-o formă cât de concis posibilă și deschisă posibilităților de înțelegere la nivel larg, retorta literară renașcentistă în cadrul căreia s-a materializat și s-a maturizat și creația kochanowskiană: “Absența oricărei îngrădiri premeditate teoretic în prospectarea universului existențial a înlesnit apariția și realizarea pe tărâmul artei și științei a talentelor titanice multilaterale. Capodoperele lor sfidează izbânditoare vremelnicia, îndreptățind speranțele reconfortant optimiste nutrite de mințile luminate ale timpului – Erasm din Rotterdam, de exemplu – în regenerarea omenirii într-un apropiat veac de aur.”⁴ Mai mult, în același loc, scriitorul ține să precizeze și efectele influenței conflictelor religioase asupra literaturii, într-un mod cât se poate de adecvat contextului european al vremii: “Urmărind eliberarea gândirii de imperativele constrângătoare ale scolasticii – reformatorii religioși postulau numai îndepărtarea de catolicism – marii umaniști au descătușat într-adevăr rațiunea iscoditoare, deschizându-i perspective practic nelimitate. Au sfârșit, însă, în același timp, și vechiul echilibru conceptual – siguranța omului într-un univers infinit, văduvit de autorități nechestionate până atunci⁵ – pentru refacerea căruia au recurs la *auctores* antichității și la trăinicia construcțiilor filosofice consolidate științifice.”⁶

Abordarea obiectivă din perspectivă istorică în prezentarea creațiilor și a

RECENZII

autorilor lor surprinde nu numai prin detaliile semnificative din biografia fiecărui scriitor, fapt ce ne ajută în mod evident să pătrundem o parte din motivația creației sale, dar mai ales prin evidențierea cu precizie a etapelor parcurse în dezvoltarea fiecărui curent literar și a bazelor acestuia. Autorul, Stan Velea, a ținut întru totul cont de succesiunea ideatică a curentelor în literatură. A efectuat, totodată conexiunile dintre acelea dominate de rațiune și cele în care avântul eroic constituie ideea de bază. Romantismul, de pildă, este generat de “elogiul libertății nețârmurite în toate registrele activității omenești, fundamentat teoretic de filosofia idealistă germană, ai cărei exponenți vor investi eul cu puteri supreme, cosmogonice.”⁷ Evidențiază personalitățile de seamă care au contribuit esențial la nașterea romantismului “Un discipol al lui Kant, J.G. Fichte, asemenea lui Fr. Hegel sau A. Schopenhauer, deriva reductibil întregul univers dintr-un subiect absolut, eul, pe care Fr. Schelling îl interpreta ca o expresie a unității dintre real și ideal, dintre finit și infinit.”⁸

Autorul nu citează doar surse de seamă pentru lucrarea sa, mari critici polonezi, printre care și Julian Krzyżanowski sau J. Kleiner, dar și fragmente semnificative din operele înfățișate, cu scop eminamente ilustrativ pentru importanța lor ca devize istorico-literare ce se vor reverbera peste timp în epocile viitoare. În acest sens, cântecul de lebadă al lui Adam Mickiewicz este, pentru autor, cântecul țării arcuit peste timpuri: “Lituanie natală! Poți fi asemănată/ cu însăși sănătatea: ti-o ști măsura toată/ Doar cel care te pierde. Oftând azi după tine,/ Întreaga-ți frumusețe o cânt cum se cuvine.”

Este de remarcat și faptul cum, în prezentarea creațiilor de seamă din literatura contemporană, Stan Velea relevă importanța numărului traducerilor operelor unor scriitori de talia lui Stanisław Lem, autorul romanului “Solaris”, acest lucru făcând ca romancierul polonez să fie asemănat cu maestrul francez în domeniu, Jules Verne: “Temeiuri similare (revoluția tehnică) explică, spre exemplu, și amploarea fără precedent a literaturii științifico-fantastice, datorată ilustrului reprezentant al genului în Franța, Jules Verne, sau în vremea noastră, voga unui scriitor polonez în multe din țările lumii – Stanisław Lem – cunoscut prin traducerea în limba română a nu mai puțin de 10 titluri, multe dintre ele reeditate de mai multe ori până acum.”⁹

Foarte important pentru compendiul de față este apariția, după fiecare unitate literară, a unei bibliografii complete a traducerilor operelor fiecărui scriitor în limba română, cu scopul ușurării sarcinii lectorului în cercetarea ulterioară a creațiilor prezentate. De asemenea, indicele de autori din final înlesnește procesul de căutare a referințelor la care autorul face apel în cadrul fiecărui capitol al compendiului de față.

Meritul operei analizate rezidă mai ales în compactizarea și în ordonarea unui material foarte vast, precedat de amplele volume ale “Istoriei literaturii polone”, în scopul atârțării interesului chiar și a celui mai inocent lector. Relevarea

aspectelor esențiale ale literaturii polone de la originile sale până în epoca modernă, întotdeauna integrată în context european constituie, evident, o modalitate accesibilă de a face cunoscută pe plan larg importanța culturii polone în spațiul nostru, ca reper pentru extinderea interesului cititorului dinspre literatură spre istorie și cultură, ceea ce este primordial în receptarea unei civilizații.

Laura Voroneanu

NOTE

¹ B. Croce aseamănă fenomenul literar cu traiectoria unei comete: steaua strălucitoare reprezintă pe scriitorii ce “fac epocă”, inaugurând curente literare noi, cu rol hotărâtor în progresul literar, în timp ce ceilalți se plasează ca niște imitatori, “epigoni”, în “coada” cometei;

² Teoreticianul austriac al “orizontului de așteptare” (erwartunghorizont), care statua ideea că un scriitor de geniu, care “face epocă”, este acela care anticipează orizontul de așteptare al viitorilor cititori, prin urmare aducând inovația fundamentală în acest fel pe plan literar;

³ Stan Velea, prefața la *Siluate literare din Țara Vistulei*, ed. Pegasus Press, București, 2004, p.2

⁴ S. Velea, *Siluate literare din Țara Vistulei*, ed. Pegasus Press, București, 2004, capitolul *Jan Kochanowski*, p.24;

⁵ Cf. J. Rytel, *Jan Kochanowski*, Warszawa, 1974, p.20, 57;

⁶ Stan Velea, *op.cit.*, ibidem;

⁷ ibidem, capitolul *Romantismul*, p.98;

⁸ ibidem, pag.98;

⁹ Stan Velea, *op.cit.*, capitolul *Literatura contemporană*, Stanisław Lem, p.479

Constantin Geambașu, *Scriitori polonezi (sec. XX)*, București, Editura Paideia, 2002, 254 p.

O privire de ansamblu asupra unor aspecte considerate ca fiind cele mai semnificative pentru literatura polonă coteșporană era imperios necesară. Prin popularizarea pe criteriu valoric a unor texte mai puțin cercetate la noi se vine în sprijinul științelor imaginii al căror scop principal este, în acest caz, relevarea caracteristicilor individualității poloneze, așa cum reies ele din literatura polonă, circumscrisă în context european.

RECENZII

Acestea sunt motivele pentru care autorul acestei sinteze literar-imagologice, profesorul Constantin Geambașu, abordează bilateral cultura poloneză, și anume din perspectiva modelului subordonat dezideratelor ideologice în contextul pierderii independenței și din cea a spiritului modernist ulterior recăpătării acesteia. În ambele cazuri, atât atunci când domină modelul literaturii angajate, cât și în condițiile respingerii mitologiei național-romantice, se pune în discuție, în primul rând, intenționalitatea operelor. Însă intenționalitatea operei decurge nemijlocit din intenția autoului, din „conștiința civică a scriitorului”, literatura eliberându-se treptat din chingile tradiției, pe măsură ce mecanismul ei începe să funcționeze diferit, îmbogățindu-se și diversificându-se¹.

În prima parte a cărții, așezată sub semnul structurării imaginii ficționale a modernității², se adună nume de rezonanță în literatura polonă contemporană: Maria Dąbrowska, Andrzej Kuśniewicz, Czesław Miłosz, Andrzej Szczypiorski, Olga Tokarczuk și Stanisław Lem, scriitori care aparțin generației secolului XX, profund implicați în procesul de modernizare literară. La acest proces au contribuit cu precădere Zofia Nałkowska, puternic angajată în bătălia pentru forma și tipul prozei psihologice din al doilea deceniu interbelic, și Bruno Schulz, prozator de anvergură, ce evadează din „realitatea degradantă” pentru a se opri în zona „autobiograficului și mitologicului fantastic”.

În urma cataclismului provocat de cel de-al doilea război mondial se pune tot mai acut problema revigorării valorilor morale și culturale și cea a redefinirii conștiinței estetice. Acest lucru transpare pregnant din ultimul roman – rămas neterminat – al Mariei Dąbrowska. Așa cum reiese și din „Jurnal”, scriitoarea trebuia să aleagă între imperativul verosimilității și esteticismul formal, impus de modernism. O astfel de opțiune i-a generat numeroase angoase și dificultăți legate de structurarea materiei epice: „... acum mă tem de orice, dar cel mai mult îmi e teamă că nu voi reuși să termin romanul. Ce blestem că nu pot scrie un roman scurt! – nota Dąbrowska în Jurnalul său³. În interpretarea lui C. Geambașu, romanul neîncheiat, *Aventurile unui om care gândește*, reprezintă o radiografie a intelectualului polonez în secolul al XX-lea, temă fundamentală, care o proiectează pe autoare în zona prozei moderne, „independente de principiul verosimilității și al mimesis-ului.”⁴

În cazul lui Czesław Miłosz, *Europa natală*, prin căutarea identității culturale, impune un consistent demers imagologic, căruia C. Geambașu, traducătorul volumului în limba română, îi acordă atenția cuvenită. La Miłosz totul pornește de la hotărârea de a-și părăsi pentru o vreme îndelungată țara, ceea ce a constituit „sursa unor frământări puternice, a unor reflecții și idei care, așternute pe hârtie, se vor constitui în adevărate incursiuni în istoria și cultura europeană.”⁵ Motivul emigrării și al emigrantului este frecvent întâlnit în literatura europeană. Tocmai datorită multitudinii perspectivelor un emigrant poate aborda, așa cum se întâmplă cu Miłosz în *Europa natală*, la nivel global

problema imaginii popoarelor, cu o deformare mult mai mică a precepției. Prin intermediul lui Miłosz se face trecerea la cea de-a doua parte a volumului de față, intitulată *Sub semnul receptării*.

Autorul pornește de la premisa că stereotipiile, ca fenomen derivat în mod direct din prejudecățile naționale, se manifestă atât de pregnant, încât ele continuă să funcționeze chiar și după ce a dispărut realitatea care le-a pus în mișcare. C. Geambașu distinge cele două ipostaze ale imaologiei: externă și internă, pe de o parte, și sincronică și diacronică, pe de altă parte. Imaginea lui „homo polonicus” se conturează și răzbate până la noi prin intermediul unor surse literare și documentare. Bazându-se pe texte concrete și pe contribuții ale unor istorici și filozofi precum Norman Davies sau Emil Cioran în domeniul istoriei mentalităților, autorul atrage atenția asupra configurării interferențelor literare româno-polone⁶, componentă de bază a schimbului cultural autentic.

Un factor important în cadrul fenomenului de receptare îl joacă traducerea și analiza critică a versiunii originale, pe care traducătorul este obligat să o întreprindă. Autorul volumului ia în discuție câteva cazuri concrete, pe baza cărora încearcă să demonstreze necesitatea respectării cât mai fidele a poeziei textului original. Analiza detaliată a unui fragment din romanul *Regele Celor Două Sicilii* de A. Kuśniewicz permite să se înțeleagă că, pe lângă traducerea corectă la nivel lexical și gramatical, se impune redarea intenției stilistice a operei în urma unei adecvate interpretări și înțelegeri a structurii frazei.

La rândul său, poezia Wisławei Szymborska presupune o atenție sporită, deoarece, așa cum consideră C. Geambașu, în cazul ei trebuie să fie redată atât reflexivitatea ideatică, cât și prospețimea și originalitatea imaginilor și asocierilor poetice. „Simplitatea” anumitor versuri ale poetei poloneze îl poate induce în eroare pe traducător, căci dincolo de limbajul adeseori firesc se ascund semnificații adânci, izvorâte din conotații lexicale și asocieri ideatice inedite. Studiul în sine, consacrat modalităților de transpunere în românește a Wisławei Szymborska, constituie un model de analiză contrastivă și de sensibilitate critică.

În concluzie, putem afirma că studiile incluse în volumul *Scriitori polonezi (secolul XX)*, bazate pe o atentă lectură a textelor și pe o bogată bibliografie critică, atestă capacitatea de interpretare și analiză critică a autorului, lansarea unor ipoteze noi de lucru, menite să contribuie la îmbogățirea și diversificarea demersului analitic în raport cu receptarea literaturilor străine în țara noastră. Cartea are un caracter deschis, putând fi completată ulterior cu alte analize, în funcție de bogăția și dinamica evoluției literaturii polone contemporane și a receptării ei în spațiul românesc.

Laura Voroneanu

RECENZII

NOTE

¹Geambașu, C., „*Scriitori polonezi(secolul XX)*”, București, Paideia, 2002, p.15;

² Prima parte adună sub titlul „*Reflecții critice*”(pp.9-119) nume sonore din literatura polonă contemporană, laolaltă cu ideile centrale ale creației lor.

³ Maria Dąbrowska, „*Dzienniki*”, 25 I 1962.

⁴ Constantin Geambașu, *op.cit.*, p.47.

⁵ *Ibidem*, p.66-67.

⁶Cf. S. Velea, *Interferențe literare româno-polone*, București, Editura Minerva, 1989.

Peter Kopecký, *Sur la polysémie et les contrastes dans les écrits de Paul Claudel (Despre polisemie și contraste în scrierile lui Paul Claudel)*, AnaPress, Bratislava, Institut für Romanistik, Viena 2004

Paul Claudel- între creștinism și arte

Printre lucrările apărute în „Actas” la editura „AnaPress” din Bratislava, în colaborare cu Institutul de Romanistică din Viena, în anul 2004, se află un interesant articol semnat de fostul Ambasador al Republicii Slovace în România, Excelența Sa, Peter Kopecký. Dacă acest articol *Sur la polysémie et les contrastes dans les écrits de Paul Claudel* ar fi considerat drept o analiză strict lexicală a scrierilor simbolistului francez ar însemna să nu remarcăm tocmai una din trăsăturile esențiale ale operei sale, semnalate de demnitarul slovac: spiritul creștin al lui Claudel, ce se suprapune pe vocația de diplomat și pe ingenuitatea poetului, făcând loc altruismului și viziunii totalizatoare a lumii. Prin urmare, spiritul creștin are o dublă manifestare la Claudel. Pe de o parte, acesta se regăsește în umanismul și altruismul diplomatului, pe de altă parte, transpare în arta poetului simbolist care reface unitatea primordială a lumii într-o reconciliere a contrastelor și a contrariilor.

Influențat, la rândul său, de Rimbaud și Mallarmé, protejat, ca și M. R. Ștefănik, de mecena Philippe Berthelot, important diplomat francez care a condus o misiune militară și la București, Claudel este o personalitate care surprinde prin jocul contrastelor. Autorul acestui articol remarcă abilitatea diplomatului francez, conservator și liberal, catolic dogmatic și ofensiv în același timp, iar pentru a-și justifica demersul, reproduce o scrisoare pe care Claudel, în calitate de ambasador la Tokio, o adresează lui M. Hermite, șeful personalului diplomatic, pledând pentru permisiunea ca un funcționar de la serviciul de cifrare din Ambasadă să se

căsătorească cu o japoneză, intervenție inedită care vizează, la limită, securitatea Franței. El însuși fost diplomat, în prezent, conferențiar la prestigioasa Facultate de Științe Politice din Bratislava, unde pregătește pe viitorii diplomați slovaci, P. Kopecký știe ce înseamnă un astfel de gest, „cochetând cu tăinuirea în spionaj”, pentru un diplomat. Claudel își riscă, practic, cariera în numele unei etici creștine și al unor principii personale, apără o valoare umană transindividuală, iubirea, ignorând rigiditatea birocratică. P. Kopecký, însă, nu se limitează la constatarea acestui act subversiv, ci insistă și asupra artei diplomatice a lui Claudel, evidențiază, pornind de la textul scrisorii, modul în care autorul acesteia reușește să convingă autoritățile franceze să-și „supună regulamentele sau, cel puțin, să închidă ochii” într-o izbândă unui sentiment profund uman. Polisemia este unul din mijloacele prin care Claudel asociază două sensuri diferite, motivate semantic de o semă comună, într-un context retoric conceput cu măiestrie, cu o naivitate bine controlată. Datele realității sunt prezentate din perspectivă „laică” și se adresează unei instanțe umane, raportându-se, totuși, la deontologia diplomatică, a cărei strictețe o atenuează prin efectul ludic al cuvintelor polisemantice și prin poetica discret sentimentală a discursului.

P. Kopecký observă, de asemenea, înclinația dramaturgului și eseistului Paul Claudel pentru antinomii și contraste. În planul conținutului, acesta unește lirismul și animalitatea, spiritul păgân cu cel creștin, politeismul cu monoteismul, marea și pământul, soarele și luna, timpul și spațiul, lumina și umbra, materia și mișcarea, bucuria și frica, fizicul și metafizicul, pe care le subordonează esteticului. P. Kopecký recunoaște, dincolo de mesajul etic, „aventuri semantice și anatomice”, jocuri de cuvinte în care un sens abstract, filosofic, se alătură unei imagini concrete, redată de un lexem uzitat. Uneori, aceste calambururi sunt redată prin paronime (*cosmique-comique*, *ermite-Hermite*), alteori- prin derivare. După părerea noastră, aici nu este vorba de un simplu procedeu lexical, ci, mai degrabă, de o derivare regresivă, de data aceasta de ordin metafizic, a nașterii (*naissance*) din cunoaștere (*connaissance* sau *co-naissance*?) ori de o convertire a nașterii (*naissance*) în cunoaștere (*connaissance*) și apoi în renaștere (*renaissance*). În planul expresiei, Claudel optează pentru capricii gramaticale și stilistice originale, pentru expresiile brute, insolite, asocieri stranii, metafore cu iz religios, parabole, simboluri, ironie, sarcasm. Folosește o topică surprinzătoare cu verbul intercalat în mijlocul frazei, construcții eliptice, din care lipsește tocmai verbul, supralicitând, astfel, forța imagistică și muzicală a cuvântului static. Paul Claudel cuprinde întreaga lume în simbol, în confruntarea sensurilor contradictorii, ordonate într-o logică unificatoare ce trimite la unitatea primordială. Prin urmare, simbolul traduce desăvârșirea lumii dinaintea Căderii. P. Kopecký insistă asupra simbolurilor mitice, dar și asupra elementelor naturaliste ca întoarcere la matrice, la anotimpul fericirii primitive. Acesta este și motivul pentru care P. Kopecký îl asociază pe Claudel lui Verhaeren.

RECENZII

Traducerea operei lui Claudel în limba slovacă, datorată poetului neosimbolist E.B. Lukáč, dar și unor reprezentanți ai poeziei moderne catolice, acceptată cu entuziasm în anii '30-'40, perioadă de exaltare religioasă în literatura slovacă, a însemnat recunoașterea simbolistului francez drept model literar. Puțini sunt, însă, cei care au văzut în Claudel nu doar un scriitor talentat sau un catolic înflăcărat, ci și un diplomat altruist, chiar subversiv. P. Kopecký are meritul de a fi evidențiat tocmai umanismul demnitarului, dispus să riște, să sacrifice, să unească. Fascinația sa pentru sensul dublu, pentru jocul contrariilor și cuvintele polisemantice devine, în același timp, artă diplomatică, mod de verbalizare a gândurilor camuflate, a intențiilor nerostite. La Paul Claudel, trăirea mistică determină o etică și o estetică aparte, creează poezie și noblețe morală.

Marilena Țiprigan Popescu

S U M A R

LITERATURA

Adriana Cristian, TURGHENIEV ȘI CRITICA LITERARĂ.....	7
Ghergana Naceva, ЛОКАЛНО И КОСМОПОЛИТНО В ТВОРЧЕСТВОТО НА ДВАМА БАЛКАНСКИ ПИСАТЕЛИ – МАТВЕЙ ВЪЛЕВ И ПАНАИТ ИСТРАТИ.....	21
Cristina Godun, MOTIVE ÎNGEMĂNATE ÎN LIRICA WISŁAWEI SZYMBORSKA ȘI A ANEI BLANDIANA.....	29
Ana Motyovszki, LOCUL SCRITOAREI SLOVACE ELENA MARÓTHY – ŠOLTÉSOVÁ ÎN LITERATURA SLOVACĂ MODERNĂ.....	37
Stancovici Milena, „JERTFA ZIDIRII ” ȘI RELICVELE SALE BĂNĂȚENE.....	49
Paula Tănăsescu, SACRU ȘI PROFAN ÎN BASMELE BULGARILOR ȘI ROMÂNILOR.....	57

LINGVISTICA

Sorin Paliga, 100 SLAVIC BASIC ROOTS: ONCE AGAIN ON SLAVIC съто AND THE SLAVIC ETHNOGENESIS.....	67
Maria Dumitrescu, АТРАНЗИТИВНЫЙ ПЕРИОД В ОБЩЕСТВЕ ОТРАЖЕНИЕ ФАКТОВ И ПРОЦЕССОВ НА УРОВНЕ ЛЕКСИКИ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	87
Mihai Nistor, CONCEPTE TERMINOLOGICE.....	93
Mihai N. Radan, ЗНАЧАЈ ДОСИТЕЈЕВОГ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЈЕЗИКА БАНАТСКИХ СРБА.....	103
Ján Taraba, Jana Páleniková, Marilena Țiprigan Popescu, STRUCTURA LOGICO- SEMANTICĂA VERBULUI ȘI ASPECTUL VERBAL DIN PUNCTUL DE VEDERE AL LEXICOGRAFIEI SLOVACO-ROMANICE.....	109
Anca Bercaru, DERIVAREA NUMELOR FEMININE ÎN LIMBA SÂRBĂ.....	131
Mădălina Florescu-Ciobotaru, TERMENI NEOLOGICI ÎN METALIMBAJUL ECONOMIC AL LIMBII RUSE.....	155
Joanna Porawska, CUVINTELE român-moldav-valah ÎN LIMBA POLONĂ CA ATESTARE A CONTACTELOR CULTURALE DIN ZONA CARPATICĂ.....	171
Luiza Olteanu, ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЭКСКУРС ВОПРОСА АНГЛИЦИЗМОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ - Основные периоды вкрапления англицизмов в истории русской речи.....	183
Silvia Mihăilescu, MODALITĂȚI DE REDARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ A AORISTULUI PERFECTIV ȘI IMPERFECTIV DIN LIMBA BULGARĂ.....	207
Helena Krasowska, CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH LEKSEMÓW Z ZAKRESU „CZŁOWIEK I ŚWIAT DUCHOWNY”.....	219

Peter Kopecný, ČO STOJÍ V CESTE ABSOLVENTOM FSEV UK PRI UPLATNENÍ V SLOVENSKEJ ZAHRANIČNEJ SLUŽBE (A NA AKÉ KRITÉRIÁ BY SA MALI PRIPRAVIT').....	229
Nina Macarov Halcă, TRĂSĂTURI SPECIFICE ALE TERMINOLOGIEI RELIGIOASE LA RUȘII-LIPOVENI DIN DOBROGEA.....	241

PERSONALIA

Dan Zamfirescu, NICOLAE CARTOJAN – DUPĂ 60 DE ANI –.....	255
Gheorghe Barbă, PROFESORUL NICOLAE ROȘIANU LA 70 DE ANI.....	275
Tamaš Vašut, СВГЕН МАЛАНЮК І ПРАГА.....	281

RECENZII

Victor Vascenco, Lipovenii. Studii lingvistice, București, Editura Academiei Române, 2003, 232 p. (Maria Dumitrescu)	285
В. Д. Бондалетов, Н. Г. Самсонов, Л. Н. Самсонова. <i>Старославян-ский язык: Таблицы, Тексты, Учебный словарь</i> ; под редакцией проф. В. Д. Бондалетова. – М.: Флинта : Наука, 2005, 296 с. (Maria Dumitrescu)	287
Рая Заимова, <i>Пътят към “другата” Европа. Из френско-османските културни общувания XVI-XVIII век</i> (Raia Zaimova, <i>Drumul spre “cealaltă” Europă. Despre relațiile culturale franco-otomane între secolele XVI-XVIII</i>), Издателство “Кралица Маб”, София, 2004, 276 p. (Mariana Manguilea)	289
Stan Velea, <i>Siluate din Țara Vistulei</i> , București, Pegasus Press, 2004 (Laura Voroneanu)	295
Constantin Geambașu, <i>Scriitori polonezi (sec. XX)</i> , București, Editura Paideia, 2002, 254 p. (Laura Voroneanu)	297
Peter Kopecný, <i>Sur la polysémie et les contrastes dans les écrits de Paul Claudel (Despre polisemie și contraste în scrierile lui Paul Claudel)</i> , AnaPress, Bratislava, Institut für Romanistik, Viena 2004 (Marilena Țiprigan Popescu)	300